

Անցած ու

անցած ու

Մարտի 21-ին հայտնաբերված
պարտապան

Մեծ հարստության
2. փոխարժեք

Մեծ հարստության
պարտապան «Կարմիր»
1913

რსეთის ისტორია

ქართულის ისტორიულს წყაროებით.

ს უ რ ა თ ე ზ ი თ

აღწერილი და გამოცემული
ზ. ჭიჭინაძის

სა 56
—
9
K

ტფილისი
ელექტრო-მბეჭდავი „სორაპანი“.
1913

ო ს ე თ ი.

ვახუშტის თქმით ოსეთის შიდამოთა მთიან ადგილებს სახელად კავკასი ეწოდა და ველსა „ოსი“-ო. იგივე მოგვითხრობს, რომ ხაზართა (7 საუკ. ქრ. წინედ) მეფემ კავკასის ქვეყანა მისცა თვის ძესა ურბანას, ამ მეფემ გააშენა კავკასიის მიდამოები, დაასახლა აქ ხალხი და მიტომ მის ადგილებს ეწოდა ოსეთი, ვითომც ეს წარმოსდგა ქართულის სიტყვა დავისხვ თესვად, ამ აზრს მ. ჯანაშვილი არღვევს და ეს ამბობს, რომ ოსი, წარმომდგარი უნდა იყოს ოვსთა მეფე უობოსის სახელისაგანაო. ამ აზრს სხვებიც ეთანხმებიან. ვახუშტს ოსეთი რუსული „ОВ СЪТИ“ (СЪЯТИ) ჰგონიაო. ამათისავე გარდმოცემით ოსეთის მთელი სივრცე მაშინ დანაწილდა და ხეობათ და თემებათ დაიყო, ამის მეთაური იყო ხაზართ მეფის შთამომავალი ძე ტინენისა დურძუკასი, ამიტომ ოსეთის ერის ნაწილს დურძუკასი ეწოდა და მეორე ნაწილს სადაც არაგვი სდის იმას ლომეკი ანუ დვადეთი. ეს სიტყვა ვახუშტს ხაზართული ჰგონია „ДВА ЛЪТЪ“, მაგრამ ეს არ არის სწორე ახსნა, ამას ეწინააღმდეგება საქართველოს ისტორია. *)

ვითომც ოსნი მეფე ურბანოს ხაზართა ორ წელს ერთხელ მისცემდენ ხარკს და მიტომ ეწოდა „ДВА ЛЪТА“-ო. ვითომც თვით ვახუშტის დროსაც, ოსებს ასეთი წესი აქვდათ, რომ თვის უფროსებს ორ წელს ერთხელ მისცემდენ ხარკს, ანუ საჩუქარსო. ესეც სიცრუე უნდა იყოს, ხოლო ხარკის გადახდა კი შეიძლება იმ სახით გახლდათ. შემდეგ ძურძუკეთი, ანუ ოვსეთი გაყოფილა სხვა და სხვა სახელწოდების მექონ ხეობათ, მაგალითებრ ჭანის სეფად, ზრამზგად, ჟღეჯედ, ნაკად, ზრგოდ და ზახად. ეს არის სახელები ერთის ნაწილის ოსეთისა, რომელიც სხვა მეფეთა, ანუ ხაზართა ფლობაშიც იყო ხოლმე. მეორე ნაწილი ოვსეთისა, რომ

*) საქართველოს ისტორია მ. ჯანაშვილისა.

მელიც შემდეგ საუკუნოებშიაც ექვემდებარებოდა ოვსთა მეფეთ, ეს იყო ჩიმი, თაგაური, ვალაკირი, ფაიქომი, დიგორა და პასიანი*) ეს სახელნი ადგილებს ეწოდა ოსთა აქ დასახლების გამო, სადაც ესენი სცხოვრობდნენ თურმე.

დაბებს, სოფლებს და ქალაქებში, ოსთა გლეხთა შორის იყვნენ დიდი ღირსების მქონნი, ანუ მფლობელნი მათა, ბარის, სოფლის და სხვანი. ესეთი გვარნი ვახუშტის თქმით იყვნენ ბადეაძე, ჩეჩქესისძე, თაგაური, ქურთაუდი, სიღამანი, ჭახაიძე და სხვანი. სხვა და სხვა დროს ოსეთი მტერთაგან აოხრებას ეძლეოდაო, ამიტომ იგი დაიყო კიდევ რაზდენსამე ნაწილად და იწოდა ჩეჩქესად და ყაბადად. სხვა და სხვა დროს ოსეთი ხან სულ ირღვეოდა და იშლებოდა თვისის საზღვრებით და სხვა და სხვა ერთა ადგილმდებარეობათ ნაწილებში შედიოდა, როგორც ოვსეთის აქეთა მხრის, ანუ არაგვის გაღმა შეერთებულ იქმნა ქართლის სამეფოსთან და ამიტომ ოვსეთის ბევრი კუთხენი და მთა ადგილებიც ქართლის ხეობათ იქმნა წოდებული.

ქართულის ძველის ცნობებით: ოსეთი არის მაგარი, ყინვიანი ქვეყანა, მტერთაგან შეუვალი. ადგილმდებარეობა არის ხეობათაგან შემდგარი და მიტომ დიდი სივიწროვე არის ვაკე ადგილების.

წყალი ოვსეთში მრავლად არის წყარონი, ღელეები და დიდი მდინარენიც, მდინარეებში ძნელად ჩნდება რამე გამხრწნელი ნივთიერება, წყალი არის სუფთა, უწყინარი და ანკარა. ძნელად რომ აქ სადმე ურგები, მაწყინარი წყალნი, ან წყარონი იქმნეს. მუავე წყლებიც ბევრს ალაგას იპოვება.

თევზეულობა. ღელეებსა და მდინარეებში მრავლად იცის, ნამეტურ არაგვში, ქებულია ორაგული, რაც წარმომდგარია სიტყვა არაგულიდამ. სხვა თევზნიც იცის, კალმახი, ხრამული, ღოქო და სხვანა.

ზურა და ასეთნი, მაგალითებრ ქერი, სიმინდი, ფეტვი, ფშვრია და ასეთნიც მრავლად მოდის, ხორბალი არ იზრდე-

ბასიანი—მეორეც არის საქართველოში.

ბა სიცივე და ყინვების გამო, ამიტომ ოსებს უმეტესად ზორბალი და შავი ფქვილი ქართლის განაპირა ადგილები-დამ შეაქვს ოსეთში, ამიტომ ძველადგანვე ოფსნი ქართლის ადგილებში გადმოდიოდნენ და ზორბალს სთესდნენ თავიანთ საკვებად.

მცენარენი, არის მრავალნაირი და საუცხოვონი, მასში მოიპოვება ძალიან ბევრი ისეთნიც, რომელ მცენარენიც ბარს ადგილებში სულ არ იზრდება. ხილი მრავალნაირია. ბარსა და ტყეში იცის კოწახური, მერხენი, უელი და ასკი-ლი, სხვაც ამგვარნი ტყისა მრავლად იცის, ალაგ-ალაგ ხი-ლი და ვაშლიც კარგი, ნამეტურ ქართლის შეყოლება, აქე-დამ თბილისშიაც შემოაქეთ უხვად და ჰყიდიან გოდრებიან.

საქანელი, ანუ ოთხფეხი მრავლად, ძროხა პატარა ტა-ნის და კარჯიშის მექონი, ნოყერი რძის მომცემი. ცხვა-რი, აგრეთვე ნაყოფიერი და რძის მომცემი, ასევე თხა, ეგრეთვე ნაყოფიერი რძით, მრავალია ცხენი, ჯორი, ვირი და სხვაც ამგვარნი გარეულნი თუ შინაურნი. ყოველივე ამათ კარგი მცენარეები მარგებლობით ანოყიერებს.

ფრინველნი, იცის კაი ჯიშის, ქათამი, ბატი, იხვი, ინ-დოური, ასევე გარეულნი ფრინველნი, მარგებნი თუ არა-ურგებნი მრავლად იცის, მასთან იგინი კარგათაც მრავლო-ბენ, აქ იცის ნამეტურ ფრინველი შურთხი, კაკაბის მსგავსი, ორის ქათმის ტოლი, ზამთარში შურთხი იზრდება თავის კურკლით, ეს ცნება ძველ დროისას ეხება XVIII საუკ. დღეს ამათი სიმრავლის და არსებობის ჩვენ არა ვიცით რა.

ნადირა, არის მრავლად ირემი, მშველი, ფოცხვერი, მელია, მგელი, ტურა, მაჩვი, დათვი, კურდღელი, ჯიხვი თხის მსგავსი, ესენი ჯოგ-ჯოგად მრავლობენ. ესენი მრავ-ლობენ მთაში ყველგან დიდის რქიანი და მასთან შეუპო-ვარნი მთის ქაჩიშხლისაგან.

ლითონი, არის ოსეთში ვერცხლის, თითბრის, რკინის, გოგირდის, გვარჯილის და ბროლის ქვის, ხოლო ვახუშტის

თქმით ლითონთ ოსტატობა სულ არ იცინაო. შეიძლება ეს დღეს იქ ასე აღარ არის და ოსებმაც ისწავლეს ბევრი რამ სახელოსნო საქმენი.

ჭაერი, არის ალაგ-ალაგ კანონიერი, ბევრს ალაგას ცივი, ზოგან თბილი, უვნებელი და მასთან ხშირად ცივი და ხან მთისაგან ნოტიოც. ავადმყოფობა აქ ჰაერისაგან სულ არაფერი არსებობს, იშვიათად რომ აქ რამე სენი გაჩნდეს. ხურვება, ანუ ციავ-ცხელება აქეთ ხსენებათაც არ ყოფილა. კაცნი და ქაღნი, ვახუშტით არიან მშვენიერნი, ჰაეროვანნი, შავ თვალ-წარბიანი, შავ-თმოსანი, თეთრ ყირმიზნი, ტანოვანი, წერწეტნი, ჰამა-სმაში ზომიერნი, სტუმრობის დროს გაუმადლარნი, პირ და პირ ვერ შემბედავნი, ლაშქარში ღამით შემპარავნი და გამოძვლელნი და სხვაც ასეთნი. თვის ქვეყანაში ლაღნიო და სხვის ქვეყანაში მხალღნიო, ეს ძველს დროს უნდა ეხებოდეს და ეხლა უეჭველია. განსხვავება იქნება ძველსა და ახალს შორის.

ესევე ცნობა ასახელებს მათ: გონიერად მოუბარნიო, მასთან ქურდებიო, მპარავნი, მატყუარნი, ხარბნი, მომხვეჭნი, მესისხლენი, მემრუშენი, ტყვის მყიდველ—მტაცავნი და სხვანი. ქალები მათი ქალწულებას იცავენ სასტიკათ ვიდრე დაქორწინდებიან, შერთვის შემდეგ კი კუროების გაჩენა რამდენიც უნდათ იმდენს გაიჩენენო. ამას ჩვენ არ ვეთანხმებით, ეს ტყუილია, ეს რომ მაშინ ასე ყოფილიყო, მაშ დღეს მთელი ოსეთი საროსკიპოთ იქნებოდა გადაქცეული, ჩვენ კარგად ვიცით, რომ დღესაც ოსთა შორის. ვინმე ცუდი ყოფაქცევის გამო სისხლით ისჯება და აბა ეს როგორ შეიძლებოდა რომ მაშინ ყოფილიყო და ოსის ქალს არა რცხვენოდეს კუროების გაჩენის გამო. ეს ქორი და ცილი არის. ჩვენ ეს ყოველივე ქორად და ცილად მიგვაჩნია, უეჭველია ამას ვახუშტი სხვების პირით სწერს და არა თავის თვალთ ნახულს ცნობებს. ასე გასაკიცხნი ოსნი არას დროს არ ყოფილან.

ტანთ საცმელი ქალთა და კაცთა არის მთიური, შესაფე-

რი, ყინულის გამო ატარებენ თხილამურებსაც, ქუდები აქვსთ ნადირთ—საქონლის ბეწვისა, შალეულობა კარგი, ხმარობენ აგრეთვე დარაიას, დარი ბაზათს, ყუთნას, ლეინსა და სხვათაც ამ გვარებს, უმეტესად თვით ქსოვენ და აკეთებენ, საფეიქროვნები თვით აქვთ, ძაფსა და ნემსებსაც თვით აკეთებენ თურმე. XVIII საუკ. ნახევარს, ვახუშტის სიტყვით ოსნი განიყოფებოდნენ ორის სჯულის ხალხად, ქრისტიანთ ეპისკოპოზი ნიქოზელი იყო და ამათ წერვა—კითხვაც იცოდნენ ქარაული, ქრისტიანების გარდა ოსებში იყვნენ მუსულმანებიც, რომელიც გამაჰმადიანდნენ XVII საუკ. დამლევს, ძალით. ამათ ჰყავსთ ოსთაგან მოღებები და ხოჯები, იცოდნენ ორი ცოლის შერთვაც, ქრისტიან ოსებს ამიტომ სძულდათ მუსულმან ოსები. მათში მტრობაც იყო დანერგილი. ქრისტიან თუ მუსულმან ოსთა იცოდნენ დიდი პატივის ცემა მოხუცებულ კაცთა და ქალთა, ყოველივე ამათი ბჭობით განიჩქევა და მორიდება სადავო, თუ გასაყრელი საქმენი, ესენი არიან დამამშვიდებელნი ყოველიფერში. ვაჭრობა და აღებ-მიცემა ურთი ერთ შორის, უმეტესად ერთი მეორეს ნივთებს გაუცვლის და ვისაც რა უნდა იმას წაიღებს, ასე სცოდნით XVIII საუკ. ნარევრამდე, ფული მათში არ ყოფილა მაშინ სავაჭრო ფართალი თურმე მათში კარგად იქსოვებოდა. კარგად სცოდნით თელვა, ქსოვა და სხვაც ასეთნი. სცოდნით მაშინ ხელოვნობა მჭედლობა, ნალბანდობა, ზეინკლობა, ხეთა მუშაობა, დურგლობა, კალატოზობა, ხისა და თიხის ჭურჭლის კეთება და სხვანიც მრავალნი ამ გვარნი. ოსეთში არ ყოფილა მარილი, სელი, კანაფი, აბრეშუმი, ბამბა და სხვანი, ამებს იგინი ზიდავდნენ ქართლიდამ, რაჭილდამ და ჩერქეზილდამ. ქალებს სცოდნით კარგად კერვა, წმინდათ და ქსოვა ლამაზათ.

კაცთა და ქალთა სასმელათ აკეთებენ იყს, არაყს. მოზას, პური და ქერისაგან ლუდს და სმენ დღესასწაულებში, ქართილდამ ღვინოც ვადააქვთ, იციან აგრეთვე კარგად ყვე-

ლი და ერბოს გაკეთება, ყველი ნაქებია მათი, ნამეტურ-
ხაქაბური, ქადები, ნაზუქები და სხვანი, სულ კეცში გამო-
ცხობილი. წვეულებაში იციან კაი პურობა და უმეტესად
ცდა ნადირის ხორცის მირთმევის და ერბო ყველით გამომ-
ცხვარ პურების.

ოსეთში სხვა და სხვა ძველნი ნაშთებიც მრავლად არის
ნაშენნი. უმეტესად ქართველ მეფეთაგან გაკეთებული კოშ-
ქნი, ეკლესია და მონასტრები, ბევრს ქართული ნაწერიც
აქვს, ბევრი შემუსრვილი არის მტერთაგან. ასეთი ნაშთი
ოსთა ქრისტიან მთავრებსაც უკეუებიანთ. ამ გაკეთების ხა-
ნად უნდა ჩაითვალოს XI, XII და XIII საუკუნოები, მერე
კი ოსებს ამის კეთების დრო არ ექნებოდათ, ცნობებიდამ
სჩანს, რომ ძველად ოსთა შორის ეკლესიათა მაშენებელ
ხელოსნებიც უნდა ყოფილიყვნენ, ამას ფიქრი არ უნდა,
ვინაიდან მათ ქართლში ხშირი მისვლა-მოსვლა აქვდათ და
მათან კარგათ მზერდენ ქართველ ერის ხელოვნურად და
მხატრულად ეკლესიების შენებას. ოსთა შორის ყოველივე
ამის ოსტატობა დავარდა XIV საუკ. დამლევოდამ, რაც მონ-
გოლების შემოსევის წყალობით მათი ცხოვრების მთის კარი
დაიკეტა, ივინი მთაში დარჩნენ შეფხუწულნი და იქილამ
იცავდნენ თავიანთ მთიურს თავისუფლებასა.

ოსეთს საზღვრავს გარემოდ ჩერქეზთ და ღლღვივთ გარდა
თუშნი, ფშავნი, ხევსურნი, მთიელნი. მთიულნი, ქისტნი და
სხვა ასეთ წვრილიან მთის ერნი. ოსებს ფშავ-ხევსურ თუშებ-
თან ხშირად შეტაკებაც მოხდენიად ხოლმე, უფროკი ოსებში
ისლამის დანერგვის შემდეგ. ვახუტში ოსებს ჰყოფს შემდეგ
ადგილ მდებარე ნაწილებათ: ქუჩთაუჯი, რომლის მიდამოშიაც
ხოხის მთილამ გამოსდის წყალი და მიდის სამხრეთილამ ჩრ-
დილოდ და გასკრის ჩერქეზას მთას, ამავე მალლობზე არის
ციხე ქურთათა მაგარი, არის ქურთაულის წყალიც, წყლას
გამომდინარე მთას ქართული სახელი ჰქვიათ ხოხის მთა, ესე
იგი ზედ ახოხვის გამო, ვინაიდან მალალი არის და ახოხ-
ვით უნდა ავიდეს კაცი.

ქურთაულს შემდეგ სახელოვნებს ხეობა ალაგირისა, ქურთაულის დასავლით სძევს, ამავე ხეობის ზედ მისდევს ფიქომის ხეობა, ამას მ. ჯანაშვილი ბაის ხეობას უწოდებს*) და ვალაჯირს ანუ ყალლაგირს ზემო ოსეთათ. ამავე ადგილ მდებარეობას ზედ აკრავს კასრის ხეობა, რომელსაც საზღვრავს მყინვარი, კავკასი და ბრუტ საბძელი, მერე მოსდევს კასრის ხეობა, კასრა ალაგირის შორის მთა. კასრის ხეობას ზეიდ მოვრთვის უღელის ხეობა, სადაც წყალი მომდინარეობს კავკასის მთიდან, აქედამ გადადის გზა კუდაროს და რაქას. ქვემო ზარგმას ზეით ერთვის ნახის ხეობას წყალივე მის ხეობისა, არის აგრეთვე აქეთ ზემო ზრამაგა, მახლობლად ამავე მთათა და ხეობათა მფერთვის ზახას ხეობა, რომელსაც მდინარე გამოსდის თუროს და ზახას მთიდან, ეს მდინარეც ბოლოს ერთვის ზარმაგის წყალს. აქედამ გზა გადადის მალნარ დვალეთს, ჟებას და დიდ ლიახვზედ. ამავე ხეობას და მთებს აკრავს თრუსის მთა. სამხრით კავკასი ზეკარისა, ჩრდილოთ. აქედამ გადადის გზა დიდს ლიახვზედ-ქართლს.

ზახის აღმოსავლით არის მთის იქით თრუსოს მთა და ხეობანი, ამას სამხრით კავკასი უძევს და მთიულეთსა და მალნარ დვალეთს შორის ჩრდილოდ მყინვარი და ხოხის კავკასანი, თრუსოს ნაწილი არის სამი ხეობა, ზოხის მთა, მალნარ დვალეთის და ხოხის, სამივესაგან წყლები გამოსდის, ამ ხეობის შემდეგ სახელოვნებს დგაკრის ხეობა. ეს ნაწილი გაიყოფა ორად, ორის ნაწილის მეთაურნი ჩერქეზისძე და ბადელიძენი არიან. ამ კუთხის მთათა საზღვარნი უერთება რიონის სათავის აღმოსავლეთის კუთხის კალთებს, ოსეთისავე საზღვრებთა ნაწილს შეადგენს ბასიანი, სადაც მდინარე მოდის კავკასიის მთიდან და მდის სამხრით ჩრდილოდ, ოსეთისავე ნაწილს აკუთვნებენ ქისტეთს თვისის ხეობათა მიდამოებით და მდინარეებით, მასვე ქისტეთის ხეობსა და მთებს მისდევს ძურძუკის ხეობა, სოფელ დაბებით ნაშენი, ძურძუკ-

*) საქართველოს ისტორია მ. ჯანაშვილისა.

სვე აკრავს ღლღვის ხეობა და მთა მიდამონი, ოსეთსვე ერთვის პანკისის ხეობა და მრავალიც სხვა ასეთნი, რომელთაც ჩვენ აქ არ ვიხსენიებთ.

ყოველივე ხეობანი არის ღრმა ღელე ხეობით სავსენი, მთიანი, კლდიანი, წყლიანი, მაგარნი და შეუვალნი, სივიწროვის და კლდე მთა უადგილობისა გამო მოუსაფლიანია ოსეთი. XVIII საუკ. ნახევარს ოსეთის ერთი ნაწილი ჩერქეზებს ექვემდებარებოდა და ხარკს მათ აძლევდენ, ერთი ნაწილი ქართველთ და ერთი ნაწილიც მაჰმადის სჯულის გამო დაღისტანს მოღებს და ხოჯებს მორჩილებდნენ. ოსეთის ერთი ნაწილი, რომელიც რაჭის უახლოეს სძევს, ემორჩილებოდა რაჭის ერისთავს. ოსეთი ჩვენ ავსუსხეთ ძველს დროით და ძველისავე ქართულის წყაროებით, აწინდელი ოსეთის მიდამოებში კავკასიის ქარტით ყველამ იცის და აპიტომ აწინდელის ჩვენ არაფერი ავსწერეთ.

ღღეს ოსები სცხოვრებენ მზღვკს და მის მიდამოებს, გოჯნის ოკრუგს, ინგუშეთს, ჩერქეზეთს, კავკასიის ნაწილში, საჩჩინოში, მთიულეთს, ფშავ-ხევსურეთ, თუშეთს, თიანეთს, დუშეთის და გორის მაზრებს და სხვა ადგილებსაც თითო ოროლა სოფლებს. 1881 წ. ამ ხალხის რიცხვი ორივე სქესისაგან შესდგებოდა სულ 111,000 სული ყოფილა. 1906 წ. 150,000 სულზედ ასცდა, ესე იგი უმატნია. 1911 წ. უფრო მეტი იქნება და იქნება 200,000 ათასიც იყოს.

მსწავლულთა აზრით ოსები არიან ერთ უძველეს ტომთაგანნი დოქ. პაფფის მოსაზრებით ოსნი ებრაელთა ნათესავადაც იქმნენ ცნობილნი, რადგანაც შუა გულს ოსეთში, ზოგი ერთ ადგილებს ისეთი სახელები ეწოდებათ, რომელნიც ებრაულია და ზოგი ამ სახელების „დაბადება“-შიაც მოიხსენებაო. ნათესავობა ოსების ებრაელებთან ისე განისაზღვრება, რომ ვითომც ოსნი ებრაელთა ზეგავლენის შემდეგ მოსულან ამ კუთხეში ირანიდამ და დასახლებულან. პაფფის მოსაზრება უკანასკნელ მიღებულ იქმნა მსწავლულთაგან.

მხოლოდ ოსების ინდოევროპიელთა და ირანის ტომთა მონათესაეობის შესახებ.

შეგრენმა, რომელმაც შეისწავლა საფუძვლიანად ოსურ ენა და მისი გრამატიკა, ეს პირი წინეთ ოსებს ირანთა მონათესავეთ სთვლიდა და მერე კი ექვი გამოთქვა არიელთა მოდგმის ირანელთა ტომის ოსთა მონათესაეობაზე. ამ პირის პაზრით ოსები გერმანელთა მოდგმას უნდა ეკუთვნოდესო, რადგანაც ოსურ ენაში ნემეცური სიტყვების ხმებიც მოისმისო. ეს არ იქმნა შეწყნარებული.

მსწავლულმა მილერმა 1881 წ. საჯაროდ სიტყვა ოსების მონათესაეობა ირანის ტომთან. ეს მოსაზრება მან ლინგვისტიკურის მეცნიერებითაც დაასაბუთა და ოსური ენა აკუთვნა ირანის ტომის ნაწილს, რომელიც შემდეგ დროში მრავალ ნაირად შეცვლილა, გადასხვაფერებულა, ეს მომხდარა მაშინ როცა ოსები კასპის და შავი ზღვის შუამოსულან და კავკასიის მთების შეყოლება დასახლებულან. ოსებს ძველად სარამატნი და მასაგეტნიც რქმევიათ. ამ მსწავლულის შემდეგ დასაბუთდა ოსების ნათესაობა ირანის ტომის შტოსთან.

ირონის—ირანელ ნათესაეობის გამო, ოსნი ძველადგანვე წინააღმდეგნი იყვნენ, მათ სწყინდათ ეს და ამბობდნენ, რომ ჩვენ გვწყინს რომ თათრის ტომის ირანის მონათესავეთ გვადვლითო. ჩვენ თათრების კი არაფერი ვართ, არამედ ქართველების ნათესაეები ვართ და ჩვენი ირანი ქართულის სიტყვა ერთად არის წარმომდგარიო. ამათის ფიქრით ეს ასე ვახლავსო, ჩვენ ამაზედ არას ვამბობთ, აქ მოგვყავს როგორც ცნობა, ეს სხვებმა გავარჩიონ.

ზოგიერთ მსწავლულთა თქმით, ოსებს ძველად მიცვალებულთ საფლავებს ისე სთხრიდნენ და მკვდარსაც ისევე სუდრავდნენ და ასაფლავებდნენ როგორც ირანელნიო, ამიტომ ექვი აღარ უნდა ამათ ნათესაეობასაო, ევროპის და ნამეტურ რუსის ოფიციალურად მსწავლულნი ძალიან რევენ

ოსების მოღგმის განსაზღვრის საქმეს. ოსები სცხოვრებდნენ კავკასიის მთებთა შეყოლებით: მთელი ევროპიის ხალხი აზიილამ სწორეთ ამ ოსეთის გზით მიემგზავრებოდა ხოლმე და აზიტომ მათ ოსთა მახლობლად დროებით დარჩენა უხდებოდათ, ხან ჩხუბიც პოლიტიკურს და ეკონომიურს მხარეებთა შესახებ, აზიტომაც ოსური ენა შერეულ იქმნა სხვა და სხვა ტომთა ენის სიტყვებთან.

სახელწოდება ოსი ბევრისთვის არის საკამათო საგანი, თუ ეს სიტყვა რას ნიშნავს და საილამ არის წამომდგარიო: სწორედ იმ ალავას სადაც დღეს ოსები სცხოვრებენ, მოიხსენებენ ბიზანტიის და რომაელთ მწერლებიც. გეროდოტე, რომელიც ქრისტეს წინეთ სცხოვრებდა 480—426 წ. ოსებს ისედაც იხიენიებს, ისეღონთა საცხოვრეველ ადგილთ აღწერა უახლოვდება ოსეთის გეოგრაფიულს მდგომარეობას. ქრისტეს წინეთ V საუკ. ასევე მოიხსენებს ბიზანტიელი მწერალი პლინი, იგი ესედაც ასახელებს, პოტოლომეც, რომელიც ქრისტეს წინეთ IV საუკ. სცხოვრებდა, მოიხსენებს ისინდს, ეს სახელიც ოსებს ხატავს და მათ საზინადრო ადგილ მდებარეობასო. ასე და ამ გვარად, გეროდოტეს მოხსენებას ისედაც შესახებ საკამარისად ასაბუთებენ და ამართლებენ პლინი და პოტოლომეც, უნდა ითქვას, რომ ოსთა სახელწოდება ერთობ ძველი უნდა იყოს, ოსი ამათ აქ მოსვლის და დასახლების შემდეგ უნდა დარქმეოდეთ სხვათაგან, თორემ თვითონ თავიანთ თავს ოსები ირონს უწოდებენ.

ბიზანტიის და რომაელთ ძველ მწერლებს ოსების შესახებ მრავალი ცნობები აქვსთ მოხსენებული თვის ნაწერებში, ხოლო ნაწერებში ოსთა მოხსენება სხვა და სხვანაირად არის გადასხვაფერებული. უამისობა მათგან არც შეიძლებოდა, რადგანაც იგინი ოსებს კარგადაც ვერ იცნობდნენ, მათ ამ ხალხის გაცნობა და გაგება აფხაზეთის და სამეგრელოს მხრილამ უხდებოდათ, რადგანაც ბიზანტიელი და რომა-

ელნი ხშირად იპყრობდენ შავი ზღვის ნაპირებს და ნამეტურ აფხაზეთს და სამეგრელოს. ხოლო ოსეთის შესახებ მათ კარგად გაცნობას ყოველთვის დაბრკოლებას მისცემდა იმ დროის ოსეთის გზათა სიშორე, მთები და მიუაღობა, ასე და ამგვარად გეროდოტეს ისეღანი, პლინის ისეღანი და პოტლომეის ისეღნი ჩვენებური, ანუ ქართული სიტყვა ოსი-დამ არის გადაღებული. დოქ. პაფის სიტყვა ოსი მიღებული აქვს მიდამ, რომ ვითომც ეს სახელი ერქვა ოსთა მამამთავარს და მიტომაც დაერქვა ოსეთს—ოსიო.

პაფფის ასეთი მოსაზრება უნდა იყოს მიბაძვა „ქართლის ცხოვრების“ სადაც ქართველის ერის მამამთავრად ქართლოსია, პაოსიანთა პაოსი, მეგრელთა ეგ-რასი, ლეკთა ლე-კასი და სხვანი. ამ მოსაზრებას არა აქვს საფუძველი, რადგანაც ოსი თანდებულია ქართულის სიტყვის, ანუ რთული სიტყვის ნაწილი, რომელიც თან სდევს ქართლო-ოსი, პა-ოსი, კახ-ოსი, ბარდ-ოსი, ლეკ-ოსი და სხვანიც. ეს ჰაზრები მოგონებულ იქმნა X სიუკუნეში, სომეხთა მეისტორიე მხითარ ანელისაგან, რადგანაც ამას ამითი სურდა რომ აღგილობრიე მცხოვრებთ ტომთა შორის სიყვარული დაეთესა, ვინაიდან ქართველთ, პაოსიანთ და სხვათ შორის ქრისტიანობის მხრივ გვაროვნული მტრობაც იყო დაბადებული. ამ პირმა გააჩინა ეს გმირნი და უწოდა ყოველივეს თითო კუთხის და ერის სახელი, თორემ ამჟამედ წინად, ძველ მეისტორიეთ ნაწერებში ქართლოს, პაოს და სხვათა ხსენებაც არ იყო.

რუსის მსწავლულნი ვინ იცის როგორ არ ხსნიან ამ სიტყვას, ამის მსგავს სიტყვებს ზოგი ჩინეთის ძველს მწერალთა ნაწერებში ეძებს, ზოგი ვინ იცის სადა და მით რევენ გეროდოტეს, პლინს და პოტლომეის სწორე ჩვენებას ოსის შესახებ. ესენი ყველა ყალბის შეხედულებით სჩანან, იგინი ოსთა მოსამზღვრედ და მონათესავედ ქართველებზედ კრინტსაც არ სძრავენ. გარდა ამის ოსეთის ერის სულიერს მხარეებს და გმირებთა მიდრეკილებას და პირობებს უფრო

ბერძნების, სპარსების და სხვათა გმირებს და მღვდლებს უღარებენ. თუ ეს მათი მოსაზრება რავედენად მართალია, ამას აჩვენენ „ამირან-დარეჯანიანი“ მოსე ხონელიისა, „დილარიანი“ სარგის თმოგველისა „აღლუზიანი“ და სხვანიც მრავალნი ასეთნი. ამ ცრუ მსწავლეულებმა ძრიელ იმეცადინეს და ოსები ძველის ცხოვრებით და ნათესავობით ისე დააშორეს ერთმანეთს, ისე გაღმასხვაფერეს, რომ ბოლოს ანბანიც კი შეუღდინეს და მით მორთეს ოსების დიდება და სახელი. ოსი ზოგის მოსაზრებით ცხენი გამოხატეს, ზოგის თქმით ქაჯი, ზოგის ვინ იცნოს რა და მით ოსები უფრო დენპერელ გავლენის ქვეშ გამოაჩინეს ვიდრე საქართველოსი.

ხოლო ქართულს და ქართულ ისტორიის აზრებს ტყუილად არიდებენ პირს, უამისოდ ოსეთის შესახებ ვერას დასწერენ, სულ ძველის ძველ დროს რომ თავი დაეანებოთ, ფარნავაზ მეფის შედეგიდამ ხომ ვერსად წავლენ და ვერსად რას ჰპოებენ. ქართლის და ოსეთის სახელწოდებათა ახსნის ზანა, ისტორია, ცხოვრება და სხვა ამგვარნი იქამდის ძველია, იქამდის ერთმანერთხედ გადამბულნი, რომ ძნელად ვინმემ ოსეთის შესახებ რამე დასწეროს და იმან ქართული ტნა კი ირ იცოდეს. მაინც ჩვენ ძველის დროის აღწერით თავს არავის შევაწყენთ, ის რაც ევროპიელთ მსწავლულთაგან არის თქმული ოსთა მოდგმის მონათესავობის და კავკასიაში მოსვლის შესახებ, ჩვენც იმას ვალიარებთ და ამიტომ მეტი ლაპარაკი არ არის საჭირო.

ყალბ მეისტორიეთ საგულისხმოდ ვიტყვი, რომ ქართული სიტყვები ხშირად მოისმის სომხურში, ისევე სომხური ქართულში, ასევე ძრიელ ხშირად სჩანს ოსური სიტყვები ქართულ ტნაში, ასევე ქართული ოსურში, ყოველივე ესენი კარგად აჩვენენ, რომ ოსებს ძველთაგანვე თუ შემდეგ, ქრისტიანობის აყვავების და მის მერეც, ქართველებთან დაახლოვებული კავშირი და ნათესავობა ჰქონათ, ენა-ენას ჰგავს და სიტყვები-სიტყვებს, ხოლო ყველა ამას დიდი და-

კვირვება უნდა, ღრმა ცოდნა, ხორემ ბოლოს გამოვა, რომ ოსური, აფხაზური, მეგრული, სვანური, თუშურ და სხვანიც ასეთნი მთის ჰატარა ტომთა ენანი არის ქართული და ქართული ენის ძირი, განუყრელი ფესვი და ხმა ამ ენისა.

ქართული სიტყვების ფესვი, მსგავსება და ნათესავობა ერთობ დიდია და საინტერესოც. მაგალითებრ ქართული სიტყვა ახოხილი—მაღალს ნიშნავს, ახოხვა მაღალზედ ასვლას და სხვანი. ოსურადაც ადათ ხოხ, სიჩეს ხოხ, ზიჯ და ხოხ, ტეხჯი ხოხ, ხოხ მთა მაღალი და სხვანი. ასევე დაშთენილი მდინარეთ სახელწოდებაში, მაგალითებრ ცუგაი დონ, სია დონ, ჯია დონ, ნაკ დონ, ზაკაი დონ და სხვანი. პირველი სიტყვა საკუთარი უნდა იყოს და მეორე კი ცხადი საქმეა დონს ქართულ მდინარესთან კავშირი უნდა აქვდეს. ასეთ სიტყვებს კი არა ჩვენ სხვა უფრო უკეთესები და თითქმის ორივეს ენაში ერთნაირად ხმარებულ სიტყვისას ათასობით მოვიყვანდით; მაგრამ ეს აქ საქიროდ არ ვნახეთ, ბოლოში კი ცოტა ოდენს მოვიყვანთ: ყალბ მსწავლულთკი დონს დნებერი შეუერთეს, ოსებიც მის კიდებზედ მცხოვრებთ ნაწილად და მოღვმად აღიარეს.

ცნობილი ისტორიკოსის დიმიტრი ბაქრაძის მკვამბით: სიტყვა კავკასი შემოტანილია აზებისაგან, ანუ ასებისაგან (დღეს ოსები) ინდოეთიდან, ესეთი სიტყვა ოსთა წინაპართა შორის თვით ძველს საბინადრო ადგილებში მცხოვრებთ ოსებშიაც კი ყოფილა დაშთენილი. ამავე მენისტორიკოს აზრით: ოსური ენა შეადგენს მიდოევროპელ ენის შტოსო, მას აქვს ახლო ნათესავობა ქართველთან.

ცნობილი სენ მარტენი, მსწავლული ორიენტლისტი, ანბობს, რომ ოსეთის ნათესავობა მიდიელ ირანელ სპარსებთან ცხადიაო. მიდიელებს პლინიც მოიხსენებს და პოტლომეიც, პირველი ხსენებულს ადგილებში მცხოვრებთ ოსილიანებსაც ასახელებს, რომელიც ოსები უნდა იყოსო, ასაბუთებენ, რომ ჩეჩენები, ჩერგეზები და ოსე-

ბიჯ ამათი ნათესავები უნდა იყვნენ და ყველა ამათ მჭიდრო კავშირი აქვს ქართველ ტომთან და მათ ენასთან.

მსწავლეულთა თქმით: თვით ამ ოსებისაგან უნდა იყოს წარმომდგარი და წოდებული კავკაზია, ანუ კავკასი, ეს სიტყვა მიდიიდან ან ინდოეთიდან უნდა იყოს შემოტანილი, სულ ძველის ძველად, კავკასიის თქმზდე, ოსები მრავლად ყოფილან მოფენილნი, პირველ ხალხად მაშინ. ესენი იყვნენ, სამწუხაროდ ასეთ მძლავრს ერს ისტორიით მხოლოდ ქრისტეს წინ VI საუკ. ვიცნობთ და არა უფროს ძველის დროიდან, მსწავლეულთა თქმით, კავკასიის ტომთა ენებთ შორის სულ შვიდი ენა არის სახელოვანი და მათში პირველი ადგილი ოსურს უკავია. დანარჩენ 39 მეტი წვრილი ენები უმნიშვნელონი არიან. საგულისხმოა ექიპონოდ სახეში, რომ ამ ხალხთა საბინადრო ადგილებს ისეთი მაღალი მთები ეკრა, რომელთაც პირველი ადგილი უკავიათ გეოლოგიაში. მაგალითებრ ყაზი ბეგის მთა 16,546 ფ. სიმალით, ჟამურის მთა (ჯიმი) 15,673 ფ. სირუხ ბეზონის 13,634 ფ. ტებლი ხობ 14,510 ფ. ადაი ხობ 15,244 ფ. მერე სხვა მთები მოსდევს ზილ და ხობ, წოწოლა ბრუტ საბძელი და სხვანი 12—14 ფუტამდე. შეუძლებელია, რომ ასეთ უმაღლეს მთების მახლობლად ძველად უმნიშვნელო და ველური ხალხი დასახლებულიყო, ეს შეუძლებელია. დღეინდელ ოსეთს კი სულ 100 ვერსამდე აქვს მანძილი ჩრდილოეთ და სამხრით აღმოსავლეთ დასავლეთამდე კი 150 ვერსი, ესეც არა სწორე ადგილები. ოსები თურმე კარგად იცნობენ ამ მთების მნიშვნელობას და მიტომაც სახლდებოდნენ მის გარშემო. მთებს ოსები და ქართველები ღმერთივით აფასებდნენ და ყოველ გაჭირებაში წვიმას, თუ ნიავს სულ მას შესთხოვდნენ, მიტომაც არის დაშთენილი რომ ოსებს და ქართველებს თვისი სალოცავები უმეტესად სულ მაღალ მთებზედ უშენებიათ. ქრისტეს წინედ თუნდ ფარნავოზ მეფის დროს, ოსები მილიონობით იყო, მაღალ მთებს გარემოთა გარდა ბარშიაც მრავლად ესახლნენ.

ხოლო მუდმივ აღმოსავლეთის ერთა მგზავრობამ შეასუსტა მათი რიცხვი, ხელი შეუწყო მათ გაფანტვას და დაკარგვას. თორემ წინედ ესენი მძლავრნი ყოფილან და მრავლად მოფენილნი, ასევე მოიხსენებს მათ საქართველოს ძველი ისტორია.

ქართველ და უცხო მეისტორიეთა ცნობით და თქმით აღმოსავლეთის ქვეყნებში, ძველადგანვე გამრავლდნენ სკვითნი, ესენი იყვნენ ძლიერნი, ამათ შეავიწროეს აღმოსავლეთს მრავალთ ტომნი და აქით იქით დაფანტეს, ამათვე დაურბევიათ ირანელნი და თურანელნი, ამათვე შემუსრეს კავკასიის ძველ მცხოვრებ კიმერიელნიო, რომელნიც გაფანტული ყოფილან მცირე აზიაში, ამავე დროს, ირანის ტომის ერთი ნაწილი მიდიიდამ ვადმოუფანტავთ და დაუსახლებიათ რანდენსამე წყობად კავკასიის ჩრდილო მხარეს.

ამ გადმოსახლებულთ ისტორიკოსი მასე ჯანშავილი ოსებათ ასახელებს, დიახ ეს ასეც არის. ამავე გარდმოსახლებულთ ევროპის მსწავლულნი სარამატებად და აღანებადაც მოიხსენებენ, ოსების შთამომავლობა ეხლა მიდიელებთან დასაბუთებულია, იგინივე მოწმობენ, რომ ძველად დარიალთ ოსებით იყო სავსეო. ამ დარიალის გზით განვლო მთელმა აღმოსავლეთის ერმა ევროპაში და ამ გარემოებამ ოსები დიდათ შეარყია სიმცირითაო. მათ დიდი გავლენა აქვდათ ყოველთვის ოსებზეო, თუმც ოსნი მათ არ ეთვისებოდნენ, მაგრამ მძლავრის მგზავრთა მეოხებით კი მათი ძალა მცირდებოდაო. ამის საბუთია ისიც, რომ ოსურს ენაში ბევრი სხვა და სხვა ტომთა სიტყვებიც მოისმისო.

ამიტომ ნურავის ეუცხოვება ის გარემოება, რომ ძველად, ასე გამრავლებულთ ოსთა რიცხვმა ასე სიმცირით, ანუ შემცირებით მოაღწია ჩვენს დრომდის, ისტორიით იხიც ვიცით, თუ ძველის-ძველს დროის რამდენ ძლიერ და რიცხვით მრავალ სამეფონი დაეცნენ და მდინებენ ისე, რომ

დღეს მათი ნასახი და ხსენებაც აღარ არის და თუ ოსებმა ამდენის ვაი-ვაგლახების შემდეგ თუნდ ასეთის სიმცირით დღემდეც მოაღწიეს, ესეც ერთი უტყუარა საბუთია და ნიშან-წყალი ამ ერის სიმძლავრის წარსულში. თუ არ ოსთა სიმძლავრე და რაინდობა, უამისოდ ისინიც ისევე გაქრებოდნენ თავიანთ ქვეყნის ასპარესზედ, როგორც გაქრნენ მრავალთ ძველ სამეფოთ ხსენება გეოგრაფიის რუკათა ფურცლებზედ.

მოგვითხრობენ კიდევ ოსთა შესახებ ამასაც: VII საუკ. ქრისტეს წინედ, მდინარე ვოლგას და კასპის ზღვის ნაპირებზე გამოჩენილა ველური მეომარი ხალხი—ბაზარა, ანუ ყიფჩახნი, ამათ ცარცვა გლეჯის გარეშე დაუმორჩილებიათ ტყეები, ამათვე დაურბევიათ სომხეთი და მიდია, ქართველებსაც შეებნენ, სძლიეს, მათ დაიჭირეს საქართველო და ასევე დაიპყრეს დარღალანი და მასთან ოსეთიც, მერე ამ ქვეყნებს დაუწყეს აოხრებაო. ამ ველურ ხალხის ძლიერ შეფეხს შვილი უობოსი ჰყავდა, რომელსაც მისცა ხსენებული დაპყრობილი ქვეყნები და ხალხიო. ამათგან წარმოსდგა ნათესავი ოსთა და ოვსეთიო. თვით სიტყვა ხაზახი ოსური სიტყვა არის და ნიშნავს ხაზახსო, ოსებს წინეთ მასა გეტუბი ერქვათო, მასა გეთაც ოსურად კოშკოვანს ნიშნავსო. მერე ვითომ აჯანი, ანუ ჰალანი დაერქვათო.

ისტორიის მკვლევარნი სწერენ, რომ ოსებს ასეთ სხვა და სხვა სახელებს სხვები უწოდებდნენ, თორემ თვითონ თავიანთ თავს ირონს უწოდებდნენ და დღესაც ასევე უწოდებენო, მერე ოსები დიდათ გამრავლებულ გაძლიერებულან, ამათ VI და V საუკ. ქრისტეს წინედ, დიდი გავლენა აქენდათ მთელს აღმოსავლეთის ხალხებზედ, ამათ დაამარცხეს თურმე მაშინ ველური ხალხი ჰუნები, რომელნიც მათი მეზობელნი იყვნენ და მათ ქვეყნებსაც აოხრებდნენ. ოსები თურმე საომარის ოსტატობით ისე დაწინაურდნენ, რომ იგინი V საუკ. შეებრძოდნენ თვით ძლიერ ვახტანგ მეფესა-

ცო. მაინც ვახტანგ მეფემ დაამარცხა იგინი და ნიშნად ერთობის ნიქოზში ოსთა საეპისკოპოსო კათედრა დაარსა და ეპისკოპოზიც დაუნიშნა, სადაც იღებდნენ ოსთა მღვდელნი ლოცვა კურთხევასაო. ოსების მეორე საეპისკოპოსო კათედრა დაარსებულ იქმნა XII საუკ. მეფის დავით აღმაშენებლისაგან ურბნის, ორივე ამ საეპისკოპოსოების სასულიერო სკოლებში ისდებოდნენ ოსთა სამღვდლო შვილები. ოსნი მძლავრნი ყოფილან როგორც რიცხვით, ისევე ქვეყნის სიმაგრით და სწავლის მიღებითაც, დავით აღმაშენებლისაგან ბიზანტიაში გაგზავნილ 40 მოსწავლე ქართველებში ოსებიც ერივნენ. XII საუკ. დამდეგ, ოსთა ნასწავლ კაცების საქართველოში მთელი გუნდი გახლდათ.

მეისტორიეთა მოწმობით უნდა მოვიხსენოთ ისიც, რომ ქართველთ და ოსთა სიყვარული კავკასიაში მათის გაჩენის პირველის დღიდგანვე სჩანს, მათ ყოველთვის ჰქონიათ სიყვარული. ვახტანგ გორგასლანის ომი ქართველებთან პირველი მაგალითთან ოსებს V საუკუნეში. აღნიშვნენ იმასაც, რომ თვით ამ სამაგალითო ომის დროსაც ქართველთა და ოსთა შორის არ მოსპობილა ერთმანერთის სამეზობლო პატივისცემა და სიყვარული, ომის შემდეგ იგინი მალე შევიდნენ დიდ სინანულში და ეს სინანული მათ მეფემა და მთავართ ხალხში საეროთაც განაცხადეს, რომ ჩვენ უბრალოდ ვღვაწრეთ სისხლით, ქართველნი და ოსნი ძმანი ვართ, ამას გვასწავლის ჩვენი ქრისტიანობა და ამიტომ დღეის შემდეგ ჩვენთ შორის ნათესაობა ძველებურად განახლდებაო. მიტომაც დასვა ვახტანგ გორგასლანმა ოსთათვის ნიქოზში — ნიქოზელი და XII საუკ. დავით აღმაშენებელმა ურბნის — ურბნელი.

კავკასიის თემზედ, ოსებიც ისეთივე ძველი ხალხია, როგორც სხვა მკვიდრნი ამ ქვეყნისა. ჩვენის ფიქრით და ზოგიერთ ისტორიულ ცნობათა დაკვირვებით და დასკვნით, ოსები ძველადგანვე ბევრად უფრო ძლიერნი და მძლავრნი

იყვნენ ვიდრე ქართლოსნი, ჰაოსიანნი და კავკასიის სხვა ასპარეზზედ ინდოეთის მიდიილამ მოსულნი, ძირეულნი თუ მოსულნი. ასეთ ცნობათა მოსაზრებას „ქართლის ცხოვრების“ ისტორიული ცნობებიც გვაძლევს საბუთად, რომ ეს ასე უნდა ყოფილიყოს.

„ქართლის-ცხოვრების“ თქმით, ოსნი საქართველოში სჩნდებიან თითქმის იმ დროდამ, როცა კი კავკასიაში ქართველთ, ჰაოსთ, ოსთა და სხვათა მონათესავე ტომთა ისტორიული ხანა იწყება. გვაუწყებს იგივე მართიანე, რომ ქართველთა, ჰაოსიანთა, რანთა, მოვაკნელთა, ჰესელთა (კახეთი) მეგრელთა და კავკასიანთა (ოსები, ლეკები და სხვანი). იყო ერთი მამა თარგამოსიო. თარგამოსი ნოეს შთამომავალი იყოვო, ბაბილონის გოდოლის უნების დროს, რაკი ხალხი გაიყო და ენაც აირია მათიო, მაშინ თარგამოსის ნათესავნი კავკასიაში წამოვიდნენ და ორ-ეთის მთის, ანუ არარატის მთის ახლოს დასახლდნენო. აქ გამრავლების შემდეგ ზოგნი აყრილან და წამოსულან დასავლით და დასახლებულან ჩრდილოდ, რომელ კუთხეს, ანუ ორ-ეთის მთას სპარსნი იალბუზს უწოდებენო.

თარგამოსის შთამომავლთა პირველ საბინადრო აღმგრილი ეს ყოფილა, აქაც გამრავლებულან, სხვათა შორის, მათში ყოფილან რვა გმირნი: ქართლოსი, ჰაოსი, მესამე ბარდოსი, მოვაკან, ლეკოს, ჰრეოს, კავეას, (ოსთა მამათმთავარი) და ეგროს. მთელი აღმოსავლეთ კავკასია ჩრდილოდ და სამხრეთ, აღმოსავლით და დასავლით ამათ გაიყვეს და დასახლდნენ, აქ მის მერე თვითაც გამრავლდნენ დი მათი ქვეშევრდომნიც. თვით „ქართლის-ცხოვრების“ ისტორიული, თუ ზღაპრული ცნობებიც კავკასიის ტომთა პირველ საბინადრო კუთხედ ორ-ეთს ანუ ოსეთს ასახელებს, ხოლო რა გაყოფს რვა ძმათა ნაწილად კავკასიის ვრცელს კუთხეს, მერვე ძმის ეგროსის (მეგრული) საზღვრად ჩრდილოდ ასახელებს კავკასიის მთას, სადაც ამბობს:— „არცა ეფო კაცო კავკასიათა ჩრდი-

ლოდ, და უმკვიდრო იყო ქვეყანა იგი კავკასიითგან ვიდრე მდინარემდე დიდად, რომელთა ზღვისა და რუბანდისსა. ამისთვის მოიყვანეს მრავალთა გმირთაგან ორნი გმირნი ლუკან და კავკასი და მისცა ლუკანს ზღვითგან და რუბანდისათა, ვიორე მდინარემდე ლომიქისა. ჩრდილოდ, ვიდრე მდინარემდე დიდად ხასარეთისად და მისცა კავკასიის ლომიქის მდინარედგან ვიდრე დასასრულამდე კავკასიისა დასავლით“

„ქართლის ცხოვრების“ ცნობებში საშინელ არეული არის. ჯერეთ ამბობს, რომ არარატის შიის ძირიღამ მცხოვრებნი იალბუზის, ანუ კავკასიის მთის მახლობლივ დასახლდნენ და გამრავლდნენ და მერე ესენი მოეფინენ მთელს კავკასიის თემთაო და იქვე, მალე, ანუ რვა გმირთა განყოფის შემდეგ კავკასიის მთის გარემო ადგილებს კაცთაგან ცარიელად ასახელებს. ვითომც მერე, რვა გმირთაგანნი ორნი ლეკან და კავკასიას დაასახლეს ახლანდელის ოსეთის საზღვრებზედ და ვითომც ამათგან არიან ოსნი და ლეკნი მოშენებულ გამრავლებელნი. რვა გმირში პარველი ადგილი ჰაოს უკავია, სომეხთა მამათ მთავარს, ეს არის გამყოფი ყველა ძმების და ადგილების მამზომველიც.

ასეთ მოსაზრებას ევროპის მსწავლულნი და თვით ჩვენი ძველი მატთიანეც არღვევს. „ქართლის ცხოვრების“ ძველი ცნობები მკაცრად ეწინააღმდეგება ქართველთა, ოვსთა და კავკასიის სხვა და სხვა თემზედ მცხოვრებთ ნათესავობას. ერთთა მხოლოდ ის მოსაწონი, რომ კავკასიის ყველა მონათესავეებს ერთ ძმებად და შთამომავლად აღიარებს. ეს კი ჩვენი დროის პუმანირისი სკოლის დევიზი გახლავსთ. „ქართლის ცხოვრების“ ცნობათა შესახებ ვიტყვათ შემდეგს: X საუკუნემდის, კავკასიის ტომთა ისტორიულ გარდმოცემაში ასეთ ცნობათა ჰაზრიც კი არ არსებობდა, ხოლო ეს აზრი პირველად დასწერა სომეხთ მეისტორიე მხითარ ანელმა, მიზეზი ამისი ის იყო, რომ ქრისტიანობის მაღიარებელთ ერთი რამდენსამე ნაწილად დაიყვნენ, ქრისტეს სწავლა დაინაწი-

ლეს თავთავიანთებურად, ერთი მეორეზედ უკეთესობით იჩენდა თავს და ამიტომ ხშირად მათში სჯულის გამო ბრძოლა იწყობოდა, როგორც მაგალითებრ ქართველთ, ჰაოსიანთ და ოვსთა შორისაც ხდებოდა. მხითარ ანელმა მიტომ დასწერა ასე და ყველა ერთ მამის შვილებად და ძმებად მიტომ აღიარა, რომ ეგები აღითი მათში ძმური და ნათესავური სიყვარული ჩანერგილიყოს. ამას მით უფრო ითხოვდა დრო და გარემოება, რადგანაც ქრისტიანებს თავიანთ მტრობის გარდა მუსულმანთა ისლამის სჯულის მახვილიც ხშირად ევლინებოდა და ეს უფრო მუსრავდა და ანგრევ-აქცევდა ქრისტიანთა ყოველივეს. რაც შეეხება იმას, რომ რვა გმირთ შორის უპირატესობა ჰაოსს ეკუთვნის და ჰაიასტანს, ესეც მით აიხსნება, რომ მხითარ ანელი ჰაოსიანი იყო და მიტომ უპირატესობაც ჰაოსიანთ მიანიჭა ამ ისტორიულს გადმოცემის შეთხზვაში.

პირველ გამრავლების დროიდან, შეიძინივე ესე გმირნი თავიანთის ერთ ნებროძს ემორჩილებოდნენ, სპარსეთას მეფე ნებროთს. ჰაოსის წინამძღვრობით, რვავე ძმანი თავიანთის ერთ წინ აღუდგნენ ნებროთს და მონების უღელს აღება დაუწყეს. პირველი ბრძოლა ნებროთთან მასისის მთასთან მოუხდა რვავე გმირებს, ერთად ამათში ოსებრც იღებდნენ მონაწილეობას გმირის კავკასიის ხელმძღვანელობით. ბევრის ომების შემდეგ ნებროთი სძლიეს, მისი ჯარი განდევნეს და ომის შემდეგ გმირნი თავიანთ კუთხეში დაბრუნდნენ და იწყეს ცხოვრება, ყველამ გაიყო თვისი ქვეყანა და დაამკვიდრეს ძმურად თვის საგანგებო ადგილებთა სამზღვრები. ერთს მეორესთან ჩხუბი არ მოსლოდათ, რადგანაც მიწა ყველას ეყოფოდა.

პირველ დროებში, როგორც ოსებს ისევე სხვათაც, რვავე ძმის ხალხს სჯული აქვენდათ ისეთი, რომ მათ ერთდმერთი სწამდათ. მის მეტი სხვა არაფერი. როგორც ოსები ისევე სხვათა ცოტა არ იყოს ნებროთის ერის შიში აქვენდათ.

ვაი თუ ნებროთის მოკვლა ჩვენ მის ერმა არ შეგვარჩინოსო, მოვიდნენ და აგვიკლონო. ამიტომ ივინი დღე-ღამე მეცადინეობაში იყვნენ და ციხე-კოშკებს აშენებდენ და ამაგრებდენ. მცირე ხნის შემდეგ, ძმათა შორის შური დაიბადა, ივინი ერთმანეთზედ აიშალნენ და დაიწყეს შური, მტრობა და სისხლის ღვრაც კი, ამ დროს ოსთა მეთაურ მოწინავე გმირი იყო არა მეფე, არამედ მამასახლისი, უფროსი ისევე, როგორც სოფლის მამასახლისი „მაშინ ყველა რვა ძმათა ერის ქვეყნებს და ხალხს, გამგებლად მამასახლისები ჰყვანდათ. მამასახლისი იყო ამორჩეული პირი, როგორც დღევანდელი რესპუბლიკის პრეზიდენტი. მამასახლისები საერთოდ ძმათა შორის დიდათ მეცადინეობდენ მორიგებაზედ, მაგრამ ვერას აწყობდენ, აირიენენ ყოველივენი და აირიენენ ოსები და ლეკებიც. როგორც სხვებმა ოსებმაც დაივიწყეს ერთი ღმერთი და მის მაგიერ იწყეს გაღმერთება მჯისა, მთვარისა და ხუთის. ვარსკვლავისა. ამა მნათობებს დაუწყეს დიდება და ზოგნი თავიანთ მამათ მთავართ საფლავებსაც ეთაყვანებოდნენ, მაგალითებრ ქართველნი ქართლოსის საფლავს და ოსები კავკასოს საფლავს.

ამ დროის, ოსთა ერს მრავალნაირი სახელი ეწოდებოდათ და ივინი თუმც ერთ ტომის იყვნენ, ხოლო რამდენსამე ნაწილად დაიყოფოდნენ. ოსეთს ამ დროს განაგებდა მამასახლისი დურძუკ, ძე ტირეთისა. ამ ჟამიდამ მთელ თარგმოსიანთ ნათესავობას მტრად გამოუჩნდა ხაზართა მეფე და ხაზარნი. ხაზარებს რუსებათ სთვლიან, მაგრამ ეს არ არის სწორი, ხაზარნი არიან ოსთა ნათესავის ნაწილი. მათს ახლოსვე მყოფნი და მომრავლებულნი და მოსამზღვრეობის გამოვეუნდა იყვნენ ამტყდარნი მთელ თარგმოსიანთა გვარის წინააღმდეგ. ხაზართა წინააღმდეგ შეიკრიბენ თარგმოსიანთ ნათესავნი, შეუერთდენ ლეკებს და ოსებს, ამათის დახმარებით გარდავლეს მთანი კავკასიისა, შეებნენ ხაზარელებს, გა-

ნდევნეს იგინი და მერე ხაზარეთის საზღვრებით ალაშენეს ქალაქნი და დაბრუნდნენ შინ.

ამის შემდეგ, ხაზარელებს სამეფოდ კაცი უშოვნიად და მეფედ დაუსვამთ, მის მერე ეს მეფე თავის ერთი წამოსულა, გ მოუვლია დარუზანდი, მოსევია თარგმოსიანთა და ყოველივე აუოხრებია, დაუმორჩილებიად, ამიღამ მათ უსწავლიად ორი მარჯვე გზა ქართლზედ შემოსევის, ერთი დარუზანდის მხრიდამ და მეორე არაგვის მხრით; „რომელი ანს დარიაჯა“. ხაზართა ისე დაიმორჩილეს თარგმოსიანთ ყოველივე, რომ მათ ყველა ესენი მოხარკეთ ჰყვეს. ქართლის დამუხლების შემდეგ, ხაზართა მეფე დარიალის გზით დაბრუნდა ხაზარეთს, გარდავლო მთა კავკასისა. იმ დროს ამ მეფეს ჰყვანდა შვილი, სახელად უობოს. ამას მისცა ტყვე პაოსიანი, ქართლი და კავკასიის ნაწილი, ე. ი. ოსეთი, „რომელიც მდინარისა და დასავლეთამდე მთისა, და დაეშენა: უობოს და მათნი ნათესავნა აჩიან ოვსნი და იგი აჩის ოვსეთი, რომელი ნაწილი იყო კავკასიის და დურბუკ. რომელი უწარჩინებულად იყო შვილთა უობის კავკასიათა, მივიდა და დაჯდა ნახარასა შანა მთისასა, უწოდეს სახელი თვისი დურბუკეთა და მისცემდა ხარკსა მეფესა ხაზართასა“

ამავე ხაზართა მეფის თავის მამის ძმის წულისათვის მიუტია სამეფოდ ნაწილი ლეკანისა, აღმოსავლით ზღვით დარუზანდამდის და სხვაც მრავალნი ამ მეფის, ოუ მთავრის სახელი უნდა იყოს ხოზანის, „რომელიც უწარჩინებულად იყო ნათესავთა შორის ლეკანისათა“ ეს მისულა ერის კლდოვანს ალაგას, იქ დამკვიდრებულა, მალე ქალაქი გაუშენებია და სახელად უწოდებია თვისი სახელი ხოზანისეთი. ამის შემდეგ დაწყებულა ყოველივე ბრძოლა და მონანი მოხარკეთ ყოფილან ხაზარებისა. „ქართლის ცხოვრების“ ცნობებით ხაზარნი ოსებსა და ოსეთთან ისე ახლოს სცხოვრებენ, მის ადგილსა და ცხოვრებასთან ისე არიან დაკავშირებულნი, რომ

ძნელად კაცმა ესენი დააცალკევოს და ხაზართად ოსეთი კო-
არა და არამედ რუსეთი იწაჰოს.

ხაზართა ფლობა კავკასიაზედა მალე შეიტყეს ნებრო-
თის მონათესავე სპარსთა, იგინი მალე დიდათ განძლიერდნენ,
ამ ძლიერების დროს მათ გამოუჩნდათ ნებროთის ნათესაე-
თაგან ერთი გმირი-აფრიდონ. აფრიდონმა დაიმორჩილა მრავ-
ალი ქვეყანანი, ამანვე წარმოგზავნა კავკასიაში თავის ერის-
თავეი არდამ, შვილი ნებროთისა და დაავალა კავკასიის ტო-
მთა დამორჩილება, არდამ ერისთავი მოვიდა, კავკასიაში, პი-
რველად მოვიდა ქართლს, მერე ოსეთს, მოსპო ხაზართა
ფლობა, დაამყარა თვისი წეს-რიგი და ხაზართა დასამცირე-
ზლად აღაშენა ქალაქი ზღვის ნაპირას, სახელად დარუბანდი,
რაც სპარსულად თურმე „დახშა—კარს“ ნიშნავს.

„ქართლის ცხოვრების“ თქმით, სპარსთა მოსვლამდე ქა-
რთლსა და ოსეთში, ქართველთა და ოსთა არ სცოდნიათ
შენობისათვის ქვა და კირის ხმარება. ამ დროს დაისწავ-
ლეს ქართველთა და ქართლზედ მიკედლებულთ ოსებმაც
ქვა და კირის ხმარება, სახლების შენების დროს, ხიდების და
კოშკების და ციხეების. ომის ვათავეების და მშვიდობის და-
მყარების შემდეგ არდამ ერისთავი დაბრუნდა სპარსეთში,
ამის მაგიერ სპარსეთიდან გამოგზავნეს მთავრად აგადონ
ერისთავი. ეს განაგებდა მთელს კავკასიას გარდა სამეგრე-
ლოსი, რომელიც ბიზანტიას აქვნდა დაპყრობილი. რამდე-
ნიმე ხნის შემდეგ აფრიდონმა თავის საბძანებელნი სამად გა-
უყო თავის სამს შვილს, ვისაც ერგო სპარსეთი მასვე ხვდა
ქართლი ოსეთითურთ, ანუ კავკასი. აფრიდონის შვილებს
ერთმანერთში ჩხუბი მალე მოუვიდათ, იგინი აიშალნენ, ამით-
ნისარგებლეს ქართველთა, სთხოვეს ოსებს დახმარება და ოსე-
ბიც დაჰპირდნენ შეეღას,—გარდმოიყვანეს ოგსნი და ჭჭოგეს
კრასთავი სხაჰსთა გელსა გარე დაქნისობდა, და მოკლეს იგი.
და რომელ ჭჭოგეს სხაჰსი, ყოველი მოსწევიდეს ოგსთა, და ქარ-

თველთა და განათავისუფლეს ქართველნი, ხელჳ რანი და ჭერეთა დაწნა სპარსეთს“.

ოსეთი შეუერთდა ქართლს და ამიერიდან ესენი იყვნენ ერთად მიტომაც ჩვენ ქართლსა და ოსეთს. ყოველთვის თითქმის ერთ ბედ ქვეშ მყოფად ვალიარებთ და ერთ ნაირს მდგომარეობით გარემოცულთ. ამის საბუთი აშკარათ გვაქვს, რადგანაც ძრიელ ხშირად დასავლეთ საქართველო შავის ზღვის ნაპირებით ხან ბიზანტიას ექვემდებარებოდა, ხან რომაელთ, პარსიანი და ჰერეთი. სპარსეთს და ქართლი და ოსეთი კი თავისუფალ იყვნენ, შეერთებულ და ერთად ყოფილ მებრძოლნი მტერთა წინაშე. აფრიდონის შემდეგ სპარსთა შორის განძლიერდა მეფე ქეკაპოს, ამან განიზრახა ლეკეთის დაჭერა და მასთან რასაკვარველია ქართლის და ოსეთისაც. ქეკაპოს მეფე თავის ჯარით მალე მოვიდა, მაგრამ ლეკეთში ვერ შევიდა, იქილამ წამოსულმა მხოლოდ ქართლი დაიმორჩილა, მოხარკედ ჰყო და მის მერე სპარსეთშივე დაბრუნდა. ქართლსვე უნდა მიეწეროს კავკასის მთის აქეთა მხრის შეყოლება მცხოვრებთ ოვსთა რიცხვიც. ეს ამბები ხდება იმ დროს, როცა მოსე მეწამულის ზღვით გადის და მთაზედ სცხოვრებს მღვთის მანანით. ეს ამბავი ოსთა და ქართველთაც შეიტყეს, ამიტომ მათ შეიყვარეს ისრაელთა ტომი, მათი ღმერთი და სჯული და იგი აქეს დიდთაც. რამდენიმე ხნის შემდეგ ქართველნი, მათთან ოვსნიც შეითქვენ ერთად და ამხედრდენ სპარსთა მეფის ქეკაპოსის წინაღმდეგ, ბრძოლა გაგრძელდა დიდ ხანს, ხან ერთნი სძლევდენ და ხან მეორენი, ამ ხანში ქეკაპოსის ერთი თავიდაც კი გადავიდა თურმე და უკანასკნელ ქართველთა და ოვსთა სძლიეს უცხო მტერთარიცხვი, ქვეყანა გაითავისუფლეს,

თავისუფალ ქართლს და ოსეთში მრავლად მოდიოდნენ აღმოსავლეთის ქვეყნებილამ სპარსთაგან დევნილნი ტომნი, ასევე მოვიდნენ თურქნი, რომელიც მიიღო ცხეთის მამასახლისმა ქართველთ თანხმობით და ივინი დაასახლა არავისა.

და მტკვრის შეყოლება მცხეთიდან. ამ დროს სპარსთა სამეფო ისე განძლიერდა, რომ იგი აღმოსავლეთში არბევდამრავალთა ტომთა ერთი. ამიტომ საქართველოში ძრიელ მრავლად მორბოდენ ოტებულნი ასურეთის გზით, საბერძნეთისა და ხაზარეთის, ქართველ და ოვსნი ყველას მეგობრულად ითვისებდენ, რადგანაც შიში აქვდა სპარსთა ძლიერების და მოსულთა საშუალებით თავიანთ ქვეყნის ციხე-კოშკებსაც ამაგრებდენ. ამავე დროს შეესწრა, ნაბუქოდონოსორ მეფისაგან იერუსალიმის დარბევა და ურიების აწიოკება და აოხრება. ურიასტანიდამაც დიდი რიცხვი მოვიდა ურიებისა, ესენი დასახლებულ იქმნენ დედა ქალაქ ცხეთისაკენ არაგვისა და მტკვრის პირას და ხეობას რომელთაც ცხადი საქმეა ოსებზედაც დიდი ზე გავლენა ექმნებოდათ ვაქრობის, ქსოვა, კაცთა და ბედაურთა მკურნალობით, რაც მათში საკმარისად იყო იმ დროს გავრცელებული. სპარსთა მეფეებს მაინც საზოგადოთ კავკასი და კერძოთ ქართლი და ოსეთი არ ავიწყდებოდათ, რადგანაც საქართველოს მიდამოებში ოსეთითურთ მოიკრიბეს თავი მრავალ შემოხიზნელთ ხალხთა, მაგალითებრ ასურელთა, ებრაელთა, ბერძენთა, პაოსიანთა, ანუ სამხრეთელთა, ხაზარელთა და სხვათა, ეს ხალხი საქართველოსა და ქართლით ოსეთისკენ იმდონად იყვნენ გამრავლებულნი, რომ ყოველმა ქართველმა და კავკასიის სხვა ტომთა მცხოვრებთა ამა ხალხთა ენანიც კარგად იცოდნენ. რამდენიმე ხნის შემდეგ, სპარსეთის დიდის ბრძოლის საქართველოში მოვიდა სპარსთა მეფე სპანდიატ რეალი, ძემეფის ვაშტაშობისა, აღრაბადგანს მოსულს ცნობა მოუვიდა, რომ სპარსეთში თურქნი შეესივნენ და აიკლეს, მამაშენიც მოკლესო, ამიტომ იგი უკან დაბრუნდა და კავკასიაში აღარ მოვიდა, ამით ისარგებლეს ქართველთა, ოსთა და პაოსიანთა და ყოველივე სიმაგრენი თვისნი უფრო გაამაგრებს, ამ მეფეთა შემდეგ სპარსეთში განდიდდა ძე სპანდიატ რეალისა ბამან, რომელიც არდაშირის გვარით იცნობება, იგი განდიდდა

დღა სპარსეთის ყველა მეფეზედ უფრო, მან დაიმორჩილა მთელი სპარსეთის სამთავროები, ასურასტანი, ბაბილონი, ბერძენი და რომნი. მანვე დაიპყრო მთელი კავკასი და მასთან ოვსეთიც და ყოველივე მოხარკეთ ჰყო ოვსეთითურთ, სპარსთა გავლენით და სხვა და სხვა მახვილთა შერევით როგორც ქართველთ ისევე ოსებს გაერყენათ სჯული, წესი და იგინი აღარ ემორჩილებოდენ წინანდებურად შეუღლების კანონიერს წესს და ნათესაეობა აღარად მიიჩნიეს, სკამდენ ყველაფერს თვინიერ მკვდრისა. თუმცა ვახუშტი მკვდრის ქაშა-საც ასახელებს ქართველთა და ოვსთაგან, მაგრამ მსწავლულთა თქმით ეს შეუძლებელია, რომ მდიდარის ბუნების მთის შვილს ქართველს და ოსს ბუნებისაგანვე აღმონაცენი მცენარეულობა და ნადირი, ანუ საქონელი და მისი ნაყოფი დაიტოვებინოს, და მის მაგიერ მკვდრის ხორცი ექამოს. ეს დარღვეულია და სადს მოსაზრებას მოკლებული.

ამ დროთა და კავკასიის, ანუ საქართველო—ოსეთში ზალხის აღრევის დროს, საბერძნეთში გაძლიერდა ალექსანდრე მაკედონელი, ეს მეფე იქამდე გაძლიერდა, რომ მან დაიპყრა მრავალი ქვეყანანი, ასევე შემოვიდა კავკასიაში და დაიპყრა ყოველივე, დაპყრობის შემდეგ იგი ცხეთას დადგა, აქედამ დაუნიშნა თვისი ლაშქარი მთელს მხარეს, რაც რასაკვირველია ოსეთსაც ხედა მისი ლაშქრის და გამგებლობის მხედრი. ლაშქართა განწესების შემდეგ, თვით დაემკვიდრა ქსნის ხეობაზედ. ქართველთ, ოსთა და სხვებმა ვერ უძღეს ამას ბრძოლა, ალექსანდრე მაკედონელმა ექვსი თვის განმავლობაში დაიმორჩილა მთელი კავკასიის ერი ოსეთითურთ. კავკასთა ოსეთის დაპყრობის შემდეგ ალექსანდრე ისევ თავის ქვეყნისკენ წავიდა და მთელი ამ კუთხის გამგეობა ჩააბარა თავის ნათესავს აზონ პატრიკს, ლაშქრად დაუტოვა მას 100 ათასი მეომარ—მხედარნი კაცნი მხნენი და ძლიერნი. ესევე აზონ პატრიკი მართავდა ქვემო ქართლით ოვსეთსაც.

ალექსანდრე მაკედონელის დავლებით აზონ პატრიკი პატივს სცემდა კავკასიის და ოვსთა ერის ღმერთს მზეს, მთვარეს და ხუთ ვარსკვლავს, თუმცა ქართლი და ოსეთი აზონს ემორჩილებოდნენ, მაგრამ იმდენად კი არა რომ მათ ამისთვის ხარჯი ეძლიათ, ხოლო აზონმა ისე დაიმორჩილა ყოველი კუთხე, რომ მალე „მახაჩკე ეუნა ოსნი, ლეკნი და ხაზანნი“*) აღსანიშნავია აქ ის გარემოებაც, რომ ალექსანდრე მაკედონელისაგან დატოვებული აზონ პატრიკი იწოდებოდა ქართლის ერისთავად და არა მეფედ, ასევე გახლდათ ოსეთში. ამ დროდამ შემოდის ოსეთსა და ქართლში ერისთავობა და ამის თანამდებობა. 12 წლის შემდეგ ქართლის და ოსეთის დაპყრობისა ალექსანდრე მიიცვალა.

აზონ პატრიკ ერისთავმა ალექსანდრეს სიკვდილის შემდეგ, დაივიწყა სჯული მისგანვე ბოძებული, რომელიც აღიღებდა ერთ ღმერთს უხილავსა და მის მაგიერ შექმნა კერპთაგან ღმერთნი გაცი და გაიმი. ეს ღმერთი დაუდო, როგორც ქართველთ, ისევე ოსთა და თვის რომაელ ლაშქართ უბრძანა, ვინც ქართველ ან ოვსთაგანი არ ნახოთ ამ ღმერთებზედ მლოცავნი იგინი მოკალითო. პირველ დაწყებით ეს ღმერთნი ხალხს არ სწამდა და ამიტომ რომაელ ლაშქარნი მრავლად ხოცავდნენ მკვდრთ კავკასიისათა და ოსთა და ქართველთაც. ასეთის განკარგულებით დიდი სისხლი იღვროდა და ქვეყანა სხვა და სხვა ხალხით შერეული უფრო ირეოდა და იღუპებოდა, ყოველივე ლაშქრის ხელით და მთავართა უმეცარის ბრძანებით.

ამ დროს, მცხეთაში იზრდებოდა ერთი ქაბუკი, სახელათ ფარნავაზი, ეს იყო მამეულად ქართველი, ნათესავი მცხეთოსისა და დედეულად სპარსთა ასული. თუმცა ამ დროს ქართლის და ოსეთის ერისთავად აზონი იყო, ხოლო მამასახლისებად ქართლში ქართველნი და ოსეთში ოსნი, ესენი

*) ქ. ც. I წ. 83, 37.

დადგენილ და გამტკიცებულ იყვნენ. ფარნავაზ ქაბუკის ბიძა სამარა იყო მცხეთის მამისახლისი, ფარნავაზის მამა და ბიძა ალექსანდრე მაკედონელს დაეხოცა ომში. პატარა ფარნავაზი დედას წაეყვანა კავკასიას, ანუ ოსეთისკენ და იქ ზრდიდა. ფარნავაზმა განიზრახა გამთავრება ქართლზედ და ამას მალეც შეუდგა, მალე მიიძხრო კავკასიის ტომნი, ნამეტურ ქუჯის მეთაურობით, რომელიც იყო მეგრელთა მამისახლისი. ასევე შეუერთდნენ ლეკნი და ოსნი, რადგანაც ამათ აზონის ხარკის ძლევა ძლიერ უმძიმდათ. ამას აი როგორ გადმოგვცემს ქართლის ცხოვრება *).

„მაშინ შეიერთნეს და ეზრახნდეს ოვსთა და ლეკთა: სოლო განიხანეს, რამეთუ არა სთნდა ხანკისა მიტყმა აზონისა და მყოქეს ოვსნი და ლეკნი და განიმრავლეს სჰანი“ — ფარნავაზს ამით დიდი ძალა მიეცა და მან აღვილად სძლია აზონ პატრიკი. ამ დროს ოსეთსა და ქართლში, რკინის და სპილენძის ჭურჭლის ხმარება უკვე წინ წასული ყოფილა ისე, რომ მიდამ თვით საომარ იარაღებსაც აკეთებდნენ თურმე. აზონ პატრიკი თუმც დამარცხდა, მაგრამ მაინც საქართველო და ოვსეთისაგან ხელს არ იღეადა, საბერძნეთიდან მოიშველა ჯარი და ხელ ახლა აპირებდა ქართლსა და ოსებზედ შემებას, ფარნავაზის დამარცხებას. ფარნავაზმა „გვალად მიმართა ქუჯს და ოვსთა და შეკრიბეს ესე ყოველნი და მოერთნეს, ერისთავნი ანტიოქოისნი“. ფარნაოზი თავის ჯარით ბერძენთ ლაშქარს გზაში დახვედრია, არტაანისაკენ, ყოველივე შეუქმუსრავთ ქართველთ, ოვსთა და სომხითართა, აზონ პატრიკი ომში მოუკლავთ და მისი დანარჩენი ჯარიც გაუქცევიათ. ასე და ამ გვარად, ქართველთ, ოვსთა და მეგრელთა ერთობით განდევნილ იქმნენ ბერძენნი კავკასიიდან, ხოლო ეგრისის წყლის იქით ზღვის ნაპირების ქალაქები კი დაშთენ ბერძენთა ხელში და მათ მოხარკედ.

*) ქ. ცხ. I წ. გვ. 37.

ამ დროს, ოსეთის ერი იქამდის კარგა გაძლიერებული უოფილან, რომ იგინი თუმცა დაიმორჩილა აზონ პატრიკმა და მეხარკედ ჰყო, მაინც მათ თავიანთი მთავარი და მეფეც ჰყოლიათ და მეფე ამათი იმოდენად სახელოვანი უოფილა და დიდებული, რომ მას დაენათესავა დიდის პატივისცემით ახლად გამთავრებულ და ქართლზედ შერე გამეფებული ფარნავაზიც, ამან ოვსთა მეფეს მისცა თვისი დაეცოლად და მეორე და ქუჯის. ამ სახით, ფარნავაზმა დაინათესავა ოსეთის მეფე და მისი ერი და მასთან ქუჯი და სხვანი. ამ ორის იმ დროის ძლიერის ერთა და მთავართა კავშირის ძალა გაზდა უმთავრეს მიზეზათ და ოსთა მეგობრობა, რომ მთავარი ფარნავაზი მცხეთაში გამეფდა. „ქართ. ცხ.“ ოსთა მეფენი და მათი სახელი და საქმენიც კარგად სჩანს ფარნავაზის მეფობის დასაწყისიდან. უნდა ითქვას, რომ ამ დროს, ოსნი და მათი ძალა რომ არ უოფილიყოს, უამისოდ ფარნავაზი ვერას იზამდა, რადგანაც მცხეთაში გამეფების და საკმაო ძალის დასამყარებელ შველას ოვსთ გარდა სხვანი ვერ მისცემდენ, თუნდ დავასახელებთ ქუჯის და მის ერს.

ფარნავაზმა გაყო მთელი საქართველო რვა საერისთავოდ, ოვსეთი იყო თავისუფალ დამოუკიდებელ და ამიტომ იგი ბიზანტიელთ შემდეგ თავის უფალ სამეფოდ იქმნა ცნობილი. ფარნავაზს რომ უფრო კარგად გაემაგრებინა თვისი სამფლობელოს საქმენი, ამიტომ მან შეირთა დურძუკეთიდან, ოსთა უგმირესის მეფის ქალი ცოლად და ამან უფრო განამტკიცნა მათ შორის ერთობა და ფარნავაზმა განამაგრა ქართლი და ესევე გამაგრება იყო ოსეთის კარის ბჭე და სიმაგრე, რადგანაც ქართლიდან მათ მტერი აღვილად ვერ მოვლოდად. ბერძენთაგან აოხრებული ქართლი და ოსეთი მოშენებას ეძლეოდა, ბერძენებს ჯავრი სჭირდათ, მაგრამ გაწყობათ კი ველარას აწყობდენ, რადგანაც მათ რომეელ ლაშქარიც მოხცილდენ.

აზონისაგან ოსეთის დაპყრობამ ბევრნაირად გამოაფხიზ-
ლა ხალხი და მათში შეტანილ იქმნა როგორც ბიზანტიელ-
ერის ცნობა, ისევე რომაელთა. ამ დროდგან ოსეთში დაი-
წერა ბევრ რამის კეთების ცოდნა, მაგალითებრ წისქვილე-
ბის კეთება, პურის, ქერის და ფეტვის ფქვა, ცხობა და მრავალიც სხვანი, რაც ბიზანტიას და რომში აღრევე იყო ცნო-
ბილი, თვით ლუდიც ამ დროს არს ოსთა და მთიელთა შო-
რის შემოღებული. ბიზანტიელთა პყრობა და რომაელთა შქრის
ყოფნა ოვსთათვის ოსეთში არ იყო უმნიშვნელო და უსარ-
გებლო, ბიზანტიელთა და რომაელთაც კარგად სცნეს ოვ-
სთა ერის ძლიერება და უგმირესად ფალევენური შნო და-
ომები.

განდიდებელმა ფარნავაზმა განაძევა აზონისაგან შექმნი-
ლი ოსთა და ქართველთა ღმერთნი გაცი და გაიმი, ამათ მა-
გიერ თვით გააკეთა, რომელსაც სახელად არმაზი უწოდა,
ამ დროს ფარნავაზი 27 წლის იყო. არმაზი მან აღმართა.
მცხეთის ახლოს მაღალს მთაზედ და ხალხსაც დაუწესა მის
წინაშე ლოცვა, აზონისაგან შექმნილ კერპთ გაც და გაიმს
მაგიერ, ოვსთაც არმაზს დაუწყეს პატივი და ლოცვა, სჯუ-
ლად დაიდეს, რადგანაც ამ ღმერთის შემქმნელის მეუღლე
მათი ქალი იყო, აზონის განდევნის შემდეგ. ფარნავაზ და
ოსნი ასურატანის ერისთავის ანტიოქოზის გამგეობის ქვეშ
შევიდნენ და ამ გარემოებას უფრო აგმობინათ მათ კერპნი
აზონ პატრიკისაგან შექმნილნი.

უნდა ითქვას, რომ ფარნავაზ მეფემდე, ქართლსა და
ოსებში, სხვა და სხვა ტომთაგან მრავალ ენანი იხმარებოდ-
ნენ, მაგალითებრ ქართველ და ოვსთა იცოდნენ ებრაული
ენა, ასირელთ, რადგანაც ესენი ჰფლობდენ იმ ენას, ბერძ-
ნული, რომაული, სომხური, ხაზარული და ქართული. მწი-
გნობრობაც და ანბანიც ამ დრომდე იხმარებოდა ებრაული,
ასურული და ბერძნულ-რომაული, ამის ცხადი ნიშანია ის
გარემოებაც, რომ 1831 წ. მცხეთაში აკლდამების თხრის

დროს, ერთ აკლდამაში აღმოსჩნდა საფლავის ქვა, ებრაულად ნაწერი, რომელ ნაწერიც მოწმობს, რომ იგი თანამედროვეა რომის კეისრის ვესპასიანოს და მისი შვილის, რომელიც ქრისტეზედ წინედ სცხოვრობდა. უცხო ტომთა ანბანის ხმარება ცხადი საქმეა ქართველთა, ოვსთა, ლეკთა, აფხაზთა, სვანთა და მეგრელთა დიდს დაბრკოლებას მისცემდა, როგორც სწავლების, ისევე მის მოხმარების და გამარტივების.

ამიტომ ფარნავაზ მეფემ საკუთარ თვისი შედგენილობა და მოსაზრება მოიგონა, კავკასიის ტომთა სიტყვების და ხმების გამოსახატავ ანბანის ხაზებიც გააკეთა. მან ამისთვის მალე თავდარიცხაც შეუდგა. ახალი სჯულის შექმნის შემდეგ მან წიგნი დაინახა საჭიროდ. ამიტომ შეკრიბა მცხეთას კავკასიის ყველა კუთხის მცხოვრებ ტომთაგან ბრძენნი და მცოდნენი ოვსთაგან, ლეკთა, აფხაზთა, მეგრელთა, სვანთა და სხვათა, მათ გამონახეს ყოველ მთის ხალხთა შორის ყველა ხმები და სიტყვათა დასაბოლოებელი ბგერათა ნაწილნიც კი, ყოველივე ეს სიტყვების ხმანი კრიელოსანივით აღასხეს ნიშნებით, მოიგონეს და დაიხსომეს ყოველ მთის ერის სიტყვათა ხმოვანება, გამოხატვა და მერე ყველა ამ ხმებს მოუძებნეს, ანუ მოუპოვეს თავთავის გამოსახატავი ნიშნები ესე იგი ასოები, ისეთნი, რომელნიც დიდად განირჩეოდნენ ებრაულის, ასურელის, ბერძნულის და სხვათა. ეს ასოები არის დღევანდელი ქართული მხედრული ანბანი.

„ქართლის ცხოვრება“ მოგვითხრობს, რომ ფარნავაზმა შექმნა მწიგნობრობა ქართული და მანვე განაფრტოქნა ქართული“. დიახ, ეს ასე შეიძლება იყოს, მაგრამ ფარნავაზი მართლდ თავის დღეში ვერ მოახერხებდა ასეთ კარგ სრულის ანბანის შედგენას, როგორიც არის ქართული ანბანი. ებრაული ანბანის ასოები არის 20, ასირული 18, სპარსული 24 და ასევე სხვანი, ქართული კი 38 ასო. ეს ამოდელი მეტი

ასოები დამატებულია ოსთა, მეგრელთა, სვანთა, ლეკთა და სხვათა თემის ბრძენ ხალხთაგან, რადგანაც იგინი ბრძენ იყვნენ თავიანთ სიტყვების ხმების გამოთქმაში და ესენი არ დასთმობდნენ ისეთ ანბანის მოგონებას და მიღებას, სადაც მათ სიტყვების ხმებს თავის გამოსათქმელი ნიშნები და სისრულეც კი არ ექმნებოდა. ამიტომ უნდა ვიცოდეთ, რომ ქართული ანბანის შედგენის მიზეზნი შეიძლება ფარნავაზ მეფეს მივაკუთნოთ და ხმების მოგონება და მის ნიშნების ხატვა კი როგორც ფარნავაზს, ისევე ოსებს, ლეკებს, აფხაზთა და სხვათაც. ამის სრული მოწამეა ის გარემოებაც, რომ იმავე თავიდგანვე ეს ანბანი განევრცო კავკასიის აქეთა, ანუ ჩრდილოდ აღმოსავლეთიდან დასავლეთამდე. ზთის ხალხებთ შორის და ეს ანბანი რამდენადაც ქართველ ერის საკუთრებას შეადგენდა, იმდენადვე ოსების, ლეკების და სხვათაც, სადაც და ვისგანაც მიღებულიც იქმნა ეს ანბანი სახმარებლად. ასე და ამგვარად, ეს ანბანი რამდენათაც არის ქართველთ საკუთრება და ქართული, იმდენადვე არის იგი ოსური და ოსთა საკუთრება, ვინაიდან ამის მოგონებასა და დწვაში ოსთა ბრძენ მამაპაპათაც აქვსთ შრომა დაღებული. ამიტომ ქართული ანბანი არის ანბანი საზოგადო ქართველთა, ოსთა, ლეკთა, აფხაზთა და არს კერძოდ რომელიმე, როგორც ეს ჰგონიათ დღემდე მრავალთა.

ასე და ამგვარად ახლად შედგენილი და გამონახული ანბანი ზენდურის თუ სხვათა ასოების მიზაძვით, მალე განვრცელდა კავკასიის ტომთა მცხოვრებთ შორის და იმ დროდამ წიგნის მეტყველებელ და მასწავლებელ იქმნენ მცხეთაში განსწავლულ ბრძენნი მამანი ქართველთა, ოსთა და ლეკთა, რომელნიც ასწავლიდნენ ხალხს წერასა და კითხვასა. ამ დროდამ მოიფინა ოსეთში ეს ანბანი, და 2200 წლის განმავლობაში, ოსნი მეტყველებდნენ ამ ანბანის ასოების გამოხატვის საშუალებით, ამითი გადასტემდნენ სრულის სიპარტივის გამოთქმით ოსურს სიტყვებს და ხმებს ყველგან და ყო-

ველთვის დაუბრკოლებლივ. ამიტომ ვიტყვით, რომ ფარნავაზ მეფეს და მის ღრობის ოსების, ლეკთა, აფხაზთა და სხვათა ბრძენ კაცთა დიდი საპატიო შრომა აქვსთ დადებული ჩვენს წინაშე. ფარნავაზ მეფეს ოსეთხედ დიდი გავლენა აქვდა წათესაობის მხრივადაც. ამ მეფის სიკვდილის შემდეგ გამეფდა ძე მისი საურმაგი 170 წ. ქრის. წინედ.

ქართული ანბანის შესახებ, მსწავლულნი, ანუ ენათ მეცნიერნი და პალეოგრაფიის მცოდნენი ამბობენ, რომ ქართული ანბანი სხვა და სხვა ძველ კულტურულ ერთა ანბანებიდან არის გადმოკეთებულიო. პაოსიანნი ამბობენ, რომ ქართველებს სომხების მსწავლულმა მესროპმა შეუდგინათ, რომელმაც სომხური ანბანიც მოიგონაო. ვითომ მესროპს ხუცური ანბანი გაუკეთებია, ეს მოგონებული არის, რადგანაც ჩვენი მათიანე ამბობს, რომ ქართული ანბანი, ანუ მხედრული ფარნავაზ მეფემ მოიგონაო. ასე და ამ გვარად, პაოსიანთ პაზრი მოჭორებული არის, ტყუილი. რაც შეეხება პირველ ცნებებებს, ენათ მეცნიერთა შესახებ, რომ ქართველებმა სხვა და სხვა ტომთა ანბანთა მიხედვით შეადგინეს და უფრო პირდაპირ გადმოაკეთესო, ესეც ყალბი უნდა იყოს. ამის სატუძღლად აი ჩვენ რა გვაქვს სახეში მიღებული, რაც გონიერულს მოსაზრებას არ არის მოკლებული და რომელს შრომაზედაც კარგა ხანია მეცადინეობს, იკვლევს და შრომობს სვენს მწერლობაში და საზოგადოებაში კარგად ცნობილი მოღვაწე კირილ ბეჟანისძე ლორთქიფანიძე. ჯერეთ ამის შრომა არ არის აკინძული და გამოქვეყნებული და რაც არის და რაც ვიცით, იმას აქ მოვიყვანთ, რადგანაც ეს ეხება ქართული ანბანის შექმნის ისტორიას.

როგორც სჩანს, ფარნავაზ მეფეს შეუკრებია თავის ღრობის ბრძენ კაცნი ქართველთ, აფხაზთ, ოვსთა, ლეკთა და სხვათა და ეს მათი, ანუ ქართული ანბანის ასოები ასე მოუგონდად, ისე მოუწყვიათ, რასაც დიდი მსგასება და სი-

ნამდვილის ბეჭედი ჰქვია. მაგალითებრ უ მოუსახრებიათ კაცთა გამონაცემის ხმისაგან ააა. ბ ნიშნავს ბაგეს და მას ჰკავს კიდევ, ბ ნიშნავს გულს. მ ენას, მ თავს, თვალს, თითს და სხვათა, მ მუცელს და სხვ. უ ფარს და ასეთებს გადახვეულებას. ზ, ჰგავს წნელით შეკარით რამე და მოუჭირით. ხ ხელს, ხეს და ასეთებს. პ. პირის, ანუ ტუჩების მოწყობას, ლ, ლოყას, ჯ, მართლაც ჯანს, შ, ყურს და სხვებს, წ, წელს, წეროს, ძ, ძუძუებს და სხვა ასეთებს, ჩვენ აქ ყველას არ დავსახამთ, მკითხველი დააკვირდეს და თვით მიხვდება მარტივად ამის სინამდვილეს.

ცხადი საქმე არის, რომ ანბნის ასოები მარტოდ ქართული სახელების და ნიშნების გამომხატავნი არ იქნებიან, მასში აფხაზური სიტყვები და ნიშნებიც იქნება, ოსური, ლეკური და სხვებიც, ვინ იცის, იქნება თითო ასე ისე მოხაზული, რაც მარტოდ ქართულს სახელწოდებას კი არ ენახება, არამედ ოსურს, ლეკურს და სხვა ასეთ ერთა სიტყვებსაც უახლოვდება. უნდა ითქვას ისიც, რომ ასოების ზოგი ხმის გამოსახატავია როგორც ა სტვენის, ასევეც სხვა ასონი, ზოგი ცხოველს და ზოგც სხვა ასეთებს. ამიტომაც ჩვენ უნდა ვიცოდეთ, რომ ქართული ანბანი მოგონილი არის ფარნავაზ მეფესთან ერთათ აფხაზთა, ოსთა, და ლეკთაგან, რომელთაც ამისთვის მტკიცეთ უმუშავენიათ. ასე და ამგვარად ქართული ანბანი არის საკუთარი მონაგარი, საკუთარი ძე, რომელიც წარმოშობილა ქართველთა აფხაზთ, ოსთა, ლეკთა და სხვა ასეთ მთის ერთა ბრძენ კაცთა ცლით და ღწვით.

ასეთი ისტორია აქვს ქართულ ანბანის მოგონების საქმეს და არა ისე, როგორც აქამდის სხვა და სხვა პირნი სწერდნენ. ამიტომაც ჩაუბრუნეთ აქ ეს ამბავი, იმედია ოსებიც დააკვირდებიან ამ გარემოებას და ქართულ-ოსურ ანბანის ასოებს იგინიც მოუჭებნიან მსგავსებათა თანხმად გამოსახატავ საგანთა სახელებს. დაურთავ კიდევ ზემოთ განმარტვის

შესახებ, რომ თუ მართლა ფარნავაზ მეფემ სხვა ტომთა ანბანებიდან გადმოიღო ქართული ანბანი, მაშინ მაინც უპირატესობა ფარნავაზს და მის დროის ბრძენ კაცთა ცდას მიეწერება, ვინაიდან ქართული ანბანი სხვა ტომთა ანბანებზედ ბევრზე ბევრად მეტი არის. რაც შეეხება იმ გარეაზიელებს, რომ მხედრული ანბანი ხუცსურის ანბანივით არის გადაკეთებული, რის ნიშნებიც უკვე დასაბუთებულია, ესეც შესაძლებელია, ამას უარს არ ვყოფთ. ისიც შეიძლება, რომ ხუცსური ანბანი ქართველებს ძველის დროიდანვე აქვდათ, იმ დროდამ, როცა საქართველო დაარსდა, ხოლო ფარნავაზმა ამ ხუცსურივით გადააკეთა მხედრული, ვინაიდან ხუცსურის წერა მათთვის ძნელი იყო და მხედრულის კი ადვილი, მარტივი.

ცხადი საქმე არის, რომ როგორც მხედრული ანბანი, ისევე ხუცსური ანბანის ცოდნა ოსებსაც ეცოდინებოდათ, რადგანაც ქართველთა და ოსთა დაარსებიდან ანუ თავიანთ ქვეყნებში გამოჩენილად, არ გასულა ერთი წელიწადი, რომ მათ ურთი-ერთ შორის მისვლა არა ჰქონიყოთ, მაშ როგორ იქნებოდა, ოსთა მეგობარი ქართველნი და ამათი მეფე ქართულ ანბანს ადგენდნენ და ოსები კი ამ დროს პირდაპირად ისხდნენ და აზაფერში იღებდნენ მონაწილეობას, ეს შეუძლებელია და წარმოუდგენი. ოსებს აქვს სრული უფლება, სთქვან, რომ ქართული ანბანი დაურღვევლად ოსური ანბანიც არის, ვინაიდან ესენი ამ ანბანით მოქმედებდნენ 2200 წლის განმავლობაში, ამის თქმის უფლებას ოსებს აძლევს თვით ქართლის მეფეთა ისტორია და ნამეტურ საურმაგის, რომელიც უმეტესად ოსეთში სცხოვრებდა.

საურმაგ მეფეს ქართველთა მონათესავე ქვეშევრდომნი გადუდგნენ: მათ სთქვეს, რომ ჩვენ საურმაგი არ გვინდა, ჩვენთაგანი ვინც მხნე და გმირი კაცი იქმნება, იქას დავემორჩილებით და ხარჯსაც მას მივცემთო. მეფე ვერ შეუწყევიათ გზიდან, ოსეთის ერი კი განმტკიცებული ყოფილა ამ დროს.

შეფე და ერი ერთს მტკიცე ერთობაზედ მდგარნი. საურმაგის მოკვლაც უნდოდათ. ეს ამბავი საურმაგმა გაიგო. წინედ, იგი მალე წავიდა თავის მამილის წულთან და შეათვარა თავი, მამის დისწული მეფედ იყო ოვსეთის. ოსთა მეფემ მოიგონა თარნავაზ მეფის შრომა, ამიტომ შეკრიბა ოსნი და საურმაგ მეფით წამოემართნენ ქართლზედ, გადმოვლეს მთანი და გზანი, წინ ვერვინ უდგებოდა მათ, რადგანაც ლაშქარი იყო მრავლი, მთელის კავკასიის მთათა—ტომთა რაიციხვის ნახევარი, ამათ წინამძღრობდა ოსთა მეფეს გარდა თვით საურმაგიც.

საურმაგ მეფემ ოსეთის მეფის და ერის დახმარებით გაიმარჯვა ქართლზედ და იგი გამეფდა მცხეთაში. გამეფების შემდეგ, ოსეთის მეფე და ერი შინ დაბრუნდა. საურმაგმა გაამაგრა მცხეთა, ციხენი, კოშკნი და ასურასტანის მსახურებაც დასტოვა ისე ხელშეუხებლად და მსახურებდა მათაც. ამავე საურმაგ შექმნა ორი ახალი ღმერთნი აინინა და დაინანა. ამართა ეს ღმერთნი ცხეთის ახლოს ერთს მაღალს მთაზედ და ქართველთაც წინ დაუდვა საწამებლად და სამსახურად, ასევე მოემცნო ოვსთაცა და დაავალა მათაც, რომ ეწამად ეს ღმერთნი აინინა და დაინანა. ხოლო რა ჰყვეს ოსთა ამაზედ, მიიღეს თუ არა ეს ღმერთნი, ამისი ჩვენ არა ვიცით რა, ცხადია მიიღებდენ ამას, რადგანაც ოსნი ჩვეულნი იყვნენ ქართველებთან ერთად, რასაც ერთი მიიღებდა, იმას მეორეც აღიარებდა; საურმაგს ვაჟი არ ჰყვანდა, ამიტომ მან სპარსთა მეფის შვილი მოიყვანა მირვანოზი, ამას მისცა ერთი თავისი ასული ცოლად და თავის სიკვდილის შემდეგ ეს დანიშნა მეფედ.

საურმაგ მეფის შემდეგ გამეფდა მისი შვილობილი მირვანოზი. ღურძუკელთა და ოვსთა მირვანოზთან მტრობა მოუხდათ, მტრობას ომიც მოჰყვა, საქმე ისე მოეწყო რომ ომიც მალე დაიწყეს ქართლის საზღვრებზედ; მირვანოზმა სძლია ღურძუკელთ და განდევნა, მიჰყვნენ თანა და შევიდნენ ღურძუკს და ოსეთს, ყოველივე აღაოხრა, მოსპო და

მის მაგიერ მობრუნდა ქართლს და დაჯდა მცხეთას. ეს არის პირველი ნაბიჯი მეფეთა და მთავართა გულოვანის უმეცრების, ეს არის საქმე მძლავრ ჯარების და ნადირების, რომელნიც უბრალო რამის გულისთვის ომს სტეხენ და თვის მონათა და ქვეშევრდომთა უმანკო სისხლსაც უბრალოდ ღვრიან. ასევე მოხდა ოსეთში ქართლის მეფეთაგან და უჯეროდ და უკანონოდ აოხრდენ ოვსთა და დურძუკელთა მთაბარნი, სახლები, კოშკები და ხიდები, დაიღვარა ოსთა ერის უმანკო სისხლიც. მიზეზი ოვსთა და დურძუკთ უსიამოვნების და ფარნავაზის ამაგის დავიწყების უნდა იყოს ის, რომ მან ერთი თავის ქალი ქუჯის შვილს მისცა ცოლად, თავის დის წულს, ნათესავს და მეორე სპარსეთიდან შემოიყვანა სამეფოდ მირვანოზი და მესამე ფარნავაზის ღმერთს კიდევ სხვა ღმერთებიც მიუმატა, რომელ ღმერთნიც დაამდაბლებდენ ღმერთს არმაზს, რასაც ოსნიც პატივს სკემდენ დიდათ.

მირვანოზმა ოსებთან კავშირი გაწყვიტა და სომეხებს მიემხრო, სომეხთა მეფის შვილს არშაკს თავის ქალიც დიდის ურთობით ცოლად მისცა. მირვანოზის დროს მოკვდა ასურასტანის მეფე ანტიოქოზს ბაბილონს, მირვანოზიც ამას მსახურებდა. მირვანოზის შემდეგ გამეფდა ძემისი ფარანჯომი. ამან გააჩინა ახალი ღმერთი სახელით ზადენ, მერე შეიყვარა სპარსთა სჯული ცეცხლის მსახურება, სპარსეთიდან მოიყვანა მოგვნი და მიუჩინა ქართველთა მსწავლულნი, ესევე ეუწყად ოსთაც მისაღებად, ვინაიდგან ოსნი იმ დროს ქართლის საერისთაოს ნაწილს ეკუთვნოდენ, სჯულის მხრით ქართველთ არ მიიღეს ეს ახალი სჯული, ამხედრდენ ოსებიც ფარნაჯომის წინააღმდეგ, იგი მოკლეს სომეხთა მეფის არშაკის დახმარებით და მეფედ ითხოვეს ოსთა მეფის ასულისაგან შობილი მირვან მეფის შვილი, რომელიც მოსცა სომეხთ მეფემ და რომლის სამზადისშიაც ოსეთის მეფეს და ერს დიდი ადგილი უნდა

დაეთმოს. თუმცა ეს ასე უნდა იყოს, მაგრამ ვიტყვით იმა-
საც, რომ მირვან მეფის დროის მტრობის წყალობით, ოსნი
და ლურჯუკნი ისე შორდებიან ქართლსა და ქართლის მე-
ფეთა და მთავართა გამგეობას; რომ იგინი დაახლოვებით და
გულს მოდგინეთ აღარაფერს მეგობრობას და მონაწილეობას
არ იღებენ მირვანის შემდეგიდამ, ფარანჯომ ნებროთიანი-
დამ დაწყობილი აღრეკ მეფის დრომდე, ესე იგი ქრისტეს
დაბადებამდე, რომელთა შუა დროშიაც იმეფეს ფარანჯომის
შემდეგ არშაკ მეხუთემ, არტაგ მეფემ, ბარტომ, მირვან
და არშაკ მეფემ, ძემ მირვანოს არშაკუნიანმა. მხოლოდ
აღრეკ მეფის გამგეობის დროს სწნდებიან ოსნი საქართვე-
ლოს ისტორიის ფურცლებსა და ასპარესზედ, რის მიზეზად
და სარჩულადაც ქრისტეს დაბადება და მისი სწავლა უნდა
ჩაითვალოს.

რა არის მიზეზი მის, რომ ოსები ქართველებს მთელის
საუკუნის განმავლობაში ისე დაშორდენ ერთმანერთს, რომ
მათ თვინიერ მივლამოსვლის და ფარნავაზისაგან შექმნი-
ლის ღმერთის წამების სხვა აღარა იყო რა დაშთენილი, ამის
მიზეზად როგორც ვსთქვით ზემოდაც მირვან მეფის წინ-
დაუხედავი საქციელი უნდა მივიღოთ, რომ ოსეთს და ლურ-
ჯუკეთს შეესია და ყოველივე დაამხო და მეორე ის გარე-
მოება, რომ საურმაგ მეფიდან დაწყობილი, აღრეკ მეფემდის
ბევრჯერ ისურვეს ქართლის მეფეებმა სხვა და სხვა ახალი
ღმერთების შექმნა და მათი წაშება და ქართლში მიმოფენა,
რასაც ოსები შორიდან ასეთ საქმეებს კაი თვალთ არ უყუ-
რებდენ, რადგანაც მათ ფარნავაზისაგან შექმნილი ღმერთი
არმაზი სწამდათ მტკიცედ, ამის მაგიერ ოსთაგან არც სხვა რამ
ღმერთი გამოგონილა, მათ არმაზი ქრისტიანობის მცნე-
ბამდის ადვილად არავის დაუთმეს ისე, ეს როგორც ხშირად
ქართლის მეფეებს სურდათ.

აღსანიშნავია, რომ ამ დროს, ესე იგი 1900 წლის წი-
ნეთ, ანუ ქრისტეს დაბადების ეამს, ქართლსა და ოსეთში

რკინისა და სპილენძის ხმარება და მისგან სხვა და სხვა ნივთების და იარაღის კეთება ისე წინ ყოფილა, რომ მასზე უკეთესად იმ დროს ველარც ინდნი, ჩინელნი, ასურელნი და ბიზანტიელ—რომაელნი გააკეთებდენ, ოსთა და ქართველთა ლაშქარნი მორთულ იყვნენ სპილენძის სამოსლით და საომრის იარაღით, ჯაქვ-ჩაჩქანით, მუზარად და თავ სახურავის მაგარის სალაშქროს ქუდებით. თარნავაზის გამეფებამ და მთიელთა დაკავშირებამ ოსთა და ქართველთ მრავალნაირი წარმატება მისცა ასაღორძინებლად და ერთ ამათგანი იყო სახელოსნო და სამეურნეო ოსტატობათა განვითარებანი, რაც კი ოსთა და ქართველთ ისწავლეს საქართველოში და ოსეთში ყოფილთ რომაელთ ლაშქართაგან, ბიზანტიელთ, ასურელთ, სპარსთა და ებრაელთაგან. ამ სახელოსნო და სამეურნეო საქმეთა შეთვისების ვითარება ცხადათ არის დამჩნეული ოსებსა და ქართველებში, ორივე ამ ენაში ძრიელ მრავლად მოიპოვება ზემოხსენებულ ერთა სამეურნეო და სახელოსნო იარაღთა და ნივთა სახელები. მაგალითებრ თოფის სახელი ყარაბინა, რომელიც დალისტანშიაც კი იხმარება ლეკთა შორის, არის სიტყვა რომაული. *) ასევე საპონი—სავონ, სკამი—ტაბლა,—ტაბაკი, რომაული,—ლომი, ქართული სტომანქი,—ლათინური, ბერძნულიც მრავალი და ებრაულიც ამ სიტყვების არსებობას თანამედროვე აღმოსავლეთის მსწავლულნი და ენათ მეცნიერნიც ამჩნევენ ოსურსა და ქართულს ენაში.

აი ასეთი იყო სურათი ქართლისა და ოსეთისა იმ დროს, როცა ქრისტეს დაბადების ცოტა წინეთ, საქართველოში გამეფდა ადრეკ მეფე, ძე არშაკ მეფის, არშაკუნიანი. იგი გამეფდა 20 წლისა და იმეთა 37 წელი. ადრეკ მეფემ ოსეთის ერსა და მეფესა და მთავრებთან კეთილი განწყობილება დაიწყო, ასევე ოსებმა ისურვეს და სამეზობლო და სამეგობრო სალაში განახლეს, რომელსაც უმთავრეს თანამდებად და მღევრად ოსთა და ქართველთ ძველი ნათესაჟოპაც ხდებოდა.

*) ეს რასაკვირველია ახალ დროის არის.

ოსთა და ქართველთ ასეთ დაკავშირების დროს, ურიასტანში დაიბადა ქალწულის მარიამისაგან იესო მაცხოვარი, რომელიც შემდეგში ურიათა სამღვდლოებას შეეკამათა, მოსეს სჯულს დაუწყო გარჩევა, მეტ საგანთა დარღვევა და უკანასკნელ ამისთვის ხომ აწამეს იგი და ამ წამებით მან დაიმკვიდრა მსოფლიო მნიშვნელობა. იესოს მოციქულებმა მაცხოვრის სწავლა ხალხში დიდის დიდებით განავრცეს, მაცხოვარი ხალხს აცნობეს ძედ მღვთისად. მაცხოვრის მღვთიურმა მოქმედებამ გააკვირვა მრავალ სამეფოთა ერნი და ასევე გაკვირვებულ იყო აღრეკ მეფე და მისი მეუღლე და ოსთა მეფე, ამის მეუღლე და ორივეს ერი. ამ სჯულიერის და ნიჭიერის წსოფლიო ღმერთის ცნობებს ქართველთა და ოვსთა ცხადლივ ამცნობდენ მცხეთელ ურიები, რომელნიც მტკვრისა და არაგვის შეყოლება ოვსეთამდე მრავლად ესახლნენ. მარტოდ არაგვის კიდებედ ოსეთამდის 30,000 სული ესახლა და ყველა იგინი იესოს ამბებს და მის სჯულის ცნობებს მარტივად აცნობდენ. როგორც ქართველთ ისევე ოსებსაც. მცხეთელ ურიებთა მღვდელ მთავარნი იერუსალიმშიაც წავიდნენ და იესოს ჯვარცმასაც დაესწრნენ, შინ დაბრუნებულთ მრავალი ცნობები მოუტანეს აღრეკ მეფეს და განავრცეს იგინი როგორც ქართლში, ისევე ოსეთშიაც, როგორც ოსეთის აქეთა მხარეს, ისევე იქითა მხარეს. ქრისტეს ჯვარცმამ, მის მოციქულთა დევნამ და ქადაგებამ მოიცვა მრავალთ ქვეყანათა ენანი და აპყვნენ ამ გარემოებას და ლაპარაკს ქართველნი და ოსთა მეფე და ერიც, ამათში ცნობის მოყვარეობაც დაიბადა მის რომ ეგები ოდესმე ენახათ ერთი კაცი, რომელსაც ეუწყებინა ძე მღვთისა იესოს სწავლა და ცხოვრების ცნობანი. ეს გარემოება ოსთა და ქართველთათვის მით უფრო გახდა საყურადღებოდ, რადგანაც აღრეკ მეფის ნათესავში, სომეხთა მეფე აზგარმა, იესოს წერილიც მისწერა და სახის სურათიც სთხოვა, რომ ეგები თქვენ თუ ვერ განახეთ, თქვენი სურათი.

მინც გამოგვიგზავნეთ, რომ უიხილოთ ძე მღვთისა სურათი. იესოსგან სომეხთ მეფეს წერილი და თვისი სურათიც მოუვიდა. ამ გარემოებამ ქართველებს და ოსებზედაც დიდი გავლენა იქონია.

ქრისტეს ჯვარცმის და ამალღების შემდეგ, როგორც ეს მოაწყეს მისმა მეგობრებმა და დააკანონეს, მისი მოწაფენი დაიშალნენ და აქეთ-იქით წავიდნენ იესოს სწავლის საქადაგებლად, იესოს დედას, მარიამს და ანდრია მოციქულს წილად ხვდათ საქართველო, ანდრია მალე წამოვიდა საქართველოში, პირველად მოვიდა ლაზისტანის ქალაქ ტრაპიზონს და იქ მეგრელებში დაიწყო იესოს ქადაგება, მერე იქილამ გადმოვიდა აქარას, ნიგალის ხევს და აქ ჰქადაგა, ამ დროს სამცხე-საათაბაგო, მეგრელები, ქართველები და ოვსნი არმაზს გარდა აღიარებდნენ ორს სხვა ღმერთსაც: არტემ და აპოლონს, ბერძენთაგან შემოტანილს და დადებულს. ანდრიამ ამ ღმერთთა მსახურნი ანუ მღვდელნი შემუსრა, აქარაში დარჩა დიდხანს და მთელს ზემო და ქვემო ქართლში ჰქადაგა სწავლა ქრისტესი. აქ ქრისტეს სწავლის დამყარების შემდეგ, ანდრია მოციქული სიმონ კანანელით გაემგზავრა იმერეთს, იქილამ სვანეთს და ოდიშს, იქ ჰქადაგეს სწავლა თვისი და მერე იქილგან წავიდნენ აფხაზეთს და ოსეთს. ამ მსოფლიო ამბის ცნობას „ქართლის ცხოვრება“ აი როგორ გადმოგვცემს:— „ხოლო დიდი ანდრია სიმონითურთ შევიდა ქვეყანასა ოსეთისასა, და მიიწია ქალაქად, რომელსა ეწოდების ფოსთაფორა და ბოსფორა. სადა იგი დიდი სასწაული ქმნეს და მრავლი ერი მოაქციეს და განანათლეს: შიერ წარვიდეს და შევიდეს ქვეყანასა აფხაზეთისასა, და მოვიდეს სევასტ ქალაქად, რომელსა აწ ეწოდების ცხემი და მუნ დაუტევა ნეტარმან ანდრიამ სამონკანანელი სხვათა თანა მოწაფეთა და თავად ვიქეთისა ქვაყნად ადგიდა.“

აი ეს გახლავსთ პირველი ცნობა მის, თუ ოსეთში როგორ შევიდა ანდრია მოციქული და აქ როგორ შეანათა

ქრისტეს სწავლის შუქმა, როგორი ზე გავლენა უნდა ჰქონოდა ოსთა გულსა და სულის სარწმუნოებრივ მხარეებზედ, აქედამ კარგად სჩანს, რომ ოსეთის ერი მოწამე არის იესოს მოციქულთა სწავლის და იგი ანუ ოსეთის დღეინდელი ერი და ეკლესია საქართველოს ეკლესიასთან ერთად უნდა ჩათვალოს უხუცეს, ანუ სამოციქულო ეკლესიად. ამის უარს ვერაფერ იტყვის, ანდრიას შესვლას ოსეთში დიდი ისტორიული მნიშვნელობა უნდა მიეცეს. როგორც სჩანს ოსეთიდან დაბრუნებული ანდრია უბრუნდება ისევ სამეგრელოსა და აფხაზეთს, იქ ამათ ანაოლებს იესოს სწავლით და მერე მიდის ჯიქეთს, მაგრამ ჯიქეთში ვერაფერს აწყობს და ჯიქეთიდან გადადის სკვიცეთს და იქა ჰქადაგებს ქრისტეს სწავლას. აქ საყურადღებო ერთი ის არის, რომ ანდრია მოციქულმა მღვთის მშობლის ზითვად რგებულს და ანუ თვის წილად ხდომილს ზემო და ქვემო ქართლს ოსეთით ერს თავი დაანება და საქადაგებლად სკვიტებში წავიდა. სჩანს საქართველოსა და ოვ'ეთში მას კარგად უმოქმედნია და მალე და ძლიერად დაუმყარებია თვისი სწავლა, რომ მერე სხვაგან წასულა. ოსების მალე განათლებას ხომ ზემოდ მოყვანილი ცნობაც გვაუწყებს.

ადრეკ მეფის დროს, ქართველთა და ოსთა გაიცნეს ქრისტეს სწავლა, ამათში უკვე დაინერგა იესოს სწავლის მცნებათა დედა აზრები. ადრეკ მეფის შემდეგ განაგებდენ მეფენი ქართლისა ბარტამ და ქართამ, ფარსმან 12 მეფე და ამის შემდეგ აზორიკ და არმაზელ ძენი ფარსმანისა არშაკუნინანი, ამ დროს, ოსეთის ერი ძლიერი ყოფილა და მათ ჰყოლიად მძლავრი მეფენი აბაზუკ და ბაზუკა. ესენი ყოფილან უკვე მომართული ლაშქრით, საომრის იარაღით და მეომართა გამოცდილ გოლიათებით, კარგად სჩანს, რომ ოსეთს ამ მეფეებს და ხალხს ქართლის მეფესთანაც კაი განწყობა და კავშირი ჰქონიად. ამას უნახავთ ქვემოლ. „ქართლის ცხოვრების“ თქმით, აზორიკ და არმაზელ მეფენი დი-

დათ მხნენი ყოფილან, ამათს ღროს, სომხეთში განაგებდა გამოჩენილი და ძლიერი მეფე ირვანდი, ამ მეფემ დაივიწყა ქართველთ ამაგი და ემძღვარა ფარსმანს, ზემო ქართლის საზღვრებზედ აღვილები წაართვა ქალაქი წუნდა და არტანი, სომხურად უწოდა „ქაჯთა ტუნი“, ქართულად დევთა სახლი. ამაზე ქართველთ მეფეთა საქართველოს საზღვრების ძიება დაიწყეს და ცხარე კამათი და ომიც ატყდა, ისვანდ-სომეხთა მეფე მოკლა სუმბატ ბივრიტიონმა და ამის შემდეგ ქართველთათვის აღარ იყო სახუმარო, მათ მიმართეს ოვსთა მეფეს თხოვნით და შეველა სთხოვეს, ამ შეველის ცნობას ასე აღწერს „ქართლის-ცხოვრება“:

„მაშინ ამით მეფეთა ქართლისათა, აზრიკ და აჩმაზელ, მთუწოდეს ოვსთა და ლეკთა, და კარდმოიყვანეს ოვსთა მეფენი, ძმანი თნნ გოფიათნი, ბაზუკ და აბუკუ, სპითა ოვსეთისათა და კარდმოიყვანეს თანა ჰაქანიკუ და ჯიქნი და კარდმოფიდა მეფე ლეკთა და მან გადმოიტანა დურძუქნი და ლილხნი და ამით მეფეთა ქართლისათა შეჴოიკობნეს სპანი თვისნი და შეკრება ესე უფედი სიმრავლე ურიცხვი და სიმრავლე ფარულად შეკრებეს, ვადრე შეკრებოდეს სპანი სომეხნი“ ოსეთის ლაშქრით ქართველნი მიესივნენ სომეხთა და ყოველივე დაიპყრეს, შემდეგ დაბრუნდნენ შინ და მრავალი ტყვენი წამოიყვანეს ოვსთა. მსწრაფლ სომეხ მეფე სუმბატ ბივრიტიონმა კაცები დააწიავზას და სთხოვა, რომ ყოველივე თქვენგან დაღვრილი სისხლი სომეხთა მიპატივებია, ასევე ოქრო და ვერცხლიც, ოღონდ ტყვენი დამიბრუნეთო. ამათ შეუთვალეს: არაო, შენ მოღობ აქაო და ტყვეებს მაშინ გავათავისუფლებთო, როგორც ჩვენ მანდ შენ საძებრად მოვედით და შენ კი ვერ განახეთო. ეა წინადადება სომეხთ მეფემ არ მიიღო. ამიტომ: ოვსთა მეფე ბაზუკმა მუქარა შეუთვალა და სთხოვა ბრძოლა, ბრძოლა მალე დაიწყეს მათ, ამ ბრძოლას აი როგორ აღწერს „ქართლის ცხოვრება“.

„ხოლო სუმბატ აღიჭურვა და აღსჯდა ვანსაჴატსა თვისსა

და განვიდა განწყობილთა შორის, და მუხით გამოხდა ბარზოკი და აღიზახნეს ერთადვე, და მიეტყვნეს, დასცა სუმბატ ოროლნი სარტყელსა ზედა, და განვლო ზურგიით წერთა ერთი, აღიღო ცხენისაგან და დასცა ქვეყანასა ზედა, მაშინ მიეტყვა ანბაზუკ, შველად ძმისა თვისისა და მოსწყადნა სუსტ ოროლნი და მიეგება, ეგრეთვე მისცა და განვლო და აღიღო, დასცა ქვეყანასა და სთქვა: — „ესე სომეხთა დედათა და მამათა, ურმათა ჩვილთათვის, რამელი თქვენ აღწევეტენით“. ორივე ესე გოლიათ გმირნი, მეფენი ოსეთისა და ძმანი სუმბატ ბივრიტიანის ომში დახოცილან გმირულად. ამ გარემოებას ქართლისა და ოსთა ლაშქარი ძლიერ აუღელვებია და მათ შორის დიდი გოდება და მწყუხარებაც ჩავარდნილა, ივინი ამხედრებულან ერთის პირით და ვითარცა ერთ ძმათა, სუმბატის წინააღმდეგ საომარი ხელიც აუძართავთ, ომი დაუწყვიათ. ამ ომის შედეგის აღწერას „ქართლის ცხოვრება“ ასე განავრცებს: „მაშინ სმათა მათ უფველთა ოფსთა და ჯეკთა, და ქართველთა, და უფველთა ჩრდილთა ნათესავთა, ვითარცა ერთითა ზერით აღიზახნეს და თქვეს. — ჩინაიღვან მოიკლეს ოსნი ივინი ძმანი თაფნი გოლიათობისა უფელისაჲ: სიკვდილი ჩვენი არა რად შეუწარხელ არს“ უფროსად გაბაროტნეს და შეკრბეს უფველნი სმა-სჯარობისა ქვეშე აზროკ და არმაზელისა, ქართველთა მეფეთასა, და უფველნი მიეტყვეს სუმბატს და სმათა მისთა: მაშინ იქმნა ბრძოლა დიდძალი მათ შორის, სამ ყამიღვან ვიდრე ცხრა ყამამდე და მოსწყდა ორგნითვე ურიცხვი, აღხდა მტვერი და დღე ნათელი იქმნა, ვითარცა დამე ბნელი; ადრეულ იუფნეს ერთგან და ვერ იცნობდეს ერთმანეთს მტვერისაგან: მაშინ იძლია ბანაკი ჩრდილთა სომეხთაგან, მეოტ იქმნეს და დაიფანტნეს უფველნივე: მიუდგა სუმბატ, მრავლთაგან მოწყლული და სდევნა დამემდე, და მოსწრა უფველნი ოფსნი და ჯეკნი, მცირედი დაურჩეს: ხოლო ქართველნი უფრო დარჩეს, სამეოტოთა გზათა შეცნოერებთა: და შემოახვეწნეს ორნივენი მეფენი ქართლისაჲ მცხეთას მოწყლულნი“.

რაც ისტორიის ფურცლები ვიცით, ჯერეთ იქ ასეთი დამარცხება ოსთა და ქართველთა ჩვენ არ წავგვიკითხავს. სჩანს ქართველთა და ოსთა ისეთი ძმური სიყვარული ჰქონათ, რომ ქართველთა მეგობრობისთვის მოიკლენ ორნი გმირნი მეფენი ოსეთისა აბზუკ და ბაზუკ, ამ გოლიათთა გარდა, გაწყდა თურმე თვით ოვსთა ლაშქარიც, მცირეოდენი დაბრუნდა შინ, ყოველივე ძალა ოსეთის მეფისა და ერისა ქართველთა შველის გულისთვის დაემხო ომში და დაეცა ჰაოსიანთა მეფის და ერის წინაშე. ეს ომი ისეთი ძლიერი ყოფილა, სადაც დაჭრილან ქართველთ მეფენი და თვით ჰაოსიანთა სუმბატიც. ამ ომის აღწერის განმარტვას ჩვენ არ შეუდგებით, რადგანაც ძველი მოწმობა თვით მოვიყვანეთ აქ, მას ჩვენი კომენტარიები არ სჭარია. დამარცხებული დაბრუნდა ქართველი მეფე თავის ლაშქრით, ოსთა ლაშქარიც შემუსვრილი და მეფეებ დახოცილნი დაბრუნდნენ ოვსეთში და ისიც ძრიელ მცირედ. ოსეთის სამეფოსა და ერისთვის ესეთი ძლიერა—დამარცხება იყო თავზარ დასაცემი და ამიტომ მთელმა ოსეთის ერმა დრტვინვა დაიწყო სომეხთა მეფის წინააღმდეგ. ჰაოსიანთა და ქართველთ შორის მესისხლეობისთვის ომი კიდევ ასტყდა. ქართველებს კვალად მიეშველნენ ოვსნი და ლამოდნენ ჯავრის ამოყრას, ოვსთა ამ ომში მონაწილეობის მიღებას ასე მოიხსენიებს „ქართლის ცხოვრება“.

„იწყეს ოვსთა სისხლისა მათისა ძაებად სოქესთა ზედა, გაკდმეფილეს ქათლად და დაუმეგობრნეს ქათველთა და აღარ თუნეს ერთგან ოვსნი და ქათველნი და მარადის ბრძოლეს სოქესთა“. ამ ომში სომეხნი დიდის გმირობით აღმოსჩნდნენ, ქართველთა შველოდნენ მეგრელნი და სამცხელნი, სამცხელთ დიდი გმირობა გამოიჩინეს და სომეხთა მეფე სუმბატი დააბრუნეს უკან ძლიერი. მალე სუმბატი მეფეს მოეშველა მეფე არტაშან და ომი და ძლიერა უნდა განახლებულიყო. ქართველნი შეშინდნენ და დაიწყეს ციხე კოშკებას გამა-

გრება და მალე თავიანთ მოძმე ოსებსაც მიმართეს კვალად დახმარების სათხოვნელად სომეხთა მეფის წინაშე ბრძოლაში, ამ დროს და ომის საქმეებს ასე აგვიწერს „ქართლის ცხოვრება“ „ქართველთა განამარცხეს ციხენი და ქალაქნი, და მოიართეს რუსეთით და განაფსნეს ციხენი და ქალაქნი: მოვიდეს სომეხნი: და დადგეს მცხეთას და ბძიადეს ხუთ თუე და დღეთა უფოელთა იუვენეს ბუმბუკაზთა: მაშინ შესჭიდდათ ქართველთა და ოფსთა, ითხრეს მშვიდობა, არა ძებნად სისხლისა და ზღვრისა. ისმინა სომეხთა მეფემან გვდრება მათი, და იქმნა საფიცო და აღთქმა, და დაიმონა ქართველნი და ოფსნი სომეხთა მეფემან და წარვიდა“. თუმცა ჩვენი მატრიანე აქებს ამ დროის ქართველთა მეფეებს, საქართველოს საზღვრების ძებნას და განსაზღვრის საქმეში სომეხებთან, მაგრამ საქმე და საზღვრების ძებნა ქებით არ თავდება და სომეხთა მახვილის წინაშე ემხოზა არა მარტო ქართლი და მისი ხალხი და დაბანი, არამედ ამათთან ერთადვე იწვის და იღვეა ოსეთიც, ერთიცა და მეორეც მწარედ ოხრდებიან სომეხთა მახვილისაგან და ბოლოს დანგრეულ დაქცეულნი სინანულსა და ცრემლით გოდებასაც ეძლევიან თავიანთ ერას ამოწყვეტის და ქვეყნის და ქალაქთა და დაბათა დამხოზის. ვინ არიან ამაში დამნაშავენი, რასაკვირველია სომეხთა მეფენი და არა სომეხის ერი. აქ მეფენი არიან უველა ცოდვის მარკენი, ყველა ლათის ზვირთები, რა არის მათ ჩაიგდონ ყველაფერი ხელში, ერთმა მეორე დაამარცხოს, ერთმა მეორე აიკლოს, წაართვას საკუთრება და თვით დაიჩემოს, რა არის, მერე ამ დაჩემებიდამ ხარკი აიღოს, შესავალი გაიმრავლოს და მით ჯიბე და უბეც ივსოს. ამის მაგალითს წარმოგვიდგენს ის გარემოება, რომ სომეხთა მეფემ ისურვა საქართველოს საზღვრებზედ ადგილების წართმევა, ჰაზრი განახორციელა, ადგილები აიღო კიდევ და მიითვისა, თითქოს მას თავისი ადგილები არ ეყოფოდა, თითქოს თვით კი ცოტა აქვნდა, მაგრამ ნათქვამია კაცის თვალსი გაუმადლარია, ხაჯის სისხლითა, მათ შავი მიწის

მეტე ვეკა გაძდკბს რა. ამ ორ მტკაველ მიწაზედ ატყდა
დავა და ომები ქართველთა და სომეხთ შორის, ოსებიც
შიგ მოჰყენენ და გაიქულიტენ უხვთოდ. ეს განა სამართალი
და საქმეა იმ დროის მეფეთა სიხარბისათვის, ქეშმარიტად
რომ არა, იმოდოლა ხალხი და ჯარი ამოაწყვეტინეს ორი
მტკაველი იმ მიწისთვის, რომელის მსგავსად ხვალ და ზევ
თვითონაც კი გახდებოდნენ იმავე მიწად.

ამ შავ ღლეებს შემდეგ განვლო რამდენმამე ხანმა, —
„აღშენდა ქართლი მოხსრებული სომეხთაგანი“ ქართველ და
ოსნი თუმც ძლიერ და ახრებულ იქმნენ, მაინც არ ივი-
წყებენ სომეხთა მტრობას. ამ დროს, სპარსთა და ბერძენთ
ომი მოუხდათ, სომეხნი სპარს შველოდნენ, სომხეთის ჯარის
უშეტესი ნაწილი სპარსელებს მიაშველეს ბრძოლის ველზე.
ქართველთა და ოსთა იპოვნეს ღრო და დაუწყეს სამაგიე-
როს გადახდის მზადება. რამდენად კანონიერი იყო ეს,
უწყის ღმერთმან, ხოლო ის კი ცხადი არის, რომ მეფეთა
ჯავრი და სისხლი ერს ხედებოდა კისერზედ და ერი იხდიდა
ყოველივეს, ამას ვნახავთ აქვე. ამ გარემოების ფაქტს „ქარ.
ცხოვ.“ ასე აგვიწერს: — „მაშინ ჰქაფეს უამი მარჯვე ქართველთა
და ოფსთა, იწყეს კირთება სომეხთა ზედა რამეთუ სპანი სომეხთანი
და ორნი ძენი მეფისანი სუმბათითურთ იყვნეს ბრძოლად სპარ-
სეთის“. ეს ამბავი სომეხთა მეფეს გაუგია წინედ, მას ერთი
ნაწილი ლაშქრისა თავის შვილის ზანესთვის მიუხდვია და
გამოუსევია ქართლსა და ოსეთზედ საომრად, სომეხთა მე-
ფის ძეს მოსვლა საომრად წინადვე შეუტყვიათ ქართველთა
და ოსთა, ესენი შეკრებილან მალე და მტერს ჯავახეთისკენ
დახვედრიან. ამ დახვედრას „ქართ. ცხ.“ ასე მოიხსენიებს:
— „ხოლო შეკრბეს ქართველნი და ოფსნი და მიეგებნეს ქვეყანასა
ჯავახეთისასა, დაუწყენეს და სძლიეს ზანეს და ატეს იგი და
მოსრეს სპა მისი ყოველთ, და სდევნეს სამხდვანამდე სომხე-
თისა, მიეწყენეს ზანეს, ძესა მეფისასა და შვიანურეს ტბისა მის

შიძისა, რომელსა ქქვიან ცელი, და უკუ მოიყენეს: ხოლო
ოვსთა ჭნებაჲდა მოკვლა მისი, სისხლთა წილ მეფეთა მათისა,
ახამედ ქართველთა დაიციეს ცოცხლებით, ძიებისათვის საზღუ-
ართა მათათას, დასრეს ზურბილად ცხესა დააიალანისასა“.

ცნობებიდგან სჩანს, რომ ამ ომში მძლავრად უბრძო-
ლიად ოსთა და მათ თავიანთ მეფის წილ სისხლი გადაუხ-
დიათ. მიზეზი ყველა ამ უბედურებისა ზემოდ ცხადია ვინც
არის. ოსებს ისე მედგრად უდევნიათ სომეხნი, რომ თვით
მათი მეფის ძე ზარნეკვი ცოცხალი დაუჭერიად, მისი მო-
კვლა ზღომნიათ, მაგრამ ქართველთა თხოვნით ცოცხალი და-
უტევებიათ, რადგანაც ქართველებს მასთან და მის მამასთან
სუმბატ მეფესთან საქართველოს საზღვრებს გამო ძიება და
თათბირი სდომნიათ. ცნობათა მოთხრობით სჩანს, რომ სო-
მეხნი ამ დროს ძლიერნი ყოფილან მეომართა რიცხვით,
გაწვრთნილის მხედრებით და მასთანვე ბევრად მძლავრნი და
ძლიერნი ვიდრე ოსნი და ქართველნი. ამიტომ ამ უბედუ-
რად ხალხის ელექტა-წყვეტის და ადგილ მიწათა გაუმაძღრო-
ბის სამის წლის შემდეგ, ახლა სომეხთა სვაენი ატყდენ და
ისურვეს სამაგიეროს გადახდა ოსთა და ქართველთ წინაშე.
სუმბატ მეფემ შეკრიბა სპანი, თან გამოიმძღვარა თავის ორი
ძე არტავაზ და ტიგრან და წარმოემართა ქართლის საომრად.
ქართველთ ეს ამბავი წინედ შეიტყეს და ამიტომ იგინი შე-
ვიდნენ მთებში და განამაგრეს ციხენი, საომარი ადგილები
და ქალაქები. სომეხნი მალე მოვიდნენ. თრიალეთს, დად-
გნენ აქ, ქართველნი შეკრთენ, ისურვეს მორიგება სუმბატ
მეფესთან, მალე გაგზავნეს მოციქულები და საუბარი და-
იწყეს. ოსთა და ქართველთ სუმბატს მალე მისცეს ძე მისი
ზარნე და მათაც ქართველთ დაუბრუნეს ყოველივე წა-
ნართმევი ადგილები, ე. ი. არტანი, წუნდა, ციხე დერთისა
და დაადგინეს ქართველთა და სომეხთა საზღვრები.

ნათქვამია:—“მეფეთა გული უხვიაო“. ამათაც რასაკვირვე
ლია ორსავე მხრიდამ უხვად ხოცეს თვის ქვეშევრდომთა

უმანკო რიცხვი, ღვარეს მათი სისხლი და ბოლოს, როცა გაძღა მათი უხვი გული, მაშინ მორიგდენ და პირობა დადეს ერთობის და სიყვარულისა სომეხთა, ქართველთა და ოსთა. ამ სიყვარულის დაარსების ცნობას „ქართ. ცხოვ.“ ასე გადმოგვცემს:—„და მაჟრითგან იუენეს მოყვარე სომეხნი, ქართველნი და ოსნი, სამიჯენი ერთაგან ბრძოლეს მტერთა მათთა“—ას, და ამ გვარად დაშოშმინდენ ურთი ერთზედ აშლილნი ძმანი და მეგობარნი სომეხნი, ქართველნი და ოსნი. თვითქოს იგინი მიხვდენ რომ მათი მესისხლე მტერნი იყენენ ბევრად მათზედ მალლა მდგომნი სპარსნი და ასეთნი ერნი, ვისაც ხშირად ექვემდებარებოდენ კიდევც და არა ერთმანეთის მტრები უნდა ყოფილიყვნენ. იგრძნეს თუ არ იგრძნეს, დაბრუნდნენ ყოველნივე თავ-თავიანთ ქვეყნებისაკენ, როგორც სომხები, ისევე ქართლი და ოსეთიც მიეცა აღშენებას, მოსვენებას და შინაურ საქმეებით და ცხოვრებით გამრავლებას.

ამ სამწუხაროდ ატეხილ დიდ ბრძოლათა შემდეგ ოსნი სცხოვრობდენ თავიანთვის ცალკედ და არავის საომარ და სადავო საქმეში არ ერეოდნენ. აზორიკ მეფის სიკვდილის შემდეგ მეფობდენ ძენი მისნი ამაზასპ და დეროკ, ამათ მერე ფარსმან ქველი და მირდატ ძენი ამაზასპის და დეროკის. ამათ შემდეგ იმეფა ადამ, ძე ფარსმან ქველისა, მას მერე ფარსმან ძე ადამისა და ამაზასპ ძე ფარსმანისა, როგორც ვსთქვით, მეფეებმა და მთავრებმა ხშირად უმიზეზოდ იციან ერთმანეთზედ აშლა და აშლის სიადვილეს ის უფრო აადვილებდა და აცხოვლებდა, რომ ბრძოლის დროს, თვით მეფენი ზ მთავრები სახლში ისხედენ თფილად, სიამოვნებდენ, კარგად სკამდენ, სვამდენ, ქეიფობდენ ზ ამავე დროს ბრძანებას აძლევენ, რომ მათის გულის დასადინჯებლად ზ ენის ქავილის მოსაფხანად მათი ქვეშევრდომნი ერთმანეთს შებრძოლებოდენ ზ სისხლი ეღვარათ. მათს გულს რა ენადვლება, ან მათი რა დაიღვრება სისხლი თუ ცრემლი, არაფერი. ამიტომაც მოხ-

და, რომ ზემოდ ზსენებულ მეფეთა ერთობის პირობა მალე დაირღვა და ქართველ, სომეხთა ღ ოსთა მეფენი და მთავარნ მალე ასტყდენ ერთმანეთზედ. ამათ საერთო შეცდომას შემდეგი დაგვანახვებს.

სამწუხაროდ, „ქართ. ცხოვრების“ ნაქებ მეფე ფარ-
სმან ქველის ძმა მირდატი არ აღმოაჩნდა საქართველოს მო-
სამზღვრე მეფეთა და მთავართა ერთობის და სიყვარულის
მფარველი. მირდატი თავის ძმა ფარსმანს ემტერებოდა, ამი-
ტომ ამან შეირთო სპარსთა მეფის ქალი, ამით დაენათესავა.
სპარსელთ, მოიყვანა მათი ჯარი და დაუწყო ფარსმანს
ბრძოლა. ძმები ასტყდენ ერთმანეთში და ხოცეს ქართვე-
ლი ერი, ასეთ ხოცვას და სპარსელებთან მირდატის დანა-
თესავენას ოსებმა ცუდის თვალით შეხედეს. საქმემ იქამდის
მიადწია, რომ ფარსმან ქველმა მრავალ გზის სძლია მირდა-
ტი. მერე მირდატმა და სპარსთა ფარსმანის მზარეულს სას-
მელში საწამლავი შეარევენეს და მით მოაკვლევინეს. მაინც
ამის სიკვდილის შემდეგ, ქართველთ სძლიეს მირდატი და
მჩუხედავათ სპარსთა შევლის და ფარსმანის წილის მამულის
წართმევის, მაინც ფარსმანის ძე ადამი გაამეფეს. ადამის შემ-
დეგ ფარსმანი, ძე ადამისა და ადამის შემდეგ ამაზასპი, ძე
ფარსმანისა.

მირდატ მეფის სპარსელებთან დანათესავენამ და დამე-
გობრებამ გამოიწვია მრავალ ნაირი ბრძოლანი. ამ გარემო-
ებას ფარსმან ქველის შვილებმა და შვილის შვილებმა მო-
რიგებულის თვალთ უწყეს მზერა და მათ აქენდათ წადილი
სპარსელებთან დამეგობრობის, დანათესავენის და მით ჯაფ-
რის ამოყრის როგორც თავიანთ მონათესავე სახლი კაცების,
ისევე მათის მიმდევრების და პატივის მცემლების, ასეთ და-
წყობილებას არ ექმნებოდა კარგი შედეგი და ამიტომ ფარ-
სმან ქველის შვილის შვილის ფარსმანის ძე ამაზასპს ოსნი
დაემდურნენ. „ქართლის ცხოვრების“ ქებული გოლიათი
ამაზასპი შინაურ საქმეთა მტრად იცნეს, თვის მოსამზღვრე

მეზობელთა ერთა თვალის ამრიღებლად, ამათვალისწინებლად და სპარსთა მომწონად, მეგობრად და მშველელად, რასაც სომეხთა მეფენიც სწუნობდენ, ოსთა მეფის და ერის უკმაყოფილება მრავალ გზის ემცნა ამაზასს და ეუწყა თან სპარსთაგან მირდატის წყალობით ქართველთ სისხლის ღვრამის პაპის ფარსმან ქველის მოწამლვა და მოკვლა, მაგრამ ამაზასპი ამის და ოსთა ასეთ რჩევას არ ისმენდა და თვის გოლიათობისა და სპარსთა დახმარებაზედ იყურებოდა. ამაზასპის ასეთმა ვითარებამ ოსებში დანერგა მტრული თვალი, მტრულად მხერა ოსთა ვერ მოითმინეს, ვერ აიტანეს, რადგანაც ავას თავიანთ სამეფოს და ერის საზარალრთაც ხედავდენ და მიტომ მის ბოლოს ომიც მოჰყვა და ოსნი აუშხედრდენ ამაზასს მეფეს საომრად. ოსთა მეფის და ერის ქართლში გადმოხვლას ასე აგვიწერს „ქართ. ცხოვრება“.

„ესე ამაზასს იყო კაცი ძლიერი და დიდი გოლიათი. მსგავსი ფარსმან ქველისა. ამისასა მეუფობისა გადმოგადეს ოვსნი, სპანნი დიდნი, ცხისა დგაღეთისასა. ვერ იგრძნო ამაზასს შეუემან მცხვლას მათი, ვიდრე გადმოსვლამდე მთისა: მოვიდეს ოვსნი დადგეს ღიასხვსა სუდა რჩა დღე განსვენებად, და ახსნად განვიდა მარბიული, რამეთუ ქალაქისა მცხეთისად შემუსვრად კარდმცხუელი უგნეს“ აქედამ კარვად სჩანს, რომ ოსეთის მეფეს და ერს ქართველ ხალხთან კი არ ჰქონია უსიამოვნება ამტყდარი, არამედ მათ მეფეთთან, ამიტომაც რვა დღის განმავლობაში, ლიახვის პირზედ მდგართა, არავინ დაურბევიათ, მათ მხოლოდ მეფის ქალაქის და სახლის დაპყრობა სდომნიად და ჯავრის ამოყრა. თუ რა ძლიერ ყოფილა მაშინ ოსთა მეფე და ჯარი ამას აჩენს შემდეგი: — „მაშინ ამაზასს მოუწიდა უოფელთა ერისთავთა, მოვიდეს ერისთავნი აღმცხაულისანი, ერისთავთა კახეთისა, ერისთავი ხუნანისა, ერისთავი სამშვილდისა და შემოკრებენ მხედარნი სპასპეტისანი და ვიდრე მოვიდოდნენ ერისთავნი, მოვიდეს ოვსნი ჩრდილოდ კერა ქალაქისათა, რამეული არს მუსხანაჲ. მაშინ ამაზასს მეუემან განაჯხნა ციხენი და კანთ

ქალაქისანი, და და იყო სიმრავლე ქუჩეთა მტკეთელთა, რამელნი
კართა და ზღუდელთა ცვიდეს. მათგან კიდე გამავალი ქუჩეთი მეო-
მარი იყო ოცდა ათი ათასი უფლადვე და მათინ რამელ ჭევიან-
და მხედარი ათათასი. და განვიდა მხედარი და ამასასჲს“ ესე
და ამ გვარად ამასასჲს ჰყოლია 30 ათასი მეომარი, ეს რიც-
ხვი იმ დროის კვალად მცირე არ არის, ომი დაუწყევით და
ამასასჲსი გასულა მშვილდით, უძლევიან ოსნი და თავის წი-
ლად მას მოუკლავს თხუთმეტი ბუმბერაზი, ამასასჲსის ბუმბე-
რაზთ ოსების სხვა ბუმბერაზნი მოუკლავთ, ამ ომით ქარ-
თველთ ოსებზედ დიდი წყლულება დაუმჩნევიათ:—„სხვათა-
გან ბუმბერაზისათა ამასასჲსისათა მოკლეს ბუმბერაზნი ოსთანი
და დასდუ წყდულება დიდი ოსთა ზედა“

ომის მეორე დღეს, კვალად უწინარეს ამასასჲსი გასულა
საომრად, მას წინ მოგებებია ოსთაგან ერთი კაცი, გოლ-
იათი სახელით ხუანხუა. ამით დაუწყევით უპირველეს ომი და
მერე ბუმბერაზთ შორის ამტყდარა ბრძოლა, ამასასჲს და
ოსთა გოლიათის ბრძოლას ასე გადმოგვცემს:—„ვითარ გათენ-
და განვიდა კვალად მუნვე ამასასჲს და აღიხვა ორფლნი, და გა-
მოვიდა ოსთაგან კაცი ერთი, სახელით ხუანხუა, რამელი გამორ-
ჩეულ იყო სხათა შორის ოსთასა, აღიხანეს ორთავე და მიე-
ტყვნეს ურთი ერთს, და პირველსავე მოსვლისა სცა ორფლნი და-
განაფლ ზურგიით და მოკლა იგი. და აღმოხდა ფარხმალი და
მიეტევა სხვათაცა ბუმბერაზთა და მოკლნ ორნი სხვანიცა“ ამის
შემდეგ, ამასასჲსი თავის ლაშქრით ბრუნდება უკან და შედის
მცხეთაში. სალამოს ჯარი მომატებია ამით, მერე განუზრა-
ხავთ ოსებზედ თავ დასხმა და ღამე მოულოდნელად თავს
დასხმიან, ოსთა მეფე მოუკლავთ და ჯარიც განუდევნიათ
ოსეთის საზღვრისკენ ასე განაგრძობს ამ შემთხვევას:—„გა-
ნიძრახეს დასხმა ოსთა, და განვიდა და დაესხა ჟამსა განთადი-
სასა, მკვდრითა და ქუჩეთათა უფლდითა ძაღითა. ატა ბანკი-
მათი, და მოკლა მეფე ოსთა, და მისრა სიმრავლე მათი“ მეო-
მართაგან, ბრძოლის ველზედ, ამასასჲსისაგან გათენებისას

ქურდულად თავ დასხმა და ოსთა მეფის სიკვდილი, ანუ მოკვლა უნდა იყოს უჯგურო და ყოველს საომარს ღირსებას და ადამიანობას მოკლებული. ამასასპი აქ ომის ქურდათ ისახება და არა მეფე მებრძოლად, რომ ოსთა დასვენებულ და ნამძინარევს და დაღალულს ლაშქარს გათენებისას დაესხა თავს და შემუსრა. შემუსრული და მეფე მოკლულ ოსეთის მებრძოლნი დაბრუნდნენ ოსეთში. მაგრამ ამასასპმა ოსთა ჯავრი მარტოდ ამ ბრძოლით არ გაათავა, მას ოსებზედ რაღაც მიზეზების გამო გული უღრინავდა და ამიტომ პირველ ომის შემორე წელს, რაღაც ხერხით დაიყოლია სომეხთა ჯარი, გარდავიდა ოსეთს და ხელ ახლა აღაოხრა მოულოდნელად მოუმზადებელნი ოსნი ზსაქმის არ მცოდნელნი, ამ ომის მიზეზიც არ ვიცით ჩვენ. ამ სამწუხარო გარემოებას ასე აგვიწერენ: — „და წელსა მეორესა მთავრთა ძალი სომხითთ, შეკრიბნა სხანი მისნი ყოველნი, და კარდავიდა ოსეთს და ჭეკაფინ წინ აღუდგა. და მოტყუენა ოსეთი, და მოვიდა შინა გამაჯგუბელი: შემდგომად ამისა შეეკმნა სილადე და იყო მესისხლეობად, და მოსწყვანა მკაკალნი წარჩინეულები“ სამწუხაროდ, ჩვენ ამ ომის მიზეზადაც ამასასპის სივერაგეს ვხედავთ და მოუსვენარს მესისხლეობას. იგი ისეთი მესისხლეყოფილა, რომ მარტოდ ოსეთის აოხრებით კი არ დამტკბარა, არამედ, შიგ თავის სამეფოშიაც დაუწყევია სხვა და სხვა ქართლის წარჩინებულთათვის დევნა. ამის გამო შეუძულეობით იგი ქართლის ერისთავთა და სომხეთსაც მიზეზი შეძულეობის სხვათა შორის ისიც ყოფილა, რომ იგი თავის ვერაგობის გარეშე, თურმე სპარსელებსაც დიდათ ეკედლებოდა, რაც უფრო იყო მიზეზი ოსთა ამხედრებისა.

ამასასპის საქციელს, სულის ვითარებას და სამეზობლოთუ სამეგობრო ზნესა და ხასიათს ასე გვიხატავს ქ. ცხ. — „და მოაძულეს (ამასასპი) იგი ერმან ქართლისმან და მტერეკმნა იგი სომხეთსაც და შეიყვარა სხარსნი, მასინ განუდგეს მას ერისთავნი დასაველეთისანი ხუთნი, ორნი ერისთავნი ეკრისისანი“

ოწი ოძრხის, ერთი კლარჯეთისაჲ ერთი წუნდისა“ ყველა ესენი წინ აღუდგნენ ამაზასს, უარი ჰყვეს მისი მეფობა, ტახტიდამ გადმოგდება განუცხადეს და სამეფო პირად სომეხთა მეფეს მიმართეს და ძე მისი ითხოვეს მეფედ, რადგანაც ძე სომეხთა მეფისა დის წული იყო ამაზასისა. სომეხთა მეფემ შეისმინა. ქართველთ თხოვნა და მეფედ მისცა თავის შვილი და თან აურიცხელი ჯარი გამოატანა. მოსულ სომეხთ მოეშველნენ ბერძენნიც, კვალადვე ოვსნიცა, შეებრძოლეს ამაზასს, დასცეს მისი ლაშქარი და ფვით ამაზასპიც მოკლეს ომში. ოსთა მონაწილეობას ამ ომში ასე გადმოგვცემენ: — ეზრასნეს ოვსთაცა, რომელნიც სისანუჲად წარმოვიდეს, რამეთუ მესისხლე იყო ამაზასს მათი და კარდმოვეს გზა თავგერისა და მოვიდეს ერისთავთაჲ მეგრელთაჲ; მასინ ამასასს მოუწოდა სზანსთა, და მოვიდეს სზანსნი ძლიერნი და შეკრბინა ქართველნიცა, რომელნიც დარსომოდეს; მასინ ოვსთა და მეგრელთა კარდმოვეს მთა მცირე და შეკრბეს იგინი და ერისთავნი ქართლისანი კანდგომიღნი და მოვიდეს ესე ყოველნი წინაშე. იქმნა ბრძოლა მათ შორის: იძლია ამასასს, და იფლტოდა სზა მისი და დაიპურეს ქართლი, და მოკლეს ამასასს და მასსნეს სზანი მისი“

ცნობებიდამ კარგად სჩანს სავერაგე ამაზასპის და გაუგებრობა, მას ეომებიან არა მარტო ოსნი, არამედ თვით ქართველ ერი და ერისთავნიც. მიზეზი აქ ცხადია რომ ოვსნი ამაზასს აეშალენ არა თავიანთის სარგებლობისთვის, არამედ ქართველთა შინად ორგულობის და ლალატისთვის, რასაც კი ამაზასპი იჩენდა და იარაღად ხმარობდა თავის ერის და ქვეყნის წინაშე. ბევრი აურზაური და სისხლისღვრა მოხდა ოსთა და ქართველთ შორის, ხოლო ამათ სისხლის ღვრას ბოლო მოუღო იმ გარემოებამ, რომ ოსთა მოკლეს ამაზასპ მეფე და მით ქვეყანაც მისცეს მოსვენებას.

ამაზასპის მოკვლის შემდეგ, ქართველთა ძალით და ოსეთის ერის დახმარებით, გამეფდა მეფე რევი, სომხეთის მეფის

შვილი, დედით ნათესავი, დისწული ამაზასპისა. რევ მეფემ იცოდა ოსთა მეფის და ერის ერთგულება თვისადმი და ამიტომ იგიც ოსებს დიდის მეგობრობით ეპყრობოდა, მეზობლურს სიყვარულს უცხადებდა და სცდილობდა, რომ ამაზასპ მეფისაგან დანერგილი მტრობა ოსთა და ქართველთ შორის აღმოეკვეთა და დაევიწყებინა მათთვის ის დიდი სისხლის ღვრა, რაც კი ოსებმა ამაზასპ მეფის გულისთვის არაგვის ნაპირს დაღვარეს. რევ მეფე კვრპაყვანის მცემელი იყო, ხოლო იგი არ ავიწროებდა ქართველთა და ოსთა ღმერთებს. მათაც პატივით ეპყრობოდა. რევი იყო ოსტატი კაცი, საბერძნეთს გაზრდილი, იცოდა ბერძნული ენა და მწიგნობრობაც, ამიტომ ამან ცოლად მოიყვანა ბერძნის ქალი, სეფელია, ცოლის გულისთვის ამან აღმართა მცხეთის ფავზედ, ღმერთი კერპი აფროდიტო. მას სწადდა რომ აფროდიტო კერპი განევრცო ქართლსა და ოსეთში ცოლის ხათრით, მაგრამ თან ეკრძალებოდა ამის, რადგანაც მის დროს, ქრისტეს სწავლის მცნების სხივები უკვე გაჩაღებულ იყო ოთხსავ-კუთხივ, საქართველოში და ოსეთშიაც მოეპოვნა ამ მცნებას თავის ნიადაგი, ოსნი და ქართველნი ხშირად მოიგონებდნენ ანდრია მოციქულის ქადაგებას და ქრისტეს მცნებასაც სანატრელად სთვლიდნენ, თვით რევსაც აქვდა მიღრეკილება ქრისტეს სწავლას და სახარების მცნებაც ესწავლა. რევის შემდეგ განაგებდა ძე ამისი ვაჩე, ვაჩეს ძე ბაკური, ბაკურის ძე მირდატი და მირდატის ძე მეფე ასფაგური. ამ მეფეების დროს, ოსთა და ქართველთ შორის სრული მშვიდობა არსებობდა, სიყვარული და ერამბანეთის შველა.

ასფაგურ მეფის დროს, სპარსეთში გამეფდა ქასერ მეფე შირვან სასანიანი, ამ მეფემ მოსრნა სპარსეთის მეფეთა გვარის აელაღანნი, რომელნიც არდაშირობით არიან ცნობილნი. ასფაგურ მეფეს დიდი მეგობრობა აქვდა სომეხთა მეფე კოსაროსი. კოსაროს მეფემ სპარსეთის მეფე ქასრეს ბრძოლა

დაუწყო, ასთაგურს ოსთა და მთიელებზე ზსეთი გავლენა აქენდა, რომ მან განაღო დაკეტილი კარი კავკასიისა და იქილამ გამოიყვანა ოსნი, ლეკნი, ხაზარნი, მთიელნი და ქართველებით სომხებს მიეშველა სპარსთა წინააღმდეგ, საომრად. სომეხთა, ქართველთა და ოვსთა შეერთებულის ძალით მოსრნეს სპარსნი და განდევნეს თავიანთ ქვეყანას. დევნილი სპარსნი დაემკვიდრნენ თავიანთ ქვეყანას. სამწუხაროდ, სომეხთა მეფე შინც არ დაწყნარდა და ქართველებით და ოსებით ხშირად შავსეოდა სპარსეთს და აოხრებდა. ამ გარემოებამ სპარსელნი იქამდის მიიყვანა, რომ იგინი შეიკრიბნენ დიდის ლაშქრით, წამოვიდნენ სომხეთზედ და ყოველივე დაამხეს, ამის წყალობით დევნილ იქმნენ სომეხთ მეფენი, სპარსთა მეფემ დაიჭირა სომხეთი, მერე მიმართა ქართველ მეფე ასთაგურს. ასთაგურ მარტოდ ბრძოლა შეეშინდა, ამიტომ მიმართა ოსებს შეელის სათხოვნელად, მალე თვით წავიდა ოსეთის მეფის კარზედ, მაგრამ ეს ველარ მოახერხა, ოსეთს შესული ავით გახდა და მოკვდა ოსეთში. ამ ცნობას „ქართლის ცხოვრება“ ასე აგვიწერს: — „წარვიდა ასთაგურ ქართველთა მეფე ოსეთს, რათამცა მოიმეტნა სპანნი ოსეთით და განამაგრნა ცახე-ქაღაქნი(?): სოლო რაჟამს შევიდა ოსეთს, ეწია სიკვდილი და შუნ აღესრულა“. ასთაგურ მეფეს ერთ ასულს გარდა ვაჟ არ ჰყვანდა და ამით დასრულდა საქართველოში ფარნავაზ მეფის ნათესაეთა შთამომავალთ მეფეთა გვარი. ასთაგურ მეფე ოსებმა დიდის პატივით შეამკეს, ტანი მისი ზაფრანით მორთეს, მერე წარმოასვენეს და დაფლეს მცხეთას. სპარსნი ჯერ ქართლში არ იყვნენ შემოსულნი. ქართველთ მოიხაზრეს ასე: მოციქულები გაუგზავნეს სპარსთა მეფეს და შეუთვალეს, რომ მეფე ჩვენი აღესრულა, მას ერთი ასულის მეტი არვინ დარჩა, თქვენ მოგვეცი თე თქვენი, ჩვენ მივსცემთ მის ჩვენი მეფის ასულს, მას გავამეფებთ ჩვენზედ და თქვენიც ერთგული ვიქნებითო.

ასფაგურ მეფის დროს, ქართველთა და ოსთა შორის თვით ამავე მეფის დარიგებით გავრცელდა სამადლობლად მღვთისადმი სამღვთოს შეწირვა ზვარაკად მცხერისა და ძროხის დაკვლა. რაც ერთობ მალე მოიფინა ქართლსა და ოსეთში ეს ჩვეულება.

სპარსთა მეფეს მოხსენდა ქართველთ მოციქულ სპასხეტ და სხვათაგან, მან შეისმინა ყოველივე, იკითხა საქართველოს ცნობები, ცხეთის ქალაქის სივრცე, როგორც მეზობელთა ვითარება. მოხსენდა მას, რომ ქართველთა მეზობელნი არიან ხაზარნი და ოსნიო. შეიტყო ყველაფერი, იქმნა კმაყოფილი, მოსცა თავის შვილი მიჰრანი მეფედ და გამოჰყვა მცხეთას, შერთა ასფაგურის ქალი ცოლად, მეფეს ცხეთას და დაუმორჩილეს საქართველოს ყოველი კუთხე გარდა ოსეთისა. შემდეგ ეს მიჰრან არის თვით მირიანი, რომელმაც იწამა ქრისტეს სჯული და რომელ მეფესაც დიდი კავშირი აქვნდა ოსეთის მეფეებზედ.

მირიანის გამეფების შემდეგ ქასერ მეფემ დაიმორჩილა კავკასიის ყველა მთის ხალხნი. თვითონ დაბრუნდა სპარსეთს და მირიანს დაუტევა მრავალი ლაშქარი და მცნება, რომ კავკასიის მთიულთა და ხაზართა და ლეკთა მარადის ებრძოლე და დაიმორჩილეო. მირიან მეფე აღიარებდა სპარსთა სჯულსა და ქართველთაცა, რათა ამით არ მოეძღურნა ქართველნი. იგი აღიდებდა შვიდს კერპს და ცეცხლს-სპარსულად. მერე შეითვისა ქართველთა კერპნი: ბომონნი და აღიდებდა მათ კეთილად, იპყრა ქურუმნი კერპთანი და უმეტესად შეამკო საფლავი ფარნავაზისა. მამის დარიგებისა-მებრ, მირიან მეფე უცხოს თვალთ უმზერდა ხაზართა და კავკასიის მთათა მცხოვრებთ მთიულთა. მირიან ბევრჯერ შეებრძოლა ხაზართა და ყოველთვის სძლია.

ოსები მირიანის გამეფებას პირველად კაის თვალთ უცქერდენ, ხოლო სპარსთა ღმერთი კერპთა და ცეცხლთა და მოგვთა მოყვანის და გამრავლების კი ვერაფერის კაის

თვალთ უმზერდნენ, ამიტომ ოსნი მცირედ ეურჩებოდნენ კიდეც. მირიანმა არც ოსები დასტოვა უომრად, დარიალის ხეობა ხაზართა ზედა წასასვლელ საომარ გზათ გახდა და ასევე თვითაც დაიწყო ამ გზით ომები, რაც ოსებსაც დიდს ზარალს და ვნებას აძლევდა. მირიან მეფეს და ხაზართა დარუბანდისტვის მრავალ გზის მოუხდათ ომი და ოდოგარი, ხან ერთნი სძლევდნენ და ხან მეორენი, ამ გარემოებით ოსნიც იჩაგრებოდნენ და იმუსრებოდნენ. თუმცა მირიანი ოსეთს პირდაპირ არ ებრძოდა, მაგრამ მაინც აშლილი მდგომარეობა ქართველთა და ხაზართა ოსებსაც აფიქრებდათ.

მირიან მეფის დროს, ანუ მის თანმედროვე ოსეთის მეფეებად სხვათა შორის იყვნენ ფერაშ და კავციას. ესენი იყვნენ დროის კვალად გოლიათნი და მხნენი, ხოლო უფროსად ამათ სწადდათ თვისი სამეფოს დაცვა და დაფარვა სპარსთაგან, სხვისას არას ეძებდნენ, არავის რას ელტოდნენ. მარტოდ თავიანთი ქვეყნის შენახვა უნდოდათ, ხოლო თავისუფლად შენახვის კი შიში აქვდათ, რადგანაც მირიან მეფე მათ მარადის არ აძლევდა მოსვენებას, მირიან მეფეს სპარსეთში მამა მოუკვდა, იგი იქ წავიდა, რადგანაც თავის ძმას ტახტს ედავებოდა. ამის წასვლით ოსთა მეფეებმა ისარგებლეს და გადმოვიდნენ ქართლში, ქართველთ უწყეს ქადაგება და განძრახვა სხვა და სხვა საწინაღმდეგო საქმით მირიანის წინაშე და ამით მათ „ქართლის ცხოვრების“ სიტყვით ვითომც გარყვნეს ქართლი. საქართველოში მოსულმა მირიან მეფემ ყოველი ცნობა ოსთა მეფე ფეროშ და კავციასი შეიტყო, ამიტომ გადავიდა ოსეთს, გადიყვანა თანლაშქარი და ოსეთი დაამხო და დასწვა. აი თვით ამ ცნობის სტრიქონიც: — ხოლო მანან გარეს-გარე კარდავიდა ოსეთს, მოსტყვევნა ჩსეთი და მოწვა ხაზარეთამდე, და კარდავოვლად გზა დვაჟეთისა და მოვიდა შინ“.

უნდა ითქვას, რომ მირიან მეფე ოსებზედ ასეთის ამხედ-

რებულის თვისებით პირველ იყო, ვიდრე მას თავის მამის ქასერ მეფის დარიგება და დავალება ახსოვდა. მამის სწავლისამებრ ოვსებსაც ემტერებოდა, შემდეგ დროს კი, რაჭი მან სხვა გზა ირჩია და ქრისტიანობის გაცნობა დაიწყო, მერე კი ოვსთა ოხრებას თავი გაანება, ასევე ხაზართა და სხვათაც და ნაცვლად ბოროტების კეთილის საქმეებით დაუწყოს სამაგიეროს გადახდა. მირიან მეფემ მალე იგრძნა ოსთა სამეზობლო მნიშვნელობა და ამიტომ იგი მათ სდვილად განერჩინა. ამ გარემოებას, რასაკვირველია მალამოდ ევლინებოდა ქრისტეს სწავლა, რაც მის მეუღლის ცნობილღს დედოფლღს განავონარის და მოთხრობილის ამბებითაც იფრნებოდა ქართლში, ამ განაფენის სხივები ოსეთშიაც გადადიო, რადგანაც მაშინ ოსეთი საქართველოს კარის ბქედ იყო დადგენილი. მირიანის კეთილი განწყობა შემდეგში მიდამაც გამოიხატა, რომ რაც კი მცხეთაში ქრისტეს მცნება შემოვიდა და გავრცელდა, იმავე დროს, იგივე მცნებათა სწავლამ დიდის სიადვილით მიაღწია მირიანის წყალობით ოსეთშიაც. ასე და ამ გვარად, მირიან მეფის და ოსთა ფეროშ და კავცია მეფის დროს, ქრისტეს სწავლამ ოსეთშიაც შეანათა და ოვსეთსაც ქართლთან ერთად ერთი ისტორია აქვს ქრისტიანობის გამრცელების მხრით, რასაც თვით ცნობებიც ასაბუთებენ.

წმიდა ნინოს მოსვლა ღ დამკვიდრება ხომ მცხეთაში იყო. წმ. ნინომ ცხეთაში განითქვა სახელი ავათმყოფთ მკურნალობით და განკურნენით. ნინოს შესახებ მთელი ქართლის ერი ლაპარაკობდა, მეფე დედოფლიდამ დაწყობილი ყველა მაზეს საუბრობდა, ნინოს შესახებ ლაპარაკმა და მცნებამ მთის ხალხშიაც მიაღწია. მთის ხალხი უცნაურღს ცნობებით მოუთხრობდნენ ამ ქალის შესახებ ლაპარაკსა და თან დასძენდნენ, რომ ესეთი დედაკაცი თან ახალს სჯულსაც ჰქადაგებსო. ნინოს ქადაგების, ავათმყოფთა განკურნის და სხვა ბევრღც რამ კეთილ საქმეთა შესახებ ცნობათა საუბარმა ოსეთ-

შიაც გადაჰყო თავი, მთელს მთისა და ბარის ოვსეთშიაც მოიფინა ცნობები, რომ ცხეთაში მირიან მეფის მახლობლივ არის ერთი დედაკაცი, რომელიც, ავადმყოფთა ჰკურნავს და თან ახალს სჯულსაც ჰქადაგებსო. სჯულს, რომელიც ანდრიაშაც ჰქადაგა მთასა და ბარშიო. მთელი მთიულეთი და ოსეთი დაიძრა ამ დედაკაცის სანახავად და ვისაც კი შეეძლო მოდიოდა მცხეთას და ნახავდა წმ. ნინოს და ისმენდა მის ქადაგებას ქრისტეს სჯულის შესახებ.

საქმე ისე მოეწყო, რომ წმიდა ნინოსთვის ცხად და გარკვეულ შეიქმნა მთისა მთიულნი და ოსეთს—ოსებიც, ამიტომ იგი ქართლით განვიდა იქითაც და ჰქადაგა მცნება ქრისტესი და მერე დაბრუნდა ისევ მცხეთასა. მთიულთა შემდეგ ოვსთათვისაც მცხეთა გახდა იგივე, რაც ქართველთათვის იყო. წმიდა ნინომ აიყოლია მთელნი ქართლის ერი, მცხეთა ივსებოდა მისის მნახველით, მან დაიმორჩილა მეფე მირიანი, დაიმორჩილა დედოფალი, ურიათა მღვდელ მთავარნი, მათნი სახლობანი, ასწავლა მათ მცნება ქრისტესი, საბერძნეთის მეფე კონსტანტინესთან მიზიან. მეფეს წერილგების მიწერ-მოწერა გაამართვინა, მოიხმო საბერძნეთით ეპიკოპოზი ივანე, მცხეთაში აღმართა ჯვარი, შეირყა კერპი გაცი, გაიმი, კერპნი თვით მირიანისაგანვე შემოტანილ და აღმართულნი. მცხეთას მოინათლა ქართველი ერი, სადაც მრავლად ერივნენ მთიულნი, ქისტნი, ფშავნი, ხევსურნი, თუშნი, ლეკნი და ოვსნი. ესეთი გარემოება მთიულთა და ოსთა არ უნდა იყოს უცხო, რადგანაც ოსნი ცხეთაში მრავლად გადმოდიოდნენ სავაქროდ და სამკზავროდ. ოსთა სავაქროს და მოხდენილს შუა გულს მცხეთა შეადგენდა, სადაც უცხო ტომის ერთთან აღებ-მიცემასაც აღვილად ახერხებდნენ. მცხეთაში ყოფილ მთიულთა და ოსთა ყოფნა და ქრისტეს მცნების მიღება არც წმ. ნინოსათვის იყო ჩუმი, მანაც ქარგად შეიტყო მაგალითი მთიულთა და ოსთა. ამიტომ წმ. ნინო მეორედ განემზადა მათკენ წას-

ვლას, მალეც წავიდა და გარკვევით ჰქადაგა, მაგრამ ზოგმა არ შეიწყნარა ამიტომ მალე უკან დაბრუნდა.

მერე მირიან მეფის თხოვნით მესამედ გაგზავნილ იქმნა წმ. ნინო და ივანე ეპისკოპოზი, მახვილით და შიშით ეუწყათ მათ, რომ ეწამათ ჯვარი ქრისტესი და მცნება მისი, ამიტომ წმ. ნინომ და ივანე ეპისკოპოზმა: „მოუწოდეს მათ ელთა ჰირ-უტყუთა სსხეთა მათ კაცთა, ქართალელთა, ფსოელთა, გუდა-მაყრელთა და უქადაგეს მათ ჯვარი ქრისტესი.“ ამ ხალხთა სახელ-წოდებაშივე ჰყვება ოსეთი და ოსებიც. ვინც ამ ხალხთაგან არ ირწმუნა მცნება იესოსი, ისინი მეფის ბრძანებით შეშინებულ იქმნენ ერისთავისაგან მახვილით და დარიგებით, ამგვარად, ოსეთის ერმა, ფერომ და კავციას გამგეობის დროს, იწამეს სჯული ქრისტესი, როგორც კავკასიის მთათა აქეთ, ისევე იქით, ოსთა მეფე ფერომ და კავცია ხალხით მონათლა ივანე ეპისკოპოსმა. მიტომაც არის ცხეთაში დაცული ამ მცფეთა სურათებიც.

შემდეგ ამის, გადმოვიღნენ ერწო თიანეთისაკენ, კახეთის მხრით და აქაც უქადაგეს სჯული ქრისტესი. თუშებს და სხვათაც მრავალთა მათ მოსაზღვრედ მცხოვრებთა ქისტთა, ოვსთა, ერწო-თიონელთა და ლეკთა. ამ გადმოსვლას ასე მოიხსენებს „ქართლის ცხოვრება“ — „გადმოვიდეს მუნით და დადგეს ჟაღუთსა, და უქადაგეს ერწო თიანელთა, ხოლო მათ შეაწყნარეს და ნათელ ადეს. ხოლო ფსოელთა დაუტყუეს ქვეყანა მათა და გარდავიდეს თუშეთს, და სხვანთა უმრავლესნი მთაუღნი არა მთაქციეს, არამედ დაუმძიმა მათ მეფემან ხარკი, რდეს არა ინებეს ნათლის დება: ამისათვისაცა წაკრიბეს იგონიცა და შესცდეს და რომელნიმე უკანასკნელ მთაქცივნა აბიბოს, ნეკრესელ ეპისკოპოზმან რომელნიმე დარჩეს წარმართობისა დდეს აქნობამდე“ ცნობა გვაუწყებს, რომ ხსენებულ მთულთთაგან ზოგთა იწამეს მცნება ქრისტესიო და ზოგთა არაო, ვინც არ იწამეს ისენი თუშეთში გადვიდნენ, მაგრამ ბოლოს ამათაც იცნესო. თუმცა აქ მოიხსენებიან მარტოღ მთაუღნი, ერ-

წო თიათელნი, ფშავნი, ხევსურნი და მათ ადგილები, გუდა-მამ-
ყრელნი და სხვანი, მაგრამ ჩვენ ისიც ვიცით, რომ ამ მოხ-
სენებულ მათა და ბართა მცხოვრებთ შორის მრავლად
ესახლნენ ოსნიც და როგორც ერთნი უკავშირებოდნენ წმ.
ნინოს მცნებას, ესე იგი მთიულნი, ესევე უკავშირებოდნენ
მეორენი, ესე იგი ოსები, რომელნიც ძველადგანვე ერთად
სცხოვრობდნენ ზემოა ხსენებულ მთიელ ხალხთან.

ვინც კი საქართველოს კავკასიის მთებში მცხოვრებთ
მთიულებს ნახავს, გაიცნავს მათ ცხოვრებას და სამეზობლო
გარემოებას ოსებთან, ის ოსებს მათგან არაოდეს არ და-
ცალკევებს, რადგანაც ერთი მხრით მთიულ ქართველნი
სცხოვრებენ და მეორის მხრით ოსნი, რომელთაც უხლო-
ვარის დროდამ მათ ქართველებთან აქვდათ არამც თუ
მეზობლობა, არამედ ნათესაეობაც კი და ერთს სჯულოს, თუ
ღმერთსა და კერპთაც აღიარებდნენ. ყველასათვის რო-
გორც დღის სინათლია ნათლოვანი, ისევე მთის ქართველთ
მთიელთა, ფშავთა, ხევსურთა, თუშთა და მათთან ერთად
ოსეთის და ოსების გაქრისტიანებაც წმ. ნინოსაგან 280 წლე-
ბში არის უჩუყარი და ქეშმარიტი. საუწყებელია ისიც, რომ
მთიულებთან ერთად წმ. ნინოს მცნება არამც თუ მარტოდ
ხსენებულ მთიულთ და ოსებმა იწამეს, არამედ მცირედ და-
ლისტნელ ლეკებმაც. ისიც სჩანს, რომ საქართველოს ჩრდი-
ლოდ. დასავლით, მთის მცხოვრებთ და მათთან ოსებს საერ-
თოდ კი არ უწამნიათ მცნება ქრისტესი, არამედ რამდენ-
თამე. ესეც საკმარისი არის ოსეთის ერის გაქრის-
ტიანების ესტორიის დიდებისათვის. საუწყებელია, რომ რაც
არის ქართველთათვის წმ. ნინო, იგივე არის ოსთათვისაც,
იგი სამართალია იწოდებდეს განმანათლებელი ოსეთის და
ოსების ერისაც, რადგანაც მან დანერგა მთასა და ოსეთში
მცნება ქრისტესი.

აქ არ უძილება არ ითქვას ისიც, რომ შირიანის საქციელი
და მაგალითები იმ დროის ოსთა მეფეს ფეროშ და კაცია-

სთვისაც არ გაზხდარიყოს საყურადღებო; უამისოდც არ იქმნებოდნ, რადგანაც ოსეთის მთავარებს მირიან მეფესთან ახლო კავშირი აქვდათ, მისვლა-მოსვლა ხშირად ცხეთაში, ამას გარდა მირიან მეფემ რომ ბიზანტიის იმპერატორ კონსტანტინესთან კავშირი დაიჭირა და წერილების წერა დაიწყო, უეჭველია ასეთი კავშირიც ოსებსაც ეცოდინებოდათ. მირიან მეფის და კონსტანტინე იმპერატორის დაახლოვება ისეთი სისწორით მოხდა, რაისა გამო კონსტანტინე იმპერატორმა მირიანს თავის შვილი ბაქარიც კი დაუბრუნა მძევლობიდან, რაც ცნობილ იქმნა მთელს აღმოსავლეთსა და ოსეთშიაც.

გარდა ამისა, ამ დროს, ბიზანტია ძლიერბ სამეფო იყო, მათ დიდი გავლენა აქვდათ არა მარტო ქართველებზედ, არამედ ოსებზედაც. მაშინ ბიზანტიას შეეძლო სპარსეთიც კი დაემორჩილებინა, ასეთი ძლიერებით იყვნენ იგინი მოსილნი, რაღა ფიქრი უნდა, რომ ქართველების კავშირი ასეთ ძლიერ იმპერიასთან არც ოსებბსთვის იქნებოდა დაფარული, ცხადია რომ როგორც მირიანმა იწამა ქრისტეს მცნება, როგორც მან დაუდო საფუძველი საქართველოში, უეჭველია მას ისევე ოსთა მეფე ფეროშა და კაციაც მიიღებდნენ მთელს ოსეთში. მირიანის გაქრისტიანებამდეც ოსებსა და ქართველებს აქვდათ მეზობლური კავშირი, ქრისტიანობის მიღების და წმ. ნინოს შემოსვლის დღიდან კი ამათში დაარსდა სულიერი კავშირიც, ამიტომ მათში სრულიად მოისპო თვით უბრალო უთანხმოებაც კი. ამ მშვიდობიან პირობების მთავარ ძალათ რასაკვირველია ქართველთა და ოსთა გაქრისტიანების საქმე უნდა ჩაუთვალოს.

აქ ამის შესახებ მე შემოვიტან ხელთ ნაწერ ისტორიულ ცნობებს ოსების გაქრისტიანების შესახებ, რომელ ხელთნაწერ წიგნიც მე მაქვდა 1903 წლამდე. ეს ხელთნაწერი წიგნი დაწერილი არის 1750 წ. დავით გარეჯის მონასტერში, გადაწერილია ვინმე ოს ყოფილ ისიხ ბერისაგან, ამავე წიგნი

არის მრავლად ნახატი სურათები ოსთა მცფეთა და მთავართა, სურათების ცნობები იყო, რომ იგინი გადმოღებულ ყოფილან ძველად ოსთა სხვა და სხვა ძველის საყდრებიდამ, რომელ საყდრებიც მერე მუსულმანთა გავლენით XIV საუკუნახევარს სულ დაქცეულან. ჩვენც ამ წიგნიდამ შემოვიტანეთ ოსთა მთავართა და დიდებულთა სურაები, სამწუხაროდ ამ წიგნის პირობების შესახებ ეხლა აღარა ვიცი რა, აჲ ამ წიგნის ცნობებიც:

ოსები და ოსეთი გაქრისტიანდა ქართველთ კეთილ მოღწეუნე მეფე მირიანის დროს, წმ. ნინოს ქადაგებით, იმ ჟამად ოსეთს მეფობდნენ ოსთა კეთილ მეფენი ფეროშა და კაცია.—ამ მეფეთაც მალე იცნეს ნეტარ დედა ჩვენი წმ. ნინო. ამათ იწამეს მცნება ქრისტესი, ამ დღემდე ოსთა ღმერთი: იყო კერპი ცხეთისა, ოსნი თვის მეფითურთ ცხეთაში მოვიდოდნენ და ქართველებთან ერთად ლოცულობდენ არმაზს, ზადენს, გაცს, ვაიმს, დანიანას, ანიანს და ავროდიტს და სხვათაც ამ გვართა.

ცხეთა იყო ღმერთთა ზღუდე ქართლისა ოსეთისა: ღვთის შშობლის დარიგებით, საქართველო წილად ხედა ანდრია მოციქულს, ანდრია მოციქულმა თავის მოწაფედ აღირჩია სიმონ ქანანელი და მატათა, მოციქული მატათა იყო ახალი მოწაფე და მოციქული მაცხოვრის სწავლისა, მატათა ამორჩეულ იქმნა მოციქულ იუდას შემდეგ თვით იუდას მაგიერ, ამ ორის მოციქულით ანდრია მოვიდა საქართველოში. ამათ ქრისტეს მცნება გააცნეს ლაზელ და ქანელთ, მესხ-ჯავახელთ, იმერთ-შეგრელთ და მერე ქართლში გადმოვიდნენ. მცხეთას და სპანხალდნენ. შემდგომ ამის ანდრია სიმონითურთ იმერთში გაემგზავრა, იქ იმერთ გააცნეს მცნება ქრისტესი, მერე ვადვიდნენ აფხაზეთს და აქ დაადგინა მღვდელ მთავრად სიმონ ქანანელი და ეს კუთხე აკურთხა ჯვრით.

აფხაზეთიდან ანდრია მოციქული გაემგზავრა ოსეთს. მთა მთა გადიარა მთელი ოსეთი, გაიცნა ოსნი. კავკავის ახლის

ერთ ალაგას, ოსებში საჯაროდ ჰქადაგა სწავლა ქრისტესი, მის ქადაგებას ოსნი პატივის ცემით ისმენდნენ. ამ ალაგას ნიშნად ქრისტეს მცნების დასვა ჯვარი და მატათა მოციქული, ოსების მღვდელ მთავრად აკურთხა მატათა, იგავე დაადგინა ოსეთის ერის მქადაგებლად. ოსების პირველ მღვდელ მთავრად ეს მატათა ყოფილა. თვითონ კი ანდრია მოციქული აფხაზეთში გადავიდა საქადაგებლად.

მატათა მოციქული დარჩენილა ოსეთში, ოსური ენა შეუსწავლია, ამ ენით დაუწყვია ქრისტეს მცნების ვრცელება. მთელს ოსეთში ამას მოუფენია ქრისტეს სწალის ცნობები, მატათა მოციქულს დიდათ უღვაწნია, აქედან ალარსად წასულა, ოსეთშივე გარდაცვლილა.

ასეთ მომზადების შემდეგ, მატათა მოციქულს არ ერგო წილად ოსთა გაქრისტიანების შესრულება. ამის მხვედრი წილად არგუნა ბედმა - წმ. ნინოს და მირიან მეფეს, ოსთაგან ამიტომაც სადაც ჩვენ ვახსენებთ ბიზანტიის იმპერატორ კონსტანტინეს, ქართველთა მირიან მეფეს, ამათ დროის ოსთა ქრისტიან მეფედ უნდა დავასახელოთ ფეროშ და კავცია. უამათოთ არ დასახელებდა ოსეთის ერის გაქრისტიანების მცნება და ისტორია.

რაც შეეხება წმიდა ნინოს, იკიც რამდენათაც განმანათლებელია საქართველოსი, ისეთივე მოციქული გახლავსთ ოსების და მთელის ოსეთის დიდება და სახელოვნებაც.

ამას გარეშე, ისიც უნდა ვიქონიოდ სახეში რომ ოსთა და ქართველთ ძველადგანვე ისეთი მტკიცე მეზობლური კავშირი აქვდათ, ერთმანეთში მისვლა-მოსვლა რომ რასაც ქართველნი მიიღებდნენ და შეიწყნარებდნენ, იმას ოსებიც დიდის პატივისცემით ემორჩილებოდნენ, ოსთა და ქართველთა ასეთი ძმობა ისე ყოფილა ძველადგანვე განცხოვრებული, რომ თვით ქართული სიტყვა ცხეთაც კი, ანუ ცხეთა, რაც მირიან მეფის დროს, ახალ იერუსალიმად იქმნა აღიარებული და რომლის დანიშნულება თვით ოსეთის ერმა და მათ მეფე ფეროშ და

კაციაშაც იწამეს, რომ თვით ეს სიტყვა ცხეთა ოსური სიტყვა არის, 'სოტათი შეცვლით კი, მაგალითებრ „ცხათა“ რაც ოსურად ნიშნავს მეზობლებს.

ქართველები რა სჯულსაც მიიღებდნენ ხოლმე, მაშინათვე იმას არც ოსები გაუდგებოდნენ უკან, ოსებისთვის წმ. ნინოს შემდეგ, ცხეთა ისეთივე აკვანი იყო, ისეთივე სამთელი და ქრისტეს კაი-კერა, ანუ ახალი იერუსალიმი როგორც ქართველთათვის, ოსი ცხეთაზედ რომ გაივლიდა მის ულოცავობა არ შეიძლებოდა, იგი სვეტი ცხოველს უსათუოდ მოილოცავდა. თვით ოსებშიაც ქებული იყო ის ოსი, ვინც ცხეთაში მოლოცვის ამბავს სახლში იტყოდა. ნამეტურ დედაკატათვისაც. ამ გარემოებას ოსთა შორის ის უფრო აღიღებდა, რადგანაც ოსებს მოსანათლი მირონიც აქედამ მიჰქონდათ. ამას გარდა ყოველ ოსის მთავარი ისე ვერ დაიწყებდა გამგეობას, რომ მას ცხეთა, ანუ ახალი მირონის ეკლესია არ ენახა და თაყვანი არ ეცა, ოსნი ცხეთაში თურმე ოთხს აღვლს სცემდნენ თაყვანს: ჯვარის მონასტერის, სადაც ანდრია მოციქულს დაუდგამს პირველად ქრისტეს ჯვარი, მეორე-ცხეთის ტაძარს, მესამე-თვით სვეტს და მეოთხე წმ. ნინოს მაცელოვანს.

ქართველებს და ოსებს ერთი საქრისტიანო ისტორია გვაქვს. უცნობ ძველ წიგნში: ოსებმა მირიან მეფის დროს, იწამეს ქრისტიანობა თანასწორის ქალწულის დედათა ჩვენის წმ. ნინოსაგან. მოყვანილია კიდევ! — „წმიდა ნინო ისეთ სწეულებს ჰკურნავდა და არჩენდა, რომელთა მკურნალობასაც ხელოვან მეცნიერ მკურნალნიც ვერ ახერხებდნენო“.

ამავე ოსთა და მათ მოდგმათა მთის ერთა გაქრისტიანების ამბავს, საქართველოს ისტორიის მკვლევარი ს. გიორგაძე ასე ვადმოგვცემს თავის გამოკვლევას: — „საქართველოს ეკლესია და მისი დასაწყისი“ 1905 წ. „მოამბე“ ძველის დედნიდამ მოჰყავს ასე! — „ნეტარმან მან დედაკაცმან ნინო წარუხვნა იაკობ მღვდელი საბერძნეთით მოსულა, და ერისთავი ერთი წარვიდა და

დადგა წაბხეს და მოუწოდა შთიეულთა, ჭკრთლეულთა და ფხოელთა და წიჯკანელთა და უქადაგა სარწმუნოება ქრისტიანი“ ამ კუთხეებში ქადაგების მორჩენის შემდეგ იგი გადასულა სხვა მთის მცხოვრებთ შორის მაგალითებრ; „გადახდა ერწუდ და დადგა ქადაგოს და დაბას კდემს და ნათელი სცა ერწუ თიანელთა და ყუარელთა ესმა ესე და გადაკობეს თოშეთა... და ნინო შთავარდა კხოეთა და დადგა კწარეთს და მონათლნა კხოელნი და სოჯნი ერთთურთ მათათა და კარდავიდა კახეთხედ და დადგა ქველ დაბასს და შთიეფანს კაცნი შთავანნი და მანათლნა“.

ამ უძველეს ცნობებში მოიხსენებიან მთლად ოსეთის ოთხ-კუთხივ მცხოვრებ მეზობელ მთის ერნი, რომელნიც დაიმორჩილა წმინდა ნინომ და გააქრისტიანა იგინი, ისტორიით ვიცით, რომ ოსებიც მუდამ დღე, თითქმის განუწყვეტელ ამ მთის ერთან იყვნენ მეზობლად და მაშ ამათში ოსები რალა გამონაკლისები იქნებოდნენ. თუმც ამ ცნობაში ოსნი არ მოიხსენებიან, მაგრამ სალი ლოლიკის დასკვნა ამას გვასწავლის რომ მოხვევ, თუშ, ფშავ, ხევსურ, ქისტთ და სხვა მთის ხალხებთან ერთად ოსებიც ვიგულისხმობთ. მეორე ამ ცნობაში მოხსენებულ „სოჯნი“ ჩვენ შეცდომათ მიგვაჩნია, იგი უნდა იყოს „ოსნი“ და არა „სოჯნი“.

ამ დროდამ უნდა ჩაითვალოს ქართველთა და ოსთა გაქრისტიანების წელი და არა წმ. ნინოს მოსვლის დღიდამ. ამიტომ რომ ქრისტეს სწავლის ნიადაგის დამკვიდრების სამზადისი თვით ანდრია მოციქულის დროდამ იწყება. ეს ასე არის, თორემ უამისოდ წმ. ნინო ვერც ქართველებს გააქრისტიანებდა და ვერც ოსებს, ვერც მთის ერთა, რომელთაც ზვენის ისტორიის თქმით სახე თითქმის განადირებული აქვდათ.

ანდრია მოციქული რომ საქართველოში იყო და ოსეთშიაც გახლდათ, ეს ქეშმარიტება არის. წმ. ნინომაც ერწო თიანეთიდამ ოსეთშიაც რომ რამდენგზისმე მიმოვლო ესეც ცხადია. ამათ რომ ოსებხედ დიდი ქრისტიანური გავლენა

აქვდათ, ესეც ხომ მაგალითია. შირვანი და დაღისტანი თვალით არც ანდრია მოციქულს უნახავს, არც წმ. ნინოს, ამათიქ ფეხიც არ შეუდგამსთ. მაგრამ წმ. ნინოს ქადაგების გაფლენის საქმე ისე დატრიალდა, რომ წმ. ნინოს დროსვე, მთელმა შირვანმაც კი იწამა მცნება ქრისტესი. თუ ეს მოხდა, რომ ქიზიყიდამ, ქრისტეს სწავლამ თავის ნებოთ მთელს ლეკეთშიც კი შიალწია და შეანათა, ნუ თუ ისკი საეჭვო უნდა იყოს, რომ ოსეთში, ამ ქართლზედ მიკრულს ერში კი, ქართლიდამ ქრისტიანობა არ შესულიყოს, ან ცხეთიდამ ოსეთში წმ. ნინოს არ ემგზავროს, არ ექადაგოს. მერე ცხეთაში ქრისტეს მღვდელნი მრავლად სცხოვრებდნენ, ოსთა ერის წინაშეც ხმა მალლა ქადაგებდნენ ქრისტეს მცნებას.

ჩვენს დროში კი, უცხო ტომთა მეისტორიენი ნამეტურ საქართველოს და ოსეთის ისტორიის არ მცოდნენი, ხელს ჰკიდებენ ოსეთის შესახებ წერას და ოსებზედ არამც თუ ქრისტიანობის მიღებას უძველესის დროდამ სთვლიან, არამედ ოსებს ხატავენ ნადირ, უკულტურო ერად, რომელთაც ქრისტიანობა კი არა და თვით ანბანიც არ აქვდათო.

ქართულის ისტორიის ცნობებით ჩვენ კი ვიტყვი იმას, რომ ოსებს კაი ისტორიულ ღირსებას ვერაფერს წაართმევს, ვერცარაფერს უკულტურობას და ნადირობას უკიყინებს, ვერც უანბანობას, რადგანაც ოსებს ქრისტიანობასთან საყდრების შენებაც აქვდათ, მისი ოსტატობა, ხელოსნობა, ხელოვნება და სხვანი. ამას გარდა წერა-კითხვაც კარგად იცოდნენ. ამათი წერა-კითხვა და ანბანი იყო ის ანბანი, რომელსაც ეხლა ქართული ეწოდება, წინედ კი ეს ანბანი კავკასიის მთიელ ერთა საკუთრებას შეადგენდა, იგი იყო ლეკების და ოსებისაც. ოსები ამ ანბანით სწერდნენ ოსურს ენაზედ ქრისტიანურ ლოცვებს და ურთიერთ შორის მისაწერ-წერილებს, სამწუხაროდ ასეთ ნაწერ-წიგნების ჩვენ დრომდის ვერ მოაღწიეს. იგინი მოისპვენ XIV საუკ. შემდეგ.

ოსეთი ქრისტიანობის საბატონო სახელოვნებით, თვით მაცხოვრის დროდგანვე იქმნა ცნობილი, ამის მხრით ოსები მაშინ სამაგალითონი ყოფილან. ამ წარმატებას ასაბუთებს შემდეგი ისტორიული საქმენიცი.

თვით მაცხოვრის ასი წლის შემდეგ, ოსებში გამოსულა ერთი ოსი ბაღდასი, რომელსაც 16-ტი ზმხანაგ ოსნი შეუკრებნია, ყველა ამათ ქრისტიანობა სწამებიათ, ესენი ოსეთი-დამ სამხრეთ საქართველოს მხრით ეფფრატისკენ წასულან. ცოტა ხანს ესენი არმენიაშიაც დარჩენილან. მერე აქედამაც წავიდნენ, ეფფრატის მდინარეში ნათელი მიიღეს, მოინათლნენ. ბირველ ამათგანს ბაღდასა. მონათვლის შემდეგ სუქიასი უწოდეს. სადაც ამათ ნათელი მიუღიათ, იქ ყოფილა ქრისტიანეთ ხარების საყდარიც.

ამათი გაქრისტიანების ამბავი მათ მეფეს გაუგია, მას არ სიამოვნებია, ამას გაუგზავნია თავის ერისთავი ფარლაგი და დაუბარებია, რომ წადი, იზოვნე ეს ქრისტიანები და ჩვენს სჯულზედ მოიყვანე, თუ არ მოვიდნენ, მაშინ დახოცე იგინი ტანჯვითაო. ერისთავი წასულა, ეფფრატის კიდებზედ, ერთ მიყრუებულს უდაბნოში ეს მამანი უნახავს, თავის მეფის ბრძანება უამბნია, მაგრამ მათ არ მიუღიათ, მერე იგინი ტანჯვით დაუხოცნია და ყველა ერთად ერთ ორბოში ჩაუყრიად, ამათი ამბები ბიზანტიაში კარგა ხანს შენახულა ზეპირად.

ბიზანტიის იმპერატორ კონსტანტინე დიდმა ყურადღება მიაქცია და IV საუკ. დამდეგს სადაც ესენი ეწამნენ, იმ ალან-გას მშვენიერი ეკკლესია აღაშენებინა. 1107 წ. ქართულ ეკკლესიამ ბაღდას-სუქიასი წმიდანათ იცნა და მისი უქმე 15 აპრილს დაადგინა, სომეხთა მეთრორიენი ამ სუქიას სომხათ ასახელებენ, მაგრამ ეს ტყუილი უნდა იყოს, რადგანც მაშინ მას ქართული ეკკლესია წმიდანათ არ მიიღებდა 1107 წელს, ამის საფუძვლად მოვიყვანთ შემდეგსაც:

ამ ბაღდას—სუქიას ალანელთა გვარით მონიხსენებენ, რომ იგინი ტომით ალანელნი იყვნენო. ამ

აღანელთა მეფეთა გვარად და დიან აღასახელებენ. ჩვენ აღანელთ გვარი ოსებათ გვწამს, ისტორიაც ასე გვეუბნება. თვით სახელები ბაღდასი წმიდანის სახელი და მასთან აღანთა მთავრის სახელი ფარლავიც სომ ოსურთა სახელებია და ეს დღესაც იხმარება მათში. ისტორიით დადიანის გვარის ამბავი ვიცით, ამიტომ აღანთ მეფე დადიანი ჩვენთვის უცნობია. იქმნება ეს დადიანი სხვა არის და არა ჩვენი სამეგრელოს დადიანები. შეიძლება დადიანი ოსებსაც ჰყვანდათ ძველად. მაინც ჩვენ ოსთა მეფეთა და მთავართა სახელები კი ვიცით და გვარები კი არა.

ყოველთვე ეს ჩვენ ცხად საბუთს გვაძლევს ვიფიქროდ, რომ თვით მაცხოვრის დღიდგანვე, ოსეთში. ადვილად დამყარებულა ქრისტეს მცნება ანდრია მოციქულის და სიმონ ქანანელის მიერ დადგენილ მატათა მოციქულის ცდით. ამიტომ ოსთა აწინდელი ეკლესია უნდა იქმნეს ცნობილი სამოციქულო ეკლესიად, რადგანც ამის საძირკველი თვით მათსავე დროს არის დამკვიდრებული. (წყ. სიტყ. 149 გვ. 1853 წ. თფ. პ. იოს.) მეორე საფუძველი კიდევ ოსების ქრისტიანობისადმი პატივისცემის უძველესის აღროდამ.

ოსეთი ქრისტიანების პატივისცემით და ამათ მთარველობით ცნობილ იყო თვით ბიზანტიასა და რომშიაც. მგალითებრ რომაელთ იმპერატორ დიოკლიტიანე და მაქსიმილიანემ ქრისტიანებს წამება დაუწყო: ამ დროს, ოსენი კი ქრისტიანობის სწავლის პატივისცემით სახელოვნებდენ, დევნულნი ხშირად მორბოდნენ საქართველოსა და ოსეთში და აქ აფარებდენ თავს, სხვათა შორის ხსენებულ იმპერატორების დროს, საქართველო. ოსეთში გამოიქცნენ რომაელთ ქრისტიან ორენტი თავის ექვსი ძმით. ორენტი კისერზედ ქვა მოაბეს და წყალში ვადააგდეს, ფარნალა აფხაზეთში გარდაიცვალა, პირმო და პირმინო აფრერონში და კვირიკოსი კი ოსეთში გარდასახლდა, აქ დასახლდა და ოსებში ჰქადაგა ქრისტეს მცნება. (კათ. საქართ. გვ. 9. ი. ის. 1903 წ.)

ყველა ასეთი ოსთა გულ გხსნილობა და ქრისტეს მცნების პატივისცემა ჩვენ საფუძველს გვაძლევს ვსთქვათ, რომ ოსები ძველადგანვე ადვილად დაადგნენ როგორც ქრისტიანობას, ისევე მის გავლენის ქვეშ ბიზანტიურ და რომაულ კულტურასაც. ამასვე ასაბუთებს ოსეთის ერის კეთილშობილება, გულის სიღობა, პურმარილი, სიყვარული და სხვაც ბევრი ამ გვარნი.

ოსები თავიანთ მთიურის აღზრდით და ცხოვრებით, გაურყვნელის სიკეკლუციით მოსაწონ იყვნენ რომაელებისაგან. ამიტომაც რომაელთ-ბიზანტიელთ ხშირად მოდიოდნენ ოსეთში. ჯერეთ ქრისტიანობა არ იყო ოსებში შემოსული, რომ ოსეთში რომაელ-ბიზანტიურ წელს აღრიცხვაც-კი მიღებულ აქვდათ. ქრისტიანობის გაცნობის დღიდან რა კი შემოდებული იქმნა ახალი წელთ აღრიცხვა, ესეც სიამოვნებით მიიღეს ოსებმა, ამის ახლო ნიშანი არის ის ქვაც, რომელიც ვესპარიანე მეფის დროის ცხეთაში იქმნა ნაპოვნნი. ცხეთაც ხომ მიკრული იყო ოსეთზედ და აქ აღიდებდენ ქართველებთან ერთათ ღმერთებს.

შემდეგ საუკუნოებში, როგორც ავიტარებდნენ ამ წელთ აღრიცხვას, იგი ოსებშიაც ვრცელდებოდა. VII საუკ. როცა ვიქტორ აკვინთონელმა ახალი წელთ აღრიცხვა შეადგინა და რომელ წელთ აღრიცხვა აღდგომის გამოსაანგარიშებლად შემოწმებულ იქმნა დიონოსესაგან და რაც მიღებულ და დამტკიცებულ მთელს ევროპის ერთაგან იგი მიღებულ იქმნა ოსებისაგანაც ქართველებთან ერთად.

ამის საფუძველი შენდება მას ზედ, რომ ოსეთში ქრისტიანების წინა დროიდან უკვე მრავლად სცხოვრობდნენ რომაელნი და ბიზანტიელნიც, რომელნიც ხშირად აქ თავს იფარავდნენ, ზოგნი მათში მოწინავე პირნიც იყვნენ და მწიგნობარნიც, მხოლოდ რომაელთ მთავრობისაგან დევნილნი, ისიც უნდა ითქვას, რომ წელთ-აღრიცხვის დრო, სახელებიც ოსურად ჰქონიათ, თასთან მთელი კვირის დღეთა სახელებიც

ოსურად ყოფილა. ქრისტეს სჯულის გავლენით ეს ძველი ოსური სახელებიც კერპობასთან ერთად მოსპობილა, მის მაგიერ ის სახელები წასულა ხმარებაში, რაც დღესაც იხმარება მათში. ზოგან კი მე-XIV საუკ. შემდგომ ესენიც შეიცვალა მათში არაბთა და ისლამის გავლენით. ამას გარდა დღემდე შენახული ოსთა დღეთა სახელები ძრიელ წააგავს ქართულ სახელებს. ამის მხრით რომაელთ-ბიზანტიელი გავლენა წელთაღრიცხვის მხრით იმით საბუთდება, რომ ამ ბოლოს დროს, ოსეთში ნაპოვნი იქმნა ერთი მარმარილოს პატარა ლურჯიქვა, რომაულის წარწერით და წელთაღრიცხვით. ამის საფუძველს მაქსიმე აღმსარებლის აღწერაც იძლევა, სადაც იგი ოსების ვაქრისტიანებას ანუსხავს.

აქ უნდა ითქვას ისიც, რომ უეჭველია მაქსიმე აღმსარებელზედ წინედ სხვებსაც ექმნებოდათ ოსების ვაქრისტიანების შესახებ ნაწერები და უეჭველია მაქსიმე აღმსარებელიც ასეთ ნაწერებიდან ისარგებლებდა, ასეთ წიგნებიდან დასწერდნენ მხედ თუ ოსებში ქრისტიანობა როგორ ვრცელდებოდა, თორემ უამისობა არ შეიძლებოდა, რადგანც მაქსიმე აღმსარებელს ოსეთი თვალითაც არ უნახავს. ეს ისტორიული ჭეშმარიტება გახლავს.

მაქსიმე აღმსარებლის მოწმობა ცხადად გავცნევს იმ გარემოებას რომ ოსები ძველადგანვე იგოდენად იყვნენ ცნობილნი, რომ მათ ყურადღებას აპყრობდნენ თვით ქრისტიანობის პირველ საუკუნის მქადაგებელ მამანიც, რაისა გამო მათ ოსებში სამქადაგებლო შრომაც დაიწყეს და ქრისტიანობასაც დაუწყეს ვრცელება, რაც შემდეგ ბიზანტიის სასულიერო მწერლებისთვისაც კი გახდა საყურადღებო და ასაწერი. მაქსიმე აღმსარებლის აღწერას ოსების შესახებ ჩვენ დიდს მნიშვნელობას ვანიჭებთ.

ნახეთ ამაზედ საფუძვლიანი შრომა და გამოკვლევებ პავტივცემულის მლ. კეკელიძესი 1913 წ. თფილისი.

რადგანც ქართველთ და ოსთა ვაქრისტიანება მირიან მე-

ჟის დროს მოხდა, ამიტომ ამ გაქრისტიანების ამბებიც ამავე დროს აღუწერიად, კმ აღწერის შესახებ ოსთა ერის ამბის წიგნში ერთ ალაგას ასეთი ცნობაც იყო: „ქართველთა და ოსთა გაქრისტიანების საქმენი, თვით ამავე დროს, აღუწერიად მცხეთელ სიდონიას და უჯარმოელ სალომეს, ამათი აღწერილობა ყოფილა ქართული ენის სიტყვებით, ხოლო ანბანი კი ყოფილა ებრაული, რადგანც იმ დროის საქართველოსა და ოსეთში ებრაული ენა და წერა-კითხვა კარგად იხმარებოდა, ამ დროს ფარნავაზის ქართული ანბანიც იხმარებოდა, მაინც ქრისტიანობის ამბებს კი ებრაულის ასოებით სწერდნენ, ხოლო ქართულის სიტყვებით. შემდეგ დროს კი როცა ქართველთა და ოსთა შორის ქრისტიანობა აყვავდა, ამ საქრისტიანო ამბების აღწერას ებრაულ ასოების მაგიერ ბერძნულის ასოებით იწყეს წერა და გადაწერა, შემდეგ საუკუნეებში კი ყოველივე ასეთი წიგნები ბერძნულის და ებრაულის ასოების მაგიერ ქართულათ გადაწერებოდნენ. ამ ხელნაწერში ეს ასე გადაწყვეტილ იყო დაწერილი. თვით წმ. ნინოს შემოსვლა, ქართველთა და ოსთა გაქრისტიანება. ამათ შეფეთა ამბებიც პირველად ურიული ასოებით დაუწერიად. ასე იწერებოდა თურმე ყოველივე საქართველოსა და ოსეთში.

მირიან მეფის შემდეგ გამეფდა ძე ამისი ბაქარი, კაცი საბერძნეთს გაზრდილი, მკოდნე ბერძნული ენის და მწერლობის, იყო კარგად მკოდნე ბედაურთა მკურნალობის მას აქვნდა ქართულს ენაზედ წიგნი „ბაკურიანი“ რომელსაც ხშირად კითხულობდა. იგი კარგად იცნობდა საქართველოს მთის ხალხს და მასთან ოსეთს და ოსებსაც, ბედაურთა მკურნალობით მთაში და ოსეთში ეს შეფე ქებულიც იყო მთაში იგი ხშირადაც მოგზაურობდა. მან კარგად იცოდა ქრისტეს სჯულის ვითარების საქმე მთის ხალხსა და ოსეთში და ამიტომ ჯეროვანი ყურადღება მიაქცია მამისაგან დაწყობილ ქადაგებას და ახმარა ყოველი ღონისძიება და კავკასიის მცხოვრებთა უმრავლესნი მოაყვანინა ქრისტეს სჯულზედ. ამ გარემოებას „ქართ.

ცხოვრება“ ასე მოგვითხრობს: — „და დაჯდა ძე მასი ბაქარ, და იყო მოწმუნე, ვითარცა მამა მისი და მან მოაქცივნა უმრავლესნი კავკასიანნი, რომელნი ვერ მოაქცივნეს მამისა მისისა“. მასთან მეფეს შერთლსა და კახეთში, სამშვილდეს და სამცხეს არავინ დაუბრა ვაუქრისტიანებელი, გარდა კავკასიის მთის კალთებთ ირგვლივ შეყოლება მცხოვრებ მთიულნი, რომელთა ადგილ მდებარეობათა რიცხვში მცირე ოდნათ უნდა ვიგულისხმოთ ოვსეთი და ოვსნიც. ასე რომ მირიანის შემდეგ, საქართველოს მთიულნი და ამათთან ოსებიც საერთოთ თუ არა ნახევარზე მეტი მინც ოსნიც ქრისტიანად უნდა ვიწამოთ. (ქართ. ცხოვ. გვ. 139).

ქრისტიანების სჯულით ოსნი რჩებოდნენ ქართველებთან მტკიცეს ერთობით და სიყვარულით. მათში მეგობრობაც განმტკიცდა და სჯულიერი საღამი და მომავლისთვის ნათესაური მცნებაც. ბაქარ მეფის შემდეგ, განვლეს მეფეთა მირდატ ძე ბაქარის და ამის ძე ვარაზ ბაქარმა. ვარაზ ბაქარმა ქრისტიანობას ზრუგი აღრიკა, მფარველობას არ უწევდა განმტკიცებისათვის, თუმც არც სდევნიდა, ცხადათ, შიში აქვდა, რადგანაც ქრისტეს რჯული უკვე მედაგრად იყო მოფენილი. საბერძნეთის მაგიერ სპარსეთთან დაიკავა მეგობრობა, უკანასკნელ საქმემ იქამდის მიადწია, რომ IV საუკუნის ნახევარს, სპარსთა მეფემ ჯარი გამოგზავნა საქართველოში, საქართველოს დამორჩილება ისურვა როგორც პოლიტიკურად, ისე მერე სჯულითაც შეიერთებდა, რადგანაც ქართველთ, — სომეხთ და ოსთა გაქრისტიანების საქმე მათს არად მოსწონდათ. ამ დროს ლეკნიც ქრისტიანები ყოფილან, სპარსთა მეფემ თურმე ხარკის დადებაც მოინდომა ქართველთა, სომეხთა და ოსებზედ. ხარკის გაღება არც ვარაზ ბაქარს ესიამოვნა. ამან დააფიქრა იგი, ქართველ-სომეხ-ოსნიც შეერთენ.

ამიტომ ამათ, ანუ ქართველთ, სომეხთ და ოსთა შეკრეს შირი, შევლა სთხოვეს ბერძნეთ. ქართველთ და ოსთა შეერთებით გამოსვლის ცნობას „ქართლის ცხოვრება“ ასე აგვი-

წერს: „შასა ზე გამოგზავნა სპარსთა ბეჟემან ერისთავი, სპითა დიდითა სომეხთა და ქართველთა ზედა ხარკის დადებად: მაშინ სომეხთა გავზავნეს მოტიქული ვარაზ-ბაქარისასა და ჭრჭკეს; რათა შეკრებენ და მოაბრთენ ძაღნი ბერძენთაგან და განასვენეს კანნი ვაკაკასისათანი გამოიყვანენ ოვსნი და ლეკნი და წინ აღუდგეს სპარსთა; ვარაზ ბაქარმა ბერძენთ თხოვნას უუბრადღება. არ მიაქცია, როგორც მოშიში კახეთისკენ დაიძალა. სპარსნი მოვიდნენ და ქართლს აიღეს. მერე ვარაზ ბაქარი სპარსთ მოუბრძოდა. ამ დროს ოსნი რომ მტკიცე ქრისტიანები არ ყოფილიყვნენ და მის მცნებით მოსილნი, უამისოდ სომეხთა მეფე ქრისტიან ბერძენთა ლაშქრის გვერდით არა ქრისტიან ოვსთა და ლეკებსაც არ დაასახელებდა. სპარსთა პირობა დაარღვიეს, მორიგება მოშალეს, ომი განაახლეს, მეფე ქართლის დაიძალა, აღარა შეეძლო რა. სპარსთა დაიპყრეს ყოველივე ციხე-ქალაქნი და ხალხსაც დაადეს დიდი ხარკი, ამის გარდა სჯულსაც დაუწყეს შევიწროება. ქართველთ სჯულის გამო ძალას ატანდენ და ოვსთა კი არა, რადგანაც ოვსნი დაუმორჩილებელი იყო სპარსთაგან. ქართლში შეირყა ქრისტეს სჯული, ყოველივე შემცირდა, ამაობაში განვლო რამდენმამე ხანმა, განვლეს მეფეთა ვარაზ ბაქარძის ძე ფარსმან, შირდატი ძმა ფარსმანისა. შირდატი სპარსეთს წავიდა და იქ მოკვდა. შირდატს სპარსეთში დარჩა შეილი არჩილ. შირდატის სიკვდილის შემდეგ შეჭირვებულ ქართველთ სპარსეთილამ მოიყვანეს შირდატის ძე არჩილ და გაამეფეს ქართლზედ, სპარსელებს მოუბრძოდა, სპარსნი ქართლილამ წარვიდნენ, არჩილს მათავის მხოლოდ ერთად ერთი ხარკი უნდა ეძლია. არჩილმა თავის მეფობის დროს ქრისტიანობით დიდი უუბრადღება მიაქცია მთიელთ და მათ მოსამხდვრე ოსთა ერს, მიტომ მან აღაშენა საყდარი სტეფანე წმინდას და დაადგინა მღვდელნი და მქადაგნი მას ზედ.

სტეფანე წმინდის საყდარმა და მას ზედ დადგენილ ქრისტიანობის მღვდელთა და ქადაგთა ცდამ ოსებზედ დიდი გავ-

ლენა იქონიეს, ამისთვის ოსებში საყვარელ იქმნა არჩილ მეფე და თვით მისი სახელიც, მის შემდეგ, ოსნი თავიანთ შეილებს ძრიელ ხშირად არქმევდნ არჩილს. ამ დღეთა შემდეგიდამ, ოსებში შეტანილი და გავრცელებული იქმნა ქართულ საეკლესიო სახელები, მაგალითებ ჯვარი, ზიარება, სახარება, დავითნი, ეკლესია და სხვაც მრავალნი, ზოგი თვით ნამდვილ ქართული სიტყვები და ზოგი ბერძნულნი, ხოლო ქართულის სიტყვების წესით და მიმოხვრით გამოთქმულნი. არჩილ მეფის გავლენა ოსეთის ერზედ იყო მრავლ მხროვანი და მრავლ ნაირი, რასაც შემდეგში დაგვანახებს თვით ამ არჩილ ხოსროვიანის მეფის მირდატის შეილის ვახტანგი ხოსროვიანის ცხოვრება და მეფობა. არჩილ მეფის გამგეობა იყო მშვიდობა ქართველთა და ოსთა, არჩილმა ქართველთ შორის აღამაღლა მწიგნობრობა და ამის ამაღლებით სურდა საქრისტიანო წესების მიმოფენა ქართველთ შორის. ეს ასეც იქმნა და ყველაზედ უადვილესად წივნის მკოდნეთა რიცხვი განმრავლდნ ქალაქს მცხეთას და მის ახლო მახლო როგორც მაღალ ოჯახის შეილებთ შორის, ისევე მდაბალთა და უჩინართა.

მცხეთის გარშემო მცხოვრებთ შორის ისე ამაღლდა წივნის ცოდნის სიყვარული, იგი ისე გავრცელდა, რომ მან ერთობ დიდი ზე გავლენა იქონია თვით მთის ხალხზედ და ნაშეტურ ოსებზედ. ოსეთში საეროდ მოიფინა წერა-კითხვა, მცხეთა და მის მცხოვრებთ წივნის ცოდნის გავრცელების საქმე გარდა ოვსთა მაგალითადაც და მოკლე დროის განმავლობაში ოვსთაც ისევე შეისწავლეს წერა და კითხვა, როგორც მცხეთას და მის ახლო მახლო ქართველთ. ქართლის საქმემ იქამდის მიაღწია, რომ თვით არჩილ მეფის დროს, მთის ქართველნი და ოსეთის ოვსნი ქებულ იქმნენ როგორათაც ადვილად შემთვისებელნი და მარტივად დამსწავლენელნი ანბანისა. ქართლს, მთიულეთს და ოვსეთს ანბანი ისე განეფინა და ისე მოირთო, რამაც ქრისტეს მცნების და ლოცვებთა ვრცელებასაც ხელი შეუწყო, მთის ქართველებსა და

ოცნებში დიდათ გავრცელდა, ესევე გავრცელება გახდა საფუძველად მის, რომ ძველად მოხუცნი ქებითა და დიდებით და საკვირველებით მოუთხრობდნენ ცნობებს, თუ ძველის ძველად როგორ მრავლად იყო მოფენილი წიგნის მცოდნეთა რიცხვი მთის ერსა და ოსეთში ოსებთ შორის.

ჩვენში ძველადაც და თვით XVIII საუკუნის ბოლომდე ქებით იტყოდნენ, რომ მთაში მთიულებმა და ოსებმა ქართული წერა-კითხვა ისე კარგად იციან, რომ სხვა და სხვა ლოცვებს და „ფსალმუნებს“ ზებირად ამბობენო. ასეთი იყო სურათი ქართლის და ოსეთის ერძსა იმ დროს, როცა კმაყოფილი და ამის მოწადინე არჩილ მეფე მოკვდა მის შემდეგ, მისი შვილი მირდატი გამეფდა. არჩილ მეფე მთის ერში ქრისტიან მცნების განმტკიცების, გავრცელების და ოსეთში წიგნის ცოდნის მიმოფენის გამო ეკლესიამ პატივით იცნა, იგინი შერიცხა თვის მოსაგონარ პირთა შორის სამახსოვროდ.

თუმცა არჩილ მეფის დროს, ქართველთა და ოსთა ცხოვრების და მეგობარ მეზობლობის სურათი ასეთი იყო, მერე კი შეიცვალა იგი და ვახტანგ გორგასლანის დროს სხვა ნაირად წარმართა, რის წარმართების დანაშაულობა ზოგი ვახტანგს ედება და ზოგიც ოსებს. ვახტანგ გორგასლანის მეფობა არის შესანიშნავი როგორც ქართველთათვის, ისევე ოსთა და მთელის კავკასიის, ანუ აღმოსავლეთის ტომთათვისა, როგორც მაგალითებრ შირვანელთათვის, ისევე სომეხთა, სპარსთა, ინდოთა, ბერძენთა და ოსთათვის. ხომ განუსაზღვრელი ისტორიული ვითარება და ღირსება აკრავს გარს. ვახტანგის ისტორია რამდენათაც აღიდებს თუ ამცირებს ქართლის ერის ისტორიას, იგი იმდენადვე ეხება და ხატავს ოსთა ერის V საუკუნის ვითარებასა და ძლიერებას, ვახტანგი არის ოსეთის V საუკუნის ძლიერების და გულოვნობის გამომხატველი და ისტორიულ ცნობათა კრებული. ვახტანგის დამოკიდებულებას რამდენადაც აქვს ოსთა ერის ისტორიისათვის საზარალო მნიშვნელობა, იმდენადვე იგი არის საუნჯე და სალოარო ოსთა

ერის ისტორიისა, სადაც მათ შესახებ შეკრებილია და დაცული მრავალი ისტორიული საბუთები. ვახტანგ მეფე და მისი ისტორია თუ არა, ვინ იცის იქმნება V საუკუნის ოსეთის ერის და მათ მეფეთა შესახებ ჩვენ ერთი ცნობაც არა გვქონია დაცული, ისე როგორც სხვა ძველსა და ახალ საუკუნეებშიაც არის, ასე რომ მთელის საუკუნის განმავლობაში ოსთა შესახებ ერთი ცნობაც არ მოიხსენება. ვინ იცის ყველაფერი შეიძლება უმთავრესად კი ქართველთა და ოსთა ურთიერთ შუღლის გამოსახატავ მიზეზად გახდა არჩილ მეფის შვილის მირდატ მეფის მეუღლისაგან თვისი სჯულის, ცეცხლთა თაყვანისცემის დატოვება. ეს ქალი სპარსთა მეფის ასული იყო, ცეცხლზედ თაყვანისცემა დასტოვა, ქრისტიანობა მიიღო, ამან ასტეხა ყოველივე.

მირდატ მეფის სიკვდილის დროს, ვახტანგი შვიდი წლის იყო. სამეფოს დედა ამისი საგდუხტი, თუ სანდუხტი განაგებდა ჯუანშერ ერისთავის დახმარებით. ამ ქალის მეფობის დროს, მისივე მამის ბარზაბადის მეცადინეობით, ქართველთ შორის ცხეთაში გამოგზავნილ იქმნენ ცეცხლის თაყვანის მცემელთ მოგვნი, რომელნიც ქართველთ შორის თავისუფლად ავრცელებდნენ თავიანთ სჯულს და ამით არყევდნენ ქრისტეს სწავლასაც. ქრისტეს სჯულის შერყევის მცნება მთელს ქართლში მოიფინა, მასთან მთასა და ოსეთშიაც. სანდუხტი დედოფალი თუმც ქრისტიანობას დიდათ მფარველობდა, მაგრამ მაინც მას ჰყვანდნენ ისეთი გამგენი, რომელნიც დედოფალს არ ეპოვებოდნენ, არჩალ მეფის ქადაგებას აბათილებდნენ და სპარსელებრ, ქართველთ ცეცხლის თაყვანის ცემას ასწავლიდნენ.

ოსებს გარდა საქართველოში სჯულის შეცვლის საქმეს, ანუ ცეცხლთ თაყვანის ცემის გამრავლებას და ქრისტიანობის შემუხვრის მთავარ ძალად იმასაც ფიქრობდნენ სპარსთაგან, რადგანაც მათი მეფის ქალი საქართველოს დედოფალი იყო. თუმცა ეს ისეთი მტკიცე ქრისტიანი გახდა, რომ სამშვილდეს სიონს ტაძარიც აღაშენა, მაგრამ მაინც ბერძენთა და ოსთა

შოში აქვდა ამ ქალის ნათესაობით საქართველოს სჯულიდამ გადასვლასა და სპარსელებთან დაქვემდებარებაზედ. ამიტომ იგინი შურსაც იძიებდნენ და სურდათ ქართლში, ნამეტურ ცხეთაში, სპარსთა ძალის შემუსვრა, უმეტესად მათ სჯულის მოსავთ მამათა განდევნა და შემუსვრა. ასეთს საქმეთა თავდარიგის და განხორციელების წინაშე სანდუხტ დედოფალსაც აწერდენ საიდუმლოდ ბრალს, თავის მამის მომხრედ სთვლიდნენ ოვსნი და ბერძენნი, მაგრამ ეს ასე არ იყო სწორი, რადგანაც სანდუხტი მტკიცე იყო ქართველთ ერის სჯულსა და მეფობის ძალაზედ.

ოსთა და ბერძენთა იცოდნენ ეს თუ არ იცოდნენ, ეს ჩვენ არ ვიცით, ხოლო მირდატ მეფის სიკვდილის სამი წლის შემდეგ, ოსნი შეიკრიბნენ, გადმოვიდნენ ქართლს, ამ დროს ვახტანგი იყო 10 წლისა და ამისი დაი მირჰნდუხტ 3 წლისა. ოსებმა აიკლეს მთელი ქართლი, შემუსრეს სპარსთა სჯულის ყოველივე, შემუსრეს ქალაქი კასპი და ვახტანგის დაც ტყვეთ იპყრეს და ოსეთში თან წაიყვანეს 3 წლის ქალი. ამ გარემოებას „ქართლის ცხოვრება“ ასე აგვიწერს:

„მამის ვითარ იქმნა ვახტანგ წლისა ათის კარდმოფიანენ ოვსნი, სპანნი ურიცხვნი და მასტუვეგუნეს ქართლი, თავიდან მტკვრისით ვიდრე ხუნანამდე, და მოახრეს ველები, არამედ ციხე-ქალაქნი დაურჩეს, თვინიერ კასპისა: ხოლო კასპისა ქალაქნი შემუსრეს და ტუვე ჰევეს, და წარიყვანეს ვახტანგის და მირაჰნდუხტ, სამის წლისა ქალი, რომელ დაურჩეს წარსტუვეგუნელად ხევი ქართლისანი, კახეთი და კლარჯეთი და ეგრისი, ჩავლეს რანსა და მოვაკანსა და მოტუვეგუნეს იგიცა და განვლეს კარი დარუბანდისა, რამეთუ თვით გზა სტეს დარუბანდელთა და შევიდეს ოვსეთს გამარჯვებულნი“. ესე იგი ოსებს აუკლიათ მარტო მცხეთა, ანუ სპარსთა მეფის ციხე ბურჯნი და შეუმუსრავდ ყოველივე იქ, სადაც მათი პატივის მცემელთ რიცხვი ეგულებოდათ. ოსების გალაშქრების შემდეგ, ქართველთ ბერძენებიც აუტყდენ, მოვიდნენ შავი ზღვით. სამეგ-

რელოს და მრავალი ადგილები დაიპყრეს და წაართვეს ქართველთ. ამაზედ ქართველთ გლოვნა ასტეხეს, ყველა იმას ამბობდა, რომ ჩვენ გავარისხეთ ღმერთი, ჩვენმა მეფეებმა სჯული ქრისტესი ვერ დაიპყრეს პატიოსნად და ღმერთმაც მიტომ მოგვავლინა ჩვენი ცოდვის სამაგიერო და ქვეყანა ჩვენიც მიეცა ოხრებასაო. ეს გოდებაც ცხადად მოწმობს იმ გარემოებას, რომ ქართველთ დიდებულთ დაუფიწყნიათ თვისი სჯული-ქრისტეიანობა, რაც საგულისხმო ყოფილა თვით მათ მეზობელთა ოგსთა და თანა მორწმუნე შორს ყოფილთ ბიზანტიელთათვისაც.

ქართველთა გლოვნასა და გოდებაში გაუვლია რამდენსა-ზე წელიწადს, ამობაში პატარა ვახტანგიც აღზრდილა. მას დედა სდიდა თურმე ქრისტიანობის გავლენის ქვეშ.

გასაწურთნავად სხვათა შორის, მიჩნეული ჰყოლია ერთი ეპისკოპოზიც, მიქელი, რომელსაც დიდი ზე გავლენა ჰქონდა პატარა ვახტანგზედ, ვახტანგ მეფეს პატარაობიდანვე დიდი ჯავრი ჩაჰყოლია გულში ოსებზედ, მათს გალაშქრებაზედ და პატარა დის მირჰანდოხტის განთავისუფლებაზედ. ასევე უკმაყოფილო ყოფილა სპარსელებზედ, რადგანაც მისის პაპის საშუალებით ქართლში შერყეულა სჯული ქრისტესი და მისი დედაც საგდუბტიც დიდს შვეწროებასა და გაჭირებაში ყოფილა ჩავარდნილი. ასევე ამხედრებულა უკმაყოფილებით ბერძნებზედ მის გამო, თუ მათ საქართველოს უმიზეზოთ რათ შემოესიენ და შავი ზღვის ბირებზედ ადგილები რათ წაართვესო. ამიტომ ახალგაზრდა ვახტანგს თავის პირველი გამეფების ნაბიჯი ომით დაუწყია, ამ პირველი ომის ნაბიჯის შესახებ ახალგაზრდა ვახტანგს თავის ქვეშევრდომთათვის ეს სიტყვა უთქვამს:

„ისმინეთ ხმის ჩემისა; დაღაცაიუ ერმა ვარ და არა გინახავსო ჩემგან კეთილი, მამათა კვლა ჩვენთაგან გინახავთ დიდნი კეთილნი და დიდებანი, რომელნი დადგენილ ხართ მთავრობასა ზედა, აწ უკეთუ გვატოვებდნენ ღმერთი, მოგვხდენ ჩემგან კეთილნი და დიდებანი“

ნი, რომელიც არა გეხილნენ მამათა ჩვენთაგან, აწ რომელსა გეტყვით დადაცა თუ ჩემ ზედა და თქვენ ზედა სწორედ მოწვენილ არს განსაცდელი ესე, არამედ ესრედ იზიარო თვით თქვენით ვითარცა არა მოწვენილ არს თქვენ ზედა, არამედ ჩემზედა. აღენ და არა იუხს გულისა ჩემსა სიტყუა, რომელ მოაწინეს მათ ზედა განსაცდელნი, თვისისა შუკის გებისათვის ჰყოფენ ამას, არამედ უოველი ჩემდა სამსახურად დავითვალთ, უოველასთვის კეთილი მოგზგო, არა დავითმინო კიცხვაჲ ოვსთა, არამედ სსსოებითა სსმებისა ერთარსებისა, დამბადებელასა დვთისა დაუსაზამოსა, და წარმდგანებითა ჭვარისა მის მატისისათა, რომელი მოცემულ არს წინამძღვრად საჭურველად გულისათა მოსავთა მასთა და ვიძიოთ შუკი მათზედა უკეთუმცა წაგვიდებოდა ესე სხარსთა შეთვისგან, ან ბერძენთა შეთვისგან, მომცავითმენო, არამედ არა მოწვენილ არს ჩვენზედა აკსთა კაცთაგან, არა ჩამს მასთ დამენს და სიკვდილი სჯობს თაკთა ჩვენთათვის“.

ეს ამოდენი ამონაწერი მიტომ მოვიყვანეთ აქ, რადგანაც ამით ისაზღვრება ვახტანგის სარწმუნოებრივის მხარეთა ვითარება და ქრისტიანობის პატივისცემის კარგად არ ცოდნა, რომ მან თავის მეზობელ ოვსებს სიყვარულით კი არ დაუმეგობრდა პირველის თავის მეუობის ნაბიჯილამ, არამედ შურის ძიებით და მტრობით მოინდომა სამავიეროს გადახდა. ეს ჩვენთვის ბერძენებს და სპარსელებს რომ ექმნათ დავითმენდითო და ოვსთაგან კი ამის დათმენას ჩვენი სიკვდილი სჯობიაო. ვახტანგის ასეთს აზრებს არა აქვს თავის დროის შესაფერი ღირსება და იგი უფრო საკიცხია, ვინემც სასარგებლო თავის დროის შინაურს პოლიტიკისათვის, ვახტანგ გორგასლის სიტყვის შემდეგ ჯუანშერ სპასპეტმა ეს სიტყვა უთხრა რომელიც ადგილ-ადგილ მოგვყავს აქ, რაც ოვსებს ეხება: „ცხონდი მეუფო, უკუნისამდე, რადგან მოწვენილ არს ოვსთაგან ხუთსა ამას წელსა შინა, ვეოვილვარო ჩვენ მწუსარებასა შინა დიდსა, ამისათვის რამეთუ ერმა იუჲ და არა ძალ გედვა მხედრობაჲ და წყობათა შინა წინა მძღვრობა და არცა შინა მეუობისა განგება. აწ მეუფო, დადაცა თუ სრულ ხარ სიბრძნითა და ძალითა, წავიდეთ და

ვიძიოთ შური, ხელთ შენ იყავ შინა და განაკებდე მეფობასა. უკეთუ
ცოდვათა ჩვენთაგან ვიძლივნეთ ფსთავან ხელთ შენ იყავ შინა და
განაკებდე მეფობასა“. ეს სიტყვა სთქვა და მას დაეთანხმნენ უველა
ერისთავნი და აქ მოფინი უჩნი. ჯუანშერის სიტყვიდამ სჩანს რომ
ფსტები იმ დროს მართლაც ძლიერნი უფიფილან მხედრობით და
ქართველნი ისე დაუმდაბლებიათ, რომ მათ წინაშე კარგა ხანს
ხმის ამოღება ვეღარ გაუბედნიათ. თვით ვახტანგის ომის დაწ-
ყების განძრახვის დროს კი ოსებს დიდი შიში ჰქონიათ და
გამარჯვების შესახებ ბირდაპირ პასუხი გადაწყვეტით ვერ უთ-
ქვამსთ. ვახტანგ მეფემ მაინც არ დაიშალა და სიტყვა უთხრა
ჯუანშერს, რომ არაო. მე, ოსებს უსათუოდ უნდა შევებრძო-
ლადართო ნება და უთხრეს: „ცხლდი შეუფო უკუნისამდე და იფოს
წყება შენით“. ვახტანგ მეფე ამ დროს ყოფილა 16 წლისა, იგი
მიეცა ომის სამზადისს, შეკრიბა ხალხი და ყველას შევლა-
სთხოვა. კაცი გაუგზავნა თავის ბიძა ვარაზ ბაკურს, რანის
ერისთავს და დახმარება სთხოვა. იგიც დაჰპირდა დახმარებას
ასე; „ხელთ მან სიხარულითა აღუთქვა, რამეთუ ქვეყანა მისიცა
ტუგუ ქმნილიყო ფსთავან“.

შენდგე ასეთის დაპირების რანის ერისთავისა, ვახტანგმა
შეკრიბა, „ასი ასასი მხედარი და სომეცი ასასი ქვეითი და მოგ-
ზავნა ვარაზ ბაკურს სძანი თვისნი თარმეტი ასასი მხედარი“. მა-
შასადამე ვახტანგ მეფეს ჰყოლია სულ 172 ათასი მეომარი.
კაც რიცხვია იმ დროის კვლობაზედ ეს რიცხვი. უეჭველია,
მაშინ ოსეთის ერი რომ 100 ათასი სული ყოფილიყოს დღეინ-
დებურად, მაშინ ვახტანგ მეფე მათზედ ამდენის ლაშქრით არ
წავიდოდა. აქედამ სჩანს რომ მაშინ ოსეთის ერის რიცხვი მი-
ლიონობით იყო, რომ მათ მხედრობას ვახტანგისაგან ამდენი
მხედარი მოუხდა და ისიც უმეტეს ცხენოსანნი, აღკაზმულნი
და საომარს იარაღში მსხდარნი. მატთანე ამბობს ასე ამ
ლაშქარზედ:— „სძანი მისნი მოქწონნეს სიმრავლითა, ცხენკეთილი-
ბითა და მოკაზმულობითა, და იხილნა უოველნი იგი მხიარულად და

ადჭრით, რამეთუ საკსე იუვენეს შუერთა ოკსოთათ“ მხედრობის ესეთი მტრობა და შური გაეხარდა ქრისტეს მოყვარე ვახტანგს და მან ამისთვის შევიდელი ლოცვა სთქვა და მადლობა შესწირა ქრისტესა. მაშინათვე ანდერძიც დასწერა და მისცა თავის დედას, ვახტანგის წადილი ოსთაც იცოდნენ. ომის დაწყების დღეს ვახტანგი წავიდა და თიანეთს დადგა. თიანეთიდან ვახტანგი ორმოცდა ათი ათასი მხედრით წარემართა დარიალის გზით ოგსეთს.

ოსებმაც მოიკრიბეს ძალი, ამათ შეელოდნენ ხაზარნი, ქართველთა განვლეს დარიალი, — „მაშინ შეფუთა ოკსეთისათა შეკრებიეს სპასი მათნი და მოართვეს ძალი ხაზარეთით და მოეკებნეს მდინარესა ზედა, რომელთა კანკლის დადაჯასა, და ჩავლის ველსა ოკსეთისსა, და მასტა მდინარესა ანაკვი ჭქვანს რამეთუ ერთასა შთანსკან გამოკაღს თავი ორთავე, ქართლისა ანაკვისა და ოკსეთისა ანაკვისა“. დანიშნულ დღეს, დადგნენ ბრძოლის ველზედ ორივენი, შვიდ დღეს გასტანა პირველ ბრძოლამ, ამ ბრძოლის დროს, ჰყოლიათ ერთი გოლიათი გმირი, რომელსაც სახელად თარხანი რქმევია, იგი ხაზარელი ყოფილა, ომის პირველი ნაბიჯი ამის ხმით დაწყობილა, ამახედ აი რას სწერს „ქართლის ცხოვრება“ — „გამოკადა ესე თარხანი ხაზარი, კაცი გოლიათი, ხმა ჭეო ხმითა მადლიათა და თქვა: გეტყვი თქვენ ყოველთა. სპასთა ვახტანგისათა, ვინცა არს თქვენ შინის უძლიერესა გამოვიდეს ჩემს ზედა“ ვახტანგ სპარსთაგან მოშველებულს ჯარში ჰყვანდა ერთი მხედარი სპარსელი ფარსმან ფარუსი. პირველად თარხანი და ფარსმან ფარუსი შებმულან. ბრძოლაში თარხანმა სძლია ფარსმან ფარუსს, პირველს ნაბიჯზედვე ხმლით თავი განუპო ბეჭებადის და ანაზღვეულათ მოისპო ფარსმან ფარუსი.

ვახტანგ მეფე და მისი ლაშქარი ძრიელ შეშინდა ამახედ დაიწყეს კმუნვა და მწუხარება, რადგანც ვახტანგის ჯარში ასეთი გოლიათ ფალავანი სხვა აღარვინ ყოფილიყვო; დაღამდა ბრძოლის პირველი დღე, ვახტანგ მეფე შევიდა თავის კარავში და ილოცა. გააენდა დილა და მეორე დღეს ომში თარხან

თვით ვახტანგ მეფე შაება. ბრძოლაში ვახტანგს უჯობნია, თარხანისთვის, თავი მოუკვეთნია და მით მის ლაშქარსაც გაუმარჯუნია. გამარჯვებულნი შინ დაბრუნებულან. ღმერთს მადლობა შესწირეს გამარჯვებისათვის. სამწუხაროდ ცუდი საქარისტიანო ნიშანი ჯი უნდა იყოს ეს, რომ ერთმა მეორეზედ გაიმარჯვოს, ერთმა მეორე დაამხო, გაანადგუროს, მოკლას, მოსპოს და ყოველივე მოხერხება ღმერთს იესო ქრიტეს მიაწეროს და ამისთვის მათ მადლობაც შესწიროს.

ვგონებ ქრიტიანობა და მისი სწავლა სისხლის ღვრის მოძღვრებისაგან ერთობ შორსა სდგას. თარხან გმირს გარდაოსებში ყოფილა კიდევ სხვა ერთი უგმირესი გოლიათი, სახელდობრ ბაყთარი, ახლო ნათესავი იმ ღვრის ოსთა მეფეთა, გამოჩენილი ბევრად. მეორე ღღის ომისთვის ოს ბაყთარი დავახტანგ მეფე გამზადებულან და იგინი შებმიან კიდევ ერთი ერთს, ამ ბრძოლას „ქართლის ცხოვრება“ ასე გადმოგვცემს: „და მეორესა დღესა, სხვა გამოვიდა ბუმბურაზი ოგსთაგან, რომელსა ერქვა ბაყთარ. იგი იყო გოლიათი და რაჟთაგან დაეწყო მხედრობა, ვერვის დაედგნეს მისად და მოესრა ყოველი ბრძოლა მისი. რამეთუ იყო სიგრძე მშვიდდისა მისისა თორმეტი შტკაველი და ისარი მისი ექვსი შტკაველი: მოდგა ეს ბაყთარ ზირსა მდინარისასა და ხმა ჰყო, ხმითა დიდითა, და თქვა: ვახტანგ მეფეო, ნუ განლადდები შენ მოკვლისათვის თარხანისა, არა ერთთა გოლიათთა და ამისთვის მოიკლა იგი ემაწვილისაგან, აწ უკეთუ შენვე გამოხვიდე ბრძოლად ჩემდა, მოგხვდენ ჩემგან ბრძოლანი ფიცხელნი, რომელთაგან ვეღარ რა განერე, თუ არა, ვინცა სმათა შენთაგანი გამოვიდეს, მისთვისაც მზა ვარ“.

ბაყთარ ოსის სიტყვას ვახტანგ მეფემ პასუხი აგო და უთხრა.

მე შენი არ მეშინის, რადგანაც შენი დაცემის იმედი მღვთისაგანა მაქვს.

კვალად აუწყა ამ სიტყვით: „არ მეშინის შენგან, ვითარცა მადლისა ერთისაგან“.

ასეა მოყვანილი ეს სიტყვები აქ, საკვირველია „ქართლის ცხოვრებით“ ესეთი საქციელი ქრისტეს მოსავდ მლოცველ ვახტანგისაგან, რომ თავის მოპირდაპირე ქრისტიან ოს ბაყათარს ძალღად ახსენებს. ესეც ალბად იმ დროის ერის სამკაული იყო და დიდება, ვინ იცის. მოემზადენ საომრად და განაწყვეს ლაშქარი. ბაყათარ ოსმა გაიხმო ვახტანგი საომრად, ვახტანგი არ გავიდა და ასეთი პასუხი მისცა:

მე მეფე ვარ, მდინარის ნაპირას და შენი ჯარის მახლობლად ვერ გამოვალ საომრად, რათა შეიძლება მე მოვიკლა და ნით შეიპილწება ჯარის ღირსებაო. შენ გამოლი ჩვენის მდინარის პირასკენ და ვიბრძოლოთო, რადგანც მე მეფე ვარ და შენ მონაო, აი თვით ვახტანგის სიტყვაც:

„აწა გამგვად მდინარესა: რამეთუ მეფე ვარ, აწა მტკვანდები სწასა ოვსთასსა, რამეთუ არ ჩინებულ ვარ, რამეთუ სიკვდილითა ჩემითა წარწყმდების უფველი სწა. ხალხ შენ მონა ხარ და წარწყმდითა შენითა არა ეგნების სწასა ოვსეთისსა, ვითარცა ძაღლსა ერთსა, გამგვედ მდინარეს ჩემ კეძო“. ოს ბაყათარმა აღუსრულა ვახტანგს სიტყვა და გავიდა მდინარის მეორე მხარეს, ესე იგი ქართველ მხედრობისაკენ და იწყეს ბრძოლა ისრებით. ბრძოლა უოფილა ისეთი მძლავრი, რომ იმავ დამწერის სიტყვით:— „და იძახდეს სწანი ორნივე, ოვსნი და ქართველნი, რამდითა იძაღდეს მთანი და პარცვნი“ ასეთი მძლავრი უოფილა ოვსთა ჯარიც, რომ ქართველ ლაშქართან მათს ბრძოლის ხმასა და ძახილს მთა და ბარიც შეუძრავს.

ბრძოლაში პირველად ბაყათარმა აჯობა ვახტანგს, დამარცხებულ ვახტანგს თვით ცხენიც მოუკლა. ხოლო შემდეგ ვახტანგს უჯობნია, დაუმარცხებია ბაყათარი, მოუკლავს იგი, მის ცხენზედ შენჯღარა და გამარჯვებული თავის ჯარისკენ წასულა. ჯარს მოულოცნია, მეფეს ღმერთი უხსენებია და ჯარისთვის უთქვამს: — „მხნე იყავთ და განძლიერდითო“ ბრძოლის ასპარეზიდან წარმოსულ ვახტანგისთვის უკანიდამ ოსთა ჯარს ისრების სროლა დაუწყევიათ. გვაუწყებს:— „ხალხ ოვსნი წარ-

შასდგეს ქარაფსა ზედა და დასხეს ისარი ვითარცა წვიმა შიდაფრი“
ძლიერება ოსთა ჯარისა ამ სიტყვებიდამაც კარგად სჩანს, ამ
ძლიერებასთან მათი რიცხვიც ღიდი უნდა ყოფილიყოს.

ბრძოლა იქმნა სპათა შორის.

მეტად მედგარი და ძლიერი“: „იქმნა ბრძოლა ძლიერი მათ
შერის“ ლაშქარში, ომის დროს, ვახტანგი ორბს გამოჩენილის
მხედრით ერთად იბრძოდა, ერთი ყოფილა გმირი არტავაზი
ძე საურმაგ სპასპეტისა და ბოვრიტიანი სეფეწული: ცხარე
ბრძოლა ყოფილა და ბოლოს ოვსნი ძლიეულან. მრავალნი
დახოცილან, მრავალნი უკან დაძრულან, უმრავლესნი ცოც-
ხალნი დაუჭერიათ ვახტანგის სპათ. ქართველთაგან ოსებსაც
მრავალნი დაუხოციად, ცოცხალი ტყვენიც მრავალნი დაუჭე-
რიად და წაუყვანიად ოვსეთს. დამარცხებული ოსეთის ჯარი
შინ დაბრუნებულა.

ვახტანგ მეფეს, თავის ჯარით, სამ დღეს დაუსვენია,
ღმერთი უხსენებიათ, ოსთა დამარცხების სიხარულით და
მეოთხე დღეს მთელის მხედრობით წასულა ოსეთზედ. ამა-
ზედ ისევ „ქართლის ცხოვრებას“ ვალაპარაკებთ, ჩვენ გვიმ-
ძიმს მისი თქმა, რადგანაც ოსნი და ქართველნი ძმუბი ვიყავით
ძველადგანვე, როგორც ახლო მეზობელ ნათესავნი და ძმები.
უნდა ვიყვნეთ დღესაც, თუ რომ სისულელეს ჩვენი წინაპარნი
ჩადიოდენ, ამაზედ ვემდურით მათ. მათგან დაღვრილ ხალხის
სისხლის ცნობას ასე გადმოგვცემს „ქართლის ცხოვრება“—
„სამ დღეს განისუენეს (ვახტანგი—ჯარით) და მერე შესწირეს მად-
ღობა ღვთისა მიმართ, და მერე განიბნივნეს ტყვევნად ოსეთისა.
შემესრნეს ქაჯაქნი მათნი და აღიქეს ტყვე და ნატყვევანვი ურიც-
ხვი“. ვახტანგ მეფემ დაიმორჩილნა ოვსნი და ყიფჩაღნი, ხა-
ზარნიკი არსადა სჩანს, ამიტომ ხაზარნი და ყიფჩაღნი ერთად
უნდა ვიგულისხმოთ. იმ დროდამ ვახტანგმა: „ქართლის ცხოვ-
რება“.— „იქმნა კარნი ოსეთისანი, რამეულთა ჩვენ დარაინისად
უწოდთ და აღაქნა მას ზედა გოდოლნი მადალნი და დაადგინა მცვე-
ლად მახლობელნი იგი მთაიქნი. არა ხელმწიფეების გამოსვლა დიდ-

თა მათ ნათესაგთა ოფსთა და ეიფხანთა, თვინიერ ბრძანებისა ქრ-
თაუელთა მეფისა და კანვიდეს ჰაჭანიგეთს, რამეთუ მაშინ მუნ იყო
ჰაჭანიკთა მასამზღვრედ ოფსეთისა მდინარესა მან ოფსეთისსა წიად,
და ჯიქეთი მუნვე იყო“ შემდგომად ესთა მრავალთა აოტნეს ჰაჭა-
ნიკნი და ჯიქნი თურქთაგან, და წარვიდეს ჰაჭანიკნი დასავლით
კერძსა, ხალხ ჯიქნი დაემკვიდრნეს ბაღლასა აფხაზეთისსა: და
მოტუვევნა ვასტანგ ჰაჭანკეთი და ჯიქეთი და შეიქცა და გამოდგა
ოფსეთსაგე: და მეფენი ოფსთანი შელტლავილ იუვნეს სამხრეთ-კავ-
კასიათა. აღდგეს მათ შორის მონაქულებნი და დაიზავნეს და ითხოვეს
ვასტანგისაგან ოფსთა, ნაცვლად დისა, მისისა ოცდაათი ათასი ტუვე
ოფსეთისა ყოველი უკეთესი, რამელი სახელდებით თქვეს ოფსთა: და
მისცა ვასტანგ ოცდა ათი ათასი ტუვე დისა მისისათვის და ესრედ
მოიუფანა.

ამ ცნობის ერთი ის არის საეკვო, რომ თუ ვახტანგმა
მთელი ოსეთი დაიმორჩილა და აიღო ყოველივე ოფსეთისა,
მაშინ თავის დას ვისგან იხსნიდა და ან იმდენ ოსთა ტყვეებს
რაში აძლევდა დის დასახსნელად. იქმნება ვახტანგ მეფემ ოსებს
დავა თავის მცირე წლოვან დის ტყვეობისათვის აუტება და
ორსავე მხარეს იმოდელა სისხლიც მიტომ დაღვარა, ვინ იცის,
ყველაფერი შეიძლება, მეფეთა გული ისეთი ჩვილი და ნაზია,
რომ მათი ბუნება თავის ნათესავის ერთი უბრალო შეურაც-
ყოფის გულისთვისაც კი ხშირად დაღვრიან თვის ქვეშევრ-
დოთ მონათა დიდს სისხლს. ეს არის მათი საუნჯე და ამით
არიან იგინი მალაღნი და ძლევა მოსიღნი. კარგად სჩანს, რომ
ვახტანგ მეფის ომებს და ოსებთან ატებას უფრო მის ახალ-
გაზღვრი ხასიათი აქვს, — ომის ასპარესზედ მარჯვენის გამოც-
და. ქართველთაგან ოსებსაც ბევრი ტყვე ჰყოლიათ ჩავარდ-
ნიღნი. ვახტანგის დის განთავისუფლების შემდეგ კი ურთიერთ
შორის ტყვეების გაცვლა-გამოცვლა დაუწყვიათ; ამ ტყვეთა
შესახებ იგივე აღმწერი ამას გვაუწყებს:

„ხალხ ტუვენი ქართველნი, რამელი ჰქუეს ოფსთა ექვსსა
(ჰქქესსა) წელსა, იგი ყოველნი უკუ მოიხსნნა თვითა თვითოსათვის

და აიღო მძევალი ოვსთაგან და მსკეფლისთუხ მისცა სხვა ტუგე ოც-
დათვრამეტი ათასი და რამეული უკუ მოიხსნა ტუგე ქართლის რიც-
ხეთ სამსოცრმცდა ათი ათასი, და რამეული დარჩა ტუგე ოსეთისა-
ამათ გატეობილთაგან კიდე, თუჯით ექვსას ოცრმცდა ათი ათასი,
თუჯიერ ზაჭანიკთა და ჯიქთა და ეს ყოველი აღესრულა ოთხ
თუჯე“.

მეტად დიდი საოცრება არის ამოდელი ლაშქრის ყოღვა-
როგორც ქართველთაგან, ისევე ოსთაგან. მათ თუ ამდენი
ლაშქრის შენახვა შეეძლოთ და ბრძოლაც ურთიერთ შორის
იმდენა ხანი, მაშასადამე ქართველნი და ოვსნიც მაშინ აღ-
მოსავლეთის ერთა შორის ძრიელ მრავალ რიცხვოვანი უნდა
ყოფილიყოს, ეს როგორც ზემოთაც ვსთქვით. ოსებთან მო-
რიგების შემდეგ, ვახტანგ მეფემ თავის დაჲ მირანდუხტ და-
რიალის გზით ცხეთაში გამოგზავნა,—და თვითონ თავის ჯა-
რით ოვსეთიდგან აფხაზეთისკენ წარვიდა, იქილამ შემოვლო
შავი-ზღვის პირნი და იმერეთი, მერე მოვიდა მცხეთას. გასცა
ურიცხვი წყალობა ოსეთში ყოფილს მემორებზედ, სპარსეთის
მეფეს გაუგზავნა მონა. ათი ათასი, ცხენი—სახედარი ათი ათა-
სი, და ითხოვა სპარსთა მეფის ქალი ცოლად. ვახტანგ ოვსე-
თის გალაშქრების დროს მოუპოვიია დიდი შეძლება, იგოდენი
რასაც კაცი გაჰკვირდება. ამიტომ ამ რიცხვის ისევ „ქართლის
ცხოვრებით“ მოვიყვანთ:

— „და წარსცა ნატუეკნავისა მისგან დედისა ქმისა მისსა ვა-
რახ ბაკურის თანა მონა ათი ათასი და კვალად წარსცა წინაშე სპარ-
სთა მეფისა მონაჲ ათი ათასი, ცხენი სსხედარი ათი ათასი“,
და სხვანი. ჭეშმარიტად რომ კაი რიცხვია ეს საქონელ-
თა რიცხვი.

აღსანიშნავია რომ თუ ყველა ზემოდ მოთვლილნი საქო-
ნელნი და მონანი ვახტანგ მეფემ ოვსეთში იშოვნა, იქილამ
მოიყვანა ქართლში იმდენი, მონები და მიტომაც გასცა ისე-
უხვად წყალობა როგორც ოვსეთის ომში მონაწილეობის მიმ-
ღებთ მხედრებზედ და ერისთავებზედ, ისევე სპარსეთის მეფეს

გაუგზავნა აუარებელი რიცხვი მონათა და საქონლთა. სჩანს, რომ ოვსეთი იმ დროს ამაღლებული ყოფილა საქონელის მოშენების გამრავლების ოსტატებით. მაინც მთის ერს და ოვსებს მეურნეობის და საქონლის მოვლის დარგი და შნო ძველადგანვე ემჩნეოდათ და ამ დარგის განვითარებას მათში ადგილმდებარეობათა პირობებიც აღორძინებდა და აწინაურებდა. მიუხვედრია ჩვენთვის ის გარემოებაც თუ ვახტანგმა სპარსთა მეფეს თავის ცოლის მოყვანის ძღვენად, ვინ და რა მონანი უძღვნა, ვის ტომისანი იყვნენ ეს მონანი, ოვსეთილამ მოყვანილი ოვსნი, თუ ქართველნი.

სათქმელია, რომ როგორც ეს არის ჩვენთვის უცნობი და გაუგებარი, ისევე ის გაქემოებაც, თუ ვახტანგ მეფე რა მიზეზებით აუტყდა ოსებს და რასთვის დაიღვარა იმოდელა სისხლი ქართველთა და ოვსთა, თუ კი იგინი ამოდოლა უბედურების შემდეგ ისე ადვილად მორიგდებოდნენ და თავთავიანთ სამეფოში დადგებოდნენ წყნარად.

ბარემ წინაღვე მორიგებულიყვნენ შინაურულად, ოსებს ვახტანგის დაჟ დაებრუნებინად და მის გამო აღარც ომი მომხდარიყოს, მაგრამ არ მომხდარა ასე და მოუფიქრებლად ძმებს უუღლეთიად ერთმანერთი.

რაც შეეხება „ქართლის ცხოვრების“ ცნობებს ვახტანგის შესახებ გადაჭარბებული უნდა იყოს მომთხრობთაგან და ყოველივე ქებით ანუსხული.

„ქართლის ცხოვრების“ ცნობებით უნდა ითქვას, რომ ოვსთაგან როგორც შესანიშნავი გოლიათ მხედარი ყოფილა თარხან ხაზარ გმირი, მასხედ უფრო უკეთესი და ძლიერი ყოფილა ოს ბაყათარი. ცნობებთა დასკვნა გვაძლევს ვიფიქროთ, რომ ოს ბაყათარი უნდა ყოფილიყოს იმ დროის ოვსეთის მეფეთა ნათესავი, ან შემძლე მთავარი-ერისთავი ერისა, უამისობა არ შეიძლებოდა, რადგანაც მდამიოთაგანნი იმ ხელოვნებით და სიტყვათა გამოთქმის აღძრვით ვერ გავიდოდნენ ვახტანგის წინაშე... რაც შეეხება ვახტანგისაგან ოს ბაყათარის.

მონად წოდებას და დამცირებას, ესეც ვგონებთ „ქართლის ცხოვრების“ აღმწერის კილო უნდა იყოს, რომლითაც ის ამცირებს ოს ბაყათარს და მით აღიღებს ვახტანგ მეფეს.

თვით ოს ბაყათარიც ოსებში ყოფილა დიდის სახელის მექონი, როგორც გვარიშვილობით, ისევე ფალავენობით და თვით ოსური სახალხო ლექსებიც მოგვითხრობს, რომ ვახტანგ მეფის მცირე წლოვანი დაჲ მირჰანდუხტი ოს ბაყათარის სახლში ყოფილა, სადაც მას თურმე დიდის პატივით ზრდიდენ და სწუროვნად. სახალხო ლექსის თქმით, ვახტანგს თავისი დაჲ ოს ბაყათარის სახლიდამ მოუტაცნია და არა დაუხსნია ისე როგორც ამას „ქართლის ცხოვრება“ გვაუწყებს. აქედამ უნდა ვიფიქროდ, რომ ოს ბაყათარი არამც თუ ოსთა გამოჩენილი მხედარი ყოფილა, არამედ შემძლე პირი, მთავარი და იქნება თვით მეფეც. ვახტანგ მეფე მიტომ ოსეთის საქმეში არ არის შემცდარი, მას ამათხედ უარესი შეცდომა თვის მერჯულე ბერძნებზედ გალაშქრებით მოუხდა. მარტოდ კარნუ ქალაქის ორს ერისთავს 24 ათასი ჯარი დაუტევა ბერძენთა ჯავრის ამოსაყრელად და თვითონ უფრო შორს საბერძნეთს წავიდა, კონსტანტინეპოლის აღება სურდა, ამას ისტორიაც მოგვითხრობს. ესეც შეცდომა იყო მისი, ერთი საკვირველება და გამოუცნობი გარემოება აქ ის არის ჩვენთვის, რომ ვახტანგის საბერძნეთზედ გალაშქრებაში დარუბანდის მეფეც იღებს მონაწილეობას მასთან ლეკთა მეფე იზაჯაჯა, რომელიც ამავე ომში კვდება საბერძნეთს.

არ ვიცით ეს, თუ ვახტანგმა დარუბანდის და ლეკთა მეფენი როცორ დაიტოვა მეგობრად, როცა ოსეთი ამ ხალხთა მეფეთა თანა დასწრებით და სისხლის ღვრით გადალახა. ამაზედ სჯა სწორე მსჯელობის მიუხედავად. დიდება ვახტანგის ომისა ერთი იმით ფასდება რომ ბერძნებს წაურთმევიათ მისთვის მთელი თუხარისი (იმერხევი) შავშეთი, მთლად არსიანი და ამ დასავლეთ სამხრეთ საქართველოს ადგილებს გარდა აფხაზეთიც ოსეთამდე. ეს ადგილები მოუთხოვნია ვახტანგს, ამის-

თვის უბრძოლია, გაუმარჯვნია ბერძნებზედ, ბოლოს ეს ადგილები მათ დაუბრუნებიათ აფხაზეთი ოვსეთის სამზღვრამდის და მით მორიგებული დაბრუნებულა ვახტანგ მეფე საქართველოში. ბერძენთა ომის შემდეგ, ვახტანგს სპარსელებთან მოუხდა ომი, სპარსნი ქართლში მოვიდნენ დიდის ჯარით, ვახტანგს ეშინოდა თურმე და ფიქრობდა: ვაი თუ კავკასიანთ მეფენი მიემხრნო.

დარუბანდელნი ზვენ ლეკებად მიგვაჩნია, ესენივე შირვანელადაც მოიხსენებიან. ლეკებმა ქრისტიანობა მე-IV საუკ. მიიღეს წმ. ნინოსაგან, ამიტომ მათ სპარსნი ემტერებოდნენ, ესენი როცა საქართველოზედ მოდიოდნენ საბრძოლად, მათ ჯერეთ შირვანზედ უხდებოდათ გამოვლა. აქ ომი, ომში შირვანელთ ოსებიც უერთებოდნენ, ამიტომ სპარსნი შირვანში ომის გამო დროს ჰკარგავდნენ, ქართველები კი საომრის სამზადისით ირაზმებოდნენ, როცა სპარსნი საქართველოზედ მოდიოდნენ, მაშინ ოსების ერთი ნაწილი ქართლში გადმოდიოდა, ქართველებს შველოდნენ. მაინც უნდა ითქვას, რომ ოსები ძველადგანვე განუყრელი ძმები იყვნენ ქართველების. იშვიათად რომ ოსებს ქართველებისათვის მტრობა გაეწიოს, ასევე არც ქართველნი იყვნენ ოსებზედ უგონოდ.

ერთად ერთი მხოლოდ ვახტანგ გორგასლანი იყო, რომელმაც გადალახა ოსეთი და აიკლო. ამ აკლების გამო ისტორია მას აქებს, ხოლო ქების მიზეზებს კი არ ასახელებს. ვახტანგი ქებულია და აკლებული ოსები კი მტყუანი. ვახტანგის საქციელის გამო აი რა ცნობას იძლევა ხელთნაწერები ისტორიული ცნობის დამწერი: ვახტანგ მეფე იყო მტკიცე ქრისტიანი, ამას სურდა რომ ქრისტეს სწავლა მთელს კავკასიაში მოფენილიყო. ოსები კი ეშმაკმა სძლია და აცდუნაო.

ვახტანგ მეფის დაბადების შემდეგ, ოსებს ქრისტიანობისათვის ზურგი აუდრეკიად, ქრისტეს სჯული უარ უყვიათ, სპარსთაგან მიუხემათ სჯულის მლოცავ კაცი და მათებურად ცეცხლკერებზედ უწყვიათ ლოცვა. ვახტანგ მეფის დის მო-

ტაცვის შემდეგ ხომ, ოსებს ქართველებთან კავშირი გაუწყვეტიდად, აღარც მცხეთაში გადმოდიოდნენ თურმე, აღარც მირონი გადაჰქონდათ, ერთი სიტყვით ქართველებთან მოუსპიათ ყოველივე როკორც ქრისტიანობის მხრით, ისევე მეზობლობის ცხოვრებით.

ამ დროს, ოსეთში ოს ბაყათარი ძრიელ ლომთავანი ყოფილა, თვით ოსების მთავრებიც კი თურმე ამას ემორჩილებოდნენ. ვახტანგ მეფეს ომის მთავართა და ბაყათარისაგან მიზეზები მოუკითხავს.

ქრისტიანობას რათ გადუღექით, თქვენ მამა-პაპათა, სჯული რად უარ ჰყავით, სპარსთა სჯულს რათ ითვისებთ, ან ჩემი დაჲ რათ მოიტაცეთ?

ამის პასუხი ვახტანგს ოსთა მთავარმა და ბაყათარმა ასე აგეს:

ჩვენ თქვენი სჯული არ გვინდა, ჩვენ გვინდა სპარსთა სჯული, თქვენი არც მეზობლობა გვსურს, დაც მიტომ მოგტაცეთ რომ შეიგნოთ ჩვენი მტრობა, ჩვენ ოსები ვართ, ჩვენი სჯული სხვა უნდა იყოს და არა ქართული.

ასეთმა პასუხმა აღაშფოთა ვახტანგ მეფე, ამას მიემხრო მთელი საქართველოს ერი, მისცეს მეფეს მხარი და სთხოვეს უსათუოდ ოსების დამუხლება, ქრისტიანობის მტკიცე ნიადაგზედ დამყარება, კულანდებურად მეზობლობის დაარსება და თვისი დის განთავისუფლება. ვახტანგ მეფე ოსებს შეებრძოლა, ომში გაიმარჯვა, ოსები დაამხო და დაამუხლა. ხელთნაწერი განაგრძობს კვალად:

გამარჯვების შემდეგ, ოსთა შეჭვიცეს ქრისტიანობაზედ მტკიცეთ ყოფნისთვის, მცხეთაში ხშირად მოსვლის და ლოცვისთვის, ამას გარეშე მეზობლობის მტკიცე პირობაც აღიარეს. ვახტანგ მეფემ თავის დაც გაათავისუფლა, მის შემდეგ დაბრუნდა ქართლში, მიერიდგან ოსეთში დამყარდა ქრისტეს სჯული და მათ ამისთვის აღარ უღალატნიად. აი ეს გარემოება ყოფილა ვახტანგ მეფის ოსეთზედ გალაშქრების მიზე-

ზები. ოსებზედ გალაშქრებამ ვახტანგ მეფეს დიდათ შეუწყობ ხელი ეს პირველი ნაბიჯი იყო მისი. „ქართ. ცხ.“ სწერს:

— „ხოლო კავკასიანთა ვერ იკადრეს განთრევად მისა, რამეთუ რამეჯთაჲ მათგანთა აქვნდა სასაება ჯვარცმულისა, ხოლო რამეჯნი იძლინეს ეშმაკისაგან. შეუენი დაარუბანდისანი გაერთეს“. ცხადია რომ დარუბანდელთ შორის ოვსნიც უნდა ვიქონიოთ სახეში. და როცა ამან ქართლში აღაშენა თორმეტ საეპისკოპოზო ტაძარნი, მათ მერე აღაგო ნიქოზს ეკკლესია საეპისკოპოზო, დაადგინა იქ მღვდელ მთავარი მას მიუმცნო და მიანდო ზედამხედველობა ქრისტეს-სჯულის მხრით ოსებზედ, და მათ მოსამზღვრე მთის ხალხზედაც და შრომა მათში ქართველთა და ოსთა სიყვარულის განთესაზედ. ამ ტაძრის არსებობას და მასზედ დამდგართ მღვდელთ-მთავართა მიერიდამ მართლაც დიდი გავლენა აქვდათ ოვსეთსა და ოვსებზედ.

ამ სიყვარულის განთესვას და ერთობას დიდათ ხელს უწყობდა ოსთა მეზობლობა და მეორეს მხრით სირცხვილიც ქრისტეს სჯულისა რასაც ოსები კარგად ჰგრძობდენ.

დიახ, უნდა ითქვას, რომ ვახტანგ გორგასლანმა ასე დაასრულა თავის მეფობის დღენი, რომ ოსთა დაახლოვების მნიშვნელობა და სიყვარულიც გაუგებრად არ დასტოვა, ბევრს რაჲ შეცდომას გზა და კვალი აუქცია, მომავალთა შვილთა და შვილის შვილთაც ემცნიათ განგება ასეთის საქმის და გარემოების, რაც კი ოვსთა და ქართველთათვის ყოველთვის საჭიროდ უნდა ყოფილიყო. ვიტყვით თამამად, რომ ვახტანგის მეფობის დროს, ოვსეთის ერი თავისთვის არის, მორიდებული და არაფერი საავკაცო საქმეთა არ მქნელი და მნატვრელი. ეს ერი ქართველობას იმიერიდამ მაღალის სიმპატიით უმზერდა. ვახტანგის დროს მათ რომ ერთხელ კიდე გადმოვლეს ოსეთი და ცხეთა უნდა აეღოთ, ეს იყო მიზეზი სპარსთა და არა ოსების.

უნდა მოგახსენოთ, რომ 485 წლიდამ ოვსეთი წარმატებას მიეცა როგორც სამხედროს ძალით, ისევე შინაურის ყო-

ფა ცხოვრებით, რადგანაც მათს ხელოსნობით და ხენა-თესვით და საყდართა მაშენებლობას ქრისტიანობაც უწყობდა ხელს, და ოვსებსაც ახალისებდა ამისთვის. როგორც ქართლში, ამ დროდამ იწყო აღორძინება ბევრმა რამ საკეთილო საქმეთა მისწრაფებამ, რომელთაც ყოველთვის თან სდევდა ელინთა და რომაელთა დიდი ზედ გავლენა.

ოსების ესეთი წარმატება III და IV საუკუნეებში უამისობა არ შეიძლებოდა, რადგანად ქრისტიანობის გაცნობის დროსვე, ოსეთში ბიზანტიური სკოლებიც დახსნეს, ოსებმა სწავლაც დაიწყეს წიგნით. IV საუკუნიდამ ოსეთი ითვისებს დროის შესაფერს კულტურას, რასაც ოსებზედ მეტად დიდი ზეგავლენა აქვდა, სამწუხაროდ ესევე აღორძინება ხდება ზოგიერთ მეზობელთ ერთათვის საშურველად, ამიტომ ამ ერს V საუკუნის ნახევარს ევლინება უბედურება და რისხვა, იგი იმუსრება სხვა და სხვა მთის ერთა მთავართაგანაც.

ამიტომ ოსეთის ერის ისტორია V საუკუნიდამ ღირსია ყურადღების, რადგანაც ამ დროს მათში მოხდა დიდნი ისტორიული ბრძოლანი, მასთან მოსწყდა ურიცხვი ჯარიც. V საუკუნის ბოლოდამ კი ოსების მეფე და ერი ქართლის ერთან ერთობ მორიდებით სჩნდებიან, ფრთხილ და ქართლის მეზობლობას გარეშე ხშირ მისვლა-მოსვლასაც იწყებენ. აფხაზებ და მეგრელებსაც დაუმეგობრდენ. ამათი მეგობრობა V საუკუნიდამ დაწყობილი, შემდეგ საუკუნოებშიაც იყო დიდის წარმატებით განმტკიცებელი, როგორც ქრისტეს სწავლით, ისევე ბერძენთა და რომაელთა კულტურის და ცივილიზაციის მიღებით. აფხაზეთში გადასვლა და მეგობრობა როგორც ოსებს ახალისებდა, ეს გარემოება როგორც მათ ცხოვრებას რთავდა კარგად და ესენი სიჩაუქით, წინაურდებოდნენ, ისევე თვით აფხაზებს ემარჯვებოდათ ოსებთან მისვლა-მოსვლა და მეგობრობა.

აფხაზეთი ხშირად იყო ბერძენთა და რომაელთა გავლენის ქვეშ, აფხაზეთს და შავ ზღვის ნაპირებს ოვსეთამდის ხშირად ამათი ლაშქარიც იცავდა, ასევე იყო აფხაზეთის საქმე

ბიზანტიის ხელში, ბიზანტია აფხაზეთის ფლობის დროს ოსეთ-საც ისევე იცნობდა. როგორც აფაზეთს, იგი ითვის ქვეშევრდომთა წყალობით ოვსებსაც ისე იცავდენ მტერთაგან როგორც აფხაზებს და სხვათაც. ხშირად ბიზანტიელთ და რომაელთ აფხაზეთში თვისი ლაშქარიც წაჰყვანდათ და მით ამტკიცებდნენ და მაგრად იცავდნენ ოვსთა საზღვრებს და ინტერესებს. V საუკუნიდამ, ოვსებმა მეგობრობა და მეზობლურის განწყობილებით აფხაზებთან დაიკავეს კაი კავშირი, აფხაზებს ნატვრით ეკედლებოდნენ, ამათისავე საშვალეებით ვითარდებოდნენ საქრისტიანო დედა აზრების მოთანხმე სწავლითაც. ოვსთა მეზობლური სალამი შემდეგ აფხაზებთან გახდა მის საშუალებათაც, რომ ბაგრატიონთ გაბატონების შემდეგიდამ ოსნი მტკიცეს სულიერის ძალით დაუკავშირდნენ ქართლს, სატახტო ქალაქს მცხეთას და მის დედა ეკლესია სვეტიცხოველსაც. რის წადილი მათში დაშთენილი იყო თითქმის რმ დღი-დამ, როცა III საუკუნეში, საქართველოს და ოვსეთს შმ. ნინო მოევლინათ. ოსების ქართლთან დაახლოვების მთავარ სახსრად ჩვენ აფხაზეთს და მათ მეფეთა ქვეიანს გავლენას ვსთვლით, აფხაზეთა რჩევით არამც თუ ოსნი დაემეგობრნენ ქართველთ, არამედ თვით ქართველნიც შაერთდენ ერთად, ერთს სამეფოდ გამოცხადდენ, რომელთა მეფესაც ქართველთაგან გურგენ მეფეთ მეფე ეწოდა, ბიზანტიის მწერლებთაგან კი კეისარი—ანუ იმპერატორი. X

ვიტყვიტ რომ რაც იყო საქართველოს ეკლესია ქართველთათვის, იგივე იყო ოსთათვის. საქართველოს ეკლესიის ბერძნის ეკლესიასთან დამოკიდებულების დროს, ოსეთიც ისევე დამოკიდებული იყო ბიზანტიის ეკლესიასთან ერთად, მერე როცა განთავისუფლდა ეს ეკლესია და მან მიიღო თავისი ავტოკეფალია V საუკუნის ბოლოს, ამავე ავტოკეფალიის მფარველობის ქვეშ მოთავსდა ოვსთა ერის სასულიერო და საეკლესიო საქმენიც. ცხეთა ჯერეთ არმაზის დროს ოვსთა-

თვის იყო ისეთი შუა გული, ისეთი ცენტრი რჯულისა, სადაც წელიწადში ერთხელ უნდა მოსულიყვნენ ოვსთა მეფენი, ხალხი და ქართლის მეფესთან ერთად უნდა მიეცათ ღმერთ-კერპთათვის სალაში, წელიწადში ერთი საერთო დღე მოსდიოდათ, როცა მთელი ქართლის და ოვსეთის ერი აქ უნდა შეყრილიყვნენ და თავიანთ ღმერთთათვის საერთოდ უნდა ეცათ თაყვანი. ყოველი ოსი ცოდვად მიითვლიდა და სულის წაწყმენდად, რომ წელიწადში ერთ ელ თუ არა, თავის სიცოცხლეში ერთხელ მაინც არ მისულიყო ცხეთაში და არ ენახა ღმერთნი გაცი, გაიმი, დიდი კერპი არმაზი, ანაინა, დანაინა და მათთვის არ შეაწირა საღმრთო ზვარაკი. რომელ ოსიც ამას ვერ მოახერხებდა, იმას თავის თავი ცოდვილად და უბედურად მიაჩნდა ღმერთთა წინაშე.

მცხეთა რაც იყო ოსეთის ერისთვის ქრისტეს სწავლის წინედ, იგი ისეთივე კერა გახდა თვით ქრისტეს სჯულის მიღების დროსაც, რადგანაც ცხეთაში მოვიდა წმინდა ნინო, აქ განავრცო სწავლა იესოსი, აქ იწამეს ქრისტეს სწავლა მეფემა და დედოფალმა, იქვე იწამა ეს ერმა, აქ მოინათლნენ პირველად ქართველნი, რომელთა მონათლულებში ოსებიც მრავლად ერივნენ. აქვე აღშენდა ვრცელი ტაძარი სადაც ინახებოდა კვართი ქრისტესი, იქვე დაფუძნდა VI საუკუნის დამდეგიდან საქართველოს საკათალიკოზო კათოლიკოზთა ტახტი. ქართულმა ეკლესიამ თავის ავტოკეფალიის მიღების შემდეგიდამ, დააფუძნა მეფეთა და კათალიკოზთა კურთხევის ტახტი, აქვე იკურთხებოდა მირონიც და იკურთხებოდნენ მეფენი და კათალიკოზნიც, რასა გამო ცხეთა წოდებულ იქმნა ახალ იერუსალიმად ამ ცნობათა საქმეებსაც მეტად დიდი გავლენა აქვდა ოსებზე, მათში დიდის ქება-დიდებით და საოცარის ცნობებით მოუთხრობდნენ ურთიერთ ცხეთის სიწმინდეთა ამბებს, წმინდანების მოსვლას, წმ. ნინოს ცხოვრებას, ქართველთა მონათვლას, ცხეთის ტაძრის აღშენებას, მირონის

კურთხევას და სხვანი. ამ საქმეთა საუბარი ოსებში დიდის ცნობის მოყვარეობას სძრავდა, მირონთან დაახლოვებას.

ცხეთის არ დავიწყების გარემოებას მათში აფართოვებდა ის გარემოებაც, რომ VI საუკუნიდამ, რადგანაც საქართველოს ეკლესიის განთავისუფლების, ანუ ავტოკეფალიის მიღების შემდეგიდამ, ოსთათვისაც საეკლესიოდ იგივე წესები იქმნა გამოცხადებული რაც ქართველთათვის. VI საუკუნიდამ გაჩნდნენ ოსთა ეპისკოპოსნიც, როგორც მაგალითებრ ნიქოზელნი, ფოსტაფორელნი და სხვანი.

ცხეთაში უნდა კურთხეულიყვნენ ოსთა მეფენიც, მთავრებიც აქედამ იღებდნენ თავიანთ შესაფერს ღოცვას. ოსთა მეფე აქ თუ არ ეკურთხებოდა, ის შეიძლებოდა რომ ერს ხმალ შემოკრულ მეფედ არ ეცნად, ოსებს ცხეთაში არ ნაკურთხი მეფე მეფედ არ სწამდათ.

მეორე: ოსთა მღვდელ-მთავარნიც აქ უნდა კურთხეულიყვნენ. აქ უნდა მიეღოთ მღვდელ-მთავრობა ცხეთის კათალიკოზისაგან, უმისოდ მღვდელ-მთავარს არ შეეძლო ოსეთში ეპისკოპოზის ადგილის დაკავება.

მესამე: კათალიკოზს შეეძლო ოსთა მღვდელ-მთავარი გაეკვეთა, გადაეყენებინა. ოსეთში მღვდლებს, მთავრებს და სხვა სასულიერო პირთა აკურთხევდნენ თვით ადგილობრივ ოსთა მღვდელ მთავარნი, ანუ ეპისკოპოზნი.

მეოთხე: მირონის კურთხევის დროს ოსთა მღვდელ-მთავრებიც იღებდნენ მონაწილეობას. ყვაილის კრებითაც ოსთათვის მათ მღვდელ-მთავრებს მცხეთიდან მიჰქონდათ მოსანათლავი მირონი და სხვაც ამგვარნი საეკლესიო საჭირო ნივთები. ჯვარი და ხატები. სახარებას უკითხავდნენ ბერძულად, მერე იქვე ოსურად უხსნიდნენ.

მეხუთე: ყოველი საქმე ხალხის ცხოვრების შესახებ ქრისტიანობის მხრით, მაგალითებრ მთიელთ მონათვლა, ქორწინება, განქორწინება, რაც მაშინ ერთობ იშვიათი იყო, ქადაგება, ეკლესიათა მაშენებლობა, საეკლესიო საქმეთა პატივისმცე-

მელთ მოხსენება და მათ სახელთა სახსენებლად კონდაკის შედგენა დამოკიდებული იყო თვით ოვსეთის მღვდელ-მთავრებზედ.

რომ შორს არ წავიდეთ, ჩვენ აქ მოვიყვანთ „ქართლის ცხ.“ ერთ ადგილს, რომელიც ზემო ხსენებულ კითხვებთა სინამდვილეს თვით ოვსეთის მეფეთა და ეპისკოპოსთა კურთხევის დამოკიდებულებას დაასაბუთებენ. აი ესეც: — „ამიერიდგან განთავისუფლდა, რამეთუ კათალიკოზი ქართლისა ხელქვეით არა არს ჰატრიარქისათა და არა იკურთხებიან ჰატრიარქთაგან, არამედ თავისის სამწყსოს მიტროპოლიტთა, მთავარეპისკოპოსთა და ეპისკოპოსთაგან იკურთხებიან. რამეთუ თავისუფალი არის და მოციქულთა მაგიერი და მოციქულთა ტახტსა ზედა მჯდომი და ჰატრიარქი, თავი უფულთა ეკკლესიასა, წმიდა კათალიკე სამოციქულო ეკკლესია სეკტიცხოველი და აქვს უადრესობა და ხელმწიფეობა კათალიკოზსა უფულთა ზედა და მის მიერვე მიეცემის უფულთა მადლი და კურთხევა შერგვისა და გახსნისა, და იკურთხეოდენ მეფენი და მთავარნი, მთავარეპისკოპოსნი, და მიტროპოლიტნი, და ეპისკოპოსნი და არის სამწყსო და ხელ-ქვეითი ქართლის რანი და განეთი. ოვსეთთა, სკანეთთა და ჩეჩქების. მზღვამდე, სამცხე-სამთავარო ზანტოს ზღვამდე და დარუბანდის ზღვამდე“. ოვსეთი ეხება ორივე მხარეს ოსებისას, რადგანაც IV საუკ. დამოღვეს ოსები სულ გაქრისტიანდნენ.

ეს ადგილი მიტომ მოვიყვანეთ აქ, რომ მით მკითხველმა იცოდეს, თუ ცხეთის ტაძარს და კათალიკოზს რა კავშირი აქვდა ოვსებთან და ან ოვსები როგორ არიან დაკავშირებულინი საქართველოს ავტოკეფალიურს გამგეობასთან VI საუკუნისამ. ამას კარგად აჩვენებს ზემო ცნობათა და საგანთა შორის მოხსენებულ ოვსეთის საქმეც. ჩვენ ვხედავთ, რომ ოსეთის ერის ქრისტიანობა არის ისეთივე ძველი, უხუცესი, როგორც ქართველის, ისევე ოსის, ამ ორივე ერის ეკლესია არის იგი, ორივე ერთ ღვიძლი ძმანი — ემბაზნი. ვგონებთ, ამ გარემოებას ვერც ერთი ოფიციალური პედაგოგ და მიესტორიენი უვარს

ვერ ჰყოფენ, VI საუკუნეში ოსებს ველურ, ანუ ურჯულთა, კაცი ჭამია ხალხათ არაფერ დაასახელებს, ეს როგორც აქამდის ბევრს აქვდათ ჩვეულებათ გამხდარი.

ოსებს ქართველებთან აკავშირებდა ის გარემოებაც რომ ნიქოზის ტაძრის აღშენებამ თვით ვახტანგ მეფისაგან და მასზედ მღვდელ-მთავრის დადგენას შეტად დიდი მნიშვნელობა აქვდა ოვსეთის ერზედ. VI საუკუნიდამ ნიქოზელნი საკმარისად დაწინაურდენ, მათ ოვსეთის ერზედ დაჩი მეფისაგან მიენიჭად დიდი უფლება და სახსარი ქონებრივად, რათა ნიქოზელთ ეპატრონხდ და ემწყსათ ოვსთა ქრისტეს მოსაფთათვის. VI საუკუნის ნახევარს, როცა შოვიდნენ 13 მამანი, მქადაგებელნი ქრისტეს რჯულისანი და განწმენდელნი და გამასუფთავებელნი „სახარების“ მცნების ქართლში, თვით ამათისავე შრომით და მეთაურობით ამაღლდა ოსეთს ნიქოზი და ნიქოზელთ მღვდელთ-მთავარნი.

მართალია, რომ ოსეთში 13 მამათაგანის არაფერ დასახლდნენ, მაგრამ მაინც ნიქოზს არ მოჰკლებია თავისებური მაღალი სამქადაგებლო მნიშვნელობა ოვსეთის ერის წინაშე. 13 მამათაგანის აქ არ დასახელების და განდევნულის კილოთი არ ქადაგების მიზეზი ის იყო, რომ ნიქოზებს ეკედლებოდა მთელის ოვსეთის საქრისტიანო ერის ვრცელი მხარე და მიტომ მისი კარ ჩაკეტა არ გამოდგებოდა, ანუ განდევნილთ ბერთ ცხოვრება, მოქმედება და შრომა. მთის ერი აქას ვერ შეიმშენებდა ნიქოზელნი იყვნენ გამგენი ოვსეთის საეკლესიო და საერო საქმეების. მასთან განიბჭობდენ ყველს ის საერო საქმენი, რასაც კი კავშირი აქვდა საეკლესიო წესებს და მის კანონდებულებასთან, ერთის მხრით ნიქოზი იყო ოსების სინოდისც.

ტაძარს აქვდა თავის სასწავლებელი, სადაც ასწავლიდნენ ოვსთა შვილებს წერა-კითხვას ქართულს ენაზედ, ოსურს ენაზედ, ბერძნულს, ასურულს და რომაულს. ამზადებდენ დროის შესაფერის სწავლით და ვისაც სურდა ეკლესიის მსახურება, იმათ მღვდელ-მოქმედებისა და საეკლესიო საქმეებში ოსურის

ენითაც სწურთენიდენ. შემდგომ სწავლის და გამოცდის ნიქოზელი აკურთხევდა და ნიშნავდა ამიერ და იმიერ ოსეთში სამსახურად. მღვდლებს, მთავრებს და დიაკვნებსაც.

აქვე ასწავლიდენ კარგად ქადაგებას ოსურს ენაზედ ქართულის და ბერძნულის ენებიდამ თარგმანით.

წირვა-ლოცვა სრულდებოდა თვით IV საუკუნის დასაწყისიდან ქართულს ენაზედ, ხოლო მღვდელი წირვის შესრულების შემდეგ, მრევლს უხსნიდა ოსურს ენაზედ ლაპარაკით მთელს წირვა-ლოცვის წესებს.

რადგანაც ქართველთათვის ფარნავაზ მეფისაგან შემოღებული მხედრული ანბანი იყო იგივე ანბანი ოვსთათვისაც, ამიტომ ოსებიც ყოველივეს წერას და კითხვას ქართულის მხედრულის ასოებით სწავლობდენ, სწერდენ და კითხულობდენ ყველაფერს. მაგალითებრ სიტყვებს ოსურად ახმარებდნენ და ასოებს კი მხედრულ ქართულად იმავ თავიდანვე, ანუ ქრისტეს წინედ ფარნავაზის დროდამ, ოვსთა დიდებულნი, მეფენი, მთავარნი და მკირებულნი ასე ამ ანბანით სწავლობდენ და სწერდენ და კითხულობდენ, ასევე სწავლობდენ ქრისტიანობის მიღების შემდეგ ოვსთა მღვდელნი, დიაკონნი, მთავრები, ბერები და ყველა სასულიერო პირნი. სასულიერო პირთ გარდა ოვსთა მეფენიც ამ ასოებით სწერდენ ურთიერთ შორის მოკითხვის წერილებს, განაჩენთ, სიგელთა და გუჯრებსაც ქართველ მეფეთა მსგავსად ამავე ასოებით აღგენდნენ. ზღაპრებს, ლექსებს, შაირებს და სხვებსაც ასევე. ეს გარემოება ოვსთა და ქართველთ დიდად აკავშირებდა და აახლოვებდა. ოვსეთის დიდებულნი მეფენი და სხვა და სხვა პირნი სულ ამ ანბანის ცოდნით იყვნენ განსწავლულნი. როგორც ვსთქვით, V საუკუნის შემდეგ, VI საუკუნე ოვსეთის და ოვსთა ერისთვის არის საყურადღებო იმ მხრითაც, რომ ასურეთიდგან მოსულ ქართველ მამათაც კარგად იგრძნეს ოვსეთის მოსამზღვრეობა და იქ ქრისტიანობის საქმის ვითარება. თუმც ეს მამანი ოვსეთში არ შევიდნენ, მაგრამ მაინც უმეტეს მათგანნი ქართ-

ლის ისეთ კუთხის სოფლებსა და უდაბნოებში დასახლდნენ, სადაც ქართლის ამიერ და იმიერ კუთხეთა ოვსებს ერთობ ხშირად შეხვედებოდნენ.

„ქართველ მამათა ცხოვრება“ გვამცნებს, რომ თუმც მეთათვამეტე მამათაგან ოვსეთში არვინ ვადვიდაო, ხოლო სტეფანე წმინდას დასახლდა ტათ მქადაგებელიო. ნიქოზს ხომ იყო დასაფლავებული სპარსთაგან წამებული თვით ვახტანგ გორგასალის ნათესავი რაუდენრო. ამათ ვარდა თვით იოანე ზედაძნელსაც ხომ ერთობ ხშირი მისვლა-მოსვლა ჰქონია როგორც ოვსებთან, ისევე ოვსებს მასთან, და მისგან მოუსმენიათ სიყვეა და ქადაგება ქრისტეს მცნების. სათქმელია, რომ რა მნიშვნელობაც ოვსთათვის ნიქოზს და ნიქოზელთ აქვდათ, სწორედ იმაზედ მეტი თუ არა ნაკლები არ აქვდა სტეფანე წმინდის ტაძარს, სადაც ყოველთვის წარჩინებულ ქართველთ მწიგნობარ მქადაგებელ მღვდელ-მთავარნი ისხდნენ და საიდაშაც განაგებდნენ, ოსებზედაც მათ დიდი საქრისტიანო ზე გავლენაც აქვდათ.

ასეთის დიდის ზე გავლენით აწყება VI საუკუნე ოვსეთისათვის და ეს გავლენა მათზედ სასარგებლოდ შთება მიიღო, რადგანაც ამ დროს, საქართველოს მთლად და კერძოდ აფხაზეთს დიდს ყურადღებას აქცევდა ბიზანტია, მათ დიდი გულის ყური აქვდათ აფხაზეთზედ მიპრობილი. ამას გარდა მათ ქართველ მეფეს კაი დახმარება მისცეს ბიჭინტვის ტაძრის აღშენებაში, ისევე ალაგეს სხვა ტაძრებიც. ვახტანგ გორგასლანის ქრისტიანური გავლენა იყო მეტად ძლიერი, ეს გარემოება რამდენათაც ახარებდა რომაელთ ორივე მთავრობას და ბიზანტიელთ, ამდენათვე იგი აფიქრიანებდა სპარსელთ. ამიტომ სპარსთა ოსებზედ დიდი ძალა მოიტანეს, ქართლს რომ ვერა დააკლეს რა, მერე ოვსებს დაუწყეს ფულით შესყიდვა დაყვავება და ამ სახით ოსები გადაჰყავდათ ცეცხლ თაყვანის საცემ რჯულზედ. ეს სჩანს უკვე VI საუკ. ნახევრიდამ.

ოსების ასე მიბირების ცნობებმა რომსა და ბიზანტიაშიაც

მაღე მიაღწია, ეს გარემოება სპარსთაჲ მაღე შეიტყეს, ამათ თავიანთ მეზობელ სომეხთ მიმართეს და შეველა სთხოვეს, საქმე ისე მოეწყო, რომ სპარსთა სომეხების დახმარებით ბიზანტიელ-რომაელთ ომი აუტეხეს. ამ დროს, რომაელთ მეტად დიდი გავლენა აქვდათ ლაზისტან, კოლხიდა-აფხაზეთზედ. აქ მაღე მოვიდა ბიზანტია-რომაელთ ჯარი. გაიმართა ბრძოლა. ამ ბრძოლაში სპარსელებმა დიდი ძალი ჯარი გამოგზავნეს, ჯარს 60 ათასი ოსთა და ალანთ მეომრებიც მოაყოლეს თან. ესენი მოვიდნენ და დაბანაკდნენ ლაზისტანსა და აფხაზეთში, რომაელთ მათი გაძევება აქედამ მოუხდათ, ამ კუთხეების შიში აქვდათ. ამ ბრძოლაში, ოსებმა გამოიჩინეს დიდი გონიერება და ესენი თავიანთ შემსყიდავთა წინააღმდეგ წავიდნენ და უცბათ მიემხრნენ რომაელთ ლაშქარს, რის ძალითაც ძლეულ იქმნენ სპარსნი. ეს მოხდა 540 წ.

ამის შემდეგ ოსები პატივცემულ იქმნენ რომაელ-ბიზანტიელთაგან. ოსებში ხშირად იწყეს შემოსვლა რომაელთ მქადაგებელ ნასწავლ კაცებმა და ცხოვრება. მათ თან შემოჰქონდათ თავიანთ სწავლა-განათლებაც. ამათის ცდით, ოსებმა VI საუკ. მშვენიერად იცოდნენ რომაულ-ბიზანტიური ენები ასეთ შნოს გარდა, ოსებს იუსტინიანე იმპერატორმაც დიდი ყურადღება მიაპყრო, იგინი დაინახა ღირსეულ მეომარ მხნე ხალხათ. გარდა ასეთის ღირსების ოსნი სხვა მხრითაც იქმნენ გამოჩენილნი, ამიტომ ოსებს დიდი ყურადღება მიაპყრეს VI მსოფლიო კრებაზედაც.

VI საუკუნე ოცვითისთვის სხვა ფრივათაც არის შესანიშნავი და საყურადღებო, რომ ამ საუკუნეში, საქართველოში, ინდოეთიდან შემოტანილ ყაჭის ანუ აბრაშუმის თესლი, კანაფის ძაფის კეთების ოსტატობა, სელის ზეთის გამოხდა, თაფლისაგან წმინდა სანთლის კარგად კეთება და მრავალიც სხვანი, რაც ქართლიდამ ოცვებშიაც იქმნა გადატანილი, ყოველივე ესე ოცსთა შორის კარგად მოშენებულა. საუწყებელია ისიც, რომ ზემო ხსენებულ საქმეთა ცოდნის გარდა, ქართლსა

და ოვსეთში იმავე დროს შევიდა და განეფინა ინდოურის ნა-
ზის ხელოვნებით ოსტატობა ქსოვისა, კერვისა, რთვისა და
ქარგვისა, რასაც ოვსებში იმავე თავიდგანვე კარგი დასაწყისი
მიეცა და რსის ქალები მრავლად მისდევდნენ მუშაობას, და
ბევრს რამეს კარგის ხელოვნებითაც ჰკერავდნენ. ოვსთა დედა-
ნი ჩვენთ მეფეთა და დედოფლებთა წინაშე ქებულნი იყვნენ სხვა
და სხვა სამეფო და სანაქებო ტანთ საცმელთა მკერვალოებით.
ოვსთა ქალთა ტანთ საცმლით დახატულთ ქართველთ მეფეთა
დედოფლებს და ქალებს ხშირად ვხედავთ სხვა და სხვა ძველს
ნაშთებში, ყოველივე ესეთი დაწინაურება ოსეთის ურისა იწყე-
ბა VI საუკუნის ნახევრიდამ, ამ საუკუნის ბოლოს ოსები უკვე
კულტურულად არიან ჩენილნი.

შემდეგი დრო, ანუ VII საუკუნე, ქართველთა და ოვსთა
გულის დასადინჯებელ მალაშოდ მოდის. ის გარემოებაც, რომ
საქართველოს ტახტზედ გამეფდა ბაგრატოვანთ გვარის წევრთ
კურატპალატი გურამ, რომელიც მხოლოდ დედით იყო ნათესა-
სავი ვახტანგ გორგასლანისა.

ამიტომ მთელს VII საუკუნეში, ქართველთა და ოვსის
ერთა და მეფეთა შორის აღარაფერი ძვირის ხსენება აღარ
იყო და ყოველივე მოშენებას ელეოდა და ურთიერთ სიყვა-
რულის დამკვიდრების ცნობას. ამ მშვიდობის დასათესათ, არ
შეიძლება, რომ აქ არ დავასახელოთ ის გარემოებაც, რომ
მეექვსე საუკუნის მქადაგებელ მამებმა დიდი გავლენა იქონიეს
ოვსებზედ, მთიელებზედ, მოხვევებზედ, ფშავ-ხევსურ, თუშთ და
ქისტებზედაც. ამის მაგალითს გვაუწყებს თვით „ქართლის
ცხოვრებაც“, ასე — „ეპიბოსი, ნეკრესელი ეპისკოპოსი, რომელმან
მოაქტიჟა შოყუღნი, აზაგვისა აღმოსავლდი“ ეს გარემოება ჩვენ-
დვის მით არის საყურადღებო, რადგანაც იმ უამად მთიულნი
როგორც სარწმუნოების ერთ ნიადაგზედ არა მაგრა მდგარნი,
არც მაგალითნი იყვნენ იგინი თავიანთ თანამოსამზღვრე და
მონათესავე ოვსებზედ, როცა იგინი გახდნენ სუფთად მალიარე-
ბელნი ქრისტიანობის და მაგალითნი ოვსთათვის, მაშინ ოვ-

სადაც ჯეროვანი ყურადღება მიაპყრეს. მთიულთა ცხოვრებას და უპირველესად მთიელთა საშუალებით და თანა ზიარებით დაიწყეს მეგობრობა, რომელ მთიელთ და რესთა კავშირიც არაგვის მხრით ამიერ და იმიერ ოვსეთში, VII საუკუნეში, უფრო განტკიცდა. VII საუკუნეში ოვსნი ქრისტიანობის სწავლით ისე მოიბრუნენ და მოიკაზმენ, რომ მათ ეკლესიათა მაშენებლობასაც მიჰყვეს ხელი და შრავალს აღაგას აღაგეს მთებზედ ეკლესიები და საყდრები. ცნობა არის რომ VII საუკ. ოსებმა გააკეთეს ოსეთში ნი.მდე საყდარი, პირველი საყდარი ფოსტაფორს, მეორე იმ მთაზედ, სადაც ანდრია მოციქულმა ჯვარი დასვა თვის ნიშნად. ფოსტაფორ ბერძნულს სიტყვა არის.

სამწუხაროდ, ოვსების კეთილ აღორძინებამ VII საუკუნეში დიდს ბედნიერების ნიშნად არ ჩაითვალა. ამ საუკუნის ბოლოს, განძლიერდა მაჰმადის სწავლა, უკანასკნელ ქართლში, არჩილ მეფის დროს, მოვიდა ამირ აგარიანი, ანუ მურვან ყრუ, დისწული მაჰმადისა, რომელიც გამოეგზავნა ბაღდადელს ამირ მუმლს. ეს ყრუ მურვანი საქართველოში ისეთის ზარით შემოვიდა, რამაც მცხოვრებნიც დიდათ შეაშინა, დააფიქრა, ქართველთ ისე გაუჭირდათ საქმე, რომ მათ კავკასიის მთებისაკენ იწყეს გაქცევა და დამალვა, გაუჭირდათ და მაშინ უფრო უკეთესად იცნეს თავიანთ მოძმე ოსეთი. მურვან ყრუს ყოველი ქართლი ცარიელი დახვდა, ამიტომ იგი წავიდა მთისაკენ, დაიპყრა დარიალი, შევიდა მთიულეთსა და ოვსეთში. აქაც ყოველთვე დაიპყრა დარუბანდამდის. ამან უწყალოდ აღაოხრა ოვსეთი და მოსპო მათში ბევრი რამ ახლად ნაშენნი, და აღორძინებულნი. მერე აქედამ მურვან-ყრუ აიყარა და სამცხეს წავიდა, სადაც გაილაშქრა. ოსების მხნეობა არაბთ ძრიელ ამღელვარებდა. რომაელ-ბიზანტიელ რათ მიემხრენო. ამიტომ მურვან-ყრუმ ოსეთში ქვა ქვაზედ დაადულა. ყრუმ სთქვა: სამცხეს, ლაზისტანს და აფხაზეთში ბიზანტიელ-რომაელნი ფეხს ვერ გაიმაგრებდენ, რომ მათ ოსები არ ამაგრებდენო. ამ

დროს, ყრუს ქართლი გადალახული ჰქონდა, ისევ გადავიდა ოსეთში, ოსებში თარეშობდა, აქ ოსებმა მას კარგა სძლიეს, დაამარცხეს და განსდევნეს. დამარცხებულმა ქართლს გადმოვლო და ჯიბრით სოფ. წრომს სპარს რაჟდენი აწამა. ამის წამების ამბები ოსებსაც გაუგზავნა. ოსები ამაზედ გაგულისდნენ, მალე ქართლს შომართეს. ქართველებს შველა მისცეს და ყრუ გააძევეს ქართლიდამაც.

ამ დროს, ყრუს დიდი ძალი ახალი ჯარი მოეშველა, ამით გადავლო მან იმერეთი, აქ ლაშქრობის დროს ხელთ იგდო დავით და კონსტანტინე, რომელნიც ბოლოს სოფ. არგეთს აწამა. 671 წ. შემდეგ იმერთაც სძლიეს. აქედამ გაემართა სამცხესა და ლაზიკაზედ. აქ მას ჯარი კიდევ მოემატა; ამის საშუალებით სამცხე და ლაზიკა სასტიკად სძლია. ლაზებს ბოროტად მოეპყრა, ამ დროს, ტრაპიზონში მყოფი ბიზანტიის იმპერატორ ლეონის ერთი ერისთავი ძრიელ შეშინდა, ეს ერისთავი ლაზიკიდამ ოსეთში გამოიქცა და აქ შეათარათავი ერთ მაგარ ციხეში, სადაც მას ოსნი დიდს პატივს აგებდნენ.

მურვან-ყრუ გაბრაზებული იყო როგორც ოსებზედ. ისევ ქართლზედ, აღმოსავლეთიდან მას დიდი ძალი ჯარი მოსდიოდა მშველად. ამითი სხვებს მუსრს ავლებდა, ბოლოს ეს დესპოტი თვითაც დამარცხდა და გაძევებულ იქმნა საქართველოდამ, მის გაძევებაშიც ოსებსაც დიდი ამაგი მიუძღვისთ. ისტორიიდან კარგად სჩანს რომ ოსებს დიდი ერთობა ჰქონიათ ერთმანეთში, ნამეტურ უცხო ტომთა წინაშე ბრძოლის დროს, მათში ყველა წოდება ერთ ჯგუფს და ერთ ძალას წარმოადგენდა თურმე.

სჩანს კარგად, რომ ოსეთი არამც თუ მარტოდ თავის შესაფერის ადგილებით იყო სავსე და მოხდენილი, არამედ იგი იყო უზრუნველი თვით ხალხის და მათის სიმამაცით, თორემ ცარიელი თავშესაფერი არას იქმოდა, რომ მასში მცხოვრებ ხალხი არ ყოფილიყო გმირი მებობლის მიმღები, მფარველი

და სხვანი, VIII საუკუნეში, როცა კი თვით ოვსეთსაც ანი-
ვებდა აბულ კასიმი და იკლებდა, მაშინაც კი „აფსნი აფსად
შთკობდენ, ადგილნი ადგილად, ქვაბნი ქვაბად და ქართველნიც მათ
თან იუვანდდენ თავს“; და სხვანიც ამ გვარნი. მურვან-ყრუს
შემდეგ გამეფდა არჩილ მეორე. რადგანაც ყრუსაგან თუშ-
ფშავ ხევსურეთ და ნამეტურ ოსეთში ქრისტიანობა შერყეულ
იყო, ამიტომ არჩილმა მიმოვლო ოსეთი, წუქეთი, ოსთა მთა-
ვარს მისცა ვრცელი დარიგება ყრუს შესახებ, ამით ოსთა
მთავარი გამხნვედა. არჩილმა ნახა რომ მთის ერი და ნამეტურ
ოსნიც ისე არ იყვნენ დაცემულნი, როგორც იგი ფიქრობდა.
ყრუს თუ აენეს რამე ისევ თურმე მთიელთა და ოსებმა და არა
ბარის მცხოვრებთა.

არჩილის მგზავრობა გახდა ოსთა და ქართველთ ერთობის
გზა და ხიდათ. ამ გარემოებას „ქართლის ცხოვრება“ ასე
ასწერს: — „ხოლო ამიერიდგან არს ესე მსუქლობით სამკებდრეკელთ
ჩემლა (არჩილ) კლისურადგან ვიდრე მდინარედმდე სსზარეთამდე,
სადაც დასწვდების ხეუი კაკასისის ამის“. ამ დროს ოსეთს განა-
გებდა ოსთა მთავარი აბელ-ხოსრო, რომელმაც ოსეთი არჩილ
მეფის მარჯვენა მკლავათ გახდა არაბთა წინაშე.

მურვან-ყრუმ მალე შეიტყო ქართველთა და ოსთა მტკი-
ცე ერთობა, ამიტომ იმედი გადუწყდა ოსების დაპყრობის და
მათში ისლამის ვრცელების, ფიქრობდა, ვიდრე საქართველოს
არ დავამხობ, მინამ ვერც ოსეთს დავიპყრობო. ამიტომ შეე-
რიბა ჯარი მრავლად და ახლად დაეცა როგორც ქართლს, ისე
ოსეთს და დაიწყო ჯერ ქართლის და მერე ოსთა ჟლეტა,
მაგრამ ეს ჟლეტა მას იაფად არ დაუჯდა, ოსებმა მთის ერით
სასტიკად სძლიეს იგი და გააქციეს დამარცხებული და მოს-
პობილი.

ყრუს სიკვდილის წინ მცნებად დაუდგია თანამემამულეთა
წინაშე: რომ ოსნი ხელიდან წაშივიდა, იგი ქართველებმა მი-
ზრესო, ამიტომ ქუდზედ კაცი გადით და ოსნი კი უნდა მოსპოთ
და ან ისლამს უნდა დაუკავშიროთო. ყრუს აღთქმის თანხმად

ქართლს და ოვსეთს მალე მოეწვინა ახალი მტერი, ეს იყო კიჭუმ ასიმი, ყრუს ნათესავი. ამან მთელ არაბეთში გამოსცა ასეთი მანიფესტი: ვინც ჩვენთაგანი ქართლსა და ოვსეთში მოკვდება იგი ცხონებული იქნებაო ჩვენ ოსები უსათუოდ ქართველებს უნდა მოვაცილოდ და მუჰამედს დაუკავშიროთო. ამ ხერხით შეკრიბა დიდი ჯარი და მოვიდა ქართლსა და ოსეთში, ომი დაიწყო ქართლში, მერე ოსეთსაც მიესია.

ოსებმა ასიმი პირველად ხმა არ გასცეს, ოსეთის გზა თავისუფლად დაახვედრეს, ერთგულებაც განუცხადეს. ამავ დროს, ოსები იკრებდნენ საომარ ძალას. საომრად ოსთა დედაკაცობაც კი გროვდებოდა. მალე მთელი ოსეთი საომრად აღგა, ერთ დღეს შეებნენ ასიმი, უყვეს ბრძოლა და ისე დაამარცხეს რომ იქ ვეღარ დარჩა და ქართლისკენ გამოიქცა. ქართლში ამას მოემატა ახალი ჯარი, ამით გაძლიერდა იგი. კვალად შეება არჩილს, არჩილი დაამარცხა, მალე არჩილს რჯულის გამოცვლა მოსთხოვა და მამა პაპეული თვალ-მარგალიტის მიცემა. არჩილმა უარი უთხრა, ამიტომ ასიმა ბრძოლა განაახლა, არჩილი ტყვეთ იპყრა და მერე იგი ქრისტესთვის აწამა კიდევ, რაც ოსებისთვისაც იყო მეტად მნიშვნელოვანი. ამიტომ ოსები მალე ქართლში გადმოვიდნენ, ქართველებთან შეებნენ ასიმი, არჩილის ჯავრით სასტიკათ დაამარცხეს, ერთად საქართველოდამაც დაამარცხებული გააძევეს.

ამ დროს, ხაზართა მეფე ხაკანს დრო უპოვნია, არჩილის წამების სამი წლის შემდეგ, ქართლში თავის მთავარი ბლუჩანი სალაშქროდ გამოუგზავნია. ამით ქართლი აიკლეს, თფილისი დაიჭირეს, არჩილის შვილი ჯუანშერი და ქალი შუშანი ტყვეთ იპყრეს, ეს იყო მათი საწადელიც. მერე დაბრუნდნენ შინისკენ და შუშანიც თან წაიყვანეს. ოსეთში გაიარეს გზათ, აქ დაისვენეს. შუშანმა აქ თავი მოიწამლა და მოკვდა, თავის ქვეყნის მტერს არ გაჰყვა ცოლად. ამ საქმეში მას ოსთა მთავრის ქალებიც ეხმარებოდნენ ბლუჩანი ცარიელი დაბრუნდა და თავის მეფესთან ყოველივე მოახსენა. მეფემ ბოროტებით

თვისი მთავარი სიკვდილით დასაჯა, მიტომ რომ რატომ მკვდარი მაინც არ მოიტანე და არ მაჩვენე მეო. ოსებმა შუშანი დიდის პატივით დაიტირეს, შემოსეს იგი როგორც რიგი იყო, დიდის გლოვით ქართლში გადმოასვენეს და მცხეთაში დაასაფლავეს.

ვახტანგ გორგასლანის გალაშქრების გამო შენიშვნა.

VI.

ძველი ხელთნაწერი წიგნი ალაგ ალაგ სხვა და სხვა ხალხთა ამბებთან, ოსების შესახებ იძლევა ასეთ ცნობებსაც, რასაც ჩვენ ვმარტავდ აქ ისე, როგორც იგი ეთანხმება თვით დედანს და ჩვენს „ქართლის ცხოვრებასაც“.

ოსნი მაღალ მთათა ძენი არიან. მასთან გოლიათნი-მტკიცე ქრისტიანენი, მესისხლეობა და მეშურნეობა მათში არ არსებობს. ოსნი არიან მოყვრის გამტ ანი, მტრის მცნობნი, მეპურმარილენი, მესისხლობის არ მდომნი, მტერთა ამით არ მდევნი, არამედ გოლიათობით და ფალავნობით მებრძოლნი. თვით მოსამზღვრე ახლოურს თუ შორეულ მტრებთან ამათ ბრძოლა იცოდნენ გოლიათობით, ფალევენურად, მეფეთა და მთავართ შორის გოლიათობით შეებრძოდნენ და ვინც ვის ჯჯობდა, მაშინ იგი იყო გამარჯვებული.

სჩანს, რომ ოსთა მეფეებს და მთავრებს უფრო კარგად სცოდნიათ კაცის სისხლის ფასი და მნიშვნელობა, ვიდრე ჩვენის დროის, მაღალ განათლების და განვითარების მექონ ევროპიელთ, რომელნიც თავიანთ ცივილიზაციის და ბროგრესიული კულტურის წინაშე უღმერთოდ ღერიან თვის ქვეშევრდომთ დაშონებულთ გაუნათლებელთ მონათა სისხლს. მაშინ კი თურმე თვით გაუნათლებელ მეფენი უფრო უფრხილდებოდნენ თვის გაუნათლებელ მონათა სისხლის დაღვრას.

ოსეთში ასე ყოფილა ყოველთვის საომარი საქმენი. ოსთა

მეფენი ხშირად ებრძოდნენ თუშთ, ფშავთ, ხევსურთ, შირვანელთ, ყიფჩახელთ (ყაბარდოელები) ჩერქეზთ, ჩეჩენთ, პაჭანიკთ (ლეკთ), მაგრამ როგორ ბრძოლით კი არა, მონათა სისხლის ღვრით კი არა, არამედ თვის მეთაურ მეფეთა და ერისთავთა გოლიათობის შეჭიდებით, ბრძოლით და სხვანი, რის მოწამეც გახლავსთ თვით ვახტანგ გორგასლის და ოს ბაყათარის პირველ დღეთა ომები. სისხლის ღვრით ომები ოსეთში V საუკუნის შემდეგ, შემოვიდა ჩვეულებათ, მერე არაბებმა ეს უმაღლეს წერტილზედ აიყვანეს, თორემ ოსებს ამის ჩვეულება არ აქვდათ, სხვები თუ ინდომებდნენ მათთან ომს სისხლის ღვრით, თორემ ოსები ამის მიანატრენი სულ არ იყვნენ, ეს რომ ასე არ ყოფილიყო, მაშინ ოსთა შორის აღარავინ დარჩებოდა, არც ლეკი, თუში, ქისტი, ჩეჩენი, ყაბარდო და სხვანი, სულ გაწყდებოდნენ. მაგრამ ეს არ იყო ოსებში და მიტრამაც მათაც მოაღწიეს ჩვენს დრომდე.

ასეთ წესებს ოსთა მეფენი არამც თუ მარტოდ ქართველებსა და ზემოდ მოხსენებულ მთის ხალხთან იცავდნენ, არამედ იგინი ამავე ზოკებს ხმარობდნენ იმ დროსაც, როცა მათ სპარსნი ატყდებოდნენ და ომს უცხადებდნენ, ესენი სისხლის ასაცილებლად ასეთ საფალავნო წინადადებას აძლევდნენ, თუ იგი მოხერხდებოდა ხომ კაი, მაშინ ხალხს თავიდან სცილდებოდა სისხლის ღვრა, თუ არა და მეტი რა გზა აქვდათ, ველურად ატეხილ გაგიჟებულ მგლებს უნდა შებრძოდნენ ხმლითა და ხანჯლით და სისხლის ღვრით. აქ ამის შესახებ დავსძენთ შემდეგს:

ქართველთ მეფეთაც სკოდნიათ ასე და ესენიც ხშირად შეებმიან ოსთა მეფეებს ასეთის ფალავნურის გოლიათობით. ამაების შესახებ ქართლსა და კახეთში, სახალხოდაც არის ცნობები დაშთენილნი, რომ ძველათ მეფეებმა ომის ნაცვლად ფალავნური ჭიდაობა იკოდნენო. ეს იქნება ლეგენდებიც არის, უეჭველია ასეთი ამბები სახალხოთ ოსებშიაც იქნება. გავრცელებულ დაკული, თვით XVIII საუკუნის ქართველთ

შორის დარჩენილია ცნობები სპარსეთის ყეინის და მეფე ერეკლეს ჭიდაობაზედ, რომელ ჭიდაობასაც საქვეყნო ხასიათი ჰქონია. ნახეთ ამაზედ: — „მეფე ერეკლეს ვლახი გამირები“ მეორე გამოცემა 1910 წ. ასეთ ფალსეურ მაგალითების აღწერას ჩვენ „ქართლის ცხოვრება“ შიაც ვხვდავთ, მაგალითია ამის, რაც „ქართლის ცხოვრებიდან“ ს. ბარათაშვილსაც მოჰყავს თავის ისტორიაში, რომ სამშვილდეს, დებედას წყლის მარცხენა მხარეს, ხუნანის ციხის მახლობლად, ქრისტეს წინედ 60 წლის, მირვანის შეფობაში მოხდა ისეთი ფალსეური ბრძოლანი, რომ თუმცა მირვინი მოხუცი კაცი იყო, მაინც იგიც გავიდა თურმე ფალსეობით და ბარტომის სამი გამირი სძლია, რომელნიც შემდეგ დახოცილნიც იქმნენ.

ესეთი გარემოება რომ არ ყოფილიყო ძველადგან ოსეთში და მაშინ სულ ყოველი ომი სისხლის ღვრით ყოფილიყო, სადღეისოდ, ვგონებთ ერთი ოსიც აღარ დარჩებოდა, სულ ხელმწიფების წყალობით ომებში გაწყდებოდნენ, დღეს მთელი ოსეთის ადგილები ოსებისაგან ცარიელი იქნებოდა. არა ჰგვანან XIX საუკუნის განათლებულ ევროპელებს, რომელთაც კაცის სისხლის ფასის ღირსება სულ ვერ შეიგნეს. მეფენი და მთავარნი თავიანთ ქვეშევრდომთ სრესენ შეუბრალებლად, უღვთოდ და უსამართლოდ.

რაკი ერთხელ ატყდენ აღმოსავლეთის მუსულმანები ქართლსა და ოსეთზედ, მის მერე იგინი აღარ ისვენებდენ, ნამეტურ არაბები უფრო გაბრაზდნენ რჯულის გამო. არაბნი ნასწავლი ხალხი იყო, მათში ყველა მეცნიერება წინ იყო წასული, ამიტომ მათ ბრძოლის შნაც კი ჰქვდათ, ვიდრე სპარსელებს: არაბთა განათლებას წინ გადაეღობა მაჰმადის სწავლა, ამან დასძლია ბუნებითი მეცნიერებას, ამიტომ არაბებმა დააქციეს თვისი უნივერსიტეტები, ვარსკვლავთ მრიცხველური ობსერვატორიები და მასთან ყველა მეცნიერებანიც მოსპეს, რად განაც მაჰმადი ბრძანებსო, რომ ყველა ესენი ჩემი სწავლის წინააღმდეგიაო. ჩვენი სწავლა „ყურანიდან“ უნდა იყოსო.

იმასაც ამბობდნენ არაბნი, რომ სწავლა ქრისტიანებისა არის და ჩვენი ხმალიაო.

ასეთის ფანატიზმით აღიბორგნენ არაბნი, ამიტომაც იგინი გახდნენ ღრმა ფანატიკები რჯულსა, ამის ძალით, მათ ქართლსა და ოსეთზედაც უღმრთოდ უწყეს გამოთერიშება და ყოველივე ოსთა და ქართველთა აკლება და მოსპობა. ამ ხალხთა მოსპობა მათ სამღვთო მცნებათ დაიდევს, ამისთვის იგინი დიდს ბოროტებასაც ჩადიდნენ, ტაციობას, ქურდობას და სხვათაც რასაც ყოველივეს მაჰმადის სწავლით საღმრთოდ სთვლიდნენ, ყოველივე ესეთი საქციელი მართლდებოდა მათის ფიქრით. ბოლოს კი თვით არაბნიც დაეცნენ და გაქრნენ ყოველნაირ სამეცნიერო ხელოვნებით.

მაგალითი: მერვე საუკუნის ნახევარს, არაბებს ქართლი და ოსეთი მაგრა ეკავათ, ამათ მაშინ თფილისში სამეცნიერო სკოლები და ობსერვატორიებიც აქვნდათ დახსნილი. ყოველივე ეს შეიშურა არაბთა ხალილა იზიდეზძემ, შეკრიბა დიდი ჯარი და გამოემართა საქართველოსა და ოსეთზედ, აზრი აქვნდა, რომ ქართლს თუ ვერა, ოსეთს მაინც დავიპყრობ და ჩვენ რჯულზედ მოვიყვანო. ან არა და სულ მოვსპობ მათ და ქართველების რჯულზედ კი არ დავტოვებო. მართლაც ამან ყოველივე კიდენი დაიპყრა მაგრად და მასთან დასვა თვისი ემირებიც. ხალილას ოსები არ შეუშინდენ, წინააღმდეგ გავიდნენ და ოსეთიდან გამოაძევეს დამარცხებით. ოსებმა ჯარი ისე გაუწყვიტეს რომ მას თურმე აღარავინ დაარჩა.

ხალილა ოსეთიდან დაბრუნდა, ფეხი გაიმაგრა თფილისში, მალე მოიშველია ახალი ჯარი და კვალად შეესია ოსეთს. ოსნი თავიანთ მთავრის პირით ეუბნებოდნენ: მოგვასვენეთ, ჩვენ ოსნი ვართ, აქ არ დავტოვებთ, ჩვენ, აქვენი ხარკს გაძლევთ, მასთან ერთგულებიც ვართ თქვენი, სხვა რა გინდათ ჩვენგან, ჩვენ ოსურ რჯულს რათ ეხებით, ამაზედ ძალას ნუ გვატან. ოსებმა მძლავრად შეაშინეს, აუწყეს: გავსწყ-

დებით სულ და შენ კი არ დაგმონდებითო. ხალილა დარწმუნდა ოსთა მთიურს ძლიერებაზედ, პირობა ჩამოართვა მოარჩილების, ოსებს დაუდგინა თვისი ემირები და მერე ქართლზედ გამობრუნდა თფილისში დაშთა ცოტა ხანს, ქართველებსაც ასევე ჩამოართვა პირობა და მის მერე თვით კი ისევ არაბეთს გაემართა თავის ჯარით. ამის შემდეგ ქართლსა და ოსეთსაც განაგებდენ ხალილას ემირები.

რამდენიმე ხნის განმავლობაში ქართველნი, მთის ერნი და ოსები კარგად გამაგრდნენ, მერე აუჯანყდნენ არაბთა ემირებს და სულ დაამარცხეს, ოსებმა ჰერეთის გზით სულ გამოარევეს არაბნი, ბევრიც დახოცეს. არაბთა ქართლში გაიმაგრეს ფეხი და მალე ხალილას აცნობეს ხალილა ამაზედ გაწყრა, ამიტომ მოკრიბა დიდი ძალი ჯირი, მალე მოვიდა ქართლში. ამ დროს ქართველნი და ოსნიც შეერთებულ ერთად იყვნენ. ხალილამ უთხრა ოსებს:

თქვენ ჩენი ჯარი დაგინოციათ, ეხლა მე უნდა დაგხოცოთ თქვენა.

დაიწყო ომი, მაგრამ იმედი გაუცრუვდა, თვით იქმნა სასტიკათ ძლეული, საქმე ისე წაუვიდა, რომ ეს სვავი თვითაც კი იქმნა ამ ომში დაკოდილი.

ხალილა როცა ოსებში შევიდა, ოსებმა უთხრეს მას:

— ხარკს გიხდით, სხვა რა გინდა ჩვენგან, დაგვანებე თავი.

მან არ შეისმინა, გაჯიუტდა მეფურად, მიტომ თვითაც იქმნა მოსპობილი ქართველთა და ოსთაგან, ხალილას მოკვლა არაბებს დიდათ ეწყინათ, მათ განიძრახეს ქართლისა და ოსების სრულიად მოსპობა დედამიწის პირზედ. ეს გარემოება ოსებმაც შეიტყეს, მერე ქართველებთან ერთად მიმართეს არაბეთის ამირ მუმლს და აუწყეს ასე:

ჩვენ თქვენ გემორჩილებით, ვასრულებთ თქვენს ყველა ბრძანებას, მასთან გიხდით ხარკს, სხვა ჩვენგან რაღა გინდათ, ნუ გვეომებით რჯულის გამო, თორემ არა იქნება რა, ყო-

ველთვის ასე დავიხარებოდა ხალხს, ამით ჩვენც ვიზარალებდით და
ოქვენცა.

მუმღმა ყოველივე შეისმინა და ბოლოს უთხრა. ყველა-
ფერი შეიძლება, მაგრამ თქვენ თუ ჩვენი ერთგულები ხართ,
მაშინ ჩვენი რჯულიც უნდა მიიღოთო. ქართველ და ოსებმა
ეს არ ქმნეს, უარი შეუთვალეს, ამიტომ მუმღმა შეყარა დი-
დი ძალი ჯარი, მეთაურად დაუნიშნა ტირან ბულა თურქი და
მალე გამოუსია ქართლს და ოსებზედ. ბრძანება მისცა ბულას;
რომ ოსები ან სულ მოსპვ და ან ჩვენს რჯულზედ მოიყვანე,
ოსები ქართველებს კი მოაცილო. ბულა თურქი მალე მოვი-
და ქართლში. თფილისში მან არაბთა ერთი ამირი სიკვდილით
დასაჯა, რადგანაც ხალხს ადვილად ვერ იმონებ შენაო.

მართლაც ბულა თურქმა ვაიმარჯვა ქართლზედ, აქედამ
მერე ოსეთს მიმართა, ოსებს დაუწყო დევნა, რადგანაც ხა-
ლილას მოკვლას მათ აბრალებდა. ბულა თურქის განზრახვა
ოსებმაც იცოდნენ კარგად, ამათ მიიშველიეს მთის ერნი, მათ-
თან აფხაზებიც. ამ დიდს ომში ბულამ სძლია, აფხაზებიც დვა-
ლეთის გზით განაძევა, ამით აფხაზებს დიდი ზარალი მოუვი-
დათ. აფხაზთა გამირობამ კი ისე შეაშინა ბულა თურქი, რომ
იგი გაკვირდა ამაზედ და მათის ქვეყნისკენ გალაშქრებასაც
თავი დაანება. ბულამ როგორც იქმნა ოსებში გაიმადრა ფეხი
და მასთან ოსებსაც დაუწყო ოსტატურად დევნა და დამარ-
ცხება.

ოსების ასეთი აწიოკება არაბთაგან ყუკოვან შეიტყეს, ამ უბე-
დურობის დროს, არაბთა ემირებს გარეშე, ქართველთა ოსებს
თავიანთ ტომის და რჯულის ბატონებიც ჰყვანდათ. ან დროს,
განაგებდა აშოტ კურატპალატის, ძე გვარამ მამფლის, ბაგრატ
კურატპალატის ძმა. ამან მოიმხრო ჰაოსიანებიც. ამ დროს,
ჰაიასტანიც არაბებს ეჭირად. ეს ამბები და ნამეტურ ოსთა
წადილი არაბთაც კარგად შეიტყეს. ბულამ მალე მუმღლს აც-
ნობა, მუმღლი გაგიჟდა ამაზედ, მინამ მუმღლის ჰასუხი მოვიდო-

და, ოსებმა უკვე ბულა გამოაძევეს ოსეთიდან. ბულა ქართლში
ვაბაგრდა.

რამდენიმე ხნის შემდეგ, ბულამ არაბეთიდან დიდი ძალი
ჯარი მოეშველა. თან მუმლის მოეწერა, რომ ოსებს თუ ვერ-
ოიყვან ჩვენს რჯულზედ, მაშინ სულ გაწყვიტე იგინი, ზო-
გი აპყარე და აქეთ იქით დაფანტე. ზოგნი აქეთ გადმოსახ-
ლეთა. ამ ბრძანების შესრულებას შეუდგა ბულა. ამან მიიმხრო:
ახალად გათათრებულ შირვანელნიც, და ასეთის შეერთებულის
ძალით შევიდა ოსეთში, აქ წელიწადი დარჩა, მაგრამ ვერას-
აწყობდა, თუმც ოსებს სასტიკათ კი ამარცხებდა და სტანჯავდა.

ოსთა ბედზედ ბულას ჯარს ჭირი გაუჩნდა, ამას გარდა-
ჯარის ცხენებსაც რალაც სენი მოედო, იგინიც იხოცებოდნენ,
ამანაც დიდი ზარალი მისცა. ეს ამბავი მან მუმლს აცნობა,
ამისგან მაშველად მოუვიდნენ ექიმნი და სხვა ახალი ჯარიც.
ამ ახლის ჯარით მან დიდი ძალა მიიღო, ოსებს უფრო სას-
ტიკად დაუწყო დევნა, ამ დროს, მას შეიძლება ვერაფერი
გაეწყო, მაგრამ მას ემეცდინა და ოსებთაგან შინათ გამცემი-
კაცები შეესყიდა, ამ შინათ გამცემ ოსთა საშუალებით იმაგ-
რებდა ფებს, ოსებსაც ძრიელ ჭაუჭირდათ, შიმშილი და უბე-
დურება ამათაც მოევიდნათ.

გაჭირებულ ოსთა გარემოებით ისარგებლა დესპოტ ბულამ,
თავის დიდის ჯარით ოსებს აყრა დაუწყო და აქეთ იქით გა-
დასახლება, ამით სურდა მათი მოსპობა. ბულამ თუმცა ისრუ-
ლა გული ოსეთზედ, მაგრამ მაინც გულს არ იწმენდა მათ-
ზედ, რომ ჩვენს რჯულზედ ვერ მოვიყვანეთ. გარდა ამის ყვე-
ლა უბედურებას ოსებს აბრალებდა, მაგალითებრ. მის ლაშქრის
ცხენებმა რომ იელის ბალახი მოძოვეს, მით მოიწამლნენ,
დაიხოცნენ, მის ჯარში რომ შიმშილობისაგან ჭირი გაჩნდა-
და დაიხოცნენ, სხვაც ბევრ რამ უბედურებას სულ მათ აბრა-
ლებდა, ოსები რომ ჩვენს რჯულზედ მოსულიყვნენ, მაშინ
ჩვენ ესე ოდენი დბედურება არ მოგვიხდებოდაო.

გაბრაზებულ ბულას, ამ დროს კიდევ მოემატა ლაშქარი,

ამ ხალხის ძალით იგი ოსებს მჭივიტ დაეცა; ხელთ ნაწერო წიგნის ცნობის ამბავი გვაუწყებს: „ბუღამ აჰყარა ოსთა უმრავლესნი სახლნი ათი ათასი და გადასახლნა თვის ქვეყანა და დასახლან იქ და მერედ ჰხვეს ყველა იგინი მაჰმადიანად“ ამით გარდა აუყრიად მრავალნი კვალად და ზოგი შირვანს და ზოგიც აღმოსავლეთის სხვა ქვეყნებში გადუსახლებია. 3000 სახლზედ მეტი აუყრია და გადმოუსახლებია სამშვილდეს, დმანის და შანქორს დაუსახლებია. ერთი სიტყვით ბუღამ გუთლი ისრულა თურმე. მის შემდეგ, ამან თფილისის მთავარ ემირად დაადგინა ხალილას ძე მოამედი და თვით კი დააპირა არაბეთში წასვლა.

შენიშვნად ვიტყვით შემდეგს: არაბეთში ოსთა გადასახლების ერთ მიზეზად ისიც გახლდათ, რომ ოსნი იყვნენ მშვენიერი, ლამაზი მთის ერნი, და არაბნი კიდევ ამათ დიდათ ეტანებოდნენ, არაბეთში თურმე ოსის ქალებს დიდი ფასი აქენდათ არაბნი ამით ამშვენებდენ თვის მოდგმას. კარგად სჩანს, რომ ამ დროს, ოსეთიდან ბუღას კარგა ბევრი ხალხი უნდა აეყაროს და გადაესახლებინოს სხვა და სხვა კუთხეში მაგალითებრ: სამშვილდეს გადმოსახლებულთ ოსთა 3000 კომლში უქვევლია 30,000 სული მაინც იქნებოდა, რადგანც მაშინ ოსების გაუყრელი ოჯახები იყო და მასთან თითო ოჯახში 40—50 სული სცხოვრებდა.

ოსეთის ამ უბედურ დღეებზედ ჩვენი „ქართლის ცხოვრება“ ალაგ-ალაგს მოგვითხრობს:

„აღიუგანეს მთიულთაგან შიკვალი კაცი სამასი და ლამოდა შესვლად ოსეთად, და შევიდა ცსოფატმდის: ჩოლო აბუღბაზ სომეხთ ურისთაჲმან და გვარამ მამუღალ და აშოტის ძემან, ძმამან კურატნა-ლატისძემან მიუთხრეს მთიულთ; რათა არა შეუშვან, ჩოლო მათ განიხარეს და განწირეს შიკვალი მათნი, უშველა დმერმან, რამეთუ მოვიდა თოფლი. დაუდგეს წინა და შეებნეს; და მოსცა დმერთმან ძლევა; და მოკვდა სარკინზოთაგან ურინს; და ცხენმან მათმან მოკვდა იული, დაიხრცა ფრიადი, ჩოლო სიმრავლისაგან ლაშქრისა, არა

ზნდა, რამეთუ იყო სიმრავლე შისი ას ოცე ათასი“. ესეთი შარ-
ცხის შემდეგ ბუღამ შაინც ბარდავს დაიზამთრა და გაზაფხულს
ზედ ასტება ომი და ისრულა გულის წადილი, ამ ამბავს ასე
ავეიწერს:—*«*შემუსკა გასჯაბანი. განაღო კანი დაკუბანდას, და
გამოიყვანა თაზინი, სხელი სამსა, და დასხნა იგინი შანქარს, და
დარუდით, გამოიყვანა ოვსნი, ვითარ სხელი სამი ათასა და დასხნა
დმანის და ენება შესვლა ზაფხულს ოვსკთად“. ბუღამ ქართლში
გადმოასახლებულ ოსები შეისყრდა თურმე. იგინი ისლამზედ
გადიყვანა, ამიტომ ქართლში კაი მამულის ჩუქებას ჰპირდე-
ბოდა, იგინი შიტომ დაასახლა სამშვილდეს. მაგრამ ასე ვერ
მოუხდა ბუღას საქმე, მცირე ხანს შემდეგ, ოსებმა ისლამი
დასტოვეს, ბუღას მიერ დადგენილი მეტაურიც გააძევეს, აი-
ყარნენ კვარად და ისევ ოსეთისაკენ გადასახლდნენ, რაც მათ-
თვის არ იყო იაფი, მაგრამ რას იქმოდენ, ამიტომ სამშვილ-
დეს დღეს ოსთა კვალი და ხსენებაც არ არის დარჩენილი.
ოსებს ისლამს აძულებდა ის გარემოებაც, რომ რაჟდენტან და
აზჩილთან ზოგა მებრძოლ ოს გმირებიც უწამებიათ, რომელთა
ოსთა წამებულთა სახელებს მატთიანე არ გადმოგვცემს.

არაბნი ოსებს და ქართველებსაც უფრო შიტომ მტრობ-
დნენ, რომ იგინი აქ ისლამის ვრცელებას ვერ ახერხებდნენ,
ნამეტურ ოსები უდგნენ შაგრად. VIII საუკ. როცა შირვანი
სრულიად დაუკავშირეს ისლამს, ოსებს-კი ვერა ავნეს რა
ამით. მერე, არაბთა თავიანთი ცდა შესცვალეს. ოსეთსა და
ქართლში თუმცა ქართველთ და ოსთა მეფენი და მთავრებიც
განაგებდნენ, აქ ამათ გვერდით არაბთ ემირებიც იყვნენ და
მცდელობდნენ ისლამის გავრცელებას. ამათ ქართლში ცდას
თავი გაანებეს. ოსეთის მთავრებს დაუწყეს დაახლოვება, მაგ-
რამ ვერც მათში აწყობდენ რამეს, რადგანაც ოსებს აფხაზეთ-
ში აქვდათ მისვლა-მოსვლა, აქედამ იმერეთს და ლაზისტანს,
იქ არაბნი არ იყვნენ. მათზედ დიდი გავლენა ბიზანტიას აქ-
ვდა და ამიტომ ოსნიც ქრისტიანობით მტკიცედ შეებოდნენ
ყოველთვის.

უნდა ვსთქვათ, რომ ოვსეთიდან 3000 ათასი სახლის გამოყვანა აღვილი არ უნდა ყოფილიყო. უეჭვალა ამ სამი ათას სახლში, 30,000 სული მაინც იქმნებოდა. რადგანც მაშინ თითო ოვსის ოჯახში 20—30 სული სცხოვრებდა, ეს ქართლშიაც ასევე იყო. ბუღამ დმანის რათ დასახლდა ეს ოსნი, მიზეზი ამის ის იქმნებოდა, რომ პირველი ოვსებს შეამცირებდა დარიალის გზით, მით შესვლას გაიადვილებდა და მეორე დმანისისკენაც ამათ ქართველებს გადაჰკიდებდა, მითიც თვით ისარგებლებდა, მაგრამ ეს ველარ მოუხდათ, მესამედ ოვსეთს შესვლას ველარ ეღირსა, უკან დაბრუნდა, ვერც დმანის დასახლებულ ოსნი დასცა და გაათათრა. ცხადია შემდგომ ბუღას წასვლის დმანისის ოვსნი უკანვე დაბრუნდებოდნენ ოვსეთს, რადგანც ოსნი თურმე დიდის მძულვარებით იყრებოდნენ თავიანთ სამშობლო ოსეთიდან.

ვიტყვიტ იმასაც, რომ თუმცა ქართველნი, აფხაზნი, ოვსნი და სომეხნი ხშირად გრძნობდნენ მტერთაგან თვის შეჭირვებას, რაისა გამო სჯულისა და ქვეყნის გულისთვის მტერთა წინაშეც იწოდნენ და იბუგებოდნენ მრავლად, მაგრამ დრო და დრო, სამწუხაროდ, მათ შორის, სჩნდებოდნენ ისეთი თავმოყვარე პირნიც, რომელნიც თავიანთ კერძო სარგებლობის მაგიერ ურთიერთ შორის დავას სტეხდნენ, უბრალო რამ სამთავრო საქმის გულისთვის ხშირად ერთმანერთსაც ებრძოდნენ. ამის მაგალითია ის გარემოება, რომ აფხაზეთის მეფედ ყოფილ ბაგრატ დემეტრეს ღემ ვერ ითმინა აღარნასე მეფისაგან აფხაზეთის დამორჩილების საქმე, ამიტომ ეს მეფენი და მთავარნი აირივნენ ერთმანერთში, მერე საქმე იქამდის მიიყვანეს, რომ ერთმანეთში ომიც დაიწყეს, ომი ჰყვეს მტკვრის პირს, თავიანთის გაუგებრობით ძმა ძმას ჰკლავდა. ასეთ ძმათა ომსა და უბედურებას „ქართლის ცხოვრება“ ასე გადმოგვცემს.

„დაჭუგეს ბრძალა და ომი დიდ ძალი მტკაქანსა ზედა და შეეწია დემეტრე მტრისა ამათ აღრინეს კერძო და იძლიეს ნასრა და აფხაზნი, და ბაგათარ, მთავარნ ოსნი და მეოც იქმნეს, და შეიპყრეს

ნასრ და მოკლე სეკს შინა სამცხისას, სოფელსა, რომელსა ეწოდების ასპინძა“ ნასრე ბავრაციონთ ძე გურამ მაფლისა, ადარნასესმხრით მიტომ შაუერდენ აფხაზთ, რადგანაც მათ მოკლეს ადარნასე და ამ სამწუხარო ვაებაში ოვსნიც გარიეს. აი ასეთი გარემოებანი უფრო ღუბავდა ქართველთ, აფხაზთ და ოვსთა ცხოვრების და საქრისტიანო საქმეებს. აქ, ამ ცნობაში მოხსენებულ ბაყათარ ოსი მთავარი ყოფილა, — იმ დროის ოვსეთის ერისა. სახელწოდება ბაყათარი ოვსებში ძველადგანვე ქებული იყო, რადგანაც ამ სახელის მექონი გმირნი და ფალევანნი მათში ერთობ ხშირად გამოდიოდნენ. ამიტომ ოვსთა დიდებულთა მეფეთა და მთავრების ოჯახებში ხშირად არქმევდნენ ამ სახელს მათს მომავლ თავობათა ყმაწვილებს. ასე რომ ბაყათარ სახელი ოვსთა მთავრებთა, მეფეთა ოჯახებთ შორის კი არა და თვით მხენელ მთესველ მეოჯახეთა შორისაც კი ხშირად არქმევდნენ ამ სახელს მონათვლის დროს. ოვსეთში, ძველადგანვე მრავალ ნაირი ცნობები არსებობდა V საუკუნის გმირს გოლიათის ბაყათარის შესახებ, რასაც ოვსნი ურთიერთ შორის დიდის ქება-დიდებითათ მოხრობდნენ ერთმანერთს და რო მთელ ბიზანტიელთ ფლობის დროს, არაგვის ხეობაზედ გაშენებულ იყო ქალაქ თეინვალი, ამ მცხოვრებთ რიცხვი VII საუკ. 40 ათასი კომლი ყოფილა, მასში ერთი ნაწილი ოსნი ყოფილან. ამ ქალაქში ბიზანტიელ რომაელთ ვაჭრობაც აქვდათ, მთიელთა და ოსთაგან იგინი ყიდულობდნენ მატყლს, ბამბას და აბრეშუმს. ოსთაგან ამ ქალაქში მრავლად ყოფილან ფეიქრები, სხვა და სხვა ხელობის ხალხნი და ვაჭრებიც, ოსებს მაშინ ვაჭრობა და ფულის ხმარება კარგად ჰქონიად, შეგნებული. აქვე ხშირად სცხოვრებდა თამარ მეფე, ოსთა მთავრებიც ხშირად ეწვეოდნენ ამ მეფეს ეინვალში. ეინვალი მოისპო XV საუკ. დღეს აქ მარტოდ ნასაყდრალეები-ლა არის.

კარგად სჩანს, რომ ოსებში როგორც ყოფილან სხვა და სხვა ხელოსნები, ისევე ვაჭრებიც.

ოსებს ხუთნაირი წოდება ჰქონიად: მეფე და მთავრები.

ამათ შემდეგ ერისთავნი და ამათ მინაგვარ მფლობელნი. აზნაურნი და მეფის და მთავართა მოხელენი, გაკეთებული სოფლის მცხოვრებნი, კაქარნი და ხელოსანნი. საერთოდ ოსთა გლეხობა, დაბალი წოდება. ეს ხუთი წყობა სჩანს. მეექვსე არის ოსთა მონანი, ესენი არიან სოფლის ღარიბ ღატაკ ოსნი. ეს მეექვსე ნაწილი ღარიბ ღატაკ ოსთა ოსეთში გაჩენილა რომაელთა კვალად, წინედ ოსები ორ წოდებად გაიყოფოდა თურმე, რომაელთ ფლობამ, გავლენამ და მათმა მიბაძვამ ორი წოდება ჯერ ხუთად შექმნა და მერე მას მეექვსეც მიუმატა.

ოსებში, ოსთა შორის, აქ ხსენებული ექვსი წოდება XIII საუკ. გასვლამდის სჩანს, მის მერე კი, მონგოლების გავლენით, ოსებში ისპობა ბევრი რამ და მასთან ექვსი წოდების მაგიერ არსდება სამი. ოსეთის მთავრები, კეთილშობილნი. გაკეთებული გლეხნი და ვაქარნი და მათ ხელქვეით მონანი მუშაკ გლეხნი. ხარკის გადახდა მათშიც ისე სცოდნიათ როგორც საქართველოში. ოსთა თავად-აზნაურნი ქართლის თავად-აზნაურებში გაითქვიფნენ XIII საუკ. შემდეგ, მერე მოისპნენ სულ.

ნათქვამია: — „გვარში ერთი მახინჯი არ დაიღუფა“ თუმცა ქართველ, სომეხთ, აფხაზეთ და ოსთა შორის ხშირად სჩნდებოდენ ასეთი მახინჯნი, რომელნიც ერთმანერთს ხოცდენ და ჟღერდენ გაუგებრად და შორილამ თვის მტერს სეირსაც აყურებინებდენ, მიტომ იყვნენ თითო ოროლა ისეთნიც, რომელნიც ასეთ სივარაგეს შორს გაუბოდენ და შეძლების და გვარად სცდილობდენ რომ ქვეყნისა და თვის მეზობელთათვის რამე სარგებლობა მოეტანად, ხანდისხან ასეთ პირნიც რომ არ მოგვლენოდენ, მაშინ თქვენი მტერი ჩვენი და ჩვენ მოსამზღვრე სომეხთ, ოსთა და აფხაზთა საქმე იქნებოდა. ამის მაგალითია სუმბატ კურატპალატის ძე გურგენი, რომელიც მეფედ იქმნა წოდებული არა მარტო ქართველთ და ოსთაგან არამედ ბიზანტიელ მწერლებთაგანაც, რომაელ-სპარ-

სელ და სომეხთაგანაც. ამ მეფემ თვის მოსამზღვრე მეზობელთა და ნამეტურ ოვსთა მეგობრობა და ძალა საოჯახო მცნებად დასდო და ამიტომაც იგი შომავალში განმტკიცდა.

ამავე მცნებას ეტრფოდა ამისი შვილი ბაგრატ (IX საუკ.) კურატპალატი და მიტომაც იქმნა, რომ გურგენ მეფეთ მეფისაგან დაწყნარებული ჯიქეთი, შირვანი, ვიდრე გურგენადმდე მოხარკედ ჰყო, რაც ბაგრატი ქართველთა აფხაზეთის მეფე იყო IX საუკუნის ბოლოს, ისეთისავე თვისების აღმოჩნდენ ამის შვილი გიორგი და ძე გიორგისა ბაგრატი X საუკუნეში, რომელიც შემდეგ დიდებულ იქმნა და სახელოვანი სიბრძნის მოყვარეობით, მწიგნობრობის პატივისცემით, ეკლესიების შენეებით, სკოლების დახსნით, წიგნებთა მთარგმელებთა მოხმარებით და ქართულს ენაზედ სხვა და სხვა წიგნების გამრავლებით, რასაც თავის დროის კვალად მეტად დიდი მნიშვნელობა აქვს.

როგორი ბრძენიც ბაგრატი იყო, ისეთივე აღმოსჩნდა ამის შვილი გიორგი მეფე და ამის მეუღლე მარიამი, სომეხთა მეფის ასული. ერთიცა და მეორეც იყვნენ თავიანთ დროის კვალად განათლებულნი, მწიგნობარნი და მცოდნენი ბერძულის, რომაულს, ასირულის, სპარსელის და სომხურის ენების და მწიგნობრობის. გიორგის და მარიამს დიდი სიყვარული და მეგობრობა აქვდა ოსების მეფის, მთავრების და ერის, რაისა გამო მათში საურთიერთო კავშირი და მეზობლური განწყობაც იყო დაცული მკვიდრად. გიორგი და მარიამი არიან გამოხატველნი. ქართველთ, სომეხთ, აფხაზთა, ოვსთა და სხვათა ერთობის და კავშირის X საუკუნის დამლევინდამ მთელს XI საუკუნის გასვლამდე. ოვსთა და ქართველთ ერთობას გარდა მარიამი იქამდის მაღალის განსჭვრეტის იყო, რომ მას ხშირი შისვლა მოსვლა აქვდა თვით ბიზანტიის იმპერატორის წინაშე თამამი მეგობრობა. მარიამის რჩევით ბაგრატი მეოთხემ ცოლად შეირთა ბიზანტიის იმპერატორის ახლო ნათესავი ელენე. ეს ქალი თვით მარიამს მოიყვანა კონსტანტინეპოლედამ.

რაც კი ოვსთა ერთობის გამოსახატავად სჩანს ბაგრატი მესამე და ამისი ძე გიორგი, იგივე არის გიორგის ძე ბაგრატი მეოთხე, რომელიც საქართველოს ისტორიაში დიდის დიდებით არის აღწერილი და რომელსაც მრავალ ნაირი ცდა და ღვაწლი მიუძღვის ქართველთ ტომის წინაშე და ოვსთა ერთობის განმტკიცების საქმეებშიაც. ამ ბაგრატის დროს ბრწყინავდნენ ქართველთ მთარგმნელნი გიორგი მთაწმინდელი, ექვთიმე ქართველი და იოანე ათონელი. რომელთაც განაშენეს და სთარგმნეს ბერძნულის ენიდამ თითქმის მთელი საღმრთო-წერილის წიგნები. ყოველივე ამათი შრომა და ცდა ბაგრატი მეოთხის პატივისცემით ჯილდოვდებოდა. ამ მთარგმნელთა მოქმედებას ოსებზედაც დიდი გავლენა აქვდა, რადგანც მათ ოსებთაგანაც წაიყვანეს ათონს ოსთა შვილები მოწაფეთ. რომელთაც იქ ზრდიდნენ. პირველა მეუღლე ბაგრატი მეოთხეს, ელენე, მალე გარდაეცვალა, მისგან დარჩა ერთი შვილი— გიორგი. ზოგნი ამ გიორგის მეორე ცოლს აწერენ.

პირველი ცოლის გარდაცვალების შემდეგ, ბაგრატი მეფემ ისურვა მეორე ცოლის შერთვა, საცოლოდ მათ ღირსეულად და საპატიოდ დაინახეს ოვსეთის მეფის ასული ბორენა, ოვსთა მეფის დურდულის დაჲ. შეუღლების ცნობა ოვსთა მეფემ დიდის პატივით მიიღო, ქორწინებაც მალე მოხდა, რასაკვირველია ქვრივის კაცის ანუ მეფეთა წესით. სათქმელია, რომ ოვსთა მეფეთა ოჯახი XI საუკუნეს იქამდის ზომიერის ბრწყინვალეობით ყოფილა გარემოცული, რომ მათ ასულის შერთვას არ დარიდებია ბაგრატი მეოთხე. თუ სახეში მისაღებია ბაგრატი მეოთხის ოჯახი დიდებით და სიბრძნის და მწიგნობრობის შემძლებლობით, ასევე უნდა მივიღოთ ოვსთა მეფეთა ოჯახიც. ბაგრატი მეფეს ოვსეთის მეფის ასულის ბორენისაგან რამდენიმე ასული მიეცა ერთი ამათგანი იყო ვაჟი დემეტრეც. რადგანაც ბაგრატი მეფის შემდეგ სამეფო ტახტი პირველს შვილს გიორგის ეკუთვნოდა, ამიტომ ბაგრატის მეუღლე ბორენამ,

თავის პატარა დემეტრე აღსაზრდელად მისცა მამა მძუძეს და გააბარა ანაკოფიას.

ესეთი გარეწობა დემეტრეს გაბარებისა გამოიწვია იმ გარემოებამ, რადგანაც ოვსთა მეფის ასული ბორენა დედოფალი მეტად გონიერი ადამიანი იყო, ფიქრი აქენდა, რომ ვაი თუ ჩემს გერს ჩემი ნაშობის შესახებ რამე შური ჩაენერგოს, ამაზედ მითქმა-მოთქმა, სამეფოს ტახტის მეცილებლად მიიღონო, ამიტომ დემეტრეს აღრიდგანვე მოვაცილებ და ავღზრდი მას ისეთის ხასიათებით, რომ მერე გიორგი მეფესთან სადავო არა ემნეს რაო. ესე მოისაზრა ბორენა დედოფალმა და ეს ასეც აღასრულა, თვისი ნაშობი სხვაგან მისცა აღსაზრდელად და თვით უოვლის ღონის ძიებით სცდილობდა, რომ ბაგრატი მეფის შემდეგ პირმო ძე გიორგი გამეფებულიყოს და არა მისი ნაშობი დემეტრე. დიდ-ბუნებოვან ადამიანმა იცოდა ქართული ხასიათები და ვითარება, მიტომაც მოიქცა ასე. ასეთმა საქციელმა მართლაც კარგი წაყოფი გამოიღო. ბაგრატის შემდეგ გამეფდა ძე მისი გიორგი, რომლის გამეფებისა და გაძლიერებაში დიდს მონაწილეობას იღებდა ოვსთა მეფის ასული ბორენა, მეუღლე ბაგრატი მეოთხისა.

ესლა აქ მოვიყვან „ქართლის ცხოვრების“ ცნობის ბაგრატი მეფის, მის მეუღლის ბორენას და მათ შვილთა შესახებ. — „ბაგრატი მეფემან შეირთჱ ბორენა დედოფალი, ოვსთა მეფის ასული, და დურღულელისა. ხალხ ამისა შემდგომად სხვა ძე დარჩა გიორგი მეფესა, ანაკოფიას შინა, ოვსთა მეფეთა ასულისა, მკარესა ცალსა თანა გიორგი მეუისასა, და სხსუთაგან იყო მათ შუა შიდათა სარბარი და ყრმა მცირე იყო სახელით დემეტრე: ვერცა ვაჟ-მეფეს, თუშცა ვის გულებ ედვა, და ვერცა გამახდევს ბაგრატი მეფემან დედამან მისმან და არცადა თაკადთა დიდებულთა ამის საქმეთსათა, და ვერდარა დაიდგნა, და წარვიდა სამეფოსს მისგან, და შიმართა ბერძენთა მეფესა, და წარკეტანა თანა ანაკოფთა, და მიერითგან წარუხდა ანაკოფთა მოაქაყამადე აფსაზთა მეფესა“. ეს ცნობა დემეტრე მეფის ვითარებას სხვაფერ გადმოგვცემს და მეორე

ცნობა ჩვენის მატთიანისა ზემოურად გვაუწყებს, როგორც ჩვენ მოვიხსენეთ. უფრო კი პირველი ცნობა არის სახეში მისაღები, რადგანაც ბორენა დედოფალი თავის გერს გიორგის დიდის პატივით მზერდა და ბაგრატ მეფესთანაც კარგი, სათნო განწყობილი ცხოვრება აქვდა, უშფოთველი და წყნარი, საქართველოს ერის და სამეფოსთვის სასარგებლო და ხელსაყრელი.

ბაგრატ მეფესთან ოვსთა ერთგულებას და მის დედინაცვლის ბორენას კეთილ ქცევას და განწყობას მუდამაც ვხედავთ, რომ როდესაც ბაგრატ მეოთხეს ქართლში ებრძოდნენ არაბთა ფადლონ და მის მომხრენი, რადგანაც თფილისში მათი ემირი იჯდა და თავისებურად განაგებდა, ბაგრატი კი განძისა და თფილისის არაბთა ემირი, წინააღმდეგ საომრად ემზადებოდა, მათი გაძევება სურდა და ქართლ-კახეთის გათავისუფლება. ამიტომ მტკვრის პირას შეებნენ მტერს ქართველნი, კახნი, აფხაზნი და ოვსნი. სამწუხაროდ ამ ომში რსთა მეფის ერთმა მონათაგანმა მოკლა კვირიკე მეფე კახეთისა, მესისხლეობით, რადგანაც მას ზედ წინედ, ომის დროს, კვირიკე მეფეს შეცდომით მოეკლა ოვსთა მეფე ურდურე. ამ ამბავს „ქართლის ცხოვრება“ ასე მოგვითხრობს:— „მადგენს დაშქარნი კახნი და ჰერნი, მას უამსა მოკლულ იყო დიდი კახთა მეფე კვირიკე, ოვსისა განისა მანისაგან, რამეთუ წებასა შინა ოვსთა მეფე ურდურ მოკლა კვირიკე კახთა მეფესა, ამისათვის მოკლა კვირიკე მეფე მკისისხლეობითა: ხადირანასა შინა, ფიდარზის ვარასთან ოვსისა მანისა მიერ“. ოვსებს რომ დემეტრი მეფის გამო ბორენა დედოფლის შულლი ჰქონიყოთ, მაშინ ხომ ოვსნი არ მოეშველებოდნენ დიდის ფადლონის, განძი ემირის დაძარცვებასა და განდევნაში. ბაგრატ მეოთხეს ოვსნი დიდს დახმარებას აძლევდნენ, ამათს შრომასა და ამავს დიდი ადგილი და მნიშვნელობა უნდა მიეცეს ბაგრატ მეოთხისაგან საქართველოს გაძლიერების საქმის წინაშე.

აქ საყურადღებო ერთი ის არის, რომ „ქართლის ცხოვ-

რება“ ოვსის მეფის ერთ მეომართაგანს, ოვსთავე მეფის მონად აღიარებს. ოვსთა მონებთა შესახებ თუმცა ბევრი არა ვიცით რა, მაგრამ აქედამ სჩანს, რომ ოვსეთშიაც ძველადგანვე მონებაც ყოფილა, მონათ მონებიც, ბატონყმობაც. ყოფილა და ყოველივე ამის მსგავსი ყოფა-ცხოვრება მდამალთა და შშრომელთა ისევე, როგორც იგი ქართლ-კახეთშიაც იყო. ბაგრატ მეფემ რომ ოვსები დიდის პატივისცემით უმზერდენ, ამას გამოაჩენს შემდეგი გარემოებაც, რომელიც ჩვენს ისტორიაში თამამად გახლავსთ მოთხრობილი.

ფადლონის განდევნის შემდეგ, ბაგრატ მეფე, აფხაზეთს იყო წასული. ამით ისარგებლა ფადლონმა და ხელ ახლა განიძრახა საქართველოზედ მომატებულის ლაშქრით წამოსვლა, მალე წამოვიდა კიდეც, ქართლის საზღვარზედ გადმოვიდა, ეს ამბავი ბაგრატმა მალე შეიტყო, იგი მალე დაბრუნდა ქართლს, მოიშველია დორღაელი, მეფე ოვსთა, ორმოცდა რვა ათასითა ოვსის მეომრით, ბაგრატმა ამ ჯარს მისცა მხედარ მთავრად თვისი შვილი გიორგი, წარტანა თანა და აბრძოლა. მტერზედ გაიმარჯვეს ქართველთა ოვსთა დახმარებით, მტერი გადევნეს, ბევრი ქონებაც წაართვეს. ოვსებს რომ ბაგრატზედ მტრობა ჰქონიყთ, მაშინ იგი ოსთა ლაშქრებს გიორგი კურატპალატს არ წარატანდა სალაშქროთ. ამ ბრძოლის შესახებ „ქართლის ცხოვრება“ გვაუწყებს:—და წაიხვნა აკარანი და გამოაუკანა დორღაელი, ოვსთა მეფე, ორშეცდა რვა ათასითა, და წარიყვანეს ძე მისი გიორგი კურატპალატი და მოახრეს განძა და აღიღო ტყვე და ნატყვენავი ურიცხვნი და გაკზავნა თავის საშეყოფად. ამის შემდგომად აღირიცხვიდა დიდმან ოვსეთის მეფემან დურღულემან, დის სიძის მათისა ბაგრატ სევასტოსიანისათვის, და ითხრვა დარბაზობა ბაგრატისაგან, ხოლო ბაგრატ ნება სცა და მხარულად წამოემართა ოვსთა მეფე, და მოვიდა ქუთათის და ნახა და მათი დედოფალი დედა გიორგი კურატპალატისა“. მეფე ბაგრატ დიდის დიდებით მიეგება ოვსთა მეფეს და ლაშქარს, ნახეს ბორენა დედოფალი, დაჰყვეს თორმეტი დღე და ამ ხნის განმავ-

ლობაში იყო დიდი წვევა მათი. ზამთარმა დააჩქარა ოვსთა მეფე და ერი, თორემ ესენი კიდევ დარჩებოდნენ ქუთაისს, ბაგრატი მეფის კარზედ. ასეთი დიდი სიყვარული აქვდათ ოვსთა და ქართველთ. ქართველთა და ოვსთა ურთიერთ თანხმობას აცხადებს ბაგრატი მეოთხის გარდაცვალების დღეთა აღწერა და გიორგი კურატპალატის გამეფება.

მეფე ბაგრატი სამშვილდეს გახდა ავით, იგი ტრახტევანით ჩამოიტანეს თფილისს, მან სიკვდილი წინათვე იგრძნა და ამიტომ ისურვა წინაღვე თავის შვილის გიორგი კურატპალატის გამოცხადება მეფედ. ამ დროს, ანუ ბაგრატის გარდაცვალების უამს თანა დაძსწრეთა ცნობას „ქართლის ცხოვრება“ ასე აგვიწერს: — და მოიყვანეს ქართლს შუეუ, და ყოველნი დიდებულნი მისნი მუნ მოვიდეს, და მოვიდა დედა მისი, მარია დედოფალი, და ცოლი მისი ბორენა, და ასული მისი მარიაში და შემდგომად შვირედთა დღეთა მიუთვალა ძე მათი გიორგი კურატპალატი შუეუდ, დიდებულთა ამის სამეფოსათა და ყოველნი შეკუდრა მასა, რქვა დედასა თვისსა: — „დედაო შეწეინვი შენ“ რამეთუ ყოველნი მობილნი შენნი წარგვიქციენ წინა და ეგრეთვე შენ მოკვდები და შემდგომად ამისა კარდაიცვალა შუეუ ბაგრატი“. მეფე ბაგრატი რამდენათაც დიდებული მთავარი, გამგე იყო ქართლის, იმდენათვე ოვსეთის ერის, რასაც ვერც ერთი ოსი უარს ვერა ჰყოფს, ბაგრატის სიკვდილის წუთს, არაბთა კვალად გაიმაგრეს ფეხი თფილისში და განძის ეპირის დახმარებით თფილისის ემირმაც დაიწყო მოქმედება.

ებლა აქ ვიტყვიტ ბაგრატი მეფის ძის დიმიტრი მეფის შესახებ, რომელიც იყო ნაშობი ბორენა ოვსთა მეფის ასულისაგან. ბაგრატი მეფის და დედოფლის ბორენას სურვილით დიმიტრი ანიკოფსიას აღიზარდა, იქ მიიღო სწავლა-განათლება, მერე კონსტანტინეპოლსაც იყო ბიზანტიის იმპერატორთა კარზედ, იქ მან დროს შესაფერი სწავლა მიიღო, შემდგომ სწავლის საბერძნეთიდან დაბრუნდა საქართველოში, საქართველოდამ იგი გადავიდა ოვსეთში, თავის დედის ბიძებთან,

იქ დამკვიდრდა, იქ მიეცა ცხოვრებას, მერე იქვე დაცოლ-
შვილდა, ცოლად შეირთა ოვსეთის მეფის უახლოვე, ერთი ნა-
თესავ ქალთაგანი. მის მერე ისე მოეწყო საქმე, რომ ოსეთის
სამკვიდრო მეფეთა შორის შთამომავალნი შემცირებულან და
მიტომ სამეფო და საგამგებო ტახტზედ დემეტრე მეფე დამდგა-
რა, ან ამისი შთამომავალი, ეს არა სჩანს. ხოლო ის კი უწყებე-
ლია რომ ოვსთა მეფედ ითვლებოდა დემეტრე და შემდგომად
მის XII საუკუნის საშუალს, თამარ მეფის ქმრად გამოსული
ოვსთა მეფე დავით სოსლან ბაგრატიონი. ამ დიმიტრის შთა-
მომავალი ყოულია, რომელიც მეექვსე თავობად ითვლებოდა.
ესე იგი ბაგრატის შვილი იყო გიორგი, გიორგისა ბაგრატი,
ბაგრატის კვალად გიორგი, გიორგის დავითი, (აღმაშენებელი)
დავითის დიმიტრი, დიმიტრის გიორგი და ამის ასული თამარი
იყო, მათში ნათესაობის ხანმა უკვე განვლო საქრისტიანოს
წესით.

მხოლოდ ჩვენ არ ვიცით ის კარგად, თუ დემეტრე მე-
ფის გამეფების და გამთავრების შემდეგ, ოვსთა მეფეთა ტახტ-
ზედ ვინ მეფობდენ ოსთა მეფეთა შთამომავალნი თუ დემეტრე
მეფის შთამომავალნი. ის კი უნდა ვიქონიოთ სახეში, რომ
XII საუკუნეში, ოვსთა მეფეთა სახლის შვილებთ შორის, უპი-
რატესობა დავით სოსლანს უნდა ჰკავებოდა, იგი ისეთის დი-
დების სახელით და ოჯახის შვილად მოიხსენება და ღირსეულ
ადამიან თამარ მეფის საქრმოდ. რაისა შემდეგ ექვი აღარ უნ-
და გვქონდეს მასზედ, რომ დემეტრე მეფის შემდეგ, ოვსთა
სამეფო ტახტზედ სხვა გვარის წევრთაც სჭეროდესთ უპირა-
ტესი სამეფო ტახტი და ადგილი. გარემოებას ისე მოუწყვია
საქმე რომ დემეტრე თუ მისს შთამომავალნი ოსეთის სამეფო
ტახტზედ ძალით კი არ გამეფებულან, არამედ ნებით, რადგა-
ნაც დრო მოსულა ისეთი, რომ ოვსთა მეფეთ რიცხვი მოს-
პობილა, ამოწყვეტილან და დემეტრეს მომავალთ კი მომრავ-
ლება დაუწყვიათ, რაისა ბედით მათ რგებიან ტახტი და გამ-
გეობა ოვსთა მეფეთა.

ვფიქრობთ ასე, მაგრამ ამის დასკვნას ოგსეთის მეფის ხუდანის ქალის, ბურღუხანის გიორგი მეფეზედ გათხოვება კი ექვს გვაძლევს, რადგანაც გიორგი დიმიტრის ძე მეხუთე თავობად უნდა ჩაითვალოს დემეტრე მეფის შემდეგიდამ, ამას ჩვენნი საეკლესიო კანონი კი არ იზავდა. მაინც არ ვიცით ამის ვითარება, იქნება მეხუთე თავობათა შეუღლებაც შეიწყნარა ეკკლესიამ და ნება მისცეს შეუღლების, თუ ეს ასეა, მაშინ თამარ მეფეს ხომ არ მიეცემოდა ნება თავის დედისავე მონათესავეზედ გათხოვების.

ვინ იცის, ამ გარემოებას კაი ისტორია აქვს, ხოლო ამ ისტორიის ცნობები დროთა და ჟამთა მიმდინარეობის წყვედიად შია ჩაფლულ-ჩამარხული. ოსებმა და თვით ჩვენმა ისტორიამაც კარგად არ იცის ამის ცნობა, თუ რა პიროვნება იყო ურდორე ოსთა ცხოვრებაში, თუმცა იგი სჩანს შემძლე სახელოვან პირად.

ურდორეს ბორენას გარდა ჰყავს ვაჟი შვილი დურღა, ანუ დურღულე. ხუდინის სიკვდილის შემდეგ ეს გამეფდა ოსეთში, ხუდანის ოჯახის და ღირსების შესახებ აი რასა სწერს დიმიტრი ბაქრაძე: — „პირველის ცოლის დედოფლის ელენას, გარდაცვალების შემდეგ, ბაგრატმა იქორწინა ბორენაზედ, ასეულებდ შემძლებელის ოსეთის მეფისა, რომლისა სამფლობლოც იმ დროს შეიცავდა დიდსა და მცირე უბანდოს“.

აქ უნდა შევჩერდეთ ერთ გარემოებაზედ, რომელიც „ქართლის ცხოვრებით“ გარკვეული არ არის და რასაც უსათუოდ კარგი ახსნაც სჭირია, იქნება ჩვენ ვართ შემცდარი. ჩვენ აქ ვასახელებთ, რომ ბორენა, ოსთა მეფის ურდორეს ქალი იყო მეუღლე ბაგრატ მეოთხისა, რომელიც ბაგრატმა შეირთა პირველი ცოლის გარდაცვალების შემდეგ, მეორე ცოლად, ვისგანაც ბაგრატს მიეცა ერთი შვილი, მეტი არავინ.

ამ გარემოებას ასაბუთებს „ქართლის ცხოვრება“ ვახუშტის ისტორია, დიმიტრი ბაქრაძე და თითქმის ყველა ქართულ

მეისტორიენი. ისტორიულადაც თქმულია და ჩვენც ვსწერთ, რომ დავით სოსლანი არის შთამომავალი იმ დემეტრე ბაგრატიონის, (ბაგრატ მეოთხე. დიხ. ბაქრაძისა გამოც. 1880 წ. თფილ.) რომელიც ბაგრატს უშვა ბორენა დედოფალმა და რომელ ყმაწვილიც ბაგრატიონსავე სიცოცხლეში პატარა დემეტრე შამა მძუძეს მისცეს და ანაკოფისას გააბარეს აღსაზღვლად. მერე, ბაგრატიონის სიკვდილის შემდეგ, ეს ყმაწვილი დედამ წაიყვანა და ოსეთში გადასახლდა, სადაც დაშთა საყოველთაოდ. აქ გამრავლდნენ დემეტრეს მოსადევარ ბაგრატიონები. დავით სოსლანიც სწორედ ამის შთამომავალიც უნდა გახლდესთ, რადგანაც ოსეთში სხვა ოჯახის ბაგრატიონების გვარის წევრნი ჩვენ არავინ გვეგულება.

ბაგრატიონის ბორენაზედ ქორწინება ეკუთვნის 1049 წ. ჩვენდა სამწუხაროდ, ამ გარემოებას „ქართლის ცხოვრება“ მეორე ალაგას სხვა ნაირად გადმოგვცემს და ის რაც შეეხება ბაგრატ მეოთხეს და მის მეუღლე ბორენა დედოფალს, ყოველივე იმას სხვა მეფეს აწერს, სულ სხვა დროის პირთ დე ამით ირევა საქმე და საგანი გაურკვეველი რჩება, ამაზედ ჩვენ არ უნდა ვისაუბროთ, მაგრამ მას „ქართლის ცხოვრებაში“ ისეთი ადგილი უკავია რომ ჩვენგან მაზედ გაჩუმება არ ივარგებს „ქართლის ცხოვრება“ აი რას სწერს:

„ქეთახსსა შინა, ბაგრატ მეფემან შეიერთა ბორენა დედოფალი, ოსთა მეფის ასული, და დურდუღუღისა“, ეს ხომ ასეა და სხვაგანაც სწერია ასე, საიღამაც ჩვენც ვისარგებლედ. ახლა ცოტა ამ ცნობის ქვემოთ, იგივე მატთანე აი რას სწერს ამავე ბორენას შესახებ:— „ხოლო ამასა შემდგომად სხვაცა ძე დარჩა გიორგი მეფესა, ანაკოფისას შინა; ოსთა მეფეთა ასულისა, მეორესა ცოლსა თანა გიორგი მეფისა და აზნაურთაგან იყო მათ შუა მიდამო საუბარი და ყრმა მცირე იყო. სახელით დემეტრე, ვერც გაამეფეს; ვერცა ვის გულს ეღვა და ვერცაღა გამოინდვეს ბაგრატ მეფემან დედამან მისმან და არცაღა თავადთა დიდებულთა ამის სამეფოსათა“ და სხვანი. მერე კიდევ:

ბაგრატის ძმათ სჩანს ვინმე დემეტრე, რომელიც ჯერეთ ანაკოფიას სცხოვრებს, მერე კონსტანტინეპოლს. საქმე ისე ეწყობა, რომ დემეტრე მეფე თავის ძმა ბაგრატს ებრძვის და აფხაზეთს ართმევს. ამათში დიდი სისხლიც იღვრება.

ერთგან „ქართლის ცხოვრებით“ სჩანს: რომ ბაგრატის მამა გიორგი გარდაიცვალა, და მას, ბაგრატს გარდა დარჩა მეორე შვილი დემეტრეც, რომელიც შემდეგ ებრძვის ბაგრატს. ამგვარივე ცნობა და სწორედ ასეთივე სახელის პირთა ამბები გადატანილია ბორენასაგან ნაშობ დემეტრეზედ, თქვენ აღარ იცით, ეს ორი გარემოება როგორ გაარჩიოდ და როგორ ახსნათ. ყოველივე ეს და ამ ხსენებულ პირთა ამბებიც თითქმის ერთ დროს ხდება.

ყოველივე ეს აქ მიტომ მოვიყვანეთ, რადგანაც „ქართლის ცხოვრებაში“ ასე არევიდარევით არის ანუხსული, თუმცა ჩვენ კი იმ აზრზედ ვდგევართ, რომ ბორენას ნაშობი დემეტრე არის ძე ბაგრატისა, რომელიც დედას, ბორენას გადაჰყვა ოსეთში და აქედამ ეს სხვაგან აღარსად წასულა. ამას გარდა თუ კონსტანტინეპოლს მყოფი დემეტრეც გახლავსთ ბაგრატისავე დროს, იგი შეიძლება ნამდვილ ბაგრატის ძმა იყოს, გიორგის შვილი. ისიც შეიძლება ვსთქვათ, რომ გიორგი მეფეც თავის შვილი ბაგრატივით დაქვრივდა, ამასაც ჰყვანდა მეორე ცოლი, ვისგანაც ეშვა მასაც მეორე შვილი დემეტრე, რასაც „ქართლის ცხოვრება“ მოგვითხრობს. ეს დარჩეს ასე, იგი გაარკვიონ შემდეგ დროის მკვლევართა.

რაც შეეხება ხუდანის ოჯახის შესახებ, ჩვენ უნდა ვსთქვათ, რომ თუმცა ურდურე მეფემ მთელი ოსეთი შტაბათ და სამეფოებათ დაყოფილი 1019 წ. ერთ სამეფოდ შეაერთაო. თუმც იმ დროდამ ოსეთში ერთი მეფელა იყოვო. ეს ვგონებთ, რომ დროებით უნდა ყოფილიყოს, სულ ათი წლის განმავლობაში, იქმნება ცოტაც მეტ ხანს, გინდ ოცი წელი, მერეკი, როგორც ეტყობა იგი მოშლილა და ამ მოშლის მიზეზებიც რასაკვირველია არაბები იქმნებოდნენ. ამას ჩვენ მი-

ტომ ვფიქრობთ, რადგანაც XI საუკუნის ნახევრამდის ოსეთი უკვე დანაწილებულია. ერთი მეფის დროს, ოსეთის მეფედ სამი მეფე სჩანს, სამივე ოსეთის მფლობელნი.

მხოლოდ ის კი არ ვიცით თუ ეს მეფენი ვინ არიან, ერთმანერთში ნათესავობა აქვსთ თუ არა, ერთი გვარისანი არიან თუ სხვა და სხვა გვარისანს და იქმნება მათ ნათესავობაც არა აქვსთ ერთმანერთში, ვფიქრობთ, რომ სწორედ ეს ასეც იქმნებოდა მათში და ოსთა მეფეებს ერთმანერთში. არც ნათესავობა ექმნებოდათ და არც ერთი გვარის იქმნებოდნენ, ეს აქილამაც შეიძლება ვიფიქროთ, რადგანაც ოსთა მეფის ქალებს ისე ხშირად ირთავდნენ ქართველთ მეფენი, და რა მოხდა, რომ იმ ხნის განმავლობაში, ქართველთ სამეფო ოჯახს ვერ დაენათესავდნენ ოსთა სამეფო ოჯახის წევრნი. მაგრამ თქმულა და კიდევაც ვიტყვი. რომ ოსეთში მეფობდნენ რამდენიმე გვარის წევრნი და მიტომაც მათში ქართველთა ნათესავობაც მალე არ ხდებოდა. გარდა ამის ისიც შეიძლება ითქვას, რომ ერთი გვარი მეფისა, მაგალითებრ ხუდანის იყო ძველი, ძველის ძველი და დანარჩენნი კი იცვლებოდნენ, როცა ვინმე სადმე გაიმარჯვებდა ომში, ან საომარ ფალაენობაში, მაშინ იგი გახდებოდა ოსთა მეფეც.

ამიტომ აქ ცნობებს მოვიყვანთ ისევ ბორენა დედოფლის ცნობილამ, რადგანაც ეს გარემოება ნებას გვაძლევს რომ ვისაუბროთ, როგორც ქართველ მეფეთა ოჯახის ოსებთან და ნათესავებზედ, ისევე იმ გარემოებაზედაც, თუ ოსებს ერთ დროს რამდენი მეფე უნდა ჰყოლიყოთ. ამას გამოაჩენს თვით მსჯელობათა დაკვირვება და ისტორიულ საგანთა გარკვევა. მაგალითის ანუ სხვასაც აი აქედამ შეუდგებით: საჭიროა ეს მით რფრო, რადგანაც ქართველთ ნათესავობა კარგად აჩენს თუ ოსებს ერთ დროს, ოსეთში ერთი მეფე ჰყვანდათ, თუ ორი და სამიც.

ოსეთის ერის ისტორიის შესახებ ბევრი რამ არის გასარ-

კვევ-გასაცნობი. ოსთა მეფეებს გარეშე, სხვა ცნობები ჩვენ ოსებზედ არა გვაქვს რა. რაც არის დარჩენილნი, ისინიც გაურკვეველ არიან. ამიტომ გასარკვევია „ქართლის ცხოვრების“ ოსეთის ისტორიის შემდეგი ცნობანიც:

ბორენა დედოფალი ბაგრატის მეუღლე, ამისაგან რამდენი შვილი მიეცა ბაგრატს. ბაგრატის შემდეგ, საქართველოს ტახტზედ ვინ ავიდა მეფედ, ბორენას ნაშობი, თუ პირველის ცოლისაგან ნაშობი, რომელიც ბერძენთა იმპერატორის ძმის წელი იყო.

ვინ არის ბაგრატის დედა, ბაგრატის მამაც იქმნება დაქვრივებული იყო, იქმნება ამის პირველი ცოლიც ოსის ქალი იყო და მეორე სომეხთა მეფის ასული—მარიამი.

ვინ არის დემეტრე მეფე, ვისი ნაშობი და ვისი ძე, რომელიც ბაგრატს ებრძვის. ვინ არის და სად არის ოსთა ბორენასაგან ნაშობი დემეტრე და იგი სად სცხოვრებს. ოსეთში თუ ქართლში, აფხაზეთიდან ეს ებრძვის თავის ძმას, თუ ბაგრატ მეოთხეს თუ ბაგრატ მესამის ძმა—გიორგი.

ფიქრობთ, რომ „ქართლის ცხოვრების“ ცნობა არც დარევით არის გარდმოცემული. ფიქრობთ, რომ ბაგრატის ორივე შვილები—ვაჟები ბორენას ნაშობნი უნდა იყვნენ გიორგიც და დემეტრეც. თუმც ჩვენ ზემოდ სხვა გვარ დავსწერედ. ხოლო კონიერმა ბორენამ თავის მცირე წლოვან შვილი უფროს ვაჟს მოაცილა და ჯერედ ანაკოფსიას გააბარა და მერე ოსეთში გადაიყვანა, რომ ქრმის სიკვდილის შემდეგ, გაშეფების დროს, უმცროსი მისი ნაშობი ვაჟი უფროს მისავე ნაშობს ვაჟს, ტახტის მემკვიდრეს არ შესცილებოდა, ჩხუბი არ მოსვლოდეთ ტახტის გამო.

ამას ჩვენ შემდეგი გარემოებაც გვაფიქრებინებს: ფადლონის გამეფებაში, ბაგრატმა თავის ცოლის ძმა, ოსთა მეფე დურღულს სთხოვა. ოსთა მეფემაც შეყარა დიდი ძალი ჯარი და ქართლში გადმოვიდა თავის სიძე ბაგრატის საშველად. ბაგრატმაც მისცა ჯარი, მხედარ-მთავრად თავის შვილი გიორ-

გი კურატპალატი გააყოლა. ამათ სძლიეს განძის ემირი და გააძევეს. ამ ომში ღურღულმა ოსთა მეფემ დიდი გმირობა გამოიჩინა, დიდი სიმდიდრეც იშოვნეს, ღურღულმა თავის ნაშოვნის ყოველივე ოსეთში გაგზავნა.

მერე ოსთა დიდმან მეფე ღურღულმა, ისურვა თავის დის და დის წულის გიორგის ნახვა, ამისთვის ითხოვა ნება ბაგრატი მეფისაგან. ბაგრატიმა ნება დართო სიამოვნებით. ოსთა დიდი მეფე ღურღული თავის რჩეულის თავადებით, აფხაზეთის გზით შემოვიდა ქუთაისში, სადაც ცხოვრებდა ბაგრატი მეფე და მისი ოჯახი. აქ ოსთა დიდმან მეფე ღურღულელმან ნახა თავის და ბორენა და დის წული გიორგი კურატპალატი. ოსთა მეფე ქუთაის დარჩა თორმეტ დღეს და იყო თურმე სიხარული დიდი.

ეს ცნობაც ამას გვაუწყებს, რომ გიორგიც და დემეტრეც ორივე ბორენას ნაბოძები არიან, მაგრამ რადგანც ხელნაწერი ოსების ცნობა სხვა გვარ მოიხსენებს, ამიტომ ჩვენც ისე დავსწერედ და აქ ჩვენი მოსაზრებაც დავრთეთ, დანარჩენის მეფეთა ცხოვრების ძიებისათვის მე გული არა მაქვს, ეს სხვებმა გაარკვიონ მიტომ კი არა რომ იგი მეფეთა ცხოვრებას ეხება, არამედ ნაწილი არის იგი ოსეთის ერის ისტორიის. რომელი ერის ცხოვრების საქმენიც დაბნელებულია ოსთა ცხოვრებასა და ისტორიაში. საფუძვლად ამის არის შემდეგიც.

„ქართლის ცხოვრება“ მოიხსენებს ოსთა დიდს მეფე ღურღულს, მის დიდს, რჩეულ თავადის შვილებს და მათს დიდს სიხარულს და ქეიფებს, ხოლო ოსეთის ერს კი არ ახსენებს, თუ ამ დროს, როცა ღურღული თავის თავადებით ქუთაისში ქეიფობდა და სიხარულში იყო, ამ დროს, ოსეთის ერი როგორღა იყო და არაბთა ზეგავლენისაგან როგორ სცხოვრებდნენ, იქ ამაზედ არაფერია მოყვანილი. ამიტომ ჩვენი ოცნებაც ცარიელი ჩონჩხია, იგი მარტოდ ოსების მეფეთა ცნობებს შეეხება და სხვა არაფერს.

ბორენა დედოფლის გაშო შენიშვნა.

ისტორიული ცნობების დასკვნას გვაძლევს ვიფიქროდ და
თამამად შემდეგი:

ოსებს ორი მეფე უნდა ჰყოლოდებოდა, ერთი კავკასიის
აქეთა მხრის, მეორე იქითა მხრის. ამათ გარდა ოსებს სხვა და
სხვა თავად ერისთავებიც უნდა ჰყოლოდესთ.

ვფიქრობთ, რომ ოსთა აღმოსავლეთ კუთხის მეფეს და-
სავლეთ კუთხის მეფესთან იქნება ნათესაობაც არ აქვნდათ.
იქმნება ერთის მეფის გვარი სხვა იყო და მეორესიც სხვა. ეს
აი რაზედ მყარდება: ბორენა დედოფალი ოსთა მეფის ურდო-
რეს ქალი გახლავსთ, ამ ქალს ირთავს ბაგრატი მეოთხე. აქედამ
ურდორეს და ბაგრატის ოჯახში სჩნდება ნათესავობა. ეს
ხდება XI საუკუნის 25 წლებს.

ამის შემდეგ გადის მცირე ხანი, ბორენა ქვრივდება, იგი
გადადის ოსეთში, თავის ძმა ოსთა მეფე დურღულთან და თან
მიჰყასს თავის ნაშობი მცირე წლოვანი ბაგრატის შვილი.

ბორენა სახლდება ოსეთში, მისი შვილიც ოსეთში იზრდე-
ბა, შემდეგ დროში, ამის შთამომავალი დავით სოსლანი ირ-
თავს თამარ მეფეს, ამის ქორწინების შესრულებას საეკლესიო
კრებაც ნებას აძლევს, რადგანაც იგინი ბაგრატიონების გვარ-
ში მეშვიდე თავობა არიან და მათ ნება აქვსთ ქორწინების.
ამის შემდეგ ხდება კიდევ, რომ გიორგი მესამეც ირთავს
ოსეთის მეფის ქალს ბურღუხანს, რომლისაგანაც იშვა თამარ
მეფე. როგორ ხდება ეს, რომ თამარ მეფის დედას, ოსეთის
მეფის ქალს, ბურღუხანს გიორგიზედ ნება მისცეს ჯვარის წე-
რის, საქმის სჯაშიაც არ შავიდნენ და ამის შემდეგ კი როცა
თამარ მეფე თხოვდებოდა, მაშინ კი საქმე გამოიძიეს, რადგან-
ნაც ნათესავობის შიში აქვნდათ და მხოლოდ გამოიძიების შემ-
დეგ მისცეს ნება ქორწინების.

თუ ამის შიში იყო, მაშინ ბურღუხანის გიორგი მესამე-
ზედ ქორწინების უფრო უნდა ჰქონიყოთ ფიქრი, რადგანაც

ბურღუხანი მეშვიდე კი არა და იქნება არც მეექვსე თავობა იყო, მაგრამ ამ დროს სულ ალაფერი იყო ამ გვარი.

აქედამ ვფიქრობთ, რომ ბურღუხანი უნდა იყოს ხუდანის შთამომავალთა მომდინარეთა ასული და დავით სოსლანი კი უნდა იყოს ბაგრატი მეოთხის შვილის დემეტრეს შთამომავალი, თორემ თუ ასე არა, მაშინ გიორგი მესამეს ნებას არ მისცემდნენ ბურღუხანის შეუღლებას. მიტომ რომ მათში ნათესაობა ჯერედ დრო შეუსრულებელი იქნებოდა.

ამიტომ ასე უნდა იყოს: ოსეთის სამეფოს განაგებდნენ მეფენი: ერთი შტო იყო ხუდანის წინაპრების და მეორე ოსთა მეფენი უნდა იყვნენ ბაგრატიონების გვარის წევრნი, ბაგრატი მეოთხის შვილის დემეტრეს შთამომავალნი. იქმნება ამ ორ მეფეთა გვარს ერთმანერთში ნათესაობაც არ აქვხდათ.

დავით სოსლანის გარდაცვალება მიეწერება 1220 წელს, არც გვიან, არც ნაკლებად, ცნობა არის, რომ დავით სოსლანი ოსეთში, ოსთა მეფეთა ოჯახში მოკვდა, აქედამ დასკვნა გამოგვყავს მის შესახებ, რომ XIII საუკ. ნახევრამდის, ოსეთში, ოსთა მეფეთ ბაგრატიონთ ოჯახის რიცხვი სჩანს, ამათ გარდა, ამ დროს, ხუდანის შთამომავალნიც იყვნენ და მეფობდნენ ოსეთში თუ არა! ამაზე კი არა სჩანს რა. მონგოლების შემოსევის დროდამ, ოსეთში უკვე ჩდებიან სხვა მფლობელნიც, ოსთა მოწინავე გვართა სხვა მეფენიც.

ქართველთ ბაგრატიონთ ნათესაობა ოსთა მეფეთა ოჯახებთან ჩვენ ისეთ მნიშვნელოვანად მიგვაჩნია, რაისა გამო ეს შენიშვნაც უნდა მოვიყვანეთ. თორემ ოდესმე მეისტორიესათვის ასეთი ნათესაობის საქმე საეჭვოთ დაშთება, ვინაიდგან ქართველნი ასე ხშირად ირთვენ ოსთა მეფეთა ქალებს, ეს როგორ იყო მათში, რომ მათს ასეთ ხშირ შეუღლებას ქრისტიანური ეკლესიის წესებიც ნებას აძლევდა, ისიც ქართული და ოსური ეკლესისაო.

ისტორიულის ცნობებით კარგად სჩანს, რომ ქართველთ

მეფენი და ბატონიშვილები ოსთა მთავართა ქალებს არც შემდეგ საუკუნოებში სტოვებდნენ უყურადღებოთ და თვით იმ აურ ზაურის და გახრწნის დროსაც, როცა საქართველოს მუსულმანები იკლებდნენ, მაშინაც კი ქართველნი ძრიელ ხშირად ირთავდნენ ოსის ქალებს. თვით XVIII საუკ. ვახტანგ მეექვსემ, ჩერქეზ ბატონის ქალი შეირთა ცოლად, მეფე ირაკლი II-ის შვილი ალექსანდრე ბატონიშვილიც ოსთა მთავრის ქალზედ დაინიშნა, მაგრამ ქორწინებამდის ქალს ყვაველი შეხვდა, თფილისში მოსული გარდაიცვალა, საქმე მით მოიშალა.

ეს ცნობა ჩვენ მოვიყვანედ მაგალითად, თორემ ჩვენ მაინცა და მაინც დიდ მნიშვნელობას არ ვაძლევთ იმას თუ ეს მეფენი ვის ირთავდნენ და ან ვის ქალებს ეტრფოდნენ. ეს ცნობა არის ნიშანი მის, თუ ქართველთა და ოსებს როგორი ერთობა ჰქონდათ ურთიერთ შორის ბოლომდე.

XI საუკუნეში, ბაგრატ ეოთხის დანათესაებამ ოსებს დიდი სარგებლობა მოუტანა. ამ დროდამ ბიზანტიელთ ოსეთი უფრო უკეთ გაიცნეს, რადგანაც მათ სიძებ ყოფილ ბაგრატ კურატპალატი ოსებს დაენათესავა. მართალია ამ დროს, საქართველო და ოსეთი არაბებს ეკავად, მაგრამ ქართველთა და ოსთაც საკმარად ჰქონდათ თვისი სულის ძალა. არაბებს ესენი მარტოდ ხარკს აძლევდნენ. ბაგრატმა ოსეთს დიდი ყურადღება მიაპყრო, ოსეთში ოსებს არაბული სწავლა არ აკმარა. მრავლად დაუხსნა სხვა და სხვა სახის სკოლები, მასწავლებლად დაუნიშნა ქართველნი და ბერძნებიც. ბაგრატ მეოთხემ მალე ოსეთი კარგად გააქვეყნა ბიზანტიის წინაშე.

ამავ ბაგრატის მიხვედრით, ოსთა შვილების რიცხვმა გარავლება იწყო შიო მღვიმის სასწავლებელში, აქ ბაგრტი მოესწრა იმისაც, რომ შიო მღვიმიდამ გამოსულ ოსის ნასწავლ ბერებს ნიშნავდნენ ოსეთის სკოლებში და ეკკლესიებში. მასწავლებლებად. მაშინ შიო მღვიმე იყო ოსთათვის იგი რაც ათონი და ათინა ქართველთათვის. ამის შესახებ თვით შიო მღვიმის სვანაქსაკიფ მოწმობს, ოსებს სწავლის ჩვეულება XI საუკ.

თვით XVIII საუკ. შერჩათ. ამ დრომდე აქ ოსნი განუწყვეტ-
ლივ გადმოდიოდნენ და საღმრთო სწავლას იღებდენ. მერე
ოსებში ბრუნდებოდნენ, სამღვდელო პირთ ნიქოზელი აკურ-
თხებდა ხოლო 1740 წლებამდე, ოსების სემინარია შიო (ღვი-
მეში გახლდათ, რომლის დაარსებაც ბაგრატ მეოთხეს ეკუთ-
ვნის ოსთა ძეთათვის.

სწავლა ქადაგების და ქრისტიანობის აზრით ოსთა სახე-
ლი დიდათ განითქვეს, ამათ სახელი მალე იქმნა ბიზანტიაში
გიორგი მთაწმინდელის წინაშეც ცნობილი. გიორგი მთაწმინ-
დელმა ოსები მთელ ბიზანტიას კარგად გააცნო. ამ დღიდან
ოსთა შვილებმაც იწყეს ათონზედ სწავლის მისაღებად წასვლა.
გიორგი მთაწმინდელის ერთი მოწაფე, მწიგნობარი გიორგი
მცირი ოსთაგანი გახლდათ, მთელს ბიზანტიაში ოსეთი ცნო-
ბილი იქმნა როგორც ერთი მაგარი კუთხე ქრისტიანობისა.
ოსეთის ასეთ ღირსებას იქამდის მიუღწევია, რომ იმავ დროს,
ბიზანტიელთ ოსეთში ხშირად უგზავნიად სხვა და სხვა მწვა-
ლებელ მამანი. ესეც კაი ნდობა არის საქრისტიანო ისტო-
რიაში ოსების მხრივ ბიზანტიელთ წინაშე.

გიორგი მთაწმინდელი მოგვითხრობს, რომ ბიზანტიაში
XI საუკ. გაჩნდა ერთი ვრლაც სევეროსი, ქრისტეს სწავლის ავად
შქადაგი. ამის სწავლას აუყოლიებია ხალხი და თვით ბიზანტი-
ის იმპერატორიც. საქმე ისე წასულა, რომ იმპერატორი თურ-
მე სასტიკათ სჯიდა იმ ბერებს, ვინც სევეროსის სწავლის წი-
ნააღმდეგი იყო. იგივე გიორგი მთაწმინდელი მოგვითხრობს შემ-
დეგს:

სევეროსის წინააღმდეგი ყოფილა ასკეტი ბერი მაქსიმე
განკაფული და ამის მოწაფენი ანასტასი პირველი, ანასტასი
მეორე. იმპერატორის ბრძანებით ეს პირნი შეუპყრიად, ჯერედ
უცემნიად, მერედ ციხეში ჩაუყრიათ. შემდეგ აფხაზეთში
გამოურეკიად და აქედამ ოსეთში დასაპატიმრებლად. მაქსიმე გან-
კაფული დაუპატიმრებიათ ოსეთის ციხე ჰიმრას. მოგვითხრობენ,
რომ ეს ციხეც ოსეთის საზღვარზედ არის. ანასტასი პირ-

ველი ჯერედ კოდორის ციხეში ყოფილა და მერე ოსეთში და ანასტანი მეორე დაუპატიმრებიათ ოსეთის ციხე შუკელს. ეს ციხეც ოსეთის საზღვარზედ სძევს.

ამავე დროს, ოსეთში მოსულან მქადაგებელნი მამანი კვირიაკოს. ამ მქადაგებელს ოსეთში ადვილად მოუღწევია და XI საუკუნე; უქადაგნია კიდევ. მერე ოსეთიდან გადასულა ადგილს ზინეაპოს და იქ მიცვლილა ოსეთში. ამავე მქადაგებლის დროს, ოსეთში მოსულა მეორე მქადაგებელი ლონგინოზი. ესეც ოსეთში დარჩენილა, აქ უღვაწნია და აქვე გარდაცლილა.

აქ საკვირველი ერთი ის არის, თუ ამ დროს, ოსეთში რა გვარად იყო ქრისტიანობის სწავლა გავრცელებული, მართლმადიდებლობასთან სწორე, თუ წინააღმდეგი. სჩანს, რომ ოსეთი მაშინ მართლმადიდებლობით სწორე იყო და ოსეთში მიტომაც გზავნიდნენ ექსორიად სვეეროს სწავლის მიმდევართ. ესეც ერთი ბეჭედი არის XI საუკუნე. ოსეთის ერის საქრისტიანობის ისტორიის. ამ დროთა ოსთა ცხოვრების და სახემწიფო მართვა გამგეობის შესახებ ჩვენ ზოგიერთ მეისტორიენი სხვა და სხვა ნაირად აღგვიწერენ. მაგალითსაც მოვიყვანთ.

ოსეთის ახალ დროის მეისტორიე, მოციქული დოქტორი პაფი სწერს, რომ 1019 წ. ოსეთის სამთავროები ერთად შეერთა ოსთა მეფე ურდორემ. ამ მეფემ შექმნა ერთს ფეოდალურ სამეფოდ ოსეთის ერიო. ამ დროს, ოსეთის მეფეს ჰქონდა თავის სატახტო ქალაქი, ჰქონდა ადმინისტრაცია და მასთანვე კანონიერი სახელმწიფო ცხოვრებაო. ამავ პირის თქმით, ამ დროს, ოსეთი დიდს მეგობრობასა და მორჩილებაში ყოფილა ბიზანტიელთ წინაშე. ოსთა მეფის ორი ქალიც კი ბიზანტიაში გათხოვილან. ამით ოსებს დიდათ უსარგებლნიად. ბიზანტიური წესები შეუსწავლიად, რასაც ოსების ცხოვრებაზედ კარგი ეკონომიური და პოლიტიკური გავლენაც აქვდაო. ეს პირი თავის ისტორიაში, ოსებზედ ბაგრატის დიდს ნათესაობას, ზე გავლენას და სხვა რამ ისტორიულ საქმეებს კი თითქმის მალავს, არ ახსენებს.

ამ აზრის შესამოწმებლად მოვიყვანთ შემდეგ ცნობას, რაც კი ოსეთის XI საუკ. საქმიანობას შეეხება.

საქართველოს ისტორიულის ცნობებით სჩანს, რომ ოსებს შთელს ოსეთში V საუკ. ერთი მეფე ჰყოლიად და მის გარდა წვრილი ერისთავები, ეს ერისთავები განაგებდნენ თურმე თავთავიანთ საბძანებლებს. ერთი ერისთავი ამათში მთავარივით ყოფილა, რომელიც ოსთა მეფეს ინახულებდა და ყველა ერისთავთა მართვა-გამგეობის საქმესაც მოახსენებდა. ცნობა არის იმაზედაც, რომ ვითომც ქართლის ერისთავნი სულ ამ ერისთავების ჩამომავალნი გახლავან. ამას ოსებში ზეპირათაც ლაპარაკობენ.

არაბებმა როცა საქართველო და ოსეთი დაიმორჩილეს და შეხარკედ გახადეს, მის შემდეგ კი ოსეთში ერთ მეფობა ოსების დაამდაბლეს. მაშინ არაბებს როგორც ოსთა მეფე ისევე მის ერისთავნიც, ხარკს ცალკ-ცალკე უხდიდნენ. ვინც მეტს ხარკს მისცემდა, იმას იგინი თვით ოსთა მეფეს უთანასწორებდნენ, ვინც ისლამს მიიღებდა, იმას კიდევ გადასახადს უნახევრებდნენ, როგორც ოსთა ერისთავს თევდორე და აფრასიონს უყვეს ისლამის გამო სიკეთე, იგი ოსთა მეფეს შეუდარეს. არაბების წყალობით VIII საუკ. ოსეთი გაივსო სხვა და სხვა მთავარ ერისთავებით.

ესეთი წესები ოსეთის ერს დიდათ ხრწნიდა და ღუპავდა, ამ გარემოებას დიდი ყურადღება მიაქცია ოსთა მეფე ურდორემ. ამან იგრძნა მის მნიშვნელობა, ამიტომ მან იმეცადინა და ოსთა წვრილმან მთავარ ერისთავები ისე დააყენა, რომელთაც მეფეზედ აღარავითარი საწინააღმდეგო აღარა შეეძლოთ რა. მათ წინ ოსთა მეფე წინანდელის უფლებით და პატივით განცხადდა. ეს გარემოება არაბთაც შეიწყნარეს.

ურდორე მეფემ 1029 წ. მოსჭრა თავის ფული, ძველი ხელთნაწერი ოსურ ფულის მოჭრაზედ შემდეგ სიტყვებს ამბობს: რაც მოგვყავს აქ. „ფულის ერთ მხარეს აქენდა არაბული წარწერა მეორე მხარეს ხუცური ასოების: ო.: მ: უ: და

შუაში ჯვარი. ფულის არაბული წარწერის ასოები მათ ხალიფას სახელს სახავდა. როგორ და რამდენ ხანს იჭრებოდა ოსური ფული ამის ჩვენ არაფერი ვიცით, მხოლოდ ისიც კი არის ნათქვამი, რომ ოსთა სხვა მეფენიც სჭრიდენ ფულს VII საუკუნეიდამაო.

ურდურე გონიერი კაცი იყო, ეს თურმე შეიშურეს არაბებმა, ამათ ისურვეს მისი დამცირება და დაუძლურება, ამის ოსტატობასაც შეუდგნენ, იგი გადაჰკიდეს ჯერეთ თვის მოსამზღვრე, მთის ერს, ჩერქეზთ, ჩეჩენთ და ლეკთაც, მაგრამ იქ ოსეთის სავნოდ არა იქმნა რა. ყველგან ურდორე იმარჯვებდა. არაბებმა მერე სხვა ხერჯი მოიგონეს, ურდორე მეფე გადაჰკიდეს კახეთის მეფე კვირიკეს. ამას ითხოვდა არაბთა პოლიტიკა, რომ კახეთი გაერთიანებულის ძალით არ დაწინაურებულყოს, არამედ ყოველთვის რყევაში ყოფილიყოს. ასე ყოფნა მათთვის საჭირო იყო. შემდგომ ურდორე მეფემ დაიწყო კახეთზედ ნავარდობა, გალაშქრება, ხალხის ხოცვა, ურდორეს ჰკითხავდენ ამის მიზეზს, იგი არას ამბობდა, ხოლო არაბთაგან კი ოსებს შემდეგი ანბავი ეძლეოდათ.

კახთა მეფე კვირიკე გვთხოვს, რომ ჩვენ მის საქმეებში არ ჩავერიოდ, იგი აპირებს, რომ ოსეთზედ გადავიდეს, დაიპყრას ოსნი, მერე კახედიც და ოსეთიც ჩვენ შეგვეერთოს რჯულით, შემდგომ ოსეთის ესევე კვირიკე დაიჭერს ქართლის ხალხს, თფილისსაც, ამ ხალხის გათათრებასაც გვპირდება. ესე ასმენდნენ ოსებს კვირიკეს შესახებ, კვირიკესაც რასაკვირველია ამ გვარად ატყუილებდნენ. საქმე ისე ოსტატურად ეჭირათ არაბებს, რომ ამას ვერც ოსნი მიხვდნენ და ვერც კახელნი.

ჩვენდა სამწუხაროდ, ოსთა და კახელთა გაურკვევლობით, კახეთსა და ოსეთში ბევრი რაჰ უბედურებანი ხდებოდა არაბთა გავლენით და მოტყუილებით. მაგრამ ბოროტებას არსაიღამ შეტყობა არ ეძლეოდა. არაბთა მოხერხებამ იქამდის მიახწია, რომ ბოლოს კახთა და ოსთა მეფე ურდურე მსხვერპლნიც

იქმნენ, — ერთმა მეორე მოკლა, მერე მკვლელი მეფე კიდევ მოკლულის მონამ მოკლა და ამით გაიმართა არაბებისათვის სანატრი კახთა და ოსთა ბრძოლა და სისხლის ღვრა. XI საუკ. არაბთაგან ბევრი რამ ხდებოდა კახეთსა და ოსეთში.

მათ ნაქნართ საქმეების შესახებ ყველაზედ ვერ ვისაუბრებთ, მოვიყვანთ ზოგი რამ ცნობათა ახსნას და ნამეტურ ერთ გარემოებას, რაც კი ოსეთის XI საუკუნის ისტორიას შესახება.

ოსეთისავე ისტორიკოსი სწერს, რომ ოსეთი გაერთიანდა ურდორე ოსთა მეფისაგან 1019 წ. ამ დროს, ამით ოსები დაწინაურებულან. ამას გარდა, იმავე დროს, ოსეთში შემოვიდნენ საბერძნეთის მქადაგ ბერები და ოსთა ერიც გაანთავისუფლეს საქრისტიანო მწვალებლობისაგანაო. ამას გარდა ესევე პირი სხვა საგნებსაც ეხება და ყოველივე ამ საგნებთა ცნობიერების ისტორიიდან ოსებს ქართველებთან ძრიელ შორს აყენებს.

ოსები შორს არიან ქართულს ეკკლესიურს გამგეობასთან, შორს სდგანან ცხეთის საკათოლიკო სინოდისაგან, შორს არიან ქართველ მეფეთა ნათესავობისაგან. შორს არიან ქართველთ ყოველ ნაირის მისვლა-მოსვლა — მეგობრობისაგანაც, იმავე დროს, მისივე აზრით, ოსებს არა აქვსთ ანბანი, იგინი სწავლობენ ბიზანტიურს ანბანს და მხოლოდ მას ხმარობენ ერთმანერთში მისაწერად. ოსეთის ისტორიაში თუ სადმე ქართველობას ახსენებს, იმასაც თავის და ძალაუნებურად, რადგანც ისტორიულის ცნობებით სხვა გზა არა აქვს, მაგრამ რა, იმასაც ყალბათ, ბოროტად. რას ნიშნავს ასეთი სიცრუე, ასეთი ისტორიული სიყალბე. განა შესაწყნარისია და მისაღები ის უკლებლობა, რომ საქართველოს ახლო მდებარე ოსებს იგოდენ შეუგნებლობა აქვდათ, რომ მათ შეგნებულ ქართველთ მეზობლობის მნიშვნელობის სულ არაფერი ესმოდათ. ამიტომაც ოსებს ქართველებთან არავითარი კავშირი და მისვლა-მოსვლაც არ აქვდათ, ოსები ისეთ უგუნურებაში იყვნენ

ჩავარდნილნი, რომ მათ ვისთანმე მიმართვის და შველის დავლენის თხოვნის შნოც არ აქვდა. ეს დასკვნა არის ამ ისტორიის.

ამიტომაც ოსებს, საბერძნეთიდან მოუვიდნენ ვილაც მკადაგებლები და ამათ აღადგინეს თურმე ოსებში დაცემული ქრისტიანობაო. ოსებში რომ არსებობდეს განათლების მექონი ინტელიგენცია, თავიანთ ქვეყნის ისტორიის მკოდნენი, მაშინ ასეთ პირთა ოსეთის ისტორიის ასპარეზად ნავარდობის ნებას არ მისცემენ; მაგრამ სამწუხაროდ, ჯერ დღესაც ეს ოსთა შორის არ გახლავსთ, ამიტომაც ეს ოფიციალური მსწავლულნიც სარგებლობენ, რაც სურთ და უნდათ იმას ავრცელებენ ოსეთის ერის და ისტორიის შესახებ.

ამას გარეშე, ეს მეცნიერ მეისტორიე, აქეთ სცემია, იქით სცემია და რაკი ოსთა ძველ საყდრებზედ ქართულ ანბანის ასოებს გარეშე სხვა ველარა უნახავს რა, ამიტომ გული გახეთქია, მერე ეს ცილი მოუგონია, რომ ვითომ ოსების საყდრებზედ ქართული წარწერები ქართველებისაგან ძალათ იქმნეს დაწერილები, ვითომ ქართველები ისეთი კაცი ჭამიები იყვნენ და ტომთაყლაპიები, რომ ესენი თავიანთ ახლოს მყოფ პატარა ხალხებს მუსრს ავლებდნენ და აქართველებდნენ, ყველას ძალა უნებურად ქართულ ანბანსაც ახვევდნენ თავზედო. ეხლა ის ანბანი, რომელსაც ქართველები ოსებს ახვევდნენ, იგი ქართველების არის და არა ოსების — ოსურიო. მიტომაც გამონახეს და შეუდგინეს ოსებს ოსური ახალი ანბანი. ოსეთში, საბერძნეთიდან ოსური ენის არა მკოდნე მისიონერები მოდიან, ესენი შერყეულ ოსებში ქრისტიანობას ამაგრებენ, ამდროს კი, ოსთა მეზობელ და მასთან მათ მონათესავე ქართველებს კი, რომელთა მისიონერებმა ოსური ენაც იცოდნენ, ოსებსაც კარგად იცნობდნენ, ანათ კი გულზედ ხელები დაუკრებიანთ და სძინავსთ. ასე გამოდის ამ ყალბ მსწავლულ მეისტორიეთა ნაწერების დასკვნა.

თვით ქართველთ მამათა ცხოვრება გვამცნევს, რომ მართალია ქართველნი, ისიც მარტო ქართლ-კახეთი და სამშვილ-

დე, არაბთ მეხარკენი იყვნენ, მაგრამ იმავე დროს, ქართველებს, ჰქონდათ ძრიელი ეკკლესია, ძლიერი კათალიკოზის საყდარი, ქრისტიანობის მქადაგნიც მრავალნი, რომელნიც მთასა და ბარში დადიოდნენ და არაბთა მეშურნეობის გამო, ცხარედ იცავდენ არა მარტო ქრისტიანობას, არამედ გვაროვნულ ცნებასაც, ოსთათვის საბერძნეთიდან მოსულთ ბერძნეთ მქადაგებელთ საქმე მოგონებულნი ქორებია ყალბ მენისტორიეთაგან. რა არის, ამით ქართველების ერთობა და გავლენა ოსებს მოაცილონ. ასეთ მომაკვდავ პირები ასე სჩადიან, ოსებს ქართველებისაგან მკაცრად აცალკევებენ, მაგრამ ისტორია და მისი მასალები კი ამ ორ ერის ერთობას მაგრად იცავს, რის წინააღმდეგაც ასეთ მამაკვდავნი ვერაფერს აწყობენ.

მართალია ის გარემოებაც, რომ არაბთაგან საქართველო და ოსეთი გაჭირებულ ხანაში ჩავარდა, რისა გამო აქ ქრისტიანობის საქმენიც ცოტათი მდაბლდებოდა, მაგრამ ისიც კარგად სჩანს, ამ დაუძლოურების დროსაც კი ქართველები და ოსები არაბთაგან სწავლობდნენ სხვა და სხვა არაბულ მეცნიერებას, სწავლას, არაბულ ენას, მათებურ ხელოვნობას, ვაჭრობას, ვარსკვლავთ რიცხვას, მკურნალობას და სხვათაც ბევრ რამეს, რაც კი შენიშნული იყო იმ დროის არაბთა შორის.

არაბები გვეფლობდნენ, ხოლო იგინი ჩვენს საქმეებში არ ერეოდნენ, ოსეთი მათ ხელში ისეც არ იყო დაცემული, როგორც ზოგი ერთნი ფიქრობენ, და ამის შესახებ სწერენ კიდევ ყალბ ისტორიულ ცნობებს. არაბთაგან ქართველებთან ერთად ოსები სწავლობდნენ როგორც ავს, ისევე კარგსაც. ესა სჩანს შემდეგის გარემოებიდამაც: ქართველნი და ოსები ისეთი მონები და დაცემულები რომ ყოფილიყვნენ, როგორც ზოგი ერთებს ჰგონიათ, მაშინ დავით აღმაშენებელის მეთაურობით ქართველნი და ოსები ხომ არაბებს ვერ დასძრავდენ, ვერ გააძევებდენ, საქართველო და ოსეთი ვერ გათავისუფლდებოდა. ქართველთ და ოსებს მაშინ მრავლად აქვდათ უმაღლესი სასულიერო და საერო სასწავლებლები, ჰყვანდათ მრავლად გა-

ნათლებულ მასწავლებელნი და მწიგნობარნი, მრავლად შენ-
დებოდნენ შესანიშნავი ტაძრები, ქართველნი და ოსნი ასეთ
წარმატების გარდა დაწინაურებულები იყვნენ შინაურის საქ-
მეებითაც, მათ ცხოვრებას თავის საკუთარი სახე და აგებულე-
ბა აქვდა, არაბთა ემირებს იგინი მარტოდ ხარკს აძლევდნენ.

ჩვენი მატთანე ამბობს, რომ ოვსეთი მტერთაგან შეუ-
ვალი იყო, ხშირად მას გარეშე მტერი ვერას აკლებდა. ეს
თუმცა ასე იყო, მაგრამ იმასაც არ დავფარავდ, რომ ოსთა
სამწუხაროდ, თვით ოვსთა დიდებულთა შორის სჩნდებოდნენ
ისეთნი პირნიც, თვით მათ მთავართა და დიდებულთა შორის,
რომელნიც ერთობ ადვილად სთესავდენ ურთიერთ-შორის შფო-
თებს, ომებს და სისხლის ღვრას, ამის მაგალითები ოვსებში
არამც თუ ერთხელ და ორჯელ ხდებოდა საუკუნეთა განმავ-
ლობაში, არამედ ოცჯერ და ორმოცჯერ, თითქმის ყოველ
წელს და დროს, მათ ელოდათ შინაურ დიდებულთაგან ერთ-
მანერთხედ სულ უბრალო რამის გამო ატეხა და ომის დაწყე-
ბა. ამისთვის კმარადა თუნდ ერთი ქალის გათხოვების მაგა-
ლითი, თუ ამა და ამ სახლის ოჯახიდან ქალი ცოლად შენ-
რად შეირთე და არა მეო.

ოვსებს მართალია მთელს თავიანთს არსებობასა და ისტო-
რიაში, ქართველებთან მხოლოდ V საუკუნის ნახევარს მოუხ-
დათ მტრობა და სისხლის ღვრა, მასზედ წინედ და შემდეგაც
ეს მათში არას დროს არ ყოფილა და ვახტანგის ძიდამ მო-
ყოლებული დავით აღმაშენებლამდე სულ იმას სცდილობდენ,
რომ ოვსებთან როგორმე სიყვარული ჰქონიყოთ და ყოველ-
თვის მათში მეზობლური და ამხანაგური კავშირი ყოფილიყოს
დაფუძნებული.

ჯერეთ არაბთა ფლობამ დააფიქრა ქართველნი და ოსნი,
ესენი მიხვდნენ იმ გარემოებას, რომ მათთვის შუღლი და უბ-
რალოდ ომები აღარ გამოდგებოდა, რადგანაც ხშირად ორივე
ერთი ერთ ტაფაზედ იწოდნენ. ოსებს ქართველებზედ უმეტესი

ნათესავობა სხვებთან აქვდა, მაგრამ ქართველთ უსიამოვნებას კი ერიდებოდნენ და ამ ნათესავობაში კი უფრო ხშირად იმართებოდა მაიი აურ-ზაური. მაგილითებსაც მოვიყვანთ:

უბარდოელნი, ოსთა მახლობლად მცხოვრებნი და ნათესავნიც მათი, ხოლო ოსთა ხშირად მებრძოლნი სჯულ ქრისტიანობის მხრივ, რაისა გამო მათ ხშირად ოსები მუსრს ავლებდნენ, რადგანც ოსნი მათ სჯობნიდნენ ყველაფრით. უბარდოელნი ჩვენ „ქართლის ცხოვრების“ ყიფჩახელებათ მიგვაჩნია.

ჩერქეზებს, რომელთაც ოსნი „ქესაქს“ უწოდებენ, ამათანაც ხშირად უხდებოდათ ისეთი ბრძოლანი, რის მსგავსი ქართველებთან V საუკ. შემდეგ არას დროს არ მოხდენიად. ოსნი კი ჩერქეზებს ყოველთვის სძლევდნენ.

ჩეჩნებს, რომელთაც ოსნი „ცაცანს“ უწოდებენ, ამათანაც თითქმის განუწყვეტლივ აქვდათ ომიანობა. ბრძოლაშიც ყოველთვის ოსნი სჯობდნენ მათ, რადგანაც ოსები მათზედ გაცილებით მაღლა იდგნენ შევნებით, საომარის მოწყობით, ადამიანობითაც კი და სხვაფრივითაც.

ლეკებს, ანუ შირვანელთ, რომელთაც ოსნი „ყუმიყს“ უწოდებენ, ამათა ხშირათ ისეთ ბრძოლანი გადახდენიად თავს, რის მსგავსნი ოსებს ქართველებთან სულ არ მოხდენიად. წარმოიდგინეთ, რომ თუმცა ლეკთა რიცხვი ოსებზედ ყოველთვის მეტი იყო, მაგრამ ოსები მათ სასტიკათ ამარცხებდნენ, რადგანაც ოსები ამათზედ გაცილებით ყველაფრით მაღლა იდგნენ.

ქისტები, ამათ ოსები „მყალებს“ უწოდებენ, ამათანაც ხშირად ჰქონიად სისხლით ბრძოლა და ესენიც მრავლად უმარცხებიან ხოლმე. ყველა ამ ხალხების წინაშე ოსნიც ყოველთვის მძლავრნი და სახელოვანნი იყვნენ.

ოსებმა, სისხლით ბრძოლა არ იცოდნენ ქართველებთან, მოხევებთან, თუშებთან, ხევსურებთან, ფშაველებთან და სხვა ასეთ ქრისტიანთ ქართველთ ტომთა მონათესავეებთან. XI

ზაუკ. შემდეგიდამ, რასაც უცხო ტომის მეთრორჩენი უმეც-
რულის თვლით უმზერენ და ქართველთა და ოსთა მივიწყებას
სწერენ, მტრობას და სხვებს, სწორედ ამ დროდამ იწყება
ქართველთა და ოსთა მეგობრობა და სიყვარული, რაც XII
საუკ. შემდეგ ხომ უფრო მტკიცედ დამყარდა. ოსებმა კარგად
იკოდნენ ქართველთ ღირსება, ამიტომ იგინი ქართველთ მე-
გობრობას დიდათ აფასებდნენ.

როგორც ვსთქვით, ოსები თუ მტრობდნენ უმეტესად
ზემო ხსენებულ ხალხებს მტრობდნენ უფრო. ოსები მათ
მტრობას მით უფრო არ სტოვებდნენ, რადგანაც ხშირად
თვით იგინი სტეხდნენ უბრალოდ და უსაგნოთ ოსების წინაშე
ბრძოლას, ოსებთან უსიამოვნებას იგინი არ ერიდებოდნენ
თვით ისეთ დროსაც, როცა ოსები სამეფოს წესებით მძლავ-
რად იყვნენ დაწინაურებულნი. XI საუკ. შემდეგ, ოსეთის ის.
ტორია XII საუკ. დიდათ უკავშირდება დავით აღმაშენებლის
მეფობას, ამიტომ მივალთ XII საუკ. და დავითის მეფობაზედ.
დავითმა იმერთ-აფხაზეთში მეფობის დროს, მსწრაფ გამოი-
ჩინა დიდი გარდამეტებული სამეფოს აღდგენის ნატვრის მხნე-
ობა. ამიტომაც იგი შემდეგ იწოდა „აღმაშენებელი“ იგი დი-
დი მონატრე იყო ქართლ-კახეთის ჯათავისუფლების, ასევე ოსე-
თის. ოსებს და ოსეთს იგი გარდამეტებულის პატივისცემით
უმზერდა, ნამეტურ დაბალ ხალხს. დღე და ღამ სცდილობ-
და მათს ერთობას საქართველოსთან, ჭეშმარიტის სიყვარუ-
ლით, გულ ახსნით, თავ-დადებით და სხვანი, რის მაგალითებიც
ოვსთაგან დავით მეფემ უადვილესად სცნა, ამიტომ მან ღმერთს
მადლობა შესწირა, ოვსთა მეფე და ოვსის ხალხი მიითვალა
თვის მარჯვენა მკლავად.

ოსთა ერის პატივისცემაში დავითი არ შესცდა. ოსთა მეფე
და ერი მას დიდს პატივისმცემლებათ გაუხდნენ. ოსების ესეთი
აზრი დავითმა წინადვე იცოდა, რადგანაც ოსები მას იმერთ-
შიაც შევლოდნენ ჯარის მოგროვების დროს. ქართლში ხომ
პირველ ერთგულებათ ესენი გაუხდნენ. ოსების დიდი იმედი

ჰქონდა ჯაფითს, მან ადვილად დასძრა არაბ-თურქნი და გააძევა ქართლ-კახეთ და ოსეთიღამაც.

დავით აღმაშენებელს ოსები ძმად შეეფიცნენ, დადეს ღრდი საერთო სიყვარულის მცნება, მის შემდეგ დავითმა საქართველოს მიჯნები დასდვა, აღმოსავლით გურგენის ზღვა, ასევე დასავლით ტრაპიზონამდის, ჩრდილო-დალისტან ოსეთ და სხვა კუთხენი. სამხრით არმენია. ასევე ოსთა სამეფოც შემოჰარგლა თვის მოსამზღვრე-ყაბარდოელ, ჩერქეზ, ჩეჩენთ, ინგუშებ და ლეკებთაგან, ოსეთის სრული სამეფოს სამთავროების საზღვრებიც დაარსა. მართალია ამ დროს, ოსებს გონიერი მეფე ზურაბი და ყავდინა ჰყვანდათ, ვგონებთ. ბაგრატიონთ გვარის თუ ხუდანის მომდევარნი, მაგრამ დავითმა ამ ოსთა მეფეთა სიკარგე არ იკმარა, მას, როგორც ქართველი ერის გონიერებით დაწინაურება სურდა, ისევე ენატრებოდა ოსეთის წარმატება, ოსთა ძეთა განვითარებაც. (d. ხელ.).

ამიტომაც ათინაში სასწავლებლად გაგზავნილ ქართველთ შორის, ერივნენ მთიელნი და ოსნიც. ამას ასაბუთებ-მოხვევის გრიგოლ ჩახრუხაძის ცნობაც. ამას გარდა თვით რუისის კრებაც მიტომმ ოხდა, რადგანაც დავითის აზრი ის იყო, რომ ამ ალაგს მთის ერნი და ოსნიც უფრო ადვილად დაესწრებიან, თვის ქვეყნის და ერის ცხოვრების ნაკლთა შესახებ თავისუფლად ილაპარაკებნო. ეს იყო მიზეზი, თორემ უამისოდ რუისის კრება უნდა მომხდარიყო თფილისში, ან ცხეთაში, რადგანაც ეს ალაგებია საქართველოს შუა გული.

რუისის კრებას პირდაპირ მთიელთა და ოსთა ცხოვრების საქმენი აქვენდა სარჩულად დადებულნი.

კრების მუხლებთა საგანნი ერთნაირად ეხებიან როგორც ქართლს, ისევე მთიელთ და ოსებსაც, რადგანაც მსჯელობის საგნის კილო სჯული, ქრისტიანობის მხარეც იყო, ამას კი ქართველთ გარდა მთიულნი და ოსნიც აღიარებდნენ, მთიულნიც და ოსნიც ქართლის კათოლიკოსს ექვემდებარებოდ-

ინენ. ოსები ქართველებს მარტოდ რჯულის მხრით ექვემდებარებოდნენ, სხვა ყოველივე მათი იყო.

ისტორიით ვიცით, რომ კრების ზრუნვა მიტომ იყო საერთოდ მიმართული ქართველებზე და ოსებზედაც, რადგანაც არაბებმა მთის ერსა და ოსებზედ უფრო დაასვეს თვისი ცხოვრების ბეჭედი, მათში ზოგი თუ სასარგებლო იყო, ზოგიც მავნებელი, ოსთა ერის ცხოვრების წესების გამფუჭებელი. მაგალითებრ ოსებს შეუტყუეს მცირედ ქრისტიანობა, ამას გარდა, არაბებმა ოსების ცხოვრებაში სხვაც ბევრი რამ მოთხარეს და არაბულს ყაიდაზედ გადააკეთეს. ამას დიდი ისტორია აქვს. არაბებმა იმეცადინეს და ოსის ქალები დაიახლოვეს, ყოველი არაბი მოხარული იყო, რომ რამე ხარკში ოსის ქალი მიეღო, ან ეყიდნა ვისგანმე, რასაც მათ ოსებიც კარგად შეაჩვიეს.

არაბნი ყოველთვის სცდილობდნენ და ოსთა ქალებს მრავლად ყიდულობდნენ და მერე მათ არაბეთში ამგზავრებდნენ. ოსების მტრობა მათ მიტომ უფრო აქენდათ, რადგანაც ოსნი ქართლ-კახეთის ქართველებზე უფრო თეთრი კანიანი და ლამაზი ხალხია და ამათ კი არაბნი ვერ იმონებდნენ ადვილად. ყველა არაბთა დიდკაცებს სახლში, ყმაწვილების გამზრდელათ ოსის ქალები ჰყვანდათ ძიძათ, მათი ფიქრი იყო, რომ არაბის ყმაწვილი თუ ოსის ქალის რძეს მოსწოვს, მაშინ იგი სხვა სისხლის გახდებოა.

არაბებმა ოსის ქალებს ასწავლეს პირის პარსვა, ან ლამაზათ მოკაზმვა. ამას გარდა ისწავლეს მათგან სახეზედ წითელ და თეთრ უმარილის წასმა. თმის გაშვება, ნაწნავების მხრებზედ ჩამოშვება. ისწავლეს „ჩირქის“ კეთება, ფერ-უმარილის და სხვაც ასეთნი. დავით აღმაშენებლის ერთ საფიქრელს მხოლოდ შეადგენდა ყიფჩახელთა საქმე, რომელნიც ოსთა მოსამზღვრენი იყვნენ. დავითს დიდად სურდა როგორც ოსების სიკეთე და არაბთაგან განთავისუფლება, ისევე ყიფჩახელეების უკრიმელ დამეგობრება, რადგანაც ჰამ დროს, ყიფჩახნი, არაბთაგან თავისუფალნი იყვნენ. იქ არაბთა ფეხი ვერ მოიკიდეს.

დავითმა ყიფჩახელების დამეგობრების საქმეში ოსთა მეფესაც სთხოვა. ოსთა მეფემ სიამოვნებით მიიღო დავითის დავლება; ოსთა მეფეც ჩაერია ამ საქმეში, მალე გაიბა საუბარი და ერთობის სიყვარული ქართველთა, ოსთა და ყიფჩახელთა შორის. ამ საქმის გამო დავითი ოსეთში იმგრეთილამ ხშირად გადადიოდა. ოსთა მეფისაგან დავითმა კარგად გაიცნა ყიფჩახელნი, ასევე მათი ცხოვრება, ამას გარეშე ოსის მეფემ დავითო გააცნეს კარგად თვით ყიფჩახელთა მეფეთა ოჯახის შინაური საქმენი და ის გარემოებაც, რომ მათ მეფეს ჰყავს კარგი მხედრობა, ომებში უძლეველნი, მასთან მხნენი და ნიჭიერნი, რაც ცნობილი იყო თვით არაბთათვისაც. არაბნიც ამიტომ შორილამ ფლობდენ მათ, სამხედრო საქმეებს გარეშე, ოსთა მეფემ დავითს კარგად გააცნეს ყიფჩახთა მეფის ოჯახის საქმენიც, ამასთანავე აცნობეს ისიც, რომ ყიფჩახელთა მეფეს ჰყავს ერთი ასულიც, გასათხოვარი, ეს ქალი არის კარგად გაზრდილი და ღრწეული დედოფლობის, ურჩია ოსთა მეფემ დავითს, რომ კანს ინებებთ თუ ამ ქალის შერთვას ისურვებთ თქვენა, მაშინ ჩვენსა და მათ შორის დიდი ერთობა და სიკეთე ჩამოვარდებაო.

ოსთა მეფის რჩევა დავითს დიდად მოეწონა. ამაზედ მალეობა უთხრა. ეს ჭკუიანი კაცი მიენდო ოსთა მეფის სიტყვას, მალე ყიფჩახთა მეფე ათრაქა შარალანის ძეს კაცები გაუგზავნა და თვისი ასული გურანდუხტ ცოლად სთხოვა. ესეთი თხოვნა ყიფჩახთა მეფეს დიდათ ესიამოვნა, ამისთვის გაიმართა კაცების გაგზავნ-გამოგზავნა. წერილების წერა, ოსთა მეფეც სცდილობდა. ყიფჩახთა მეფემ დავითს სთხოვა, რომ ოსთა მეფისაგან ნება აიღეთ, რომ ჩვენ ამ საქმისათვის მათს სამეფოზედ თავისუფლად ვიაროთო. ოსთა მეფემ სიამოვნებით დართა ნება ორივე მხარეს თავისუფლად სიარულის. ამ გარემოებამ ქართველთა, ოსთა და ყიფჩახთა სიყვარულს კაი საფუძველი დაედო. საქმე მოეწყო, დავითის ქორწინებაც მომზადდა, ამ საქმეშიაც ოსთა მეფე დიდს მონაწილეობას იღებდა.

ამ დროს ყიფიანთა მეფე ქრისტიანი ყოფილა, ასევე ზოგი ხალხნიც, ზოგს ისლამი ჰკავებია და ზოგს თვისი ძველი რჯული. დავითმა ქორწინების შემდეგ დიდი ყურადღება მიაქცია ყიფიანებთან, მათ ათასობით იწყეს გაქრისტიანება. XII საუკ. ნახევარს მთელი ყაბარდო ქრისტიანობას აღიარებდა, მერე კი მათ ეს დაკარგეს, ისევ ისლამს დაუკავშირდნენ. დავითის შეუღლების გამო ისევ „ქართლის ცხოვრებას“ ვალაპარაკებთ, რადგანც ამ საქმის მეთაური ოსთა მეფენი გახლდნენ.

— „ამისათვის წარავლინა კაცნი სარწმუნონი, და მოეწოდა ყიფიანთა სიმამრსა თჳსსა, ხალხ მათ სიხარულითა შინიავაღეს, კანა იოსოვეს გზა მშვიდობისა ოვსთაგან. ამისათვის აძულა შეფუმან და ბრძანა წასვლა ოვსეთსა და სიტყვისაშებრ თანა წარემართა და თანა წარიფანა გარკვი ჭეონდიდელი, მწიგნობართა უხუცესი თჳსი, სრული ყოვლითა სიკეთითა, სულისა და ხორცისისა, სავსე სიბრძნითა და კანთებითა, განმსრახი. სვიანი, ფროხილი, და საქმეთა და ღვაწლთა მისთა, შევიდეს ოვსეთსა და მოეკებნეს თანა ადრდილი ზატონთა, და თანა განკათული ყოველთა გზათა და საქმეთა და ღვაწლთა მისთა, შევიდეს ოვსეთს, და მოეკებნენ შეფენი ოვსეთისანი, და ყოველნი მთავარნი მათნი, და ვითარცა მანანი დადგეს წინაშე მისსა, აიხვნეს მძევალნი ორთაგანვე ოვსთა და ყიფიანთა და ესრედ ადვილად შეაერთან ორნივე ნათესავნი, და ჰყო მორის მათსა მშვიდობა და სიყვარული, ვითარცა ძმათა, აიხვნა ციხენი დარიულისა, და ყოველთა კანთა ოვსეთისათა და კავკასიის ძის თანა და შექნა გზანი მშვიდობისა, ყიფიანთათვის, და გამოიყვანა სიმრავლე ფრად დიდი, სიმამრი და ცოლის ძმანი თვისნი და არცა ცუდად დაშვრა, არცა უსაქმოდ მათი გამოყვანა, არამედ მათითა ხელითა მოსრა სრულიად სმარსეთისა ძალნი და დასცა შიში და ზარი ყოველთა შეიქმნა ქვეყანისათა და მათითა საქმითა თანა ყოვლითა ქმნნა საქმენი დარწმუნებულნი“.

ეს ამოდოლი ამონაწერი აქ მიტომ მოვიყვანეთ, რომ მკითხველი დარწმუნდეს მაზედ, თუ XII საუკუნეში, ოვსებს რა ძალა და მეზობლური ურთიერთობა უნდა ჰქონიყოთ ქარ-

თველებთან. როგორც ზემოთაც ვსთქვი, ჭეშმარიტად, რომ დავით აღმაშენებლის მხრით ოვსთა წინაშეც დიდი საქმე არის ეს, დავითმა ოსები, ყიფჩახნი და მთის ერნი სიყვარულით დააკავშირა თურმე.

დავით აღმაშენებლის მგზავრობა ოვსეთში მით არის კიდევ შესანიშნავი, რომ მას თან გაჰყვა ოვსეთში მწიგნობართ უხუცესი გიორგი ჭყონდიდელი, კაცი ბრძენი და გამოჩენილი თავის დროის სამეცნიერო და საღვთისმეტყველო მხრით, გიორგი ჭყონდიდელის მგზავრობა ოვსეთში უნდა ჩაითვალოს დიდს საქმეთ ოვსეთის ისტორიაში, ასეთი ბრძენი, სამღვთო მეთყველი, რიტორი, ფილოსოფი და მქადაგებელი პირი ოსეთს და მის ერს ერთობ იშვიათად სწვევიად ზოლმე, გიორგი ჭყონდიდელი ძველს ქართულს მწერლობაში კაი მშრომელ პირად ირიცხება. ამ ფილოსოფმა ოვსეთში ისეთი საქმენი ნახა რაისა გამო თავის სიცოცხლე და მოქმედება იქ ისეთ საჭიროდ შეჩაჩხა, რომ ოვსეთში თავის მეგობარს მეფე დავითას თავი დაანება, ოსეთში დარჩა, საქართველოში არ წამოჰყვა, ოვსთა შვილებთათვის დაარსა სასწავლებლები, დაუწყო მათ აღზრდა, გამოწურთვნა. გიორგი ჭყონდიდელი ოვსეთის ერის წინაშე გიორგი მთაწმინდელად უნდა ჩაითვალოს. ამან ეცადა ოვსეთში ოვსური ენის შესწავლას და მასვე დროს ზოგი რამ საჭირო ლოცვების ოსურათ თარგმნას, მას აზრი აქვდა რომ ოსურს ენაზედ ეთარგმნა „სახარება“ „დავითნი“ „სამოციქულო“ და სხვანი, ყველა საჭირო საეკლესიო საქრისტიანო წიგნები. რასაკვირველია ქართულის მხედრულის და ხუცურის ასოებით იწერებოდა ყოველივე მაშინ.

სამწუხაროდ, გიორგი ჭყონდიდელს, ამ ნიჭიერს მღვდელ მთავარს ჰაზრი ვერ განუხორციელდა. იგი ვერ შეესწრა ოვსთა ენაზედ საღმრთო წერილის თარგმნას და მწერლობის დაარსებას ოვსთა ძეთათვის. ოვსეთში დამკვიდრების და მოქმედების დაწყების შემდეგ მერვე წელიწადს ავად გახდა და ოვსეთშივე მიიკვალა. გიორგი ჭყონდიდელის სიკვდილი ყოფილა მოუ-

ლოდნელი, თავზარდამცემი თვით დავით აღმაშენებლისთვისაც, რადგანაც მეფეს სკოდნია დიდებული წადილი გიორგი ჭყონდიდელის შესახებ, ვისაც კი სკოდნია გიორგი ჭყონდიდელის შრომის დაწყების საქმე, იმას დიდათ გულს სტკენია მისი უდროვოდ სიკვდილი. ამ მღვდელ-მთავრის სიკვდილს „ქართლის ცხოვრება“ ასე აღწერს:

„ხოლო მაშინ, ოვსეთს უოფასა მიიცვალა გიორგი ჭყონდიდელი, და თავადგა სიყრმითაგანთა ჰატრანი მსახურებათათს, და ჰატვიითა დიდითა წარმოგზავნეს მონასტერსა ახალსა, და მუნ დაემარხა, რომელი იგლოფა უოფელმან სამეფომან, და თვით შეუქმან ვითარცა მამა, შემოსითა შავისათა ორმეოც დღე, ვიდრემდის იშვა ვახტანგ. რომლისა სახელითა დახსნა გლოფა“.

გიორგი ჭყონდიდელის ვანძრახვა ოვსთა მეფესა, მთავართა და დიდებულთაც კარგად სკოდნიად, მათ უფრო უგლოვნიად ეს აღამიანი, შესაფერის გლოვით მოუხსენებით დავით აღმაშენებლის წინაშე და დაუსაფლოავებიათ ახალს მონასტერს. ეს პირი ისე არავის დააკლდათ, როგორც ოვსებს, გიორგი ჭყონდიდელი რომ ისე მალე არ გადაცვლილიყო, მაშინ, ოსურს ენაზედ საეკლესიო წესების შესრულება ადვილად მოეწყობოდა, ოვეთის საყდარი ოსური ენით ჩაიდგავდა სულს, მისი ხმოვანება და ოსური ძაღებიც დედა ენით გაციკროვნიდებოდა, გიორგი ჭყონდიდელის ოსურ ნაშრომ ნათარგმნთ დედნებიც დაიღუპნენ და დაიფარნენ დროთა მიმდინარეობის ჯურღმულში. ამ უბედურებას ქართულთ მემატითიანენი უწოდებენ „წაღმართისათვის—უკულმართს მოვლენას“ როგორც ხალხი იტყვისო.

საღმრთო ფილოსოფ გიორგი ჭყონდიდელ დიდათ სურდა ოსურ ენაზედ საღმრთო წერილის დაარსება. იგი ამის სასარგებლოდ შრომობდა, ამიტომ ეს პირი მწიგნობრობისთვის დუცხრომლად იუშავებდა. ხშირად სთარგმნიდა ბერძულის ენიდამ წიგნებს, ამათ გარდა თვითაც სწერდა საკუთარებს ქართველთა და ოსთა შესახებ. სწორედ ამის მიზეზი იყო ის გა-

რემოება, რომ გიორგი ჭყონდიდელმა ქართლის მონასტრები-
დამ გაიწვია ნასწავლ მწიგნობარ ბერები, ოსეთში დახსნა აუ-
არებელ სამრევლო სკოლები, ეს ბერები მასწავლებლებად და-
ნიშნა, რომელნიც ოსთა შვილებს წერა-კითხვას ასწავლიდნენ,
გიორგი ჭყონდიდელი იყო ისეთი მწიგნობარი პირი, რის შრო-
მიდამაც, შემდეგ დროთათვის, ჭყონდიდელთათვის დაიდო
მწიგნობრობის მიმდევრობა მცნებად, მასთან საღმრთო ფილო-
სოფობა. საქმე ისე დაწინაურდა, რომ ჭყონდიდლები მკურნა-
ლობასაც კი აქცევდნენ ყურადღებას და შემდეგ დროს, რო-
ცა ნუქარდინ სულთანი დავით სოსლანმა გააძევა და ყარსი
დაიჭირეს, მაშინ აქ მტრის ჯარში ხელთ იპყრეს ერთი არა-
ბული კარაბადინი, რომელიც მალე მწიგნობართ ჭყონდიდე-
ლის მოწონებით და თამარ მეფის ბრძანებით ეს „კარაბადინი“
ხოჯა ყოფილმა ქართულადაც სთარგმნა, რის თარგმნის ცნო-
ბა დავით სოსლანსაც კარგათ აქვნდა თურმე შესმენილი.

ასე, ცნობა არის, რომ გიორგი ჭყონდიდლის, ნასწავლ
ქართველ ბერები ოსეთში მკურნალობასაც მისდევდნენ და ამ
სახით იგინი უფრო მოქმედებდნენ ოსებზედ. გიორგი ჭყონ-
დიდლის თავოსნობით, ქართველთ ბერებთაგან ოსებში მისიო-
ნარული ნიადაგიც დამკვიდრდა, ამის დროდამ, ქართლ-კახეთ,
იმერეთიდამ ოსეთში ხშირად გადადიოდნენ სხვა და სხვა მი-
სიონერები და ქრისტიანობას ჰქადაგებდნენ. ეს გარემოება გა-
მოიწვია იმან, რადგანაც არაბებმა X საუკ. დაღისტნელნი
უკვე ისლავს დაუკავშირეს. ოსების შიშიც აქვნდათ. გიორგი
ჭყონდიდლის შემდეგ, ქართლიდამ ოსეთში ხშირად მიდიოდნენ
და მისიონერობდნენ. ნამეტურ ათონის მთიდანაც მოდიოდნენ
ნასწავლ ქართველთ ბერები.

ასეთ მისიონერთა რიცხვი ოსეთში ერთობ დიდი იყო
XII და XIII საუკ. ნახევრამდე. ასეთ ჰქადაგებელ მამები თავ-
დადებით შრომობდნენ, ამათ გაასუფთავეს ოსეთი თვისის ცდით,
უზრუნველ ჰყვეს ოსეთში ქრისტიანობა, ასევე შემოფარგლეს
ქრისტიანობის უშიშრობით თუშეთი, ფშავ-ხევსურეთი და

ბელეჩანი. დალისტანშიაც გადავიდნენ და აქაც შრომობდნენ. XIII საუკ. იყო ერთ ასეთ მქადაგებელ მისიონერთაგანი პიმენ, სალოსი, ათონის მთის ქართველთ სასწავლებელში გაზდილი, რომელიც ოსეთშიაც შრომობდა და მქადაგებდა ქრისტეს სწავლის სიმტკიცეს და მწიგნობრობას. ოსეთში ამასაც აქვს შრომა დადებული. ეს გარდაიცვალა XIII საუკუნის ბოლოს ოსეთისაკენ. ამის შემდეგ კი ოსეთში ყოველივე ასეთ სამისიონარულ ცდას და შრომას ბოლო მოეღო, რადგანაც XIV საუკუნეში, როგორც ქართველთათვის, ისევე ოსთათვისაც იწყება მეტად შავი და ბნელი დღეები მუსულმანთა ტომთაგან.

შემდეგ დროს ოსთათვის დავით აღმაშენებლის მეფობას აქვს დიდი მნიშვნელობა, როგორც ოსეთში შესვლისას, ისევე შემდეგ დროის ღიდებულების ცნობათ საკმარისია დავასახელოთ ის გარემოება, რომ დავით აღმაშენებელმა ოსების დახმარებით მოსპო და დამდაბლნა ლეკნი და სხვა მათ მოსამზღვრენი ისე, რომ მათ ქურდობა აღარსად შეეძლოდ, რადგანაც იგი იმ დროს განითქვენენ ქურდობით და ტაცობით. ამაზედ „ქართ. ცხოვრება“ ასე მოწმობს:— „დავითმან ადავსნა კეთილდითა საბაქრითა ქურდნი, ლეკნი და თათარნი“ კვალად:— „დარუბანდსა და მოსწყვიდეს ქურდნი, ლეკნი და ყიფჩაყნი დარუბანდედსანი“ და მრავალიც ამ გვარნი, რასაც ოსთათვისაც იგივე მნიშვნელობა უნდა მიეცეს, რაც სხვათათვის, თუნდ საქართველოსთვისაც, რადგანაც საქართველოს მოსამზღვრე ქურდთა ალაგმვ იყო იგივე ოსთა ქურდთა და მტაცებელთა ალაგმვა, რომელნიც ოსეთსაც ხშირად ეცემოდნენ და აწუხებდნენ. დავით მეფემ ოსეთის მეფესა და ერთან ისე დაიჭირა კავშირი და მეგობრობა, რომ მის სიკვდილის დღემდე, ოსნი არამც თუ მარტოდ დავით აღმაშენელთან, არამედ მის აჩრდილთანაც კი იყვნენ შეერთებულნი.

სამეფო თუ ფარსავია, ხალხის მომხრე და მოყვარე, მაშინ თვით სამეფოც ძლიერია და შეძლებულ, თუ სამეფო ხალხის მცარცველია უკანონოდ და მგლეჯავი, უზომოდ ხარჯის მტა-

ცავი, დიდათ მაშინ ესეც ღარიბია, ლატაკი, ამას ხარჯის მი-
ცემა არ ძალ უძს და ამიტომ ღარიბდება თვით სამეფო და
კოტრდება. ხალხის შემაწუხებელი სამეფო თავის ღღეში ვერ
იბოგინებს, ანუ უზომოდ ხარჯის მკრეფი და ომების ამტეხი.
უნდა ითქვას, რომ ოსეთის სამეფოს ამის შნო არ აქვნდა, მათ
ქართველებივით, ჯარის შენახვა არ იცოდენ. როცა საქმე გა-
ჭირდებოდა, მაშინ დაიძახებდნენ ქუღზედ კაცს, ან მღევარს,
სხვა რამ დიდება ოსეთის სამეფოსი და მის ხარჯებისა ერზედ
დიდს ტვირთად ასაფერი იყო გაწერილი. ამიტომაც ცხადათ
სჩანს, რომ XII საუკუნეში, ოსეთის სამეფო გამგეობა ხალხის
ცარვის მცნებით არ შეიძლებოდა წინ წასულიყო, მათში ხალხთა
ღადრვა საძმოდ საქმეთ გარდიქცა, ოვსთა მეფენი და ერნი
ურთიერთ-შორის გაჰყვნენ შეთანხმებულს ცხოვრებას, ბაძვას.
ქართველ მეფეთა საოჯახო სიბრძნის და მწიგნობრობას. ხალ-
ხის წინაშე არა ცარცვა-გლეჯით, თარეშობით და ოვსთა მო-
ნათა და გლეხთა ყვლეფით, არამედ გონიერებით.

ოვსთა მეფენი ერს თუ ართმევდენ რამეს ის იყო საჭირო
მხოლოდ საყდრების საშენად, კოშკების და ციხეების. სხვა
რამ გადასახადი ოვსებმა მათ მეფეთათვის პურით, ღვინით და
საკლავით იცოდენ. ოვსებმა, სამეფო ხარჯის გადახდა, გვამ-
ცნევს ძველი ხელთნაწერი, ფულითაც იცოდნენ იმ დროსაო,
როცა ოსთა მეფენი ფულს სჭრიდენო, ფულს სჭრიდენ არა
მარტო სპილენძის და თითბრის, არამედ გარეულ ნადირის
ტყავისაგანაც. გადასახადი რასაკვირველია ზომიერებით იყო-
ვო. ოსურ ტყავის ფულის შესახებ არაფერი ნიშნებია დაშთე-
ნილი, გარდა ამ ცნობის. რაკი ესეთი ცნობები არსებობდა
ძველად, ამიტომ მათი რიცხვიც იქმნებოდა ოსეთში, ამიტომ
აქ ვიტყვით კიდევ შემდეგს:

ოსური ფულის შესახებ ექვი არავინ სთქვას. არაბების
დროს, იჭრებოდა ქართული და ოსური ფული, ამ ფულებს
ერთ გვერდზედ ხუცური ასოები აქვნდა და ქრისტიანული
ნიშანი, მეორე მხარეს არაბული ასოება იყო. ეს ფულები

ყველას ქართული ჰგონია, მაგრამ მათში ზოგი ოსებისა ირის. ამას ჩვენ ვიპოვნით ქართულ-ოსურ ნუმისმატიკაში, გინდ ბარათაშვილის ნუმისმატიკურ წიგნში. „ნუმისმატიკური ფაქტები ქართული ფულის“. ბარათაშვილის, პეტერბურგი 1848 წ. ოსების ცნობათა წიგნში ერთ ალაგას ეს ცნობა იყო მოყვანილი: ბაგრატ მეფეს ოსთა მეფემ მისცა ასული თვისი, მასთან დიდი მზითვევი, ოქრო, ვერცხლი, თვალ-მარგალიტი და ფული ოსური. ამ ოსურ ფულს ეს ბერი ორგან ახსენებს. არის კიდევ ცნობა: დავით აღმაშენებლის შემდეგ გაბრწყინდა დედა ეკკლესია მცხეთის, აქ მოვიდოდნენ ოსთა მეფენიც, კათალიკოზისაგან ლოცვა-კურთხევას მირონს იღებდენ, — სვეტიცხოველს სწირავდენ ძვირფას განძეულობას და ფულს ოსურს, ოსეთიდან მოტანილს. ასევე დიდი ზითვევი და ოსური ფული მიუცია ოსთა მეფე ხუდანს, როცა თვისი ქალი ბურდუხანი გიორგი მესამემ შეუღლა.

ფარნავაზ მეფედამ დაწყობილი ქართველთ. მეფენი ხშირად ირთავდენ ოსის მეფეთა ქალებს, ქართველთ მეფეთა ოჯახში ოსის დედათა ღირსება დიდათ ამაღლდა, ბორენა დედოფლის შემდეგ ოსის ქალებმა განაცისკროვნეს ქართველთ მეფეთა ოჯახნი, მით სახელოვან ჰყვეს. ამის მაგალითია, რომ მეფე დავით აღმაშენებლის შვილის შვილმა დიმიტრი მეფემ თავის საყვარელ შვილს, გიორგი მესამეს შერთა ოსთა მეფის ხუდანის ქალი ბურდუხანი. ეს დედოფალი გახლ. ვსთ დედა თამარ მეფისა, ცნობილი ადამიანი საქართველოს ისტორიაში.

ბურდუხანი აღზრდილია ოსთა დიდებულის მეფის ხუდანის ოჯახში, ამ დროს, ოსთა ქალებს თურმე კარგად ზდიდნენ. ნამეტურ ხუდანის ოჯახი ნაქები ყოფილა, მის ოჯახში თურმე ოსთა სხვა და სხვა მთავრის ქალებსაც ზდიდნენ და სწურონავდენ. ხუდანის მეუღლეც გონიერი ქალი ყოფილა. ეს ოსთა ქალებს ასწავლიდა წერა-კითხვას ქართულს, არაბულს და ბერძულსაც. მასთან ქრა-კერვას, ოქრომკედს, ქსოვას და საეკკლესიო შესამოსელთა მოქარვას. ყველა ამ საქმეთა ცოდ.

ნა ბურღუხანს ქართლში, გიორგი მესამის ოჯახში, თავიანთ ქვეყნიდამ მოჰყვა, ოსეთიდამ. ეს ქალი გიორგის ოჯახში დიდის დიდებიზ. აღმოჩნდა, ოსთა დედათა შნო მკერვალობის, ქსოვის, ქარგვის და კერვის საყურადღებო იყო მთელ საქართველოში.

ამ მანდილოსნის შესახებ „ქართლის ცხოვრება“ აი ერთ ალაგას რას გადმოგვცემს.

— „ამის მამამან, კეთილად მოსახსენებელმან დიმიტრი მეუღემან სიბრცხლისაჲ თჳსსა, მოგვარა ცოლი, ასული ოვსთა მეუვის ხუდაჩისა, სახელით ბურღუხან, რომელი ჭმატა სიკუთითა უოველთა დედათა. მისებრი სძალი არ ეხილვა ქართლისა თემსა, ესე თვით შესატევისი ქრმისა თვისისა პირი შინისა, ტან ლომისა, თვით მსემზეთა შეგნებათა და მოშგნებათაცა, ვითარ იოქმის, ცოდვილთა და მართალთა ზედა, რომელი ჭეუვარობდა მართალთა და სწეალობდა ბრალეულთა ამისთვის არა ვიტევი სახედ გარეშეთა, გინა თუ ვითემე სეტრთიანლათა, რომელი ამათგანცა არა უნაწილთ იყო. არამედ უოველი შეგნიერება და ხორციელი სიტურთე გარდამეტებულად იხილვებოდა მის შორის, არამედ თვით მის ქრისტე შემოსილებით ვსთქვა, რომელი ემსგავსებოდა ეკატერინე, ანუ ზელენიხის წილ ირინე წოდებულსა, ნუ უკვე ზესთა გარდამეტებითა მოუძღურდეს სიტევა, ანუ მასრალბედეს ვინ მარჯულ, ანუ მარცხულ გარდაქევისათვის, არამედ უოველი ძალისაებრ შეწენანებულ არს. არამედ ესე ხალხ ხმა იყო ქებად, რამეთუ დედა იქმან ზედისა ნათელ შემოსილისა, თვით გარგასლისა ვახტანგისა, აღმავსებელი ადგილისა, და წინასწარმეტეველისა დავითისა, მამად თჳსად დეათისაგან ქეებით აღთქმულისა, აღდგინებად ტომთაგან მასთა, მისებრ ზერობილი, აღმოსავლეთისა, თამარს ვიტევი, მეფედ ცხებულსა, რომელი ქვემოთ სიტევაშან საცხაურ ჭეოს“.

ეს ამოდელი ამონაწერი აქ მიტომ მოვიყვანეთ, რომ ზემოდ ჩვენ მიერ ნათქვამ ოვსთა მეფეთა ოჯახის ღირსებად ექვი არავინ იქონიოს, მეფე და მთავარნი რომელიც მისდევნ ხალხის ცარცვა, გლეჯას და შეწუხების, ისინი თავიანთ შვილებს ვერ აღზრდიან ისე, როგორც დიდებულის ხუდან მეფის სახლში ბურღუხანი აღზრდილა. დააკვირდით თუნდა ამას:—

„რომელიც ქუვარობდა მართაღთა და დასწყალობდა ბრალეულთ, ანუ შესაბრალის“. ანუ კიდევ „მის ქრისტე შემოსილობით ვსთქვა“ და სხვანიც მრავალნი ასეთნი, რომლითაც გატაცებულია მემატ-თიანე.

ბურღუხან დედოფალს ერთი ქალის მეტი სხვა შვილი არ მიეცა, გიორგი მეფემ სიცოცხლითვე მომავალ მეფედ თამარი დანიშნა, ამის თქულება და ანდერძი მან წინაღვე დაამტკიცა. რადგანაც ვაჟი არ ჰყვანდა. თამარის მეფედ დასმის დროს, მოუწოდა თავის დიდებულთ და ეს დავალება მისცა. აქაც ბურღუხანი დიდის დიდებით არის აღწერილი. ამიტომ მოგვყავს თვით ეს აღგილიც. — „აწ მოუწოდა ცოლსა თვისსა, დედოფალსა დედოფალსა ბურღუხანს, რომელი იყო ასული ოფსთა შეფისა, რომელი ჰქმტა სიკეთითა უოველთა დედათა, სიბრძნითა და გონიერებითა და სიტურფითა და შეგნიერებითა, რამეთუ მისებრი სძალი არ უხილავს ქვეყნასა ქართლისსა, და ვითარ იგი ჰქმტა უოველთა სიკეთეთა. ეგრეთვე დედაბითაცა. თამარისათა უმეტესი იყო უოველთა და თანა განმზრახითა და გამორჩევითა მისითა და უფროსად განგებითა ზენისა მის უოველთა შარვანდედათა მინიჭებითა“ დედოფალის ბურღუხანის მაღალს შემძლებლობას ქართული მატითიანე განცვიფრებულის ქებით აღწერს, ამ ქალს მოიხსენებენ ისე, რომ მის მსგავსად მთელს ქართულს ისტორიაში დედათაგანი არავინ მოიხსენება, ასეთის მაღალის ღირსებით და გონიერებით დიდი მაგალითია ბურღუხანი.

სხვათა შორის „ქართლის ცხოვრება“ ამ დედოფლის გარდაცვალების ჟამს ერისა და მეფე გიორგის გლოვნას ასე აღწერს: — „და მიიციქვალა. დედა თამარისა, უოვლითურთ სიკეთე აღმატებული, დედოფალი ბურღუხანს, და თუ ვითარნი ვაჟიანი და ტყეპანი იქმნეს, უამსა მას, შემსტავსებულნი მისაწყვარისა მათისა, სიტყვით გამოიქმსა შეუძლებელად და აღწერად შეუკადრებელ და საწყინო მსმენელთათვის. ხოლო შეეყენა, გეგუთისა მეოფისა, უთხრეს ეს ოდენნი ამბავნი ზარის სასყდელსი, ამფხვრელმან თმათა და წვერთა მან, აღისწყრაფა შეურა საყვარლისა თვისისა, ესე ვითარისა დედისა-

კან უსამშობლოდ ქმნილის ტკბილისა, შვილის თვისისა თამარისა. რამელსა ნათელ ცისკრფრება ჰყარის მისისა სიმრუდე გარდაქცეულა, ხოლო ნაკადულნი ცრემლთა მათთანნი ურთიერთ არს ხეყვნისა შინა, ოთხთავე თვალთაგან, სხედ ხამათხისა, მდინარეთა, კეანი საებრ მტენარკობდეს და ვითარცა წესისაებრ იგლოვქს უოველთა ქართველთა“.

ბურღუხანი დიდი საძირკველი იყო ქართლში. მეფეთა ოჯახში ხშირად გადმოდიოდნენ ოსეთის წარჩინებულ ოჯახთა ქალები და ბურღოხანისაგან წვრა-კითხვას და ოქროთ-ქსოვა-ქარგვას სწავლობდნენო. ბურღუხანი ყოველნაირ ცდას ხმარობდა, რომ ოსთა დედანი წვრა-კითხვის მხრით დაეწინაურებინა. ამიტომაც იგი ოსთა წარჩინებულთა ქალებს მრავლად ზრდიდა თვის ოჯახში, ოსების სწავლის საქმე მაშინ ქებული იყო. ბურღუხანმა იზრუნა და ოსეთში, ერთს მონასტერში გახსნა დედათა მონასტერი, სადაც ხშირად თვითაც დაბრძანდებოდა და მოწესე ოსთა მოლოზნებს თვით სწვრთნიდა წვრა-კითხვასა და საღმრთო წერილში, ქართულად ნაკითხ წიგნებს დედათა-დედა ოსის დედათა მოლოზნებს ოსურად უხსნიდა. ამ სანატრელმა დედოფალმა, ოსთა მოლოზნები ისე გამოაწურთნა, რომ მალე მათ ოსურად ზოგი რამ ლოცვების გალობანიც დააწყებინა, რომელ კეთილ საქმეში ქართლის კათალიკოზიც ეხმარებოდა დედოფალთა დედოფალს. (ძვ. ხელთ.).

ოსთა მოლოზნები სცხოვრებდნენ ბურღოხან დედოფლის დახმარებით და იმ მამულების შესავლიდამ, რომელიც დედოფალმა მათ მიუბაძა საკუთრებათ. ამის სანაცვლოდ ოსთა მოლოზნები მგზავრობდნენ მთელს ოსეთში, დადიოდნენ თვით მიუვალს აღგილებშიაც და ოსთა დედათა შორის ავრცელებდნენ წვრა-კითხვას, ოსურ ლოცვებს, გალობას, ქრა-კერვას, ქსოვას და ქარგვას. ესენი მათ მთელს ოსეთის ქალებში საკმარისად განავრცეს. ბურღოხანის სიკვდილის შემდეგ ამ მონასტერს დიდს დახმარებას უწევდნენ თამარ მეფე და მისი მამიდა რუსუდან დედოფალიც. თამარ მეფის სიკვდილის შემდეგ ამათ

დავით სოსლანიც ეხმარებოდა. XIII საუკუნის შემდეგ ეს დედათა მონასტერი დაქცეულ იქმნა, მერე მკლოზნებიც მოისპნენ, რადგანაც მათ მომხრე არავინ ჰყვანდათ.

როგორც სჩანს, XII საუკ. ოსთა მეფეთა მონათესავეთა რიცხვი საქართველოშიც კარგად გამრავლებულან ოსები საქართველოს დედა ქალაქ თფილისში ხშირად გადმოდიოდნენ, აქ სცხოვრებდნენ, აქვე იძენდნენ ქართველებთაგან ყველა იმ ცოდნისა და ცხოვრების წეს ჩვეულებას, რაც კი ბარის ხალხში არსებობდა და ეს ოსეთში, მთაში კი არ იყო. ამ გარემოებას მოჰყვა მრავლად ისიც, რომ ქართველთა და ოსთა მთავრებმა და დიდებულებმა ხშირად იწყეს ერთმანეთში ქალების გათხოვებ-გამოთხოვება ამას ოსის და ქართველთა მდაბიობებიც ხშირად და ადვილად მისდევდნენ, ოსის ქალები ქართველებზედ თხოვდებოდნენ, ასევე ოსები ირთავდნენ ქართველთა ქალებს. ამას მათში ქრისტიანობა ჰქმნიდა. ოსეთში ქართველ ქალთა გათხოვების მაგალითი გახლავსთ შემდეგი:

რუსუდან დედოფლის გათხოვება ოსეთში, ოსეთის მეფის ერთს მონათესავეზედ, რომელიც ბაგრატიონთ გვარს ნათესავად არ მოხვდებოდა. რუსუდანი იყო გონიერი ადამიანი, ბურღოხანის სიკვდილის შემდეგ რუსუდანი უკვე ოსეთში იყო გათხოვილი, რადგანაც თამარის მამამ მეორე ცოლის შერთვა არ იკადრა, რადგანაც ბურღოხანის მსგავს დედოფალს ვერ ენახამო. ამიტომ ობოლ თამარს რუსუდან დედოფალი ზდიდა, ხან რუსუდანი სცხოვრებდა თემარ მეფესთან და ხან თამარი გადაჰყვებოდა ოსეთში და იქ ოსთა ოჯახში სწრთვნიდა თამარს.

რუსუდანი იყო გონიერი ადამიანი. აღმოსავლეთის ერთა პოლიტიკას იგი კარგად იცნობდა, ასევე იცოდა არაბული ენა, სპარსული, ბერძნული, ქართული კარგად და ოსურიც. ამას გარდა იყო მწიგნობარიც, მწიგნობრობას გარეშე იყო კარგი ხელსაქმის მცოდნე, კრა-კერვის, ქარგვის და სხვა ასე-

თების, რასაც ეს დედოფალი ოსეთის ქალებშიაც ავრცელებდა მრავლად. ამ ადამიანს მეტად დიდი გავლენა აქვდა ოსეთზედ, ოსეთის ერზედ და ნამეტურ ოსთა მეფეთა და მთავრებთა ოჯახებზედაც, რადგანაც თვითაც წარჩინებული ოჯახის რძალი იყო. ისტორიკ ვიცით, რომ ეს გონიერ ადამიანი უშვილო ყოფილა, ამის დროს თურმე ოსეთში სცხოვრებდა ერთი მთავარი გვარად ბაგრატიონი, რომელსაც შვილი ჰყვანდა პატარა დავითი, შემდეგ სოსლანი, ქმარი თამარ მეფისა.

ამ დავითის მამად ზოგნი ოსთა მეფე ბაყთარს ასახელებენ. ზოგნი ოსთა მეფე ჯანდეროზს ზოგნი სოსლანის ძეთ. ე. ი. მამა დავითის სოსო ყოფილა. სოსო სოლომონი. ამ დროს, ოსთა სამეფო კარის წინ ყოფილა ერთი სასწავლებელი, სადაც თურმე დავით სოსლანი სწავლობდა. დავითი ისე კარგად სწავლობდა, რომ მისი ქება ხალხშიაც გაისმოდა. ეს ამბავი შეიტყო რუსუდან დედოფალმა. ამან იშვილა დავითი, და ეს დედოფალი ზდიდა მას. მერე ხომ საქმე ისე მოეწყო, რომ ამ დედოფლის რჩევით თამარი დავითზედ გათხოვდა კიდევ. სამწუხაროდ, ხშირად ამ ადამიანის ცხოვრებას „ქართლის ცხოვრება“ ცუდათ ძეგბდა ამიტომ აქ ამის შესახებ ვიტყვი ცნობას.

„ქართ. ცხ.“ ცნობით, რუსუდან დედოფალს იცნობენ მთელს აღმოსავლეთში, მას დიდს პატივს სცევენ. იგი არის სხვა და სხვა ენათა მკოდნე ამ რუსუდან დედოფალს თხოულობს შირვანის სულთან. რუსუდანს ამ სულთანისაგან შვილები ეძლევა. პირობის ძალით ამის შვილები ქრისტიანები არიან და თფილისში სცხოვრებენ. მერე სულთანი კვდება და რუსუდანი რჩება ქვრივად, ამას მოიხსენებენ „სულთანის ცოლ-ყოფილად და მასთან თამარ მეფის მამიდათაც. მაგრამ ეს ყალბი უნდა იყოს, რადგანაც თამარ მეფის მამიდა ოსეთშია გათხოვილი და იგი უშვილოდ არის ხსენებული და შირვანის სულთანის ცოლი რუსუდან კი შვილების გატრონი და მასთან ხშირად სამშვილდეში სცხოვრებს.

ეს ორი რუსუდანი ჩვენ სხვა და სხვა პირებად მიგვაჩნია, იქმნება მათიანე სახელებში სცდება. ან იქმნება რუსუდანი მერე მეორე ქმარზედ ოსეთში გათხოვილა და იქ უშვილო იყლა ამის შესახებ ჩვენ არა ვიცით რა. ამიტომ ისევ დავით სოსლანს აენუსხავთ. დავითი რუსუდანს აღუზრდია თავის დროის კვალად. შეუსწავლებია ყველა იმ დროის სწავლა და განათლებანი, რასაც კი ასწავლიდნენ მაშინ მეფეთა შთამომავალი შვილებს. მათიანეს თქმით დავით სოსლანი ყოფილა ნიჭიერი და ყველა სამასწავლებლო ცნებათა კარგი შემთვისებელი დავით სოსლანს საქართველოს ისტორიის მწერლები დიდის ქება დიდებით მოიხსენებენ. მათის სიტყვით იგი არის ოსთა მეფის ბაგრატიონის შვილი, მასთან კარგად მომზადებული, ნასწავლი, თავის დროის კვალად განათლებული. მას შესწავლილი აქენდა ყოველივე ის, რითაც კი მაშინ ოსეთის ერი სუნთქავდა.

ოსებს ქართველებთან დიდი ნათესავური კავშირი აქვნდათ, ამათში ეს კავშირი XII საუკ. უფრო განცხოვლდა, ნამეტურ იმ დროს შემდეგ, რაც დიმიტრი მეფემ თავის შვილს გიორგი მესამეს, ოსთა მეფის ხუდანის ქალი შერთა. ამ გარემოებამ ქართველ და ოსნი ძრიელ დააკავშირა და დანათესავა. ბევრს ალაგას გვითქვამს და აქაც ვიტყვით, რომ ოსეთში რამდენიმე გვარის მეფენი უნდა ყოფილიყვნენ, გვართაც იქნება ისეთნი, რომ ერთმანეთის ნათესავობაც არ აქენდათ თორემ ის ნათესავობა შეუძლებელი იყო რომ მომხდარიყო ქართველთ და ოსთა მეფეთა ოჯახებთ შორის, რაც კი ხდებოდა XI—XII საუკუნეში.

მაგალითებრ ბაგრატ მეოთხე ირთავს ოსის მეფის ქალს ბორენას, ამის შემდეგ გადის დრო და გიორგი მესამე ირთავს. ოსეთის მეფის ქალს, ცოტა ხნის შემდეგ ახლა თამარ მეფე თხოვდება ოსეთის მეფის შვილს დავითზედ, ასევე რუსუდანი არის გათხოვილი ოსის სამეფოს ერთს ნათესავ მთავარზედ, ამათ გარდა სხვანიც უეჭველია რომელთაც ის უორია

არ მოიხსენებს. ამიტომაც ასე უნდა ითქვას, თორემ ეს ხშირი გათხოვება და შერთვა მათში არ იქნებოდა. გიორგი მესამე დიდი მეგობარი იყო თავის სიმამრის ხუდონის. სიმამრისა და მეუღლის ბურღოხანის ისეთი პატივისცემა აქვდა, რომ პარველ ცოლის გარდაცვალების შემდეგ, მან მეორე ცოლი აღარ შეირთა. მას სამეფოდ მარტოდ თამარი ჰყვანდა, ერთი ასული.

ამიტომ თამარ მეფეს ისე სდიდა მისი მამა და მამიდა რუსუდანი, რომ მას ქვეყნის წინაშე მეფობა უნდა შესძლებოდა, ამ დროს, თამარი ხშირად სცხოვრებდა ოსეთში, თავის წამიდასთან. გიორგი მეფის გარდაცვალების შემდეგ საქართველოს ტახტზედ დაჯდა თამარი. შემდეგ თამარ მეფედ წოდებული. თამარ მეფეს პატარაობიდანვე დიდათ უყვარდა ოსეთის ერი, ამიტომაც იგი ნახევარზედ მეტი ოსეთში სცხოვრებდა: იგი კარგად იცნობდა ოსებს და ოსეთს, რადგანაც მაშინ ოსები გამოჩენილნი ყოფილან მრავალ ნაირად და მასთან დიდათ მოსაწონნიც. მთელ საქართველოშიც კარგად იცოდნენ, რომ თამარ მეფეს დიდი, პატიოსანი შეხედულება აქვდა ოსებზედ.

ჩვენი მატთიანე ამ დროის XI ანუ XII საუკუნის ნახევარ დროის ოსებს ასე ახასიათებს, რაც თამარ დედოფლისთვისაც ყოფილა დიდათ სახელოვანი.

ოსნი, XII საუკუნეში, არიან მტკიცე ქრისტიანები, მართლ-მადიდებლობაზედ მტკიცედ მდგარნი.

ოსები არიან ღირსეულ ხალხნი, ნათესავის გამტანი, მეგობრის მცნობნი, მტრის შემტყობნი, ყველასთან შესაფერის საქრისტიანობით კავშირის დამჭერნი.

ოსნი არიან მემამულები, არა შეკმარნი არა ცბიერნი და მატყუარნი, ტყუილი ფიცი მათ სძულთ, დალატი, ბოროტება და სხვასაც ასეთებს, ოსნი ერთობ ეკრძალებიან.

ოსნი არიან მეზობელთა და ყოველთა მოყვარე, მასთან მებურმარილენი, განურჩევლად, დიდნი თუ მცირენი, მდი-

დარნი თუ მცირებულნი მათში პურ მარლოს დროს ერთნი არიან.

ოსები არიან სახელმწიფოდ კარგი მეომარნი, კარგი მართველნი, ხელის შემმართებელნი. მათ იციან კარგად საომარი იარაღის ხმარება, ომი, ომში ერთ პირი, მეშურნეობა და ლალატი არა.

ოსებმა იციან კარგად ომის დროს ჯარის გაწყობა და მასთან აქენდათ ყოველნაირი გამჭრიახობა ომიანობის მოწყობის გამო. რაც მათ კარგად ისწავლეს არაბთაგან.

იკოდნენ კარგად ცხენ-კოშკების კეთება, ანუ აღშენება, ზიდების, ბოგირების და სხვაც ბევრი ასეთების, რაც კი მეომარ ხალხს ხშირად მოუწოდებოდა

ოსებში იკოდნენ კარგად ეკკლესიების შენება, სხვა და სხვა საეკკლესიო ნივთების გამოყვანა.

ოსებმა იკოდნენ კარგად მჭედლობა, ზეინკლობა, დურგლობა, კალატოზობა, მეჭურჭლეობა, ფეიქრობა, ხარაზობა, თერძობა და სხვა.

ოსებმა იკოდნენ ოქრომჭედლობა, მასთან სხვა და სხვა იარაღის კარგად კეთება, ხლმის, ხანჯლის შუბების, ხიშტების, ჯაჭვის პერანგების, მუხარადების და სხვაც ასეთნი რაც კი მაშინ იხმარებოდა.

იკოდნენ კარგად ცხენზედ ჯდომა, ჯირითი, ბურთი, მოისპარეზობა, ლხინი, სიმღერა, თამაში და სხვანი.

იკოდნენ გოდები, ტირილი, გლოვნა, მწუხარებაში დიდი მონაწილეობა. ს მიღება, ჭირისუფალთ ვაების შემსუბუქება.

ოსნი იყვნენ მეურნენი, სოფლის მუშაკნი, ოსეთში მოდიოდა მრავლად პური, ქერი, ფეტვი და სხვანი. საკლავი მრავალი. რძე ბევრი, ერბო კარგი ყველი ქებული. ხილი მშვენიერი. ოსეთის ერი იყო ისეთი მეურნე, რაისა გამო ოსეთში ხალხს მოსავალი ყოველთვის სჭარბობდა.

ყოველივე ამებთან ოსნი იყვნენ ბრძენ კაცთა პატივის მცემელნი, მღვთის მეტყველთა და მწიგნობართა, იკოდნენ

პატივისცემა უფროს კაცთა და მოხუცებულთა. მოხუცი პატივისცემის ნიშნები დღემდე არის მათში დაშთენილი.

ჩვენი მატთანე, აი ასეთის ღირსებით სახავს და ხატავს ოსეთის ერს იმ დროს, როცა თამარ მეფე მეფობდა საქართველოში, და დავით სოსლანიც სახელოვნებდა ოსეთში. ასე გადმოგვცემს ჩვენი მატთანე, რაც აქ მოვიყვანე, ეს ყველაფერი იქ არის მოხსენებული. აქ ჩვენი ცნობის არაფერია მოყვანილი, რადგანაც ძველი მატთანის ცნობაც საკმარისია ოსეთის ერის შესახებ.

ზოგნი იტყვიან: ეს ოსების ქება არისო, ეს ოსების ლაქუცობა გახლავსო. შეიძლება სთქვან, მაგრამ ამასთან ჩვენ საქმე არა გვაქვს, რადგანაც აქ მე ეს ცნობები ძველის მატთანდამ მომყავს. მე არაფერს განხილვას და კრიტიკას არ უშვრები. ეს მკითხველმა იცოდეს და მათ იქონიონ ამის მსჯელობა.

ოსეთის ერი ასე სახელოვნებდა იმ დროს, როცა ბევრი თათბირის შემდეგ თამარ მეფე რუსეთის ანდრია ბოლოღლუბსკის შეილზედ გათხოვდა. თამარ მეფე ამ პირველ ქრმის ხელოში დიდხანს არ დარჩა, ქმარი გიორგი არა საკადრისი აღმოჩნდა. ამიტომ თამარ მეფე განქორწინებულ იქმნა. ამას დიდი ისტორია აქვს, მიზეზათ გიორგის გარყენილებას ასახელებენ, ეს გარყენილება არის სამეფოდ საზოგადო, ამ გარყენილობაში იხრობიან ყველა მეფენი და მათი მხევალნი და ქაბუკნიც. ეს მათი საკუთრება გახლავსო.

პირველ ქრმის განქორწინების შემდეგ, თამარ მეფე სცხოვრებდა მშვილდათ და წყნარად, დროს ატარებდა უმეტეს ქრმის მსგავსად. ასეთ გარემოებაში მყოფ თაბორისთვის დაღონებულ იყვნენ ქართველნი და არ იცოდნენ თუ რა ექმნათ. ამ დროს, ოსეთში სახელოვნებდა, და განაგებდა ეფრემის ძედ წოდებული დავით სოსლანი, ოსეთის მეფის შთამომავალთაგანი, გვარადაც ბაგრატიოვანი.

დავით სოსლანს, თამარ მეფეც კარგად იცნობდა აღრიდ-

ვანგე, მათ ერმანეთში მეგობრობაც აქენდათ და იქმნება პატრივისცემა და სიყვარულიც. მაგრამ აბა ერთმანერთს როგორ რას გაუბედავდენ, როგორც ნათესავნი და ერთი გვარის წევრნი. მაგრამ როცა მოხდა შემთხვევა და თამარი განშორდა პირველ ქმარს, მის შემდეგ კი, რაკი იგი ქვრივად დარჩა და ბოლოს რაკი მამიდის რუსუდანის რჩევით გათხოვება განიძრახა. მის შემდეგ კი საქმე სხვა ნაირად წავიდა.

გონიერმა მამიდამ, ოსეთში გათხოვილმა რუსუდანმა, თამარ მეფეს ქრმად თვისგან გაზრდილი დავითი დაუსახელა. ეს განცხადება მოეწონა მთელს ქართველობას, მასთან თანახმა იყო თვით თამარ მეფეც. ეს გარემოება დავით სოსლანმა წინაღვე იცოდა თავის დედობილის რუსუდანისაგან. იგი თანახმა იყო თამარის შეუღლების. რამდენიმე ხნის განმავლობაში საქმე მოეწყო, გაიჩარხა, თამარი და დავითი პირის-პირ თანხმანი გახლდნენ შეუღლების, ამ საქმეს ხელს უწყობდა და მართავდა გონიერი რუსუდან დედოფალიც.

რამდენიმე ხნის განმავლობაში, საქმე გათავდა, მოეწყო, ყოველისფერი სამეფოდ გაირკვა. აქ ამ დროს, როგორც ქართველებისთვის, ისევე ოსთათვისაც აღარაფერი იყო ხამი და უცნობი. ერთნიცა და მეორენიც კარგად იცნობდენ როგორც თამარ მეფეს, ისევე დავით სოსლანს. ბევრი თათბირის შემდეგ გათავდა, დავით სოსლანი თფილისში უნდა გადმოსულიყო და თამარ მეფეზედ ჯვარი დაეწერა, მეფური ქორწილი უნდა გადაეხადნა.

ბევრის სამზადისის შემდეგ, დავით სოსლანი გამოემგზავრა თფილისში, თამარ მეფის სასახლეში, ჯვარის დასაწერად. მაშინ თფილისი ისე დიდი იყო, რომ მას ეკავა ვერა, თაწმინდა, კალა, სოლოლაკი, გარეთ უბანი, სიოდობდი, ორთაქალა, ნათლუხი, შავ-სოფელი, ავლაბარი, ჩულურეთი, კუკია, დიდუბე და სხვა ადგილებიც. ქალაქი ისე დიდი იყო და გაშლილი, რომ მთელი ეს მიდამოები მცხოვრებთ ეკავად. თამარ

მეფის სასახლე დიდუბეში გახლდათ, სადაც მის კარის ეკლესიაში მათი ქორწინებაც მოხდა.

დავით სოსლანი ოსეთიდან ქართლში დიდის სამზადისით წამოვიდა, დიდის სამეფოს დიდებით, დავითმა ოსეთიდან თან წამოიყვანა ყველა ხელოსანთა ამაღლა. იგინი ამშვენებდნენ დავითს, იგინივე ამაღლებდნენ ოსთა ერის ღირსებას და ცოდნას მთელ საქართველოს ერის წინაშე. ამის შემდეგ ოსნი საქართველოში გახდნენ გამოჩენილნი და პატივცემულნი.

დავითის თფილისში გადმოსვლასა და სარწმუნოებაზედ არის შემდეგი ზეპირ ამბები, რასაც მოვიყვანთ აქვე: დავით სოსლანის თამართან შეუღლების შემდეგ, თფილისი გაივსო ოსთა დიდებულთა რიცხვით, ოსთა მუშებით, ხელოსნებით და ვაჭრებით. ვაჭრებმა ოსეთიდან იწყეს სხვა და სხვა საქონლის შემოტანა, ვაჭრობა; ოსთა ასეთ ხელოსანთა და ვაჭართა ამაღლამ დავით სოსლანი დიდათ ასახელეს მთელის ქართველობის წინაშე.

მეტად უცხო სანახავი ყოფილან დავით სოსლანის ოსთა მეჩანგენი, მგოსანნი, მოშაირენი, მოთამაშენი, მოსპაროზენი, მეჯირით-მებურთენი და სხვაც ამ გვარნი, რასაც მაშინ თურმე ოსებში და ნამეტურ ოსთა დიდებულთ შორის კარგად ყოფილა გაჩაღებული. ქებით ამკობენ ოსთა სასიმღერო კილოთიც და XII საუკ. ოსებშიაც თურმე სახალხოთ სიმღერებს ისე იტყოდნენ და იმღერდნენ, როგორც ეს მაშინ ქართველებს სცოდნიათ. დავით სოსლანს მომღერალთა გუნდიც თურმე სანაქებო ხმოვან მომღერალთა კაცთაგან შესდგებოდა თურმე.

ერთის სიტყვით, დავით სოსლანმა თამარ მეფის და მთელი ქართველების წინაშე ბაგრატიონთ გვარის შესანიშნავი ღირსება გამოაჩინა. საკადრისი და შესაფერი ორივე მნათობთა ბაგრატიონთ გვარისაო. ასე ამკობენ ძველნი მეჩანგენი მემუტრიბენი, მგოსანნი, მეჩანგენი და მოშაირენიც. ამ გვარსავე ამათ შესამკობელ სიტყვებს „ქართ. ცხოვრ.“ ვხვდავთ დავით.

სოსლანის ქორწინების წინედ მოსულა თფილისში, ამიტომ ქორწილის სამზადისში ოსებიც, ანუ დავითის ამაღაც იღებდა მონაწილეობას ქორწინების სამზადისში და რიგს აწყობდნენ ქორწილში ოსთა დიდებულთა დამცირებულთა შესანიშნავად და ზრდილობიანათ შესრულეს საქორწინო ვალი. ამათაც დიდი ყურადღება მიიპყრეს მათ ქართველთაგან.

ნამეტურ კარგი სანახავობა ყოფილა ოსეთიდან დავით სოსლანის ნათესავთა და მათ დიდებულთა ოჯახიდან ოსის ქალების გუნდი, რომელნიც ოსეთში რუსუდან დედოფალმა დაპატიჟა და თვითვე გადმოიყვანა ეს ქალები თბილისში. ოსის ქალები იყვნენ შესანიშნავათ მორთულნი, მოკაზაულნი სულ ძვირფასად ნაკერ ნაქსოვ ტანთ საცმელში, რომელთა ხილვაც თურმე სანაქებო იყო მათვე, ოსის დიდებულთა ოსის ქალებმა თამარ მეფეს მოართვეს ძღვნად კარგად და ძვირფასად ნაკერი სამეფო ტანთ საცმელი, რომელ ტანთ საცმელის ხელოვნებით გატაცვლებულნი იყვნენ მნახველნი. ყველა ამაებმა ოსეთის ერის ცხოვრებას კარგი სახე, კარგი ცნობიერება მისცეს, მთელმა ქართველობამ გაიცნა კარგად ის ღირსება, რომ ოსებსაც ჰქონიად კარგი ცხოვრების წესებო. თორემ მინამდის ქართველნი ოსებს მარტო ქალების თხოვნით იცნობდენ. სხვა რამ ასეთ ღირსებათა შესახებ წარმოდგენაც არ აქვნდათ, რადგანაც ოსებს ერთის მხრით ოსეთის ადგილ მდებარეობათა პირობების გამო ცხოვრების კარი თითქმის დაკეტილი აქვნდათ. აქამდის ქართველებში ბევრნი იტყოდნენ, რომ ოსის ქალებს ქართველ მეფენი და ბატონიშვილები სილამაზისთვის ირთავენო. ახლა კი საერთოდ დარწმუნდნენ მასზედ, რომ ოსებს სილამაზესთან სხვაც ბევრი რამ ღირსებაც ჰქონიად და სწორედ ეს სანაქებო ღირსებაც გახდა მის მაგალითად, რომ ახლა ჩვენი თამარ მეფე მითხოვდა ოსის მეფე პატიოსან დავით სოსლანსაო. ხალხი იტყოდა, თურმე: ალბათ ესენი განგებამაც შეჰყარა ერთადაო.

თამარ მეფის და დავით სოსლანის ქორწილი (მ. ჯანა-

შვილით 1192 წ.) დიდის დიდებით შესრულებულა თფილისში. სახალხო გარდმოცემა ამბობს, რომ საქორწილოდ ასი ძროხა დაუკლავთ და ორასი ნიშა ხარი. ასე იტყვიან ლექსად.

„ასი სული ძროხა დაკლა
და ორასი ნიშა ხარი“.

საქორწილოდ დავით სოსლანსაც დიდი ძალი სანოვაგე მოჰყოლია: ძროხა, ცხვარი, ტყის ნადირ საკლავნი, ყველი და სხვაც ბევრი რამ, რასაც თურმე ოსებს წერილი სულ უყრამებით უზიდავდნენ ოსეთიდან. ოსეთიდან ქორწინების შემდეგ, დავითმა თანხლებელთაგანის ბევრნი აღარ გაუშვა ოსეთში და თფილისში დაიტოვა. ამათ გარდა შემდეგ სხვა ოსნიც მოიმატა. ამ გარემოებამ ხელი შეუწყო ოსთა გადმოსვლას არა მარტო თფილისში, არამედ მთელ საქართველოში, რადგანც ოსებს აქ ეგულებოდათ მეფედ თვის მფარველი ოსი დავით სოსლანი. მართლაც დავით სოსლანი ოსეთის ერს ასეთ გადასვლა გადმოსვლაში კაი მფარველობს უწევდა. ამიტომაც მაშინდელი თფილისი გაივსო ოსების ხელოვნებით და ვაჭრებით, რაც მაშინ ოსეთში აყვავებული იყო. შემდეგ საუკუნოებამ კი სამწუხაროდ, ოსეთში, ჯერ მონგოლების შემოსევამ, მერე სპარსთა გალაშქრებამ და ხშირად ლეკების თავ დასხმამ ოსებში დაამხო ოსთა ხელოვნობა და ვაჭრობაც. ამათ გარდა დაამხო და მოსპო თვით მეურნეობაც.

რადგანც ოსთა ერის შესახებ ბევრი რამ ისტორიული ცნობები არ გვაქვს, ამიტომ აქ ვიხმაროდ ზეპირ ცნობებიც. ქართველებში დარჩენილია ასეთი გარდმოცემა: თამარ მეფემ გასცა წყალობა მთელ საქართველოში ღარიბებზედ, ქვრივს ობლებზედ, უსინათლო და დავრდომილებზედ. უქონელნი მან აღავსოვო. ასევე დავით სოსლანს გაუცია დიდი წყალობა ოსთა ღარიბ-ღატაკებზედ, სნეულ-დავრდომილებზედ დი ობოლებსა და ღარიბ ქვრივ-ობრებზედ. ოსეთის ღარიბ-ღატაკ მო-

ნანიც დავითს აღუესია თვისის ზოწალებით. ასეთია სახალხო გარდაოცემა, ამას ცოტათი ქართული მატიაწეც ახასიათებს ასე.

„დავითის შეუღლება თამართან იყო ოსთითვის დიდი სახელოვნება. ამ გზემოვებამ ოსეთის ერის ცხოვრებიდამ ბევრი რამ გამოაქვეყნა და ერთი ასეთია ოსთა მდებრობით სქესის სიმარჯვე, მხნეობა, მამაკაცებთან გათანასწორობით მოქმედებაროგორც მოვლად სამეურნეო საქმეში, ყანაში, მკაში, საქონლის მოვლაში, ისევე ოჯახში, ისევე თუ გაჭირება იქნებოდა ომშიაც. ომში თურმე სახელოვნად იცოდნენ ოსის ქალებმა მონაწილეობის მიღება. მათი ომიანობის შნოება ქართველებზე სულ არ იცოდნენ. მაგრამ დავითის დასიძვევებამ ესეც გამოაჩინა ოსთა ქალების. როცა დავით სოსლანმა ტურქების წინა აღმდეგ ყარსზედ გაილაშქრა და ამ ქალაქიდამ განდევნა იგი და გაანთავისუფლა თურმე, მაშინ დავით სოსლანთან ომში ოსეთის ჯარიც იღებდა მონაწილეობას, რომელ ჯარს თურმე წინ ოსეთიდამ მოსული ოსთა მეფე წინამძღვრობდა.

ოსთა ჯარში მრავლად რეულან თურმე ოსთა მეომარნი ქალებიც, ვაჟკაცურად საომარს ტანთ საცმელში გამოწყობილნი და მორთულნი ესენი თავიანთ ნებით წამოსულან ომში დავით სოსლანის პატივ-საცემად და სადიდებლად ასე მოწმობს ხალხური ამბები. ეხლა ჩვენ კიდევ მივმართავთ თამარის ქორწინების საქმეს, რაც კი ისტორიულად არის დასაბუთებული, ეს გარემოება ხსნის იმ უხერხულობას, თუ თამარ მეფე რა გარემოებით გათხოვდა რუს გიორგიზედ და ან მაშინ ოსთა დიდებულნი რა გვარ მონაწილეობას იღებდენ ამ გარემოებაში. ჩვენ ეს საქმე ისეთ მაგალითად მიგვაჩნია თამარ მეფის ცხოვრებაში, რაისა გამო ახლა აქ კიდევ უნდა მივმართოთ „ქართ. ცხოვ.“ ცნობებს.

გიორგი III სიკვდილის შემდეგ გამეფდა თამარი. ამის მეფობის დროსაც, ოსებს დიდი მისვლა-მოსვლა აქვენდათ ქართველებთან და ნათესაეობა. როცა თამარს პირველი საქრმო

უშოვნეს რუსი გიორგი ბოლოდუბისძე, მაშინ ოსთა მთავრის შვილებმა ეს გარემოება ვერ დაითმინეს, ეწყინად, მათში რამდენიმე შესაფერი ვაჟკაცი შეიკრიბნენ და თფილისში ესახლნენ ქართველთა და მოახსენეს, რომ თამარ მეფე ნუ გათხოვდება სხვაზე, ჩვენთაგანი რომელიც მოეწონოს ის ამოირჩიოს და შეირთოსო. ესეთი რჩევა ვერ მოეწყო და არჩიეს დიდის რუსეთის მთავრის შვილის შერთვა, რათა ქართველთ ჰქონიყო ერთობა რუსებთან. ხოლო მოტყუვდენ ამაში, გიორგი არ აღმოჩნდა ფარსაგი და სამეფოს ნიჭის მქონი. ოსეთიდგან მოსულთ მშვენიერთ ვაჟკაცთ ჯავრი მოუვიდათ და უკმაყოფილნი დაბრუნდნენ ოსეთისკენ. ერთს ოსის მთავრის ჭაბუკთაგანს თამარის დიდი სიყვარულიც ჰქონიყო, ამას სწყენდა უფრო რე და გზათ მიმავალს სევდა ისე განუცხოვლდა რომ თურმე გზაში დაიბნედა და ნიქოზთან ახლოს გარდაიცვალა საბრალო, ეს მსხვერპლი ხიყვარულისა, ნიქოზის ტაძარში დაფლეს რომელიც დაასაფლავა ნიქოზელმა. ასე მოგვითხრობს „ქართლის ცხოვრება“.

თამარის პირველ ქრმის განქორწინების შემდეგ, ქართველთ ერი დიდს შექირვებაში ჩავარდა, რადგანაც თამარ მეფე უძეო იყო და ესეთი გარემოება ერს დიდათ ადარდებდა. შეიკრიბა მთელის საქართველოს ერი ითავთბირეს თამარის გათხოვების და საქრმოს მოთხოვებაზედ. ბევრის თათბირის შემდეგ აირჩიეს თამარის საქრმოდ, ოსთა მეფის შვილი დავითი. რომელიც გვარად ბაგრატიონი ყოფილა და რომლის მამათ მთავრათ ითვლება დემეტრე მეფე.

რუსუდან დედოფლის მონაწილეობით და შუამდგომლობით მალე მოხერხდა დავით სოსლანი და თამარ მეფე დიდუბეში აქორწინეს. დავით სოსლანს „ქართლის ცხოვრება“ აიროგორ ასწერს:— „იყო სახელსა შინა რუსუდან დედოფლისსა. მამეჲ ეფრემისა ძეთაგან, რომელი არაჲნ არსნი, კაცნი შიძლინი და ძლიერნი ბრძოლასა შინა. ესე ვინა ვინადგან დედოფალსა რუსუდანსა თვის ეყოლა მამიდისა მისისა დავითის ასულისა, ასეთს გათხოვი-

ლახისა მიზეზითა, რამეთუ ოვსთა მეფისა შვილი იყო ერმა იგი და გვარადც ბაგრატიონი, რამეთუ დიმიტრიდ, ძე გიორგი მეფისა, რომელი დაშთა ოვსთა მეფისა ქაღისაგან, მის დიმიტრის შექვეს ნათესავი იყო, ძეთაგან მისთა, და რუსუდან უშვილო იყო და იგი მოკვანა აღსზრდელად სახლს შინა თვისსა ერმად, ფრიად შვენიერი, ვითარცა შვენის მეფეთა შვილთა და იხილეს მუნ მიმავალი, რამეთუ მოკმე იყო ნაკვლად კარგი, ბეჭ-ბრტყელი, ზირად ტურფა და ტანად ზომიერი და ორთავე კერძთა გვართაგან სახელმწიფო. სხვითა კვლა ზრდილობათა კეთილად ზრდილი და წვრთილი. მხნე და ძლიერი, რაინდობითა და მშვილდოსნობითა უსწარო შემმართებელი, ტანითა ახლანი და ყოვლითურთ სრული სიკეთითა; ამისი იხებეს ყოველთა შეკრებებთა მამარისა და საქმე ღმერთსა მიანდეს, ჰკადრეს და მოახსენეს დედოფალსა რუსუდანს მკვიდრთა ამას საშეფოსთა, იგი განაღამცა ნების დამრთველი, ვაზირთა და დიდებულთა თანა შეწევნითა მოხსენებულნი, მოჭაჯე ექმნეს თამარს და ეტეოდეს:— „უკეთუმცა არა იყო ზენა, განგება ამისა მოქმედებასა შინა ჰხელავს შარვანდელთა თქვენი თუ ვეკუთნი და რადენნი რადენ გზის მოემკნი მშვენიერნი და დიდებულნი შვილნი ხელმწიფეთასი, ბერძენთა და რომთანი, სულთანთა და მკვიდრთანი, სპასთა და ოვსთა, მცდელნი ნამარათალებრ, უკუნ არღვიგნა ბრძანებამან მღვთისამან, რამეთუ თვისაერ ნების მისისა ვერა რაღ კრულ იქმნების“.

თამარმა პირველად იუარა, მაგრამ მერე თავის მამიდის რუსუდანის ხათრით შეისმინა ერის მუდარება და ნება განაცხადა დავიოზედ ქორწინების. მალე მოიყვანეს დავითი თფილისში ოსეთიდგან და დიდუბეში აქორწინეს ქორწილის საქმეებს და საერთოდ მთელს სამეფოს. ამ ღროს რუსუდან დედოფალი განაგებდა. ამის გამგეობას „ქართლის ცხოვრებას“ დის თიდებით აღწერს დავით სოსლანის ნიჭიერებას და ცოდნასაც ასე გადმოგვცემს:— „ესე დავითი წკლიწადსა მოქტევამდე ესრედ წაემჯობინა ყოველსა მშვილდოსანსა, ცხენოსანსა და მკვირცხლსა და მოახსარეხსა, მწიგნობართა ყოველთა ნასწავლთა, ხელთსიკეთიცა ვითა დღეს სჩანს, რომელ შინათ ვინ ყოფილა ამისი მას“.

წაუღლელი და თანამოსწავლე და თუ გარკითთა ქვეყანათა მოსრულა, ვერა სანა გამოსენილა მისებრია).

აქ ჩვენ ესეთი ქება ცოტა მოვიყვანეთ, მაქებარი გატაცებულია დავითის ზე აღმატებულებით. ყოველივე ეს კიდევ ნიშანია. ოსეთის ერის სიბრძნე, გონიერების და დროის შესაფერად ყველა სამწიგნობრო სამეცნიერო და სამამაცო საქმეთა ცოდნის. დავით სოსლანის ქორწინებამ თამარზედ მტკიცე გზა მისცა ოსებში როგორც ქვეყნის სამეფოს სიმაგრის საქმეს, ისევე ხალხში წერა კითხვის და განვითარების შეტანას. დავითი და თამარი ოსეთში ხშირად მგზავსობდნენ. ამ გარემოებამ თამარ მეფე ოსებს საერთოდ შეაყვარა, თამარ მეფემ დავით სოსლანისაგან თამარმა ოსური ენაც მალე ისწავლა. თამარ მეფის სახელს ოსებში ისიც ავრცელებდა, რადგანც მგზავრობის დროს, სოფლებში ეკლესიებს შინჯავდა, შეწირულებას აძლევდა, ეკლესიების გვერდით სასწავლებლებსაც ახსენებდა; ღანვე დავით აღმაშენებლის მსგავსად ოსეთში რამდენიმე ქსენონიც გახსნა. ისტორიულად ცნობილია, რომ თამარ მეფის ქორწინების შემდეგ, დავით სოსლანი და თამარი იწოდებოდნენ ოსეთის მეფეებათაც.

ამიტომაც არის ამათ შესახებ ოსებში აუარებელი ზებირამბები და ლეგენდები გავრცელებული, თამარ მეფე დავით სოსლანთან მშვიდათ და კარგად სცხოვრებდა. ყოველ სასიკეთო მხარესთან დავით სოსლანი მწიგნობარიც გახლდათ. ესენი როგორც ქართველ ერს პატრონებდნენ ისევე ოსებს, ამიტომ თამარ მეფემ ოსეთში ისე გაითქვა სახელი მთელმა ოსეთმა იგი ისე შეიყვარეს, რომ ოსეთში სახლი არ იქნებოდა სადმე რომ იქ თამარ მეფის შესახებ ქება-დიდებით ლაპარაკი არა ჰქონოდა. ამიტომაც არის, მთელს ოსეთში თამარ მეფის შესახებ მოფენილი. (ლეგენდები ნახეთ ამაზედ ვასილ თედეშვილისაგან შეკრებილი ძველებური ამბები გადმოცემები და ლეგენდები). თამარ მეფემ ოსეთში ბევრს აღაგას განახლა ძველი ტაძ-

რებით, ბევრს ალაგას ალაგო ახალი ეკკლესიები. ამას გარდა გააშენა ოსეთში სასულიერო სკოლები. ბევრს ალაგას გაიყვანა არხები. წყაროები, რუები და სხვა ამგვარნი. ობოლთა და უპატრონოთა მიუჩინა მზრუნველნი და პატრონნი.

ოსნი თამარზედ არა ნაკლების პატივისცემით და დიდებით მოიხსენებენ დავით სოსლანს. (ნახეთ ამაზედ წიგნი თამარ მეფეზედ ოსური ამბები და ლეგენდები დავით სოსლანზედ შეკრებილი ვასილ თედეშვილიდგან). ომის შესახებაც ოსებში ბევრი რან ძველებური ამბებია დარჩენილი, ლეგენდები, თქმულებანი, გარდმოცემანი, ამათ შესახებ ოსების ძველებურის ამბებიდამ მთელი წიგნი დაიწერება. ლექსები და სხვანი კარგად სჩანს ისიც, რომ ოსებს თუმცა ამათ დროს თავიანთ მეფეც ჰყოლიად, მაგრამ ამათიც დიდი პატივისცემა ჰქონიად ოსებს, რადგანაც თამარი და დავითი ოსთა მეფეთა თანხმობით აკეთებდენ ყველაფერს. ამას გარდა უმეტეს ნაწილსაც თამარი და დავითი ოსთა მეფის ოჯახში სცხოვრებდენ ოსეთში ყოფნის დროს.

შემდეგი დროის თამარის და დავითის ცხოვრება არის ჩვეულებრივი, ისე, როგორც სცხოვრებენ მეფენი, დავით სოსლანისაგან თამარს მიეცა ორი შვილი; ვაჟი, ლაშა-გიორგი სახელი „ლაშა“ აფხაზურ ენაზედ „მშვენებას“ ნიშნავს, მეორე ასული, რუსუდანი ამ შვილების შემდეგ თამარ მეფემ მიმართა დავით სოსლანს შემდეგის სიტყვით: — „რაც სავსაოა იყო ტახტისა და აჯანასათჳს, იქ ის მოგვეც. მიიტკმ ვითხოვ რამ, დღეიდაჲ სარეცქელი ჩემი უნდა იქმსეს ხელსეუბელი“. დავითი თანახმა გახდა, რადგანაც თამარ მეფეს ამაზედ მასთან გარკვევით წინედ აქვნდა საუბარი, იგინი გაზავდნენ მეგობრულის განშორებით, უცნობი წიგნიც ასე მოკვითხრობს. თამარი მოლოზნობას აპირებდაო. რაისა გამო დავით სასლანს ნება მიეცემოდა სხვა ცოლის შერთვისო. მაგრამ დავითმა ეს არ ინდომა, რადგანაც იგიც თავმომწონე, გმირი კაცი იყო სიტყვის შემნახავიო.

დავითი განშორდა თამარს, შვილები ლაშა და რუსუდანი თამართან დარჩნენ. დავითი ოსებში მიეცა ცხოვრებას, ხან-

დისხან ომებშიაც იღებდა მონაწილეობას, ეს ჯერეთ ცოლთ მოშორებული არ იყო, რომ თავის ძლიერი ჯარით ყარს მი- ადგა და ოსმალთაგან დაიბრუნა. ნუქარდინი ამან დაამარცხა; ჯარში მრავლად ოსებიც ჰყვანდა. ამას იაკობ გოგებაშვილიც ასაბუთებს. დავით სოსლანმა თამარ მეფის სიკვდილის შემდეგ, სხვა ცოლი არ შეირთა. დავითი გარდაიცვალა 1230 წ. და- საფლავებულია ნიქოზს.

დავით სოსლანმა ოსეთში ცხოვრების დროს, რსთა ძეთა- თვის გახსნა კარგი სასწავლებელი; ოსთა მეფეთა და მთავრის შეილებს თვითაც კი ასწავლიდა წერა-კითხვას და სხვა და სხვა- სწავლა-განათლებას. ამას გამოუზრდია თვისი ძმის წულები ზურაბი და ყავდინა. დავითის ცნობას და გვარს ბროკვაუზის- ენცკლომდიერი ლექსიკონიც ასახელებს, რომ დავით-სოსლანი იყო ძე ჯანდეროზ ბაგრატიონისაო. ოსებიც ასევე ასახელებენ ჯანდეროზს. ამას დიდი ოჯახი ჰქონია. ძმები და ძმის წულები, ბაგრატიონები. ესენი XIII საუკ. გასულს თითქმის სულ- გაწყვეტილან მონგოლთ ბრძოლაში. ხელთნაწერი წიგნიც ასე- ამბობს: — ოსთა მეფენი და მათი ძენი ამოწყდნენ მონგოლთა ბრძოლაში, რაც მოახდა რუსუდანის დავითის ძის მეფობაშიო.. (II ტ. ენციკ. ლექთი ასო ბ.).

„ქართ. ცხოვრ.“ დავით სოსლანს ოსეთის მეფეთა ძედ- ასახელებს, ამიტომ შეიძლება, ზოგმა სთქვას რომ ოსეთის მე- ფის ხუდანის ქალი ბურდოხანი გიორგი მესამის შვილი იყო- ვო და ამავე ქალის შვილს თანარს ოსეთისავე მეფის ძე დავი- თს ირთავსო. ეს შეუძლებელი იქნებოდაო. ამას ჩვენც ვეთან- ხმებით ხოლო ვიტყვით შემდეგსაც.

ხუდანი ოსთა მეფე უნდა იყოს რომელიც მეფობდა ოსე- თის დასავლეთ ნაწილში, ანუ კავკავის იქითა მხრის ოსებში, რომელსაც თავის ძატახტო ქალაქიც აქვანდა; ჰყვანდა ჯარი და ფულსაც სჭრიდა. ეს ხუდანი უნდა იყოს მომდინარე ოს- თა მეფის დურღულის და ურდორესი. ოსეთის საერთო მეფედ ეს უნდა ყოფილიყოს. როგორც საქართველოში ქართლის მე- ფე იწოდებოდა მეფედ და კახთა და იმერთა კი ბატონიშვი-

ლებად, ოსეთშიაც ასევე უნდა ყოფილიყოს. ერთი იყო მეფე დანარჩენი ოსთა ბატონიშვილები.

დავით სოსლანის სახელი და შთამომავალთ რიცხვი კი XIII საუკუნის გასვლამდის სჩანს, ეს ანგარიში გამოვა მხოლოდ ნიშინ, თუ დავით სოსლანის შვილს ლაშა გიორგის ოსათ ვახსენებთ, რადგანაც იგი ოსის შვილი იყო, ასევე ამის შვილი დავითიც თუ ოსად მივიღეთ, მაშინ ამათ რიცხვი XIII საუკ. ნახევარს აქეთ გამოსჩნდება რადგანაც დავით სოსლანის შვილის შვილი დავითი. 1269 წ. კვდება.

თამარ მეფის და დავით სოსლანის შვილების შესახებ აქ ვიტყვით ცოტა ცნობას: ნათქვამია სახალხოოდ, რომ კარგ დედამამას კაი შვილები არ გამოუვლენო სამწუხაროდ თამარსა და გიორგის არ გამოუვიდათ კარგი შვილები „ქართ. ცხოვრ.“ ლაშა გიორგის ასე ასწერს:

„ლაშა გიორგი იყო ტანით ძლიერი, მხნედ შიისარი, ნადირაბადა შინა მოსწრაფე, ჯადით და თვით ბუნება. უმეტეს განლაღებულ იქმნა. ხელა ვითარ განისვენებდა ნადირაბათა და სისარულთა, მადრკა სიბოროტემდი. და სჭამდა და სვამდა და აღსდგეს სიმღერად. შეჴევარა თანა მოსსაკენი მოსმურაბათა და დედათა უწესათა თანა აღრევით. აღესმე მსმელი ფრიადისა ღვინისა ტფილისს შეფი, წარიყვანეს რაინდთა თანა, რათა განიდონ სიბილწე თვისი და სხვაც ასეთნი. ეს გახლავსთ მშვენება მშვენება ვაჟი თამარ მეფის და დავით სოსლანის. ვნახოთ ახლა ამათ ასული, რუსუდანიც, რომელსაც მარტოდ მამის დის სახელი — რუსუდანი ერქვა. ამაზედ აი რას გვამცნევს „ქართ. ცხოვრ.“ „რუსუდან დედოფალი, რამეთუ ჩვეულებათა წესსა ძმისა თვისისა ვიდრდა განცხრომითა და სიმღერითა, იწყო უძლება და განცხრომა და სხვანი. აქმეტს აღარას ვიტყვით. ეს რუსუდანი გათხოვდა ორტული-შვილზედ, ზოგნი ამ ორტულიშვილს ოსად ასახელებენ. ზოგნი მესხათ, რადგანაც ამ სახელის ორტელი სოფელი არის მესხეთის ფოცხოვის ხეობაში.

იქმნება მკითხველმა სთქვას, რომ ალბათ თამარი და დავითიც ასეთნი იყვნენო. რაც დედ-მამა ის შეილებიო. ანუ როგორც ატყვიან: — „დედა ნახე, მამა ნახე შეილიც ისე გამონახეო“ — აქ მეორე გადმოცემასაც მოვიყვანთ რასაც ხალხი ამბობს: „ერთის ხილამ ბარიც გამოვა და ნიჩაბიცაო“. თვით ჩვენს დროშიაც იყო, არის და იქნება მაგალითები: რამდენ რიგიან დედ-მამას ისეთი შეილები გამოუვიდნენ, რომ მათმა შეილებმა აყვავებული ოჯახები დანთქეს და შექამეს, რაინდენ უხეირო დედ მამას კაი შეილები გამოუვიდნენ, ეს გარემოებაც უნდა ვიქონიოდ სახეში მაშინ როცა თამარსა და დავითზედ ვიფიქრებთ რამეს.

ამათ გავერაგებას ჯერ ხელი შეუწყო მონგოლების მოლოდინმა, მათმა შიშმა, მერე მათ შემოსევამ და მასთან სხვა მტრების და ჯალალ ედინის მოსვლამაც. თამამად ვიტყვი, რომ ლაშა და რუსუდანის ასე დაერდომას რამდენათაც შინაურ პირობებს აქვს მზიშვნელობა, იმათზედ მეტად მონგოლებს, ჯალალ-ედინს და ასეთ სხვა დაგეშილ მტრებს ყოველი უბედურება ქართველთა და ოსთა მაშინ უფრო აზვავდა, როცა ჩვენ გარეშე მძლავრი მტერი მოგვევლინენ. ჩვენს წახედნას რამდენათაც შინაური პირობები ბოდავდა, იმაზედ მეტად გარეშე მტერი უფრო აზვავებდენ მათ: ყოველ ჩვენს ბოროტებასა და უხეირობასთან, ოსთა და ქართველთ შორის, ჯერ მონგოლებმა და მერე სპარსებმა XIII საუკუნის ბოლოდამ, საშინელი მტრობა დანერგეს, ოსები ქართველებს შეაძულეს, ისევე ოსებს ქართველები; ეს ორი ნათესავი და მეზობელი ერთ ერთმანეთს წაჰკიდეს, ამავე დროს, ჩვენს ბედზედ ოსთა და ქართველთ შორის იყვნენ თითო ოროლა ისეთი პირნიც, რომელნიც ამ გარემოებას კარგად გრძნობდნენ.

გარეშე მტერთა ძალამ, ოსეთზედ ისეთი ბოროტება იხმარეს. რაისა გამო XIII საუკ. ბოლოს 1305 წლამდე, ოსთა მეფის ოჯახი თითქმის სულ გაწყვიტეს გარდა პატარების, ზელთნაწერი წიგნი ამბობს: გადარჩა მარტოდ აფხაზი და და-

ვითი, რომელთა აღზრდასაც სამარყანდელნი თათრულად ფიქრობდნენო. ამას გარდა XIII საუკ. ამისავე სიტყვით, ოსეთი დაეცა ძრიელ, ხალხი გალატაკდა, მოსავალს ხან მონგოლები სტატავდნენ, ხან სამარყანდელნი, ხან სპარსელნი. მთელის ოსეთის ერისათვის XIII საუკ. ბოლო არის უძლურების და გალატაკების ხანა, საქმე ისე ცუდათ წავიდა, რომ მთელს ოსეთში სახლებიც კი აღარ დარჩა მთლად, მტერი რომ ოსების მორევით ვერას ხდებოდა, მერე სახლებსაც უნგრევ-უქცევდა, ყანას, ბაღს, ბოსტანს და სხვა და სხვა სანოვაგეთა და საქონლებთა ქარხნებსაც უმუსრავდა, ნაძეტურ საფეიქროებს.

ამით XIII საუკ. ბოლოს ოსეთის ერი ისე დაეცა, რომ არსად საფეიქრო არ დარჩა, აღარსად სხვა რამ ასეთ ქარხნები, ხალხი გატიტვლდა, დაეცა თითქმის ყველა ხელობანი ოსეთის ერისა, ოსები გახდნენ მარტოდ მხვნელ-მთესველნი და დანარჩენი დრო და მეცადინეობა ამათი იკარგებოდა და ფუჭდებოდა ცხადსა თუ ჩუმს ბრძოლაზედ. დიდი უძლური ხანა დადგა ოსეთის ერისთვის, მათ აღარც მშველელი ჰყვანდათ და აღარც წინამძღოლი. ქართველებსაც ძრიელ სჭირდათ, ამიტომ ოსთა შველა შეეძლოთ, ასეთი გარემოება ბევრის ოსისთვის იყო გულსაწვაი, რადგანც იგინი თავიანთ თვალათ მზერდნენ თვის სამშობლოს განადგურებას, ამაზედ მტერსაც ემდურებოდნენ იგინი.

მტერმაც იცოდა ესეთი უკმაყოფილება ოსეთისა და ამიტომაც მათ 1303 წ. ოსთა მეფეთა და წარჩინებულ გვარის კაცთა მოსპობა, ასეთ პირთა მოსპობისათანავე სპობდნენ თან ოსების ყოველივეს სოფლებს, დაბებს, ქალაქებს და ყოველივეს რაც კი მოხვდებოდათ და ნახავდნენ, ოსთაგან ყოველთავეს ჯერეთ წართმევა უხდებოდა, წინააღდეგ შემთხვევაში შემუსვრა, მოკვლა, მოტაცვა, დაწვა და სხვა ამ გვარები, ასეთი რისხვის მიყენებას ოსები თითქმის მიეჩვივნენ XIII საუკ. ნახევრიდამ, როცა ოსებს ჯალალ-ედინი და ჩინგის ყაენი დაეც-

ნენ და აიკლეს. მაინც ოსებმა იწეცადინეს და 1320 წ. ოსეთის მთავარი დაიყენეს. ვინ იყვნენ ეს ასიოდ დადგენილ ოსთა მთავარი, ამისი არაფერი სჩანს, ხოლო უნდა ვიფიქროდ, რომ იგი მთავარი იქმნებოდა ის ოსთა მთავრის შვილი, დედამაც მტერმა 1303 წ. მოსპეს და მარტოდ მცირე წლოვანები დასტოვეს, შეიძლება სხვაც მაგრამ ჩვენ ასე ვფიქრობთ ოსეთის გარემოებას 1330 წლიდამ, გიორგი ბრწყინვალემ მიაპყრა დიდი ყურადღება. 1325 წ. გიორგი ბრწყინვალის დახმარებით, ოსთა მეფემ ოსეთის ერის ცხოვრების საქმე ისევ მოეწყო, რომ დღისით და ღამეც ჩალა, — ქათამიც არავის დაეკარგებოდა თურმე.

ოსებმა იწყეს მოშენება, მოღონიერდა ცოტათი ხალხი, მტერს მოურიგდენ და დაპირებისამებრ ხარკს უხდიდნენ. ამას გარდა შენებას მიეცა დაბა და სოფლები, ოსებმა იწყეს სოფლების გაშენება, სახლების კეთება, ბაღ-ბოსტნეულობის გავრცელება, მეურნეობა, ხელოსნობა და სხვაც ბევრი რამ რადგანაც მტერმა მათი ქვეყანაც ცოტათი მოასვენა, წინანდელათ აღარ მტრობდენ და აქცევ-ანგრევდნენ, რადგანც ოსეთის მეფეს და ერს გარს უფლიდა. მფარველ ამხანაგათ ისეთი მეფე, როგორიც გახლდათ გიორგი ბრწყინვალე, ოსების ასეთ მშვიდობის დამყარების დროს, თითო ოროლა მათ შორის იყვნენ ისეთნიც, რომელნიც უცხო მტერთა მეოხებით გაფუჭებულ იყვნენ, და ოსეთსაც მტრობდნენ. ამიტომ ამ გარემოებას გიორგი ბრწყინვალემ დიდი ყურადღება მიაქცია, ოსთა მეფეს ეწვია და ყოველივე მტერი მოუსპო.

ამას გარდა ოსეთში მოკრიბა ყოველივე ოსთა მემბოხენი, ოსთა მეფის წინააღმდეგნი მოწინავე კაცნი, ამათ გარდა მოკრიბა ოსთა ხევის ბევრნი, დეკანოზები და სხვაც ასეთნი, რომელნიც ოსებს ყოველთვის ქართველებთან მტრობით რაზმავდნენ და შით ასრულებდნენ მტრებთა დავალებას. ყველავს პირები გიორგი ბრწყინვალემ თფილისში გადმორეკა გასაწურთნავად, დასამშვიდებლად, ამ დღიდან ქართლმაც მოი-

სვენა ოსთავან. ეს იყო 1337 წ. ყველა ამაზედ ეხლა ჩვენ აქ მოვიყვანთ ალაგ ალაგ „ქართ. ცხოვრ.“ ცნობებს:— „გიორგი ბრწყინვალე მერმე შევიდა და შემუსრა კავკასსა, (ოსები) შანა შეაფნი, ურჩნი მოსრნა და დაიმორჩილნა, და მოხარკე ჭყვნა უოკელნი იგი, და დაამჰადა ქართლი ოსთავან, ვინაღვის გზანი უოკელნი თვით დაიპყრა“ შემდგომ ამის ეხება კიდევ სხვა საგანთა და საქმეთა მეთაურ კაცთა საქმეთაც, რომელნიც ოსეთში იმყოფებოდნენ და ოსების ცხოვრებას თავასებურად ახდენდენ. ამათზედ აი რალას ამბობს:— „მკრე კვალთ განიხილა მუჟემან შთაუღთა და კავკასთა საქმენი, რამეთუ მრავალნი უჯვრანი იქმნებოდეს, შემოიკრაბა სზანი, შევიდა და დაიმორჩილნა უოკელნი, უმეტეს პარჯელისა კავკასსა შინა შეაფნი. შუნიდამ ჩამოვლო ცხრა ზმასა ზედა, მოვიდა მუხრანს და ჩამოიყვანნა შუნ რომელნი კავკასთასა შინა ქრისტიანენი იყვნენ თავნი შათნი და ხევის ბერნი, შემოვიდა ტფილისს, და შემოიტანა იგინიცა და განუჩინა მათ სამართალი და წესნი დაუსხნა წიგნითა რათა ჭყოფდენ წადმართ ეკრეთ“.

ასე დაიმორჩილა თურმე ოსეთი. მართალია აქ ოსეთი ცალკე არ იხსენიება, მაგრამ იგი „კავკასს“ ახსენებს, ეს სახელი კი ხატავს როგორც ფშავს, ხევსურს, თუშს, მოხვევს, ისევე ოსეთს და ოსებს. ამისაგანვე შედგენილი „ძეგლის დებაც“ რამდენათაც ფშავ, ხევსურ თუშებს, ქისტებს და მოხვევებს ეხება, იმათზედ მეტად იგი ოსებსაც ეკუთვნის. იმის ცნობაც არის, რომ ამავე გიორგი ბრწყინვალემ გამოსდევნა თავად-აზნაურები როგორც თუშ, ფშავ-ხევსურეთიდან, ისევე ოსეთიდანაც. ოსეთში აღარც ერთი ოსის თავადი და აზნაური აღარ დასტოვა. ყველანი თფილისში გადმოიყვანა. ამით მოისვენა ოსეთმა და ოსეთის მეფემაც. როგორც ამ მეფემ ხსენებულ მთის ერთ ფშავ, ხევსურ, მოხვევ, ქისტთ და თუშთ მისცა ტყეები და მამულები საკუთრებათ, ასევე ოსთა მეფემ მოუბოძა ოსებსაც შთელი ოსეთის მამულები საკუთრებათ. ყველა ამ მთის ხალხებში და ოსებშიაც არსებობდა „მამულის საკრთო მიფლობელობა“. ხოლო მოსვენებული დრო ოსეთის თვის არ იყო დიდის

ხნის ბედნიერება. გიორგი ბრწყინვალის სიკვდილის შემდეგ (1346 წ.), ოსთა სამეფოს, მოველინა ჩვეულებრივი უბედურება. კვალად ეცნენ სპარსნი, თურქნი და სხვანი და ოსებს უწყეს აოხრება და მოსპობა.

ოსეთის და ოსების სწავლა განათლების საქმე ძველადგანვე XIII საუკუნემდე.

I

ოსებს ჰქონდათ. სკოლები ძველის ძველადგან არ ხოლო რაკი ფარნავაზ ქართველ მეფემ ქართული ანბანი მოიგონა და ამანვე ოსის მეფის ასული შეირთა ცოლად. ამიტომ ოსეთში იმავ დროს ქართული ანბანი იქნა გავრცელებული. IV საუკ. რაკი ოსებმა ქრისტიანობაც მიიღეს, მის შემდეგ. ოსეთში შეტანილ იქნა ბიზანტიური სწავლაც. V საუკუნის ნახევარს, ვახტანგ გორგასლანის ომის შემდეგ, ოსეთში სკოლებიც დახსნეს, როცა ოსთა შეიღებს ასწავლიდნენ წერა-კითხვას. ქართულს, ბერძნულს და ოსურსაც ქართულის ასოებით. ამავ საუკუნის ბოლოდამ, ოსებში ლათინური ენა და სწავლებაც იქნს შეტანილი.

VI საუკუნიდამ, ქართველთ ათცამეტ ასურელ მამათაგან ოსეთში გამრავლებულ იქმნა სასწავლებლები ამ სასწავლებლებში ოსთა შეიღებს ასწავლიდნენ სამლო სჯულს და ქრისტიანობას, მასთან ენებს ბიზანტიურ, ლათინურს, ქართულს და ოსურს ქართულის ანბანით. XIII საუკ. დამდეგიდამ, რაკი ოსებზედ არაბებმაც იწყეს გავლენა, ამიტომ ოსთა სკოლებში არაბული ენაც იქმნა შეტანილი და სასწავლოდ დადგენილი. არაბთა გავლენით სკოლების არსებობამ ოსეთში გასტანა XII საუკ. ვიდრე საქართველო და ოსეთი დავით აღმაშენებელის ცდით განთავისუფლდებოდა. ამის შემდეგ კი, ოსებში სკოლებმაც იმატა. მთელს ოსეთში

გაიხსნა სხვა და სხვა სახის ჩკოლები XII საუკ. ნახევარს, ოსები სწავლა განათლების მხრით ქართველებთან თანაბარნი იყვნენ.

ამას გვიმტკიცებენ შემდეგი მაგალითები: XI საუკ. ბაგრატ მეოთხის მეუღლე, ოსეთის მეფის ქალი ბორენა იქამდის მოწიხადებულ და ნასწავლი აღმოჩნდა, რომ მან კარგად იცოდა ბიზანტიური ენა, რომაული, ქართული მწიგნობრობა და ისტორია და მასთან ოსურიც ეს ჭკუიანი მანდილოსანი ოსეთში აღიზარდა ისე, რომ მას სხვა ქვეყნები თვალითაც არ უნახავს. ოსეთში ოსურ სკოლებში მიუღია მას სწავლა-განათლება. მაშ თუ ოსთა დედოფალი უსწავლელი იყო, ნუ თუ ამ უსწავლელ ქალს ცოლად შეირთავდა ისეთი მეფე, რომელსაც პირველ ცოლად ბიზანტიის იმპერატორის და ჰყვანდა მეუღლედ. არა გვგონია, რომ ბაგრატს მეოთხეს უსწავლელი ტყის ნადირი შეერთა.

მეორე მაგალითი: ოსთა მეფის ხუდანის ქალი ბურდუხანი, იქამდის განათლებული იყო და ამით ისეთ სახელოვანი, რომ მას ოსეთს გარდა მთელ საქართველოშიაც იცნობდენ. ბურდუხანმა იცოდა ბერძნული ენა, ლათინური, ქართული, ოსური და მასთან ქართული მწიგნობარიც გახლდათ. ამ ქალის ქება დიდება „ქართლის ცხოვრებაში“ განცვიფრებით არის აღნუსხული. ბურდუხანსაც სწავლა განათლება ოსეთში ქონდა მიღებული, ოსურ სკოლაში ოსთა მასწავლებელთაგან.

მესამე მაგალითი: დავით სოსლანი, ბაგრატიონი გვარად, ძე ჯანდეროზ ოსთა მეფე ბაგრატიონისა, აღიზარდა ოსეთში, მიიღო ოსეთშივე სწავლა-განათლება. იცოდა ბერძნული, ლათინური, თათრული, ოსური და ქართული ენაც. იყო ქართულ მწიგნობარიც და მასთან მწერალიც. სწავლა-განათლებამ იგი გახადა ღირსი თამარ მეფის ქრმოზისა. დავით სოსლანმა დიახ, ოსეთში მიიღო თავისს შესაფერი განათლება. ამას ჩვენმა მატეანეც ასაბუთებს, ვგონებთ ეს სამი მაგალითი კმარა, რომ ოსეთის ერის შესახებ ითქვას, რომ ამ ერს აქ ეს თავის

წარსული, თავის ისტორია, იგი არის დამოუკიდებელი ნა-
ცი.

მართალია ისიც, რომ ოსებს ქართული ანბანი აქვდათ მიღებული სახმარებლად, მაგრამ ითქმის ისიც, რომ ეს ქარ-
თული ანბანი რამდენადაც ქართველების იყო, იმდენად იგი ოსების საკუთრებასაც შეადგენდა, ამიტომ ჩვენ შეუარაცხუ-
ფად მიგვაჩნია ოსეთის ისტორიის წინაშე, რომ ზოგიერთ მე-
ისტორიენი ოსებს წარსულს დროში წერა-კითხვის მწიგნობ-
რობის, სკოლების და სწავლა-განათლების არსებობის ცნობებს უქარწყლებენ. ეს გაქარწყლება არის უსაფუძვლო, რადგანაც ოსებს სკოლებიც აქვდათ, ოსთა მასწავლებლებიც ჰყვანდათ და სწავლა-განათლებაც არსებობდა, რის მაგალითად ჩვენ აქ სამი განათლებულ ოსთა მეფეთა წევრნიც დავასაბუთებდ.

დაეცა საქართველო, გაიყო სამ სამეფოდ და ხუთ სამთავ-
როდ. ამ დრომდის ქართველთა და ოსთა შორის არსებობდა მტკიცე მეზობლური და ნათესაური კავშირიც XIV საუკუ-
ნიდამ, ეს კავშირი ოსთა და ქართველთა სასტიკათ დავარდა. ქართველთა და ოსთა მტერთა ნატვრასაც ეს შეადგენდა. მათი შრომაც ყოველთვის ამისკენ იყო მიმართული, მათ მიახწიეს თავიანთ პოლიტიკას, ქართველებს ოსები დააშორეს, მოსპეს სასტიკათ მათში ყველაფერი საერთო, თუმც ქართველთა და ოსთა გარეშე მტერთა ნატვრას ეს შეადგენდა, მაგრამ ოსებსა და ქართველებში საუკუნოების განმავლობაში დანერგილს ნათესაურ კავშირს და მისვლა-მოსვლას კი ვერ მოსპობდნენ.

ოსები და ქართველები როგარც იპოვნინდნენ დროს და თავიანთ მტერს დროებით მაინც გარეკავდნენ, მის უმაღლეს თვის შორის განაახლებდნენ. მისვლა მოსვლას, ნათესავობასა, კავ-
შირს და მთელის ოჯახობით იცოდნენ ქართლში, ხატობას გადმოსვლა სალოცავად. ასეთ გადმოსვლას გარდა ოსები ქარ-
თლში მთელი სოფლობითაც კი მოდიოდნენ და სახლდებოდ-
ნენ ქართლში ამათგან მთელი სოფლებიც შენდებოდა. ოსებს ქართლში ცხოვრება ქართველებთან ერთად ძრიელ ეადვილე-

ზოდათ. ამათს კარგს დამოკიდებულებას ასაბუთებს შემდეგი გარემოებაც. საქართველო როცა რუსეთის იმპერიას დაუკავშირდა, მაშინ ქართლში აი რომელ სოფლებში სცხოვრებდნენ ოსები, ეს რიცხვი ოსების და სოფლის სახელები ცნობილი არის ოფიციალურად და ანუსხული 1801 წ. შეიძლება ზოგ მეტ ნაკლები იყოს, მოგვეყავს როგორც მართველობისაგან ანუსხული.

ოსების სოფლები ქართლში.

ოსები სცხოვრებდნენ სოფ. ძევერას, ცხინვალს, სვერს, ერედვს, კორდს, დიცს, აწერის ხევს, ჩარბეთს, სნეკვს, ბელოტს, საწუენის, ვანათს, ზარდიან კარს, მერეთს, კორბს, არბოს, მეჯვრის ხევს, მეჯვრისხევს II-ეს, მეჯვრისხევს მესამეს, ძველეთს, კირბალს, ბერშათს, ჭაქას, კორნის, ტბეთს, კუსირეთს, სამაჩაბლოს, ღვთის, პოტორის, მალრანდვალეთს, ჭარივს, მგრივს, ნატიხარს, კულბითს, ლამის-ყანას, მჭადის ჯვარს, ჩინგილარს, მუხრანს, კონდას, კოპის-აჩხატი, ტრუსოხები-მანა, გუდა-ოსნი, ცხრა-ძმისა ჩამურს, ჩურუკეთს, იკოტს, ხრომის-წყარო, სტეფანე-წმინდას, სნოს, სოონს, შუახემეს, მთიულეთს, გუდა მაყარს, ხორს, რანდოს, ქარტალს, პავლეურს, ციხის გორს, ავნევს, სართიჭალას, ლილოს, ავლევს, მუხრანი, მჭადის ჯვარი, ანანურს, კირის ხევს, აში აახავი, ჩონტი, ჟინვალს, არალის, არაგვის პირს, კთვლის, იორს, ყვავლს, არგუნს, ბოდორნას, საშაბუროს, მაზალეთს, ჭრემის, ხევს, ტონჩას, ებნისი, ჩილურტს, ოსიაურს და სხვა სოფლებშიაც 1801 წელს.

აქ მოთვლილ სოფლებში, ოსები არ შეადგენდნენ მთელს სოფლის მცხოვრებთ რიცხვს, ზოგ სოფელში რამდენიმე კომლი იყო: ზოგში ცოტა, ზოგში ბევრი. სადაც კი სცხოვრებდნენ ოსები ყველგან ქართველებთან კარგი განწყობა და ნათესავეობაც ხშირი იყო და ეს დღესაც ასეა მათში. მე კი არ ვიცი და ზოგი ერთ ოსებმა სთქქევს, რომ აქ მოხსენებულ ზოგს სო-

ფელში დღეს ოსების აღარაფერია დაშთენილიო. ესლა სხვა და სხვა სოფლებში სცხოვრებენ თურმე.

დღეს, ოსთა რიცხვი ქალაქ ალაგასაც მრავლად არიან, ოსები ქართლის სოფლებში 1800 წლამდე თფილის, გორს, ცხინვალს, კავკავს, ქუთაის, ბათუმს, ბაქოს, თითქმის საქართველოს ყველა ქალაქებში სცხოვრობენ. უმრავლესობა მღაბიოთა მისდევს მზარეულობას, მხერხაობას, სხვა და სხვა საქმეთა მუშაკობას, ხელოსნობაშიაც იჩინეს თავი. ინტილიგენციაც არსებობს თფილისში.

ქართლში, როგორც ქართლის გლეხობა არის დაჩაგრული, ისევე ოსები გახლავან, საკვირველია, თვითქოს ქართველ და ოსთა გლეხობას პირი აქვთ მიცემული, რომ მათ ერთნაირად, მამაპაპურად იცხოვონ. სამწუხაროდ ქართლის ოსთა სოფლის გლეხობა ძლიერ დაცემულნი არიან. მათი ცხოვრების შესახებ მთელი წიგნი დაიწერება და არა ორიოდ სტრიქონი. ჩვენ მაინც მოკლედ ავსუსხავთ.

ქართლის სოფლების ოსთა გლეხობა, როგორც ქართველების, არიან გაუნათლებელნი. ოსის გლეხობაც ქართველებით სცხოვრობენ მიწურ სოროებში. სახლის მოწყობილობა აქვსთ ცუდათ, ბარგიც ცოტა, ლოგინი ქუჭყიან-ზინტიანი. ტანთ საცმელი ქალსა თუ კაცს უბრალო, მასთან ქუჭყიანი, კაცს ვიდრე ტანზედ პერანგი და მის ამხანაგი არ გაუკვდება, მინამ იგინი მას არ გაიხდის. როგორც ქართველ გლეხნი, ესენიც ასევე უმეცრებაში, უსუფთაობაში ატარებენ საყოველთაოდ დროს.

ოსეთი XIII საუკ. ანუ მონგოლების შემოსევის შემდეგ

თუმცა ზემოთ XII საუკუნიდამ XIII საუკუნეზედ გადავლთ და მერე მცირედ XIV საუკ. შევხებით გიორგი ბრწყინვალემდეს, ხოლო აქ კვალად მიუბრუნდებით ოსეთის ისტორიას XIII საუკუნიდამ და ნამეტურ მონგოლების შემოსევას და ოსეთის ამბებს, ამაზედ მთელი წიგნი დაიწერება, სახელ-

დობრ:— „მონგოლების შემოსევა ოსტოზედ“ ჩვენ კი აქ ასე მოკლედ აღნუსხოდ. ჩვენი მატთანე მონგოლების შესახებ ასეთ ცნობებს გადმოგვცემს:

ოსის ქალთა ცხოვრების ცნობები XIII საუკუნემდე.

XIII საუკუნის ნახევრიდამ, როგორც სჩანს, ოსთა ქალებს უცხო ტომთაგან კაი ფასი უნდა დასდებოდა, ამას კათოლიკის მისიონერებიც მოგვითხრობენ XVII საუკ. უნდა ითქვას, რომ არაბნი, მონგოლნი, სპარსნი, თურქნი და სხვა ასეთი ტომნი, ოსთა ქალებს ირთავდენ ცოლებათ, ამას გარდა ხასათაც ჰყვანდათ. როგორც ვის რა სურდა, ოსის ქალს იგიც ისე ხმარობდა. ხასათა შესახებ რომ მართალია და ეს ოსთა ქალებში ძალიანაც უნდა ყოფილიყოს გაძრიელებული, ესა სჩანს იმ გარემოებიდამაც, რომ ხსენებულ საუკუნეში ოსთა ქალები მრავლად იფანტებოდნენ როგორც მონგოლებისაგან, ისევე სპარსთაგანაც. ცნობა არის, რომ თვით სპარსთა ჰარამხანებსაც სულ ოქის და ჩერქეზის ქალები ჰყვანდათ.

იმის ცნობაც არის, რომ ძლიერ ხშირად, როცა კი ოსეთს სპარსეთი იპყრობდა, მაშინ იგინი ოსთ მეფეს ხარჯის გადახდის სამაგიეროდ, ოსთა ქალებს სთხოვდნენ, ოსთა მეფენიც რასაკვირველია კრეფდენ ამ გადასახადის ნაცვლად ოსთა ქალებს და აძლევდენ თვის მახლობელ მტრებს. ასეთი განაცემ ქალთა რიცხვი XIII საუკ. მეტად დიდი სჩანს, ამისივე მაგალითია შემდეგი გარემოება. 1275 წ. თფილისში მოსულან ორი მანდილოსანი, რომელნიც ბერქა ყაენს ხასებათ ჰყოლია. ამ ორს დედაკაცთ თან მოუყვანიათ ორი ყმაწვილი, ერთის ნაშობნი: ერთს რქმევია ფარენჯ და მეორეს ბაყთარ. (ქ. ც. 581 გვ.) თვით ეს სახელებიც კი ცხად ჰყოფს, რომ იგი ქალები ოსები უნდა იყვნენ, ყმაწვილებისთვისაც მიტომ უწო-

დებიან ოსური სახელები, თორემ ფარეჯან და ბაყთაძე სხვა ტომთა ხალხთა შორის აღმოსავლეთში ეს სახელები არ იხმარება.

ამიტომაც არ უნდა გვიკვირდეს ის გარემოება, რომ ოსები სადღესოდ ასე ცოტანილა არიან. მათი რიცხვი XIII საუკუნის ნახევრამდე უნდა იყოს 2 მილიონი, ხოლო მის შემდეგ მათ იწყეს კლება, რასაც ყოველთვის თან სდევდა მტერთა თავ დასხმა, ომები, ხოცვა, ჟლეტა-წყვეტა, გადასახლება, ტყვეთ წაყვანა, ქალების მოტაცვა, ნებით ხარჯში გამოართმევა, ამათი ფულით შესხიდვა და სხვა მრავალ ასეთნი, რაც ოსის ტომს ერთობ ვნებდა, ამცირებდა და მასთან სპობდა კიდევ.

ოსური წიგნის გამო.

დავით გარესჯის ხელთნაწერ წიგნში, ერთ ალაგას ესეთი ცნობაც იყო მოყვანილი:— „ოსთა საეკლესიო არის ქართულ ხუცური, ხოლო სახმარ ანბანი წიგნის ქართული, ოსნი პირველ დროს, ეკლესიებში ბერძნულად სწირავდნენ. მერე ქართულად დაიწყეს წირვა ლოცვა, ენა ვინადგან იგივე ქართული ოსურიც არის ასე იტყვიან ქართველ წმ. მამანიც. რამეთუ ანბანი ქართული არის ანბანი ოსურიც. ანბანში მიტომ იხმარებდნენ ისეთ ხმათა ასონიც, რომელნიც ოსთა ხმათა გამოხმაურებას ეთანახმებიან, ქართულს კი იმოდენად არა. აქედამ სჩანს, რომ ქართული ანბანი რამდენათაც არის ქართული, იმდენად იგი გახლავსთ ოსურიც. განაგრძობს კვალად. რომ ოსნი ეკლესიებში კითხულობდნენ, მერე ოსურად ხსნიდნენ, მერევე ეს ახსნანი განიხილვენ, ქართლის კათოლიკოზთაგან და ოსთა საყდრებში სახარება და დავითნად იგინი იკითხებოდნენ. ყოველივე ესეთ ახსნანი ქართულის ასოებით იწერებოდნენ, ვინაიდან ქართველთა და ოსთა ანბანი ერთი არის და იქნებაო უკუნისამდე.

ზოგიც ეხლა ნახონ ამის მთავრულ და დამწერლებმა.

ქართული წირვა ლოცვა ოსებში ვახტანგ გორგასლანი ომების შემდეგ დამკვიდრებულა, მინამ ბერძნულად ყოფილა.

ე. ი. ავტოკეფალიის მიღებამდე; ვგონებთ, რომ ქართულ-ეკლესიებშიაც მინამდე ბერძნულად სწარმოებდა წირვა ლოცვა სახარებაც ბერძნულად იკითხებოდა VI საუკ. სირიიდან მოსულ ქართველთ ცამეტ მამების მოსვლიდან კი ყოველივე ქართულად დამყარებულა, ასევე ოსებშიაც ამათის ცდით ოსურად მორთულა, რადგანაც ამ მამათა შორის ყოფილან ისეთნიც რომელთაც ოსური ენაც კარგად სცოდნიათ. მაშინ შიომღვიმეს, გარესჯას და ნეკრეს სახარება და დავითნი ოსურს ენაზედაც უთარგმნიად, VI საუკ. ქართველ მამებს, ოსთათვის სხვაც ბევრი რამ წიგნები გადუკეთებიათ ოსურს ენაზედ, მათგან ნათარგმ „დავითნიც“ უნდა იყოს, რომელიც პირველად ოსურს ენაზედ დაბეჭდა XVIII საუკუნის ნახევარს, ქართულ ხუცურის ასოებით. ამ მეთაქამეტე მამებს ოსებშიაც ხშირად უცხოვრიად და ქრისტიანური წესები უსუფთავესათ და უქადაგნიად: ამათ ისე დაიხლოვეს ოსები, რომ მერე ოსთაგან ხშირად გადმოდიოდნენ და სწავლობდნენ შიომღვიმეს, ნიქოზს, გარესჯას, ნეკრეს და სხვაგანაც. VI საუკ. ოსურს ენაზედ ნათარგმნ „დავითნიც“ წიგნი დავით გარეჯაში ყოფილა დაცული. აქედამ გადუტანიათ და დაუბეჭდიათ ყიზლარის სტამბაში 1771 წ. უმეტესი ნაწილი ოსურის თარგმანებისა XIV საუკ. შემდეგ მოსპობილან, ვინაიდან ოსთა და ქართველთ კავშირიც გაწყდა მუსულმანთა მახვილისაგან.

ახალ დროის, ანუ XVIII საუკ. ნათარგმნ ოსურ ლოცვებს, დავითნ და სახარებასთან უსათუოდ რამე კავშირი ექმნება VI საუკ. ქართველთ მამათაგან ნათარგმნთ ხელთნაწერებს. ქართულ ანბანში, ერთი ასო XVIII საუკუნის კი არ უნდა იყოს მოგონებული ანტონ კათოლიკოზისაგან, ვითომც ხმოვანების გამოსახატავად არამედ ჩვენ ვფიქრობთ, რომ იგი VI საუკუნის უნდა იყოს შედგენილი თანხმად ოსურის ხმოვანების, რაც მარტოდ ოსურად ნათარგმნ და ქართულად ნაწერ წიგნებში იხმარებოდა, რადგანაც ამას მოითხოვდა ოსური ენის ხმოვანება, სხვა ქართული ენის ნაწერებში კი ამას არა

ხმარობდნენ. ეს ასო ამიტომ ანტონ კათოლიკოზმაც შეიტანა თავის გრამატიკაში, რაც მერე სხვებმა მას მიაწერეს, რომ ანტონმა შეადგინა ოსების ხმოვანების გამოსახატეადო. ეს ტყუილი არის.

ოსებმა და ქართველთ ველარ მოითმინეს, პირი შეკრეს რუსუდან დედოფლის დროს, ჩინგის ყაენის ლაშქარს შეებნენ, მათი გაძევება სურდათ. ოსთა შეერთებას ქართველებთან ასე მოიხსენებს „ქართლის ცხოვრება“, რუსუდანმა განხსნა კარნი დაჩიასისანი და გამოიყვანა ოსნი და დუკიქანი და შეკრებისა ყოველნი მთიელნი და შეკრბეს ნაჭარმაგევეს ურციცხვნი კრნი“ და სხვანი. რუსუდანმა ეს მოახდინა იმ დროს, როცა ჩინგის ყაენის ჯარის ორი ნაწილი რუსეთისკენ იყო სალაშქროდ წასული.

ჩინგის ყაენის გარდაცვალების შემდეგ, ოსეთი მაინც მათსავე ფლობაში რჩება. ყაენის გარდაცვალების შემდეგ ყაენად იქმნა ძე მისი ოჯროფა. ეს კაცი „ქართლის ცხოვრებაში“ სიტყვით:— „რამეჟი იყო კაცი კეთილი, დიდათ უხვი და მისამართლე“ ესეც ბატონი და პატრონი ოსეთის როგორც მამა, შეილიც ისევე ფლობდა ოსეთს. მცირე ხანს შემდეგ ეს ყაენიც მოკვდა, მის მაგიერ ყაენად დასვეს ძე მისი ქუჭ. ესეც რამდენიმე ხნის შემდეგ გარდიცვალა, ამის მაგიერ ყაენად იქმნა ძე მისი მანგუ მათთანეს თქმიო, აქამდის ქართველნი და ოსნი არას დროს ძლეულან ასე. ეს პირველი მაგალითია, რომ ერთის და მეორის სამეფო და სამხედრო დროშები დაიფლითნენ. ეს გარემოება „ქართ. ცხ.“ თავ ზარდაცემით არის მოთხრობილი. ასეთ დროს, საქართველოს და ოსთ მეორე მტერიც მოველინა ეს გახლდათ ჯალალ ედინ სულთანი. ესეც კაი სვაი იყო. ამან სძლია მონგოლებს საქართველო და ოსეთი დაიკავა. მერე აქედამ საბერძნეთს გაემგზავრნენ.

ამით ისარგებლა ჩინგის ყაენმა, ამან გამოგზავნა თავის ერთი შვილი გამოაყოლა დიდი ძალი ჯარი, მათ აიღეს თურონი, სათურქეთი, ყოველი ხვაროსანი, ამის შემდეგ, დაიპ-

ურეს მთელი კავკასიე მასთან ოსეთიც „ქართ. ცხოვრ.“ ამ დაპყრობას ასე მოიხსენებს: — „ჩინგის ყაენმა მისცა ლაშქართ- შვიდსა თვისა და წარგზავნა დიდსა მას უიფჩასეულსა ვიდრე ბნეკე- თამდის, ხაზარეთს, ოვსეთს, რუსეთს ბრადღეუთამდე, სერბთა და კავკასთა და ჩრდილოთა ყოველთა შკვიდრთა“ ყველა ამ ადგილებს მძლავრად ფლადენ, ესენი“ ხალხსაც რასაკვირველია კეთილს არ აყრიდნენ, მონგოლთა მოვლენა საქართველოში და ოსეთ- ში პირველი მაგალითი იყო. „ქართ. ცხ.“ თქმით, ეს ხალხი ჩვენს ქვეყანაში აქამდე არვის უნახავს და არც ძველ წიგნებ- ში შევხვებდრია მათი აღწერანიო. საქართველო ჩინგის ყაენმა მიწაზედ გაასწორა, ხოლო ქართველთ მეფობა მაინც ვერ მოს- პო. საქართველოს ერის ხოცვის საქმენი „ქართ. ცხოვ.“. სის- ხლის ცრემლით არის ანუსხული და დატირებული. ამ გარე- მოვებას ოსეთის მეფე და მთავრებიც კარგად ხედავდნენ.

ჩინგის ყაენი მალე შევიდა ოსეთშიაც, თან შეიყვანა 400 ათასი ჯარის კაცი. ოსებმა თავი დაუკრეს, მაგრამ მტერმა ეს არ იკმარა. მისი ჯარი მთელ ოსეთს კალიასავებ მოედნენ და ყველგან პურს თხოულობდენ, საქმელს და სასმელს. დამშე- ულმა ჯარმა მთელი ოსეთი აიკლეს და სიმშილისაგან ოსებს აღარაფერი შეარჩინეს. მათიანე შემდეგ სიტყვებს გადმოგ- ვცემს: — „ხოლო ესენი მცირედთა სსჭმედთა განეშორებოდეს, რა- მეთუ უოკელსა სუდიერსს სსჭმედეს ხორცსა კატისა, ძაღლისა და ყოველსავე ასეთსა“ ოსებს ამათი საქციელი არ მოსწონდათ და იგინი .ერთობ სძავდათ კატის, ძაღლის და ასეთ ცხოველის ჭამისთვის თუმცა ამ დროს, იგინი ოსებს არას ერჩოდნენ მაგ- რამ ოსებს მაინც სასტიკათ სძულდათ იგინი.

ჩინგის ყაენს ცოლები მრავლად ჰყვანდა, ამათგან მას ოთხი ვაჟი ჰყვანდა ხატაფეთს (ჩინეთი) მყოკმა ჩინგის ყაენმა თავის უზუტეს შვილს თუბის მისცა ნახევარი ლაშქარი და წა- რავლინა დიდსა ყიფჩახელს, ოსეთს და რუსეთს. ვიდრე თუბი საქართველოსა და ოსეთში შემოვიდოდა, მინამ აქ გაჩნდა ხვა- რაზამ შაჰი, მტერს მტერი მოემატა. ამის ჩინგის ყაენის ლაშ-

ქრის და სულთნების გაძევება სურდა, რომ ახლა მას ეკრიფა ხარჯი ქართლსა და ოსეთისაგან. ამ გარემოებამ ჩინგის ყაენის შვილი თუბი ხვარაზამ შაჰის შიშით იგი სასტიკათაჲ დაამარცხა. ამ დამარცხებამაც ოსეთის ხალხის ცხოვრებაზედ იქონია მეტად ცუდი შედეგი. ამ დროს, მთელის მათის დიდის სამეფოს პატრონი ბათა ყაენი გახლდათ, ამის ხელქვეით ყოფილა ფსეჟა და დიდი ყიფჩახეთი, ხაზარეთი და რუსეთი, ვიდრე ბნელეთამდის და ზღვამდე დარუბანდისა.

მან გუ ყაენიც გარდაიცვალა, ამის შემდეგ ყაენად იქმნა ძე მისი ყუბუყ. ამ ყაენს ქართველნი და ოსნი სპარსეთში ეახლნენ და თეირანში მიულოცეს ტახტზედ ასედა, რადგანც ამ დროს იგი სპარსეთში სცხოვრობდა. ამავე დროს, მთელ ამ საყაენოს ფლობა და გამგეობა ოთხს ნოინს ეკავად. ყუბუყ ყაენზედ სრულიად უფროსი ყენი ულო ყენი ყოფილა. ყველაზედ უფროსი ყაენი ბათა იყო, რომელიც მთელ სამფლობელოში უფროს ყაენად ითვლებოდა. ამ ყაენმა ისურვა მთელი თვის სამფლობელო ქვეშევრდომთ აღწერა ასევე უნდა აღწერად ოსეთიც, აღწერა მიანდო სამართლის მოყვარე მწერალ არღუნს. ამან აღწერა მთელი სამფლობელო მათი და ასევე აღწერა ოსეთიც საქართველო დაწერილებით და მერე ოსეთს ამ აღწერის შემდეგ, მათ ერთობ დიდი ხარჯი დადეს, როგორც ქართველთ ისევე ოსებს, მაგალითებრ. რაკი ქართველნი და ოსნი ჩინგის ყაენთ გარდასახადს უკლებლივ უხდიდენ, ამიტომ იგინიც როგორც ქართველთ, ისევე ოსთა მეფეთაც აღარას ერჩიდენ. ამიტომაც მოხდა ლაშას ძე და ქართლის ტახტზედ გაამეფეს. ჩინგის ყაენმა ესეთი პატივი მიიღო უფრო დაინახა საჭიროდ, რადგანაც თუ ასე არა, ოსთა და ქართველთ მეფეს სპარსნი ჰპირდებოდენ მფარველობას, ოღონდ ჩვენ მოგვემხარით, რომ ჩინგის ყაენი გავაძევოთო. და მერე ჩვენ თქვენს ხალხზედ გავამეფებთო. ამ დროს, ქართველნი და ოსნი საბრძოლად წაიყვანეს ეგვიპტეს. იქ ამათ დიდათ გამოიჩინეს სახელი. აქვე იმყოფებოდა დავით მეფე ლაშას ძე.

იმანაც ასახელა თავი. ბოლოს ყაენს სთხოვეს თავისუფლება რადგანაც დიდი ხანია აქა ვცხოვრებთო. ყეინმა გაანთავისუფლა იგინი. მალე წამოვიდნენ, მოვიდნენ ადრაბაგანს, სპარსეთს და იქიდან საქართველოში. ჩინგის ყაენტა წესით დავითმა იპყრა ქართლი და ოსეთიც.

ამ დროს, დავითს მეუღლე ჰყვანდა ოსის ქალი, სახელით „ჯიგთა ხათუნი“, მაგრამ იგი უძეო იყო. ხალხი სწუხდა ამაზედ. ამაზედ «ქართ. ცხოვრ.» აი რას მოგვითხრობს: — „ამათა ჟამთა შინა მწუხარე იყვნეს წარჩინებულ მეფისანი, რამეთუ ჯიქთა ხათუნ არა უშვა შვილი. ამისთვის ანება მეფემ მოყვანებად, შვილიერებისა ძლიად, ქალი ქმნულ კეთილი, სახელით ალთუჩ, მეუღლე თვისად, აღმოქმედმან, უკეთუ მიეტეს ერმა წული, არღარა შეიწყენარას, არამედ განუტეოს. და ვითარ წარხდა მცირედი უაში, მუცლად იღო ალთუნ ძე და ჰშვა და უწოდეს სახელად გიორგი, რამელი აღითქვა და შეიყვანა შვილად ჯიგთა ხათუნ. და შემდგომად მცირედის უამისა კვლად მიუღვა და ჰშვა ასული, სახელით თამარ, აქა შინა განიშორა საყვარელი თვისა ალთუნ, ნათესავი ოსი ა)“.

ამ სახით, XIII საუკუნის შემდეგ დროის ქართველთ მეფენი გახლავან ოსის ასულის ალთუნისაგან მოშენებულნი. ასე იყვნენ ოსები ყველას წინაშე სარგებლობის მიმცემნი, ოსთა სამსახური და თავის დადება ყველა მფლობელების წინაშე განთქმული იყო, ხოლო ხშირად ბედშავნი ოსები კი სულ ვერ სარგებლობდნენ ამით და მათი ღვაწლი შრომა ხშირად უსახელოთ და უპატიოთაც შთებოდა. ნამეტურ იმ დროს, როცა მათ არაბნი, მონგოლნი და ასეთნი ჰფლობდნენ. ასეთის ამაგიით და პატივისცემით ემსახურებოდნენ ოსები ყველას ვისთანაც კი დამოკიდებულება აქვდათ, ან ვისიმე ფლობის ქვეშ იყო იმყოფებოდნენ. მაშინ ოსნი მათ აძლევდნენ ყოველნაირ გადასახადს.

საშუალო საუკუნოების დამდეგიდამ, რაკი მუსულმანთა ტომნი, საყოველთაოდ საქართველოს და ოსეთს ვერ იჭერ-

დნენ, ამიტომ მათ ამ ხალხთა ქვეყნებში და ნამეტურ ოსებში გაამრავლეს ქურთები, რომელთაც იწყეს საქართველო და ოსებზედ დაცემა, ქურთულად პარვა. ამ ფანატიკმა ერმა ისე აიწყვიტა თავი, რომ ტაცვისაგან აღარ იცოდნენ თუ რა ექმნათ. ამიტომაც მათ ქართველთაგან დაერქვათ ქურდი, რაც ნიშნავს ქართულად მპარავს. ისტორიით სჩანს, რომ აქ ქურთებს ოსებზედაც ერთობ დიდი გავლენა ჰქონიად. ქართველებზედ უარესად ქურთები ოსებს ეცემოდნენ, სტაცებდნენ ცხენებს, ძროხებს, სხვა და სხვა საქონელს და თვით ქალებსაც კი და მერე ყველა ამაებს თვისკენ მიერეკებოდნენ. XIV საუკუნიდამ, ამათ ოსები მოაბეზრეს ასეთის მტაცებლობით. უკანასკნელ ოსები იმ ზომამდის მივიდნენ, რომ მათაც დაუწყეს ქურთებს უკან დევნა, მოტაცებულთ წართმეულის, — წარჩმევა, უკან დაბრუნება. ამ გარემოებით ოსები შემდეგ საუკუნოებშიაც არ იყვნენ ქურდებისაგან მოსვენებულნი. ამიტომაც, ოსთა შორისაც ჩვეულებათ გადაიქცა მტაცებლობის სიადვილე.

აღექსანდრე ყაზიბევი და სხვანი რომ სწერენ ოსები ქურდობას დაჩვეულები არიანო. ამის მიზეზებს კი იგინი არ ეხებიან, მასზედ არას უჩვენებენ. ამიტომ უნდა ითქვას, რომ ოსების ასეთ ბრაზდებას თავის დასაწყისი და მის მიზეზებიც აქვთ, ოსები XIV საუკუნის გასვლამდისაც კი არსად არიან მოხსენებულნი ისე, რომ ვითომც იგინი ქურდობას კი არა და თუნდ საომარ თავ დასხმას მისდევდნენ, მაშინ შთის კაცის და ნამეტურ ოსისთვის სირცხვილი იყო ასეთი საქმე. მაგრამ რაკი ოსეთი მუსულმანთა ზე გავლენით დაეცა და ისლამის შექონ თათრებმა იწყეს მათზედ ნაფარდობა, მის შემდეგ, ოსებშიაც ჩვეულებათ გადაიქცა ის, რასაც მათზედ მძლავრად ქურთები ჩადიოდნენ. ამას გვეუბნება ოსეთის ერის ისტორიის მანსალები.

ამიტომ სხვა და სხვა მწერლების მოთხრობებსა და საგაზეთო წერილებში, ოსების ქურდებათ გამოყვანას უნდა ერი-

დებოდნენ. ის გავლენა რაც კი ხსენებულ მტრებს ოსებზედ აქენდათ, მიზნ კარგია, რომ გაბორბლებულ ოსები სულ კაცის შემქმელებათ არ გადაიქცენ. მონგოლებმა, სპარსთა, ოსმალთა, ქურთებმა, ლეკებმა და სხვებმაც ოსეთი XIV საუკუნის ნახევრიდამ სწორედ ველურ სამოქმედოთ გადააკეთეს, ამიტომ კიდევ კარგი, რომ ოსები აქამდისაც მათის წყალობით სრულიად ქურდებივით არ გახდნენ. ოსეთში თუ დღეს რამე ქურდობის არსებობს, ამის დასაწყისი ზემო ხსენებულ ხალხებთან არის შემოტანილი ოსებში და გავრცელებული. ქურთებს რომ ოსებზედ დიდი ასეთი ზე გავლენა, აქენდათ, ესა სჩანს არამც თუ XIV საუკ. არამედ ამასვე ასაბუთებს XII საუკ. თვით დავით აღმაშენებლის ცნობა. შემდეგ, ანუ XVII საუკ. როცა ოსეთი სულ დასცეს და მიწაზედ გაასწორეს, მაშინ ხომ ოსებში ისლამის გავრცელებასთან ეს ჩვეულებაც გაადვილდა, რასაც მუსულმანებიც უწყობდნენ ხელს.

ოსთ თავად-აზნაურობა.

ვახტანგ გორგასლანის დროდამ, ოსებს უკვე კარგად უჩნდა თავად აზნაურობა. ეს წოდება მათში ხან მალღდებოდა და ხან ისე ვარდებოდა, რომ მთლად ისპობოდა. დღეს მათში სახელოვნებენ შემდეგნი: რომელნიც შეადგენენ ოსეთის მეფეთა და თავად-აზნაურთა მომდინარეთა წევრთა რიცხვს, მაგალითებრ: დიგორის მკებში: თავადნი: თულანოვები და სხვანი. აზნაურები ყუბა ოვები. აბისალოვებო, ჩერქეზიანები, ბასიანები და სხვანი. თავაურის თემში პირველ თავადნი დუდაროვები — ძვივ სალონიანები. აზნაურნი, ალიქოვები და სხვანი. ქურთაულის ხეობაში საზოგადოთ თავად-აზნაურთ უწოდებენ „თაუბებს“. ვალაგირის თემში არიან ოსთა მეფის შთამომავალნი: სილამონ — ერისთავნი. ცარაზონები, კარხლიანები, ალლუზიანები, ნარის და დავლეთის თემში: აზნაურნი ხეთაგუროვები. თოჰაევები, აბიევები და სხვანი. ასევე არიან გამოღმი

მხარესაც. როკის ხეობას და ჯავის*) ხეობასაც, მხოლოდ მთაწარობა არ სცნობდა ამათ, ხალხი კი ასე უყურებს და ასევე უწოდებენ თავადს თავადათ და აზნაურს აზნაურად.

ამ დროს, მთელის მათის დიდის სამეფოს პატრონი ბათყაენი გახლდათ, ამის ხელქვეით ყოფილა ოსეთი და დიდი ყიფჩახეთი, ხაზარეთი და რუსეთი, ვიდრე ბნელეთამდის და ზღვამდე დარუბანდისა. რომელიც ერთ დროს მანგუყაენიც გარდაიცვალა, ამის შემდეგ ყაენად იქმნა ძე მისი ყუბურ. ამ ყაენს ქართველნი და ოსნი სპარსეთში ეახლნენ და თერანში მიულოცეს ტახტზედ ასვლა, რადგანც ამ დროს იგი სპარსეთში ცხოვრებდა. ამავე დროს, მთელ ამ საყაენოს ფლობა და გამგეობა ოთხს ნოინს ეკავად. ყუბურ. ყაენზედ სრულიად უფროსი ყაენი ულოყუნი ყოფილა. ყველაზედ უფროსი ყაენი ბათყაენი იყო, რომელიც მთელ სამფლობელოში ოფროს ყაენად ითვლებოდა. ამ ყაენმა ისურვა მთელი თვის სამფლობელო ქვეშევრდომთ აღწერა ასევე უნდა აღეწერად.

*) ჯავის ხეობას და სოფელ მსხლებში არიან „დადიანები“ ესენი ენათესავენ იან „მთავარ დადიანებს. სოფ. ეორსეში ცხოვრებენ თამარინები. ბაგრატიონებთანც წოდებულნი. ასევე ცნობილნიც სოფ ალაგას და სხვანი.

ოსებს—ზოგნი ჩერქეზებთანც ახსენებენ. ასეა მაგალითებრ ის გარემოებაც, რომ თვით რუსის ჰოეტ ჰუშკინი და ლერმონტოვიც ხშირად ოსების კეთილ საქმეებს ჩერქეზებს აწერენ და ამათ თვისებით იმათ ხატვენ. ეს შეცდომა არის და ამას უსათუოდ შექმდეში გასწორება უნდა, ოსურს ენაზედ ჩერქეზნი იიშნავს „არწივს, ან ორბს“, ამის გამო რუსულ გეოგრაფიებში ოსებს ერთა შორის ჰირველ ხალხათ აღიარებენ. ამიტომაც ჰუშკინი და ლერმონტოვიც ოსებში სცხოვრებდნენ და მიტომ ოსებსაც შეცდომით ჩერქეზებად აღიარებენ, თორემ ეს ასე არ არის, ასევე ქართველებიც ოსებს ხშირად ჩერქეზებად ასახელებდნენ. ქართველებში კი ეს დღეს ასე აღარ არის. თქმულება არის, რომ ძველად, ოსთა ჯარის კაცი არწივებს**) ატარებდნენ, ამიტომაც რუსებსაც აქვსთ არწივებს ოსებს კი უფრო გულდიდობის გამო უწოდებდნენ „ჩერქეზებს“.

**) ცარგასიც ოსურათ არწივია.

ოსეთიც, აღწერა მიანდო სამართლის მოყვარე მწერალ არ-
ლუნს. ამან აღწერა მთელი სამფლობელო მათი და ასევე აღ-
წერა ოსეთიც. საქართველო დაწვრილებით და მერე ოსეთის
ამ აღწერის შემდეგ, მათ ერთობ დიდი ხარჯი დაადეს როგორც
ქართველთ ისევე ოსებს, მაგალითებო.

ოსებმა და ქართველთ ველარ მოითმინეს, პირი შეკრეს
რუსულან დედოფლის დროს, ჩინგის ყაენის ლაშქარს შეებნენ,
მათი გაძევება სურდათ. ოსთა შეერთებას ქართველებთან ასე
მოიხსენებს „ქართლის ცხოვრებას“, რუსუდამა განხსნა კანნი-
დაჩაფისანი და გამოიყვანა ოვსნი და დურზუკნი და შეკრიბნა ყო-
ველნი მთიელნი და შეკრბეს ნაჭარმაკვეს ურიცხვნი ერნი“ და სხვანი-
რუსულანმა ეს მოახდინა იმ დროს, როცა ჩინგის ყაენის ჯა-
რის ორი ნაწილი რუსეთისკენ იყო სალაშქროდ წასული.

ჩინგის ყაენის გარდაცვალების შემდეგ, ოსეთი მაინც
შათსავე ფლობაში რჩება. ყაენის გარდაცვალების შემდეგ ყა-
ენად იქმნა ძე მისი ოჯრთა, ეს კაცი „ქართ. ცხ.“ სიტ-
ყვით: — „იყო კაცი კეთილი, დიდათ უხვი და მოსამართლე“ ესეც
ბატონი და პატრონი ოსეთის, როგორც მანა, შვილიც ისევე
ფლობდა ოსეთს. მცირე ხანს შემდეგ ეს ყაენიც მოკვდა, მის
შაგიერ ყაენად დასვეს ძე მისი ქუჭ. ესეც რამდენიმე წლის
შემდეგ გარდაიცვალა, ამის მაგიერ ყაენად იქმნა ძე მისი მან-
გუ. ოსეთში ოსებს დაადეს ხარჯი ასე: „სალაშქროდ ცხრას მქო-
ჩებულსა ერთი ჯაშქარს წარმავალი ესე იგი ცხრა კაცზედ ერთი
კაცი სალაშქროდ ქვენი სოფლისაგან. ათასისა მხედრისა მთა-
ვარსა კრავა ერთი, და დრავკანი ერთი, ხაფთ ბევრსა მთავარსა,
ცხთვარი ორი და მიზდი ცხენისა, თეთრი სამი, გარდა ამის აღწე-
რეს დაწვრილებით: კაცნი, პირუტყვიანი, ყანა, ვენახები, წალ-
კოტ, -ბოსტნამდე და სხვანიც, ყოველივეს გაუწესეს გადასახა-
დი, რითაც ოსეთის გლეხებს არა მცირედი ხარჯი დაატყდე-
ბოდა თავზედ. ხარჯის გადახდას არვინ სჩივის, ებედურება ის
იყო, რომ ამ დროს, აღმოსავლეთში აღმოჩნდნენ ქურთის
ტომის მოხეტიალე ერნი რომელთაც ოსმალთაგანი ამრავლებ-

დნენ საქართველოში. ეს ქურთნი სომხის მსწავლულნი ამბობენ რომ იგინი სომეხთ ნათესავნი არიანო. ქურთელი და სომეხთა ენის ერთი გრამატიკაც არსებობს, ქურთულ ენა სომეხური ენის კილო კავიაო უკავიაო. არამედ. ქურთების ხელობა იყო ტაცვა, პარვა, ამათ მოაბეზრეს მთელი აღმოსავლეთი და მერე საქართველო, ამიტომაც ქართველნი საქართველოში მპარავთ სახელად ცულს ამ ერის სახელს ქურდს უწოდებენ, რაც ნიშნავს მპარავს, მტაცავს, მთელმა ერმა ასეთი სახელი დაიმკვიდრა თავის მოქმედებით ქართველებში ესენი მაინც ფეხს ვერ იმაგრებდენ, XIV საუკ. ესენი გადავიდნენ დილის ტონს და ოსეთში დაღისტანსა და ოსეთში. ამათ ფესვი მაგრა გაიდგეს, დაიწყეს იქ ტაციობა, პარვა და ბოლოს ამათ ისე გაითქვეს სახელი, რომ მათ ადვილად აიყოლიეს თვით ლეკნი და ოსნიც, თითქმის ამით, მონგოლთა მოვლენა საქართველოში და ოსეთში პირველი მაგალითი იყო. „ქართ. ცხოვრ.“ თქმით, ეს ხალხი ჩვენს ქვეყანაში აქამდე არვის უნახავს და არც ძველ წიგნებში შეგვხვედრია მათი აღწერანიო, საქართველო ჩინგის ყაენმა მიწაზედ გაასწორა, ხოლო ქართველთ მეფობა მაინც ვერ მოსპო. საქართველოს ერის ხოცვის საქმენი „ქართლ ცხოვრ.“ სისხლის ცრემლით არის ანუსხული და დატირებული. ამ გარემოებას ოსეთის მეფე და მთავრებიც კარგად ხელავენ

ჩინგის ყაენი მალე შევიდა ოსეთშიაც, თან შეიყვანა 400 ათასი ჯარის კაცი. ოსებმა თავი დაუკრეს, მაგრამ მტერმა ეს არ იკმაძრა. მისი ჯარი მთელ ოსეთს კალიასავებ მოედნენ და ყველგან პურს თხოულობდენ, საქმელს და სასმელს. დამშეულმა ჯარმა მთელი ოსეთი აიკლეს და სიმშილისაგან ოსები აღარაფერი შეარჩინეს. მათიანე შემდეგ სიტყვებს გადმოგვცემს:— „ხოლო ესენი მცირედთა სსჭმეფთა განუშორებოდეს, რა მეთუ უოფელსა სუღიერსა სსჭამდეს ხორცსა კატისა, ძაღლისა და უოფელსავე ასეთსას ოსებს ამათი საქციელი არ მოსწონდათ და იგინი ერთობ სძაგდათ კატის, ძაღლის და ასეთ ცხოველის

ჰამისთვის. თუმცა ამ დროს იგინი ოსებს არას ერჩოდნენ მაგრამ ოსებს მაინც სასტიკათ სძულდათ. იგინი, ჩინგის ყაენს ცოლები მრავლად ჰყავდა, ამათგან მას ოთხი ვაჟი ჰყავდა. ხატავეთს (ჩინეთი) მყოფმა ჩინეთს ყაენმა თავის უხუცეს შვილს თუბის მისცა ნახევარი ლაშქარი და წარავლინა დიდს საყიფ-ჩახეთს, ოსეთს და რუსეთს ვიდრე თუბი საქართველოსა და ოსეთში შემოვიდოდა მინამ აქ გაჩნდა ხვარაზამ. შაჰი მტერს მტერი მოემატა ამას ჩინგის ყაენს ლაშქრის და სულთნების გაძევება სურდა რომ ახლა მას ეკრიფა ხარჯი ქართლსა და ოსეთისაგან ამ გარემოებამ ჩინგის ყაენის შვილი თუბი ხვარაზამ შაჰის შეება და იგი სასტიკათაც დაამარცხა. ამ დამარცხებამაც ოსეთის ხალხის ცხოვრებაზედ იქონია მეტად ცუდი შედეგი.

მატიანეს თქმით, აქამდის ქართველნი და ოსნი არას დროს ძლეულან ასე. ეს პირველი მაგალითია, რომ ერთის და მეორის სამეფო და სამხედრო დროშები დაითვლიდნენ. ეს გარემოება „ქართ. ცხოვ.“ თავზარდაცემით არის მოთხრობილი. ასეთ დროს, საქართველოს და ოსეთს მეორე მტერიც მოევლინა. ეს გახლდათ ჯალალედინ სულთანი. ესეც კაი სვა-ვი იყო. ამან სძლია მონგოლებს საქართველო და ოსეთი დაიკავა. მერე აქედამ საბერძნეთს გაემგზავრნენ.

ამით ისარგებლა ჩინგის ყაენმა, ამან გამოგზავნა თავის ერთი შვილი, გამოაყოლა დიდი ძალი ჯარი, მათ აიღეს თეირანი, სათურქეთი, ყოველი ხვაროსანი, ამის შემდეგ, დაიპყრეს მთელი კავკასი, მასთან ოსეთიც „ქართ. ცხოვ.“ ამ დაპყრობას ასე მოიხსენებს: — „ჩინგის ყაენმა მისცა ღაშქარი-შვილსა თვისსა და წარგზავნა დიდსა მას უიფჩახეთს ვიდრე ბნეჯეთამდის, ხაზარეთს, რუსეთს, რუსეთს ბორღაჯეთამდე, სერბთა და კავკასთა და ჩრდილოთ ურველთა მკვიდრთა“ ყველა ამ ადგილებს მძლავრად, ფლობდენ ესენი. ხალხსაც რასაკვირველია კეთილს არ აყრიდნენ, ოსეთმა ცოტა ამოისუნთქა და XV საუკ. მცირედ მოშენება და მომრავლება იწყეს, მაგრამ ეს ბედნიერება მცირე დროის აღმოჩნდა.

ოსების და ქართველების უბედურება ერთი ის იყო, როს როგორც ერთ მტერს შეებმოდენ, გააძევებდენ და ქვეყანას გაითავისუფლებდენ, ამ ამბავს რა შეიტყობდენ ესენი, მეორენი, ესენი ამხედრდებოდნენ და წამოვიდოდნენ დასაპყრობათ, რადგანც მტერი გაუდევნიათ, ეხლა თავის უბედურებასთან ამიტომ ჩვენც მათ ახლა თავისუფლად დავიჭერთო. ქვეყნიდამა.

დაჭერას კი ოსეთის და საქართველოს ყველა ელტოდა, რადგანც ეს ქვეყნები მათ წინაშე ქებული იყო მოსავლით, პურით, საქმელ-სასმელით, ხალხით და სხვა და სხვა სიმდიდრითაც. ჯალალედინის შემდეგ ახლა ქართველ და ოსებს თურქები მოველინენ სათურქეთიდან და ახლა ამათ დაიწყეს ბრძოლა და დამორჩილება. ამათმა ბრძოლამ ოსებზედ, XI საუკ. დაიწყო და გასტანა კარგა ხანს, თითქმის 1664 წ. ვიდრე ოსმალთ სამცხე დაიმორჩილაო.

რადგანაც XIII საუკ. იწყება ოსების ისეთი ხანა, იგინი უკვე თავისუფლდებიან სხვა და სხვა ტომთა გავლენისა და ონებისაგან. მის მაგიერ იგინი ეძლევიან ოსმალთ და ისლამის კერძათ. ეს ძალა არის უძველესი, რომელიც ოსმალთ გარდა ვერავინ მოსპო მათში, ცნობებით ვიდრე საქართველოს მეფობა დაარსდებოდა, მინამდის ოსებმა ქართველებთან გამოსცადეს ბევრ ნაირი ტყვეობა.

საქართველოს სამეფო დაარსა ფარნავაზ პირველმა ამ მეფემ შეირთა ოსეთის ზოწინავე მთავრის ქალი. ამავე ფარნაოზის მეთაურობით იქმნა დაარსებული ოსთა სამეფო და დადგენილი მისი ოთხკუთხივ საზღვრები. მინამ ეს მოხდებოდა, მინამ ოსებმა გამოსცადეს ბევრნაირი ტომთა თავდასხმა და ზე გავლენა, არც ერთ ტომს არ გაუვლია აღმოსავლეთიდან ამ კუთხეზედ, რომ მათ ცნობის მოყვარეობით იალბუზის მთასთან არ მისულიყვნენ, იგი არ ენახათ და მის საშუალებით ოსებიც არ გაეცნოდ. ამათ გარდა ხშირად აქ მოდიოდნენ ისეთ ძველ სახელმწიფოთა ტომნი, რომელნიც ოსეთს და საქართველოსაც იკავებდენ.

ასირიელები. ერთ დროს ესენი იყვნენ სრულნი მეფობით, განათლებით და ვაჭრობა-ხელოსნობით. ამათ ეკავად საქართველო და მასთან ოსეთიც. მთის ხალხებში და ნამეტურ ოსებზედ ამათ აქვნდათ დიდი გავლენა. პურის თესვა, ქერის, ფეტვის და სხვა ესეთების ოსებმა ამათგან ისწავლეს. ოსებში ქვაზედ ქანდაკებაც ამათ ასწავლეს. მცენარეების პატივისცემა და ბალოსნობაც ასირიელთაგან—ისწავლეს, ნამეტურ ტყის ნადირთა სახოცავ საშვალემა.—კარგი იარაღის კეთება.

ეგვიპტელები. ეგვიპტელებს დიდი ისტორია აქვსთ, მათ საქართველო და ოსეთი კარგა ხანს სჭერიად. ოსები, როგორც მთის ერი ისე მოსწონდათ მათ, რომ როცა იგინი ეგვიპტეში ქართველებს ასახლებდნენ, მაშინ იქ ოსები უფრო მრავლად მიჰყვანდათ. ეგვიპტელთ მეტად დიდი გავლენა აქვნდათ ოსებზედაც. ღვინის კეთება ქართველებს და ოსებს ეგვიპტელებმა ასწავლეს, ისევე პურის ცხობა უკეთესად, ხიდების, კეთება არხების გაყვანა. ეგვიპტელნი ცხოველებთ შორის მღვთიურად პატივს სცემდნენ სხვათა შორის თხასაც, ეს ოსებშიაც არის დაშთენილი დღემდე, ასევე იგინი კატას სცემდნენ პატივს ეს ქართველებმაც იციან, რომ კატის მოკვლა ცოდვა არისო.

მეისტორიეთა თქმით, თვით წიგნის საწერო ნიშნების ხმარებაც ქართველებს და ოსებს ეგვიპტელთაგან უსწავლიად. ოსებს ქართველებიდან ანბანი ამ დროიდგან სცოდნიად და შიღებულებიც ჰქონიად. მაშინ ეს ანბანი ოსური ანბანიც იყო. ფარნაოზ მეფემდის ოსებმა და ქართველებმა ანბანის ხმარება არ იცოდნენ. ფარნაოზმა ოსურ ქართული ანბანი კი არ შეადგინა, არამედ ხუცურიდამ მხედრულად გადააკეთა. რაშიაც ოსებიც იღებდნენ მონაწილეობას.

ფინიკიელთა. ფლობაც დასაბუთებულთა. ამათაც საქართველოსთან ოსეთიც კარგა ხანს ეკავათ. ამიტომ ძალიან ბევრს მთებს, მდინარეებს, სოფლებს და ქალაქებს ამათებური სახელებიც შერჩენიად თვით ჩვენს დრომდე, მაგალითებრ: ალანანი, იორი, არაგვი, ტყვარი, ჭოროხი, არაკისი, ლიახვი, და სხვანიც ასეთნი.

მაბილონელთაც, ანუ ებრაელთაც ეკავათ როგორც საქართველო, ისევე ოსეთი. ამ ერისა და ენის დიდი გავლენა-ნამეტურ მთის ერზედ იქილამაც სჩანს, რომ ზოგიერთ მეისტორიეთა თქმით, ოსურს ენაში, სხვათა შორის, ებრაული სიტყვებიც მოისმისო, ასევე ფინიკური, ეგვიპტური და სხვაც ასეთნიო. ეს მიტომ გახლავსთ ასეო, რადგანაც ოსები მთისერი იყო, მათი ენა ღარიბი გახლდათ და იგინი რომელ ერის რაიხსაც ნახავდნენ და მათში რამე უცხო სახელებს მოისმენდნენ, იმას თვითაც იძენდნენო, ამიტომაც ოსურ ენაში, ნემეტურნი ენის სიტყვებიც მოისმისო.

მსწავლულთა თქმით, ასეთ ხალხთა უფლება ოსებზედ დაწყობილი უნდა იყოს ქრისტეს წინედ 15 ათასი წლის წინედო. შემდეგ, ანუ ქრისტეს წინა უახლეს დროდამ, ოსებმა გამოსცადეს ბევრნაირი ტყვეობა. XII საუკ. დავით აღმაშენებლის ცდით კი ოსები განთავისუფლებულ იქმნენ. მათი მეფენი და მთავრები გახდნენ დამოუკიდებელნი. მინამ კი ოსებმა გამოსცადეს შემდეგ ერთა ზე გავლენა და ქვეშევრდომობა, დასაბუთებულია ისტორიულად. ეს არის შვირე ხანა ოსეთის ისტორიისა.

რომაელნი ოსებს ჰფლობდნენ ქრისტეს წინა დროს და ქრისტიანობის შემდეგაც კარგა ხანს, რომაელნი იცნობდნენ როგორც შავი ზღვის ნაპირებს, აფხაზეთს, ლაზისტანს და ქართლს, ისევე იცნობდნენ ოსეთს. ოსეთში რომაელთა მთავარმართველნიც ხშირად მოდიოდნენ. რომის კეისარი პომპეი საქართველოში მოვიდა, მერე დაიპყრა სხვანიც, მასთან შირვანი. აფხაზეთიდან ოსეთშიაც გადავიდა, ოსებიდამ მეომრებიც გაიყვანა მიტრიდატის ბრძოლაში. ცხეთის ხიდის, სხვა ხიდების კეთებაში ოსთა ხელოსნებსაც ამუშავებდა. რომაელთაგან ოსებმა ისწავლეს რომაული ენა, მათი ხელოსნობა ოსებში შემოვიდა მათგან, საპნის ხმარება, ლუდის, ღვინის და არყის კეთება, პურის და ქერის სუფთად დაფქვა, მკურნალობა, სხვა და სხვა იარაღის კეთება და ლაშქრის მოწყობა რო-

მაულად. ამას გარდა რომაელებთან ოსებმა სხვაც ბევრი რამ ისწავლეს.

მღვდ. ვინმე მესხის სიტყვით ალექსანდრე მაკედონელი საქართველოში და ოსეთშიაც იყო. ოსეთში ყოფნის თვით მისივე ცხენის ამბებიც ამტკიცებს. სხვები უარს ჰყოფენ, რომ ალექსანდრე მაკედონელი საქართველოში არ მოსულა არც ოსეთშიც.

ბიზანტიელთაგან. შეისწავლეს მათებური ენა და სწავლა. ხელოვნობა, კლდის მტვრევა, ქვის თლა, სახლების კეთება, აგურისა და კრამიტის ხმარება, თაფლიდამ სამთლის გამოხდა, დანების და კრიალოსნების და სხვაც ამ გვარნი. ნამეტურ ჯამ-ჭურჭლის გამოწვა.

სპარსთაგან ისწავლეს სპაჰსული ენა, მღებარობა, ყაზაზობა და ფეიქრობა, კალატოზობა და სხვაც ბევრი რამ.

არაბთაგან. ისწავლეს არაბული ენა, თვლა წელთა, დრო და ჟამთა, ტაროსის მიხვედრა. სხვაც ბევრი რამ სწავლანი მათი.

ქართველთა მონებათ ოსნი არას დროს არ ყოფილან, ერთი მაგალითია მხოლოდ ის, რომ იგინი ვახტანგ გორგასლანმა სძლია, ეს შეცდომა მერე ვახტანგმა გამოისყიდა ოსეთის ერის წინაშე, ნაცვლად ამის, XII საუკუნის დავით აღმაშენებელმა ოსეთი არაბთა ფლობისაგან გაანთავისუფლა. არის ისეთი ისტორიული ცნობებიც, რომ ოსები ქართველთაგანაც ბევრ რამეს სწავლობდნენ. ასეთ ცნობას გარეშე იმის ცნობებიც არის დაშთენილი, რომ ოსები რომაელთა ლაშქრობიდან სახლში რომ ბრუნდებოდნენ, მაშინ მათ თან შეჰქონდათ ის სწავლა და ცოდნანი, რასაც იგინი რომაელთაგან იძენდნენო.

უნდა ვსთქვათ, რომ საქართველოსა და აღმოსავლეთში არ ყოფილა არც ერთი ძრიელ სახელმწიფოთა ბრძოლანი, რომ მათში ოსებიც არ რეველიყვნენ, ოსეთში იყო პომპეის გალაშქრება, მიტრიდატის ომები, ალექსანდრე მაკედონისა,

სპარსთა მეფის დარი ოსის და სხვებისაჲ მრავალთა. ყველა ამათ მიერ დაწყობილ ბრძოლაში ოსებიც იღებდნენ ყოველთვის მონაწილეობას, პომპეის ოსნი დიდს მგზავრობას უწევდნენ თურმე და აღმოსავლეთისკენაც მისდევდნენ, ნამეტურ სპარსეთზედ, საიღამაც პომპეის ინდოეთის გზა უნდა გაერკვია ვაჭრობის მიზნით, როგორცა სჩანს, ამ დროს, ვაჭრობაში ნებას არც ოსები ყოფილან უკან ჩამორჩენილნი.

ერთად ერთი ოსეთის ერის საზარლად ის ხდებოდა, რომ როცა მათი მფლობელ რომაელნი ბიზანტიელს ან სპარსელებს ებრძოდნენ, ანუ ბიზანტიელნი რომაელთ, ანუ სპარსელთ და ამავე დროს მათ ოსეთიც ეპყრად მაშინ ოსები უხერხულ მდგომარეობაში ვარდებოდნენ და არ იცოდნენ თავი როგორ დაეკავად, ვის მიმხროდენ. ეს პირობები მათ ცხოვრებას ცოტად კი არა და დიდათ აფერხებდა. VII საუკ. ოსებზედ მოისპო რომაელთ გავლენა და ფლობა და VIII საუკ. ბიზანტიელთ ფლობა, მიტომ მათ მაგიერ ოსებს ახლა არაბები გაუჩნდნენ მოდავეთ. არაბებსაც ოსეთი კარგა ხანს ეპყრად, ოსებზედ ესენიც დიდს ზე გავლენას ახდენდნენ. XII საუკუნეში, დავით აღმაშენებელმა ოსები არაბთაგან გაათავისუფლა. ამიერიდამ ოსები დაშთენ თავიანთ მეფე და მთავრებთ თავისუფლად იმ დრომდე ვიდრე საქართველოს მონგოლები მოესეოდნენ.

საქართველოს დაუძლეურების და დაცემის შემდეგ, დაუძლეურდა ოსეთიც.

სპარსნი. ჰფლობდნენ მონგოლთა გაძევების შემდეგ ხანდისხან და მასთან ოსებს ხარკს ართმევდნენ ქალ-ვაჟებით, როცა სპარსელებს საქართველოდამ გააძევებდნენ, მაშინ ოსეთიც თავისუფლდებოდა,

ოსმალთ ოსეთის მცირე ოდენი დაიპყრეს XVII საუკ. აფხაზეთის გზით და დაღისტანიდამ. ამ დროდამ მათ ოსებში ისლამის ვრცელებაჲ დაიწყეს და მრავლადაც დაუკავშირეს ოსნი ისლამს 1670 წ.

ისლამის მიღებას ოსებში ხელს უწყობდა ის გარემოებაჲც

რომ იმ დროს, ოსეთში ქრისტიანობა შესუსტებული იყო, სასულიერო პირთა მაგიერობას ოსთა სოფლის მოხუცებულნი, ანუ დეკანოზები და ხევის ბერების მსგავსნი სწევდნ და მიტომაც ოსმალნი ასეთ პირებს უფრო ადვილად იბირებდნენ თვისკენ. ამიტომაც არ უნდა იყოს ჩვენთვის გასაკვირი ის გარემოება, რომ ოსურს ენაში ხშირად მოისმის სხვა და სხვა ტომთა ენის სიტყვებიდან მათი სიტყვების მიმსგავსებური ხმები.

ყოველივე ამეებს გარეშე, ისიც უნდა ითქვას, რომ ოსები XVII საუკუნემდე. სულ სხვა ხალხი იყო. მინამდის მათ ცხოვრებას ბეჯითად აჩნდა რომაელთ ცხოვრების გავლენა, ბიზანტიელთ და თვით არაბთა საკეთილო საქმენიც. ამ დრომდე, ოსნი მისდევდნენ რომაულ-ბიზანტიურად ხელოსნობას, ვაჭრობას, მეურნეობას და სწავლა-განვითარების საქმეს. XVII საუკუნის შემდეგ კი, რაკი ოსმალ-სპარსთა ქართველებთან ერთად გადასწყვიტეს ოსების მოსპობაც, ამიტომ მათში დავარდა ყოველივე ჩვენგან ზემოთ მოთვლილნი და მათ მაგიერ გავრცელდა ის, რითაც მერე ოსები სახელოვნებდნენ, რასაც XIX საუკუნეში მოჰყვა ის ოსთა ცხოვრების საქმენი, რომ ამ დროსთვის ოსები უკვე ისე დაცემულ იქმნენ, რომ თითქმის განადირებულებს ჰგვანდნენ, მათში ჩაფრების მეტს კაცი ვეღარას ნახავდა.

ასე და ამ გვარად, ოსების სახელოვანი და ქებული ღირსება XVII საუკ. ისე დაეცა, ისე მოისპო მუსულმანთა წყალობით, რაისა გამო ოსებმა დაიმკვიდრეს უკულტურო ერის სხხელი, ანბანის არ მქონის და ათასიც სხვა ასეთების რაც ოსეთის ერის წარსულ კულტურის მექონ ისტორიულს ცნობებს ერთობ ეშესაბამება და ეწინააღმდეგება.

მონგოლებმა. ოსეთი დაიპყრეს XIII საუკუნეიდან, მის შემდეგ, იგინი ჰფლობდნენ ოსეთს. ამათ ოსებს ბევრი გზით მიაყენეს ვნება, შეიტანეს თვისი წესები. ამათვე აღაწვინეს ოსები დაწვრილებით. ხალხით, ადგილებით, ვენახ, ბოსტან, პირუტყვ-საქონელით და ყველაფერ მოსავლით, რაის შემდეგ,

ოსეთს ხარჯიც გააწერეს. ოსებმა ამათგან ისწავლეს ზოგი რამ კეთილად საქნენი საქმენი. თვინიერ ძლიერის გავლენის მონგოლების ოსებს სხვა არა დარჩათ რა. ოსეთის მეფე თავის ვრით ემორჩილებოდა მონგოლთა იმ ნოინს, ვისაც ექვემდებარებოდა მთელი აღმოსავლეთი, რუსეთი და სხვანიც.

ოსების სამწიგნობრო საქმე.

ოსნი, როგორც მთის ერნი, ნიჭით სავსენი არიან, მათთვის გარემოებას რომ ხელი შეეწყო, დღეს აგინი საკმარისად იქმნებოდნენ განვითარებით წინ წასულნი: მათი უბედურება ის იყო, რომ მათ ქვეყანას ბევრნი ეპატრონებოდნენ, ამისთვის იმართებოდა ომებიც. ამიტომ ოსებს დრო აღარ აქვდათ, რომ სამწიგნობრო, ანუ განათლების და მეცნიერებისათვის ემზირნათ. როცა კი ამათ გარემოება ნებას მისცემდა, იგინი მაშინათვე მზად იყვნენ ყველაფრის შეთვრსების.

ამის მაგალითია დავით სოსლანის ქართლში დაბინავება, ანუ თფილისში ცხოვრება, დავით სოსლანი მწიგნობრობის მიმდევარი გახლდათ, მან იცოდა ქართული კარგად, ბერძნული, თათრული და არაბული ენა. ენების ცოდნის გარეშე იგი იყო მწიგნობრობის მოყვარე, წიგნების მკითხველი, მასთან ქართველი მწერალიც, ამიტომაც ამის თამართან დასიძავებამ, ხელი შეუწყო ქართული მწიგნობრობის აღორძინებას ოსეთში, დავით სოსლანმა იმეცადინა და ოსებთ შორის განავრცო როგორც ქართული წიგნების კითხვა, ისევე მწერლობაც, ოსნი მიეჩვივნენ ადვილად ქართულად მწერლობას, იგინი სწერდნენ ლექსებს, მოთხრობებს და ისტორიულ წერილებს. ისტორიით ვიცით, რომ XII საუკუნის დავით სოსლანის დროს, ოსეთში ოსები მწერლობასაც მიეჩვივნენ, მათ წიგნების კითხვასთან წიგნების წერაც დაიწყეს.

თქმულება არის რომ ოსებმა დავით სოსლანის დროს, ქართულად მწიგნობრობაც დაიწყეს და იგინი მრავლად მის-

დევდნენ მწერლობასაო. სწერდნენ ქართულად ლექსებს მოთხრობებს და ისტორიებსაო. ჩგინივე სწერდნენ ოსურადაც, ანბანი ქართული იყო და სიტყვები კი ოსური. სამწუხაროდ ჩვენ დრომდის ასეთ ნაწერებშიდამ სულ ვერ მოაღწიეს თითო ოროლა რამ ცნობა არის დარჩენილი XII საუკ. ოსების ქართულ მწერლობის შესახებ და რაც გახლავთ და ვიცით იმასაც აქ მოვიყვანთ. შეიძლება ბევრი რამ დაიწერა მაშინ ოსთაგან, მაგრამ რადგანაც იმ ბევრიდან ჩვენ მარტოდ ესე ვიცით, ამიტომ აქ ამას მაინც ავსუსხავთ. ლექსი: — „ჩვენ ვიყავით“ დაწერილი არის XII საუკ. დავით სოსლანისაგან მართალია. ამ ლექსში ოს ბაყთარი მოიხსენება და სხვაც ასეთნი, მაგრამ ეს არ გვათქმევინებს, რომ ვითომც იგი ძველის ძველია. XII საუკუნის არ იყოს თავის მნიშვნელობას არ უკარგავს. ამიტომ მომყავს ეს ლექსი აქ ნიმუშად. ისიც კი შეიძლება ვსთქვათ, რომ თუმცა ამის დაწერას დავით სოსლანს ვაკუთნებთ, მაგრამ შეიძლება ეს ასე არ გახლდესთ და იგი სხვის იყოს, ესეც შეიძლება, მაგრამ რაკი ოსეთში, ოსთაგან მწერლობის კალმის მწერლობით დავით სოსლანზედ მეტს სხვას არავის ვიცნობთ, ამიტომაც სხვაზედ არ ვფიქრობთ ამას. აი ესეც ლექსი:

ჩვენ ვიყავით ცხრანი ძინი,
ჩარჯონიქე—ჭარხლიანი;
ოს, ბაყთარ, დავით-სოსლანი,
ათხს სამეფოდ მებრძოლანი;
ფიდაროზ, ჯადაროს, საყურ,—
მტერთა რისხვით შემხვედარნი
გიორგი, ისაკ, რომანოზ—ბასილ,
იქმნენ ქრისტეს კარგი ქმანი.
ჩვენ გვიჭირავს მიმაკლთა
ათხივ კუთხის იწრო გზანი.
კასარზე სიმაგრე მქვს საბაყოდ
აქ მიჭირავს ხადის კარი,
საიქიოს შოიშედე,

საქაოს კარგა მდგანნი;
ოქროსა და ვერცხლის მიწა
იმდენი მაქვს, ვითა წყალნი;
კავკასიონი დავიზუარ,
ოთხ-სამეფოს გაუმკლავდი,
ქართველ შეფეს და მფსტაცე,
მამწვდა ფიცით მილალატა,
მან დაიდო ჩემი ბრალი:
ბაუთარ წყალსა მიეტა,
ადიხტა ოსთა ჯარი,
ვინც ეს ლექსნი იხილათ,
ჩუენი სვით შესანიდობარი.

დავით სოსლანის მწერლობის შესახებ, საქართველოს ძველი ისტორიის მკვლევარი ნიკ. გამრეკელი შემდეგს გადმოგვცემს თვის მიერ გამოცემულ „ალღეზიანის“ წინა-სიტყვაობაში, რო. მელ პოემაც მან წიგნად გამოსცა 1897 წ. პოემა თექვსმეტ მარკლოვანია. გამომცემი სწერს: — „ეს ჰოემა კახდა დიდ მის მნიშვნელობისა, საქართველოს ჰოეტურ ლიტერატურისათვის იძლევა ახალს ნათელს დახშულ ისტორიის ოსეთის სამეფოს და ვგონებთ, რომ ეს არის დაწერილი თვით მეორე ქმრისაგან თამარ დედოფლისა, დავით სოსლანისაგან იმ დროს, როცა მას უნდა მიეღო ნება დართვა დედოფალ თამარისაგან ქორწინების ქმრობის. ამ ჰოეით დაუმტკიცა საწმუნება, ჩამომავლობა და თვისი განათლება“ ამ ცნობის გამომცემელი პოემის შემდეგ თქმულება ზედ აფუძნებს.

„თუ შიითხვთ, მოგახსენებთ, მეფე ვარ ამოსარისა,
მშერობელი დიდთა ქვეყანათ, ძირი დავით მეფის გვარის
ადლეუზონ დიდი ხელმწიფე, თვით მშერობელი მილანქარის,
ბატონი დიდი ოვსთა, ჩერქეზთ, ჩეჩენ, ქისტთ, ნონთა გვარის
გვარად დიდ ავლეუსტიან-შატრონ შთისა და ბარის,
იალბუზის, კავკასის და მხარეთა მისთა გვარის.

გამომცემელი სწერს, რომ ამ პოემის ხელთნაწერი იპოვნა ოსეთში ნუზალის ეკლესიაში მღვდელმა იოანე რუსიევმაო.

ეს პოემა ისტორიკოს მოსე ჯანაშვილმა რუსულად სთარგმნა და კავკასიის მზრუნველის კრებულში დასტამბა, როგორც მასალა ოსეთის ისტორიის. პოემა თექვსმეტ მარცვლოვანია, ზოგ ალაგას რითმებიც დარღვეულია. ამას გარდა იგი გადაკეთებულიც უნდა იყოს, რასაც კარგად აჩენს თვით ის გარემოებაც, რომ შიგ ჩაწერილებია ევროპიული სახელები: ალღუზონი და სხვა ასეთნიც. თუ მართლა ეს პოემა დავით სოსლანის დაწერილი გახლავსთ, მაშინ იგი უსათუოდ გარყვნილი და გადაკეთებული უნდა იყოს შემდეგ საუკუნოებში გადამწერთაგან.

ამბობენ, რომ თვით „ამირან დარეჯანიანიც“ სულ ოსებში დარჩენილ ძველებურის ზღაპრებისაგან არის შედგენილი და დაწერილიო. ამას მოწმობს თვით „ამირან დარეჯანიანის“ გმირთა სახელები, რაც სულ ოსური სახელებიაო. ასევე სჩანს, რომ „დილარიანიც“ ოსეთის ამბებით და ზღაპრებით უნდა იყოს შემდგარი. რასაც მოწმობს ის გარემოებაც, რომ ამ მოთხრობის გმირთა სახელებიც სულ ოსურია. ეს სახელები ოსეთში დღესაც იხმარება. ამას გარდა თვით მოთხრობაში ხშირად და მრავლად იხმარება. როგორც „ამირან დარეჯანიანი“ ისევე „დილარიანი“ რამდენათაც იგინი ეხებიან ქართველთ ყოფა-ცხოვრების საქმეებს, იგი ისევე ხატავს ოსებს და ოსთა ცხოვრებას.

ცნობები არის კიდევ დაშთენილი რომ: ოსეთში ძრიელ იყო გავრცელებული ქართული წიგნების კითხვა და ნამეტურ კითხულობდნენ ხალისით „როსტომიანსო“ ამიტომაც ოსებში ხშირად იხმარება ამ პოემის გმირთა სახელები და ნამეტურ „ბეჟანიანის“. ასევე არის ამათში დაშთენილი ცნობა ქართულის „ეთერიანის“ და „აბესალომის“ კითხვის ცნობები. თვით „ვეფხისტყაოსანში“ მოხსენებულ ხატაველნიც ოსები არიან-

წო. ასე აქვსთ ძველთაგან ეს ახსნილი, თუმცა ხატაველთ ქართველთაგან ჩინეთსაც ეწოდებაო და „ვეფხისტყაოსნის“ ხატავეთი და ხატაველნი კი ოსებს ხატავსო. ამიტომ ეს წიგნიც ოსთა დიდებულთა ოჯახებში თურმე მრავლად იკითხებოდა ძველად.

„სარიდონიანიც“, ძველთაგან ვინმე ოსისაგან არის დაწერილიო. XVIII საუკუნის ამ პოემის ხელთნაწერიც ვილაცხეოს ვაჭარს გადუკეთებია თავისებურად. ეს ვაჭარი ყოფილა ოსი ბეწინა, რომელიც კავკავში სცხოვრებდა. სხვაც ბევრი რამ ცნობები არის დაშთენილი ოსთა სამწიგნობრო წარმატების გამო. ჩვენ იმათ არ მოვიხსენებთ, ვაი თუ ზოგს ეს ზღაპარი ეგონოს.

ოსეთში XII და XIII ს უკუნეებში კათოლიკის მისიონერები და კათოლიკობის ვრცელება ოსეთში.

რაკი ოსეთი ძველიდგანვე იყო ბიზანტია და რომაელებისთვის კარგად ცნობილი, ამიტომ იგინი ოსებს ყოველთვის ჯეროვნად აპყრობდენ ყურადღებას. ასეთი ყურადღება მათ ნამეტურ მოაპყრეს XIII საუკ. რადგანც ამ დროდამ იწყება ოსეთის სამეფოს განადგურება, ოსების მოსპობა. ამ დრომდე ოსთა რიცხვი იგოდენი იყო, რომ მარტოდ თამარ მეფის ოსეთში მისვლის დროს, ოსთა მეფემ ორას ათასი ოსის მოასპარეზე გამოიყვანა. ესე იგი მოლაშქრენი სათამაშო-საჯირითოთ.

რა არის ეს ქვეყანა, XII საუკუნ. ოსები ისე ყოფილან გამრავლებულნი, რომ მათგან 200 ათასი მარტოდ მოასპარეზე, — მოთამაშე და მეჯირითენი გამოსულან, შემდეგ კი როგორ წარემართა ამ მხნე, გულადი ერის საქმენი, იგინი ისე შემცირდნენ, ისე მოიპვნენ, რომ დღეს ის რიცხვიც ძლივს არის ოსთა ერის, რაც მარტოდ XII საუკ. ოსთა მოასპარეხედ.

შეომარნი ითვლებოდენ. ოსეთის ერის შემცირების გარემოებას რომილამ დიდი ყურადღება მიაქციეს. რადგანც ოსების შესახებაც რომის პაპებს ხშირად სწერდნენ წერილებს საქართველოში მყოფი ლათინის მისიონერები. ოსები ასეთის გაჭირვებულის გარემოებით, რომში გაიციენ იმ დროდამ, როცა ჯვაროსანთა ომი მოხდა, ოსები ამ დროს დიდს გაჭირებაში იყვნენ, მაგრამ მათ მაინც მოანაწილეობა მიიღეს. ამიტომაც ოსეთს მალე რომის „კონგეგრაციამ“ საქართველოსთან ერთად ოსეთსაც მიაქცია ყურადღება, ოსეთში მისიონერებიც გამოგზავნეს საქადაგებლად.

პაპს ჰონორი მესამეს და გრიგოლ მეცხრეს რუსუდან დედოფალმა წერილებიც მისწერა, ასევე რომის პაპამ მოსწერა წერილი და ლოცვა კურთხევა, XIII საუკუნის 40 წლებიდან „კონგეგრაციამ“ კარგად გაიცნა ოსეთი, ფშავეთი, ხევსურეთი, თუშეთი და საქართველოც. ამიტომ მათ გამოგზავნეს ოსეთში სხვა და სხვა მისიონერები, რომელნიც ოსეთში მიეცნენ ცხოვრებას, მუსულმანთაგან დევნულ ოსებში კათოლიკობას დაუწყეს ვრცელება. კათოლიკობის ვრცელებასთან იგინი ხმარობდნენ საშვალებათ ექიმობას და ბებიაობასაც, რადგანაც მათ ესტინიც კარგად იცოდნენ. ამის საშვალებით იგინი ოსებს მრავლად უკავშირებდნენ კათოლიკობას.

მისიონერებს ოსებში კარგად წაუვიდოდა საქმე. იგინი იყვნენ ოსთა მეფე და მთავართ მთარგმნელებიც, მისიონერებმა ისეთი გავლენა იქონიეს ოსეთის ერზედ რომ მათ მალე დაუკავშირეს კათოლიკობას თვით ოსეთის ერთი მთავარიც თავისი შვილებით.

ამის შესახებ ლუკა ისარლოვი რომის არქივების ცნობებით აი რას სწერს: — „კათოლიკის მისიონერებმა ოსეთის მეფის ისე შეაყვარეს თავი, იგი ისე მოამზადეს, რომ ბოლოს ეს მისი მთავარ მეფე გახდა ევროპის სწავლა-განათლების დიდი პატივი მტკეპელი და მის მიმდევარიც“ და სხვანი. (საქართველ კათოლი-

კენი საქართველოში“ ლ. ისარლოვისა, თფ. 1891 წ.) კიდევ
ამაზედ.

პატრი მიხ. თამარაშვილის სიტყვით, „ოსთა მეფე ისეთ
ერთგული გამხდარა რომის ტახტის, რაისა გამო მისთვის რო-
მის პაპს გრიგოლ მეცხრეს ლოცვა კურთხევაჲ გაუგზავნია
ოსეთში. (სწერს მიხ. თამარაშვილი:)—, „ოთსეჲმეფე ამით ისე
გამხნევებულა, რაისა გამო, მას დიდი დახმარება მიუცია ოსეთში
მცხოვრებ კათოლიკის მისი ანგელებისათვის, XIII სუჲგ. ნახევარს, ეს
მისიონერები ოსეთიღამ აწვისუფლად გადასულან ჩერქეზეთში და
იქაჲ კაუკრცელებად კო იგობა ჩერქეზეთთ შორის“. მისიონერე-
ბი შკურნალობით ჩერქეზს საც დიდათ იზიდავდენო. ოსეთში და
ჩერქეზეთში კათოლიკობა ისე წავიდა და გავრცელდაო, რომ
როცა თფილისში კათოლიკის საეპისკოპოსოზე კათედრა დაფუძნდა
1313 წ. იმჲვ დროს, ერთი საეპისკოპოსოც ოსეთში დააფუძნეს და
მეორე ჩერქეზეთშიო“.

ამის ცნობები თურმე რომის არქივებშიაც მოიპოვება.
ესვე პირნი სწერენ, როცა საქართველოზედ და ოსეთზედ
მძლავრად იწყეს მუსულმანებმა გავლენა, მის მიზნებით საქარ-
თველოში და ოსეთშიაც საეპისკოპოსოები მოიხსოვო. მუ-
სულმანთა მოსვლის წყალობით ოსეთსა და ჩერქეზეთში კათო-
ლიკების აღარავინ დარჩაო. ზოგნი მუსულმანებმა გაათათრეს
და ზოგნიც შიშით აქეთ იქით დაიფანტნენ და მით მოიხსო
ოსეთში კათოლიკეთ რიცხვი და მათი სჯულის კვალიო. ზეპირ
თქმულება არის დარჩენილი, რომ გორის და ცხინვალის კა-
თოლიკობაში ძალიან ბევრი იყვნენ ძველიდგანვე ისეთ კათო-
ლიკენი, რომელნიც ოსეთიღამ გადმოსახლდნენ და აქ დასახ-
ლდნენ, რადგანაც აქ ისე არ იყო კათოლიკობის შიში, რო-
გორც ოსეთშიო.

ქურდობის საქმე ოსეთში.

ზოგიერთ მწერალნი ოსებს ჰკიცხვენ მასზედ, რომ ოსები-
ქურდები არიან, ქურდობას ადვილადი ჩადიანო. შეიძლება ეს

ასე იყო, ამიტომ საჭიროა, რომ ამ ქურდობის გავრცელების მიზეზებიც ავსუხბოთ. ოსნი, როგორც მთის ერნი, ძველად-განვე ქურდობას ძალიან ერიდებოდნენ, მაგრამ საშვალ საუკუნეებში, რაკი აღმოსავლეთში, მუსულმანთ ტომთ შორის გამრავლდენ ერთნაირი მოხეტიალე ერნი—ქურდები, მათ გამოჩენის დღიდან კი ქურდობამ ფეხი აიდგა არამც თუ ოსეთში, არამედ საქართველოშიაც. ამ სენმა სასტიკი სახე მიიღო ოსეთში, ოსები ქურდობისთვის კაცს საკვდილითაც კი სჯიდნენ, მაგრამ მის გავრცელებას ვერც ეს სიკვდილით დასჯა ეწინაღმდეგებოდა და ვერცარა სხვა ასეთნი, საქართველოში ქურთები ფეხს მაინცა და მაინც მაგრამ ვერ იმაგრებდენ. მათ თავიანთ ბუდეთ XV საუკ. ოსეთი გაიხადეს. ოსეთში ადვილად ახერხებდენ ყოველივეს და მას გარდა იმასაც, რასაც თვით ებრძოდნენ, ოსებსაც ადვილათ ასწავლიდნენ, ასე და ამ გვარად, ოსებში ქურდობა XV საუკ. შევიდა და გავრცელდა თვით ამ ქურთების წყალობით.

ამ ქურთებმა სასტიკათ გარყვნეს არა მარტო ოსები, არამედ კავკასიის ყველა მთის ერნი და ნამეტურ ლეკნი, ლეკებს ტაციობა სულ ამათ ასწავლეს. დავით აღმაშენებელმა ოსეთის განთავისუფლების შემდეგ, ამ გარემოებას დიდი ყურადღება მიაქცია, მიტომ მან მოიწადინა ამ ქურდობისგან ქართველ და ოსთა გადაჩვევა და ამისთვის მან ზომებიც მიიღო, ამაზედ ზემოთ 153 გვ. გვაქვს საუბარი და ამიტომ აქ ესეც კმარა, მხოლოდ ვიტყვი იმასაც კი, რომ ოსები როგორც მთის ერნი გავლენიანად იყვნენ მოხდენილნი და სუუთა ხალხნი, ამათში თუ რამ ცუდი არსებობს ეს ყოველივე სხვების შეტანილია ოსეთში და არა თვით ოსებისგან მოგონილიან ოსთა გაქირებისაგან.

ასე, რომ ოსები მაინც დღეს ამ ქურდობისაგან შორს არიან და იგინი ირიცხებიან ქართველ ერთან მშვიდობის მოყვარე გონიერ მხნე ერად, კერძო შემთვევები კაცმა მთელს ერზედ არ უნდა გადაიტანოს, როგორც ეს ხშირად იციან, რომ ერთი ოსის ქურდობის გამო მთელ ოსებს ცხენების ქურ-

დათ ასახელებენ. მე ამით ოსებს საკმელს არ უკმევ, რაც სათქმელია მხოლოდ იმას ვწერ მათ შესახებ, ასეთი ისტორიკოს აქვს ქურდობის დასაწყის ოსეთის ერში.

აქ ამ ქურდების შესახებ უნდა მოვიყვანოდ შემდეგი: საშუალო საუკუნოების დამდეგიდამ, რაკი მუსულმანთა ტომნი, საყოველთაოდ საქართველოს და ოსეთს ვერ იჭერდნენ, ამიტომ მათ ამ ხალხთა ქვეყნებში და ნ მეტურ ოსებში გაამრავლეს ქურთები, რომელთაც იწყეს საქართველო და ოსებზედ დაცემა, ქურთულად პარვა. ამ ფანატიკმა ერმა ისე აიწყვიტათაფი, რომ ტაცვისაგან აღარ იცოდნენ თუ რა ექმნათ. ამიტომაც მათ ქართველთაგან დაერქვათ ქურდი, რაც ნიშნავს ქართულად მპარავს. ისტორიით სჩანს, რომ ამ ქურთებს ოსებზედაც ერთობ დიდი გავლენა ჰქონიად.

ქართველებზედ უარესად ქურთები ოსებს ეცემოდნენ, სტაცამდნენ ცხენებს, ძროხეას, სხვა და სხვა საქონელს და თვით ქალებსაცო და მერე ყველა ამაებს თვისკენ მიერეკებოდნენ XIV საუკუნიდამ, ამათ ოსები მოაბეზრეს ასეთის მტაცებლობით. უკანასკნელ ოსები იმ ზომამდის მივიდნენ, რომ მათაც დაუწყეს ქურთებს უკან დევნა, მოტაცებულ წართმეულის, წართმევა, უკან დაბრუნება, ამ გარემოებით ოსები შემდეგ საუკუნოებშიაც არ იყვნენ ქურდებისაგან მოსვენებულნი. ამიტომაც, ოსთა შორისაც ჩვეულებათ გადაიქცა მტაცებლობის სიადვილე.

აღექს. ყაზიბეგი და სხვანი რომ სწორენ ოსები ქურდობას დაჩვეულები არიანო. ამის მიზეზებსკი იგინი არ ეხებიან, მასზედ არას უჩვენებენ. ამიტომ უნდა ითქვას რომ ოსების ასეთ ბრალდებას თავის დასაწყისი და მის მიზეზებიც აქვს. ოსები XIV საუკუნის გასვლამდისაცკი არსად არიან მოხსენებულნი ისე, რომ ვითომც იგინი ქურდობასკი არა და თუნდ სამხედრო თავ დასხმას მიზღვედნენ. მაშინ მთის კაცის

და ნამეტურ ოსისთვის სირცხვილი იყო ასეთი საქმე. მაკრამ რაკი ოსეთი მუსულმანთა ზე გავლენით დაეცა და ისლამის მექონ თათრებმა იწყეს მათზედ ნა-ვარდობა, მის შემდეგ, ოსებშიაც ჩვეულებათ გადიქ-ცა ის, რასაც მათზედ მძლავრად ქურთები ჩადიოდ-ნენ. ამას გვეუბნება ოსეთის ერის ისტორიის მასა-ლები.

ამიტომ სხვა და სხვა მწერლები მოთხრობებსა და საგაზეთო წერილებში, ოსების ქურდებათ გამოყვანას უნდა ერიდებოდნენ. ის გავლენა რაც კი ხსენებულ მტრებს ოსებზედ აქვდათ, მით კარგია, რომ გაბრა-ზებული ოსები სულ კაცის მჭამლებათ არ გადაიქ-ცნენ. მონგოლებმა, სპარსთა, ოსმალთა, ქურთებმა, ლეკებმა, და სხვებმაც ოსეთი XIV საუკუნის ხახვერი-დან სწორედ ველოურ სანადირედ გადააკეთეს და ამი-ტომ კიდევ კარგი, რომ ოსები აქამდისაც მათის წყა-ლობით სრულიად ქურთებივით არ გახდნენ. ოსეთში თუ დღეს რამე ქურდების არსებობს, ამის დასაწყისი ზემო ხსენებულ ხალხებთაგან არის შეტანილი ოსებ-ში და გავრცელებული. ქურთებს რომ ოსებზედ დი-დი ასეთი ზეგავლენა აქვდათ ესა სჩანს არამც თუ XIV საუკ. არამედ ამასვე ასაბუთებს XII საუკ. თვით დავით აღმაშენებლის ცნობაც. შემდეგ, ანუ XVII საუკ. რ.ი.ცა ოსეთი სულ დასცეს და მიწაზედ გაასწორეს მაშინ ხომ ოსებში ისლამის გავრცელებასთან ეს ჩვე-ულებაც გაადვილდა, რასაც მუსულმანებიც უწყობ-დნენ ხელს.

ოსეთი XIX საუკუნის შემდეგ 1850 წლებამდე.

საშუალო საუკუნოების შემდეგ, ბევრის დავა და-რებით ოსებმა XVIII საუკუნესაც მოახწიეს, ამ საუ-

კუნეში, როგორც ქართველები, ოსებიც საკმარისად დაწინაურდნენ და მალე რუსეთსაც დაუახლოვდნენ. შემდეგ ამის მოხდა ქართლ-კახეთის რუსეთის იმპერიასთან დაკავშირება, მერე მთელი საქართველოს დაკავშირებაც მოჰყვა და ამავე დროს ოსეთიც შეუერთდა რუსეთის იმპერიას, ამ გარემოებამ ოსებზედ იქონია ვიწრო გავლენა. ოსებმა ეს დიდი საქმე სულ ვერ გამოიყენეს, იგინი მის შემდეგ, მარტოდ ერთ საფეხურზედ აღმოსწინდნენ საქმის მკეთებლად, ეს საქმიანობა იყო მათში ჩაფრობა, დვორნიკობა, დესეტნიკობა, პოლიციის ბოქაულობა, ყარაულობა, ცხენოსნობა ფეხოსნობა და სხვაც ამგვარნი, რაც ხალხისთვის მაშინ იყო საჭირი.

ცოტა არ იყოს, ასეთ საქმეთა აღორძინებამ ოსები ერთ საქმიანობის საფეხურზედ შეაჩერა, მათში მარტოდ ასეთ საქმეთა მიდრეკილება მიდიოდა წინ და ცოტა არ იყოს, ოსებმა ამით საგზობი და საკიცხი სახელიც დაიმსახურეს. ამით იგინი ისე განითქვენნენ, რომ მრავალთაგან დაიმკვიდრეს სახელ წოდება ველურის ხალხის, უკულტუროსი, უსწავლევლების და მრავალიც სხვა ასეთების, რაც შეგნებულის ოსისთვის ყოველთვის იყო საწყენი. ესეთი შეხედულება ოსებზედ არამც თუ ძველად ანუ 1800 წლების შემდეგ იყო 1850 წლებამდეც. არამედ ბევრს დღესაც ასეთივე შეხედულობა აქვსთ ოსეთზედ. ეს-კი არ არის სწორე. ამას ბევრნაირი მიზეზები აქვს. კავკასიაში ოსების შესახებ, პასუხად ყველა იმას იტყოდა, რომ ოსები არიან ქურდები, მტაცავნი, მცარცვავნი, კაცის მკვლელნი და სხვაც მრავალ ასეთნი. ასეთის დამსახურებით უმზერდნენ ოსებს ყველანი და მათი ადამიანობის იმედი არავის აქვდა. მათს ღირსებათ არ-

სად არავისაგან არაფერი სჩანდა. ასეთი იყო სურათი ოსეთის ერის 1850 წლამდე.

მაგრამ გარემოება შეიცვალა, ოსებმა თვალი გაახილეს, ძველებურ გზას აუქციეს მიმოსვლა, თვალთხილულს ცხოვრებისთვის მეცადინეობდნენ. ამ დროდამ მათი ცხოვრებაც განახლდა, მათს ცხოვრების მიმდინარეობას მოქალაქური სახე და მიმართვა მიეცა. ოსებმა იწყეს თვალის გახილება, ცხოვრებაზედ ფხიზლად მზერა, მეცადინეობა და ლტოლვა გონივრულად აღორძინებისათვის. რამდენიმე ხნის განმავლობაში მართლაც მათ გამოიცივალეს ცხოვრების სახე და მის მიმართულება.

თუმცა ოსების ივის XIX საუკუნე ასეთის უპირობ გარემოებით დადგა, თუმც ოსები წინ სვლის მაგიერ განადირებას და გავერაგებას მიეცნენ, მაგრამ ესეც იყო მათში დროებით. ვინაიდგან ოსნი, როგორც მთის ერნი კარგად გრძნობდნენ თვის ნაკლს, ნამეტურ მათ მეზობელთა ყურებაც აფიქრებდათ, ამიტომაც მათ გაღვიძება დაიწყეს, მალე გაახილეს თვალები და მოკლე დროის განმავლობაში ყველა წარმატების გზაზედ გამოდგეს ფეხი.

ოსური ანბანის ისტორია და საქართველოს კათოლიკოზი ანტონ პირველი.

ანტონ კათოლიკოზი დიდათ დაინტერესებული იყო ოსეთის ერის ისტორიით. მას დიდათ სურდა, რომ ამ ერში ქრისტიანობა მკვიდრად და სუფთად მოფენილიყოს. ანტონ კათალიკოზს ოსების დაწინაურება დიდად სწადდა, ამიტომ მან თავის მოწაფე ბერებთ შორის ოსებიც იყოლია, მათგან ოსური ენაც ისწავლა. ოსურს ენაზედ სურდა ამას, რომ საღმრთო წე-

რილი ეთარგმნა, გალობაც დაეარსებინა. ამის განხორციელებას ხელი შეუშალა იმ გარემოებამ. რომ იგი ფრანგობის გამო 1751 წ. საქართველოდამ გაძევებულ იქმნა. ამ გარემოებამ დაშალა ოსური ენის წარმატების საქმენი.

ანტონ კათოლიკოზი რუსეთში გაემგზავრა და იქაც არ დაივიწყა ოსები. იქაც გაიოს ნაცვლიშვილს სულ ოსების საქმეებს ავალეზდა. 1764 წ. ანტონ კათოლიკოზი საქართველოში დაბრუნდა, მან კათოლიკოზობა ხელ ახლა მიიღო. ამ დროს კი იგი ისე იყო ოსურს ენასაში მომზადებული, რომ ოსების სასარგებლოთ ყველა საჭირო საქმეს დიდის ხალისით მოჰკიდა ხელი. ამან კარგად გაიცნა ოსური ხმები, ლაპარაკი და თანახმად ამის, მან ქართულ ანბანში ვერ იპოვნა ერთი ხმის გამოსასტავათ ერთ ასო, რაისა გამო მან ეს ასოც მოიგონა და მით შეავსო ოსური ანბანიც, ამის ფიქრით, ეს ხმა თხოულობდა აუცილებლად ასოს საჭიროებას, ამიტომ მან ეს ასოც შეადგინა და მით შეავსო სრულად ქართულა ხედრული ანბანი ოსებისათვის. ეს ასო არის ასეთი, 2, როგორც არაბული ორი.

ვიტყვი, რომ ქართული მხედრული ანბანი, რომ ოსების საკუთრებაც არ ყოფილიყოს, მაშინ ეს ანტონ კათოლიკოზს კარგად ეცოდინებოდა და ის ოსებისათვის ამ ასოს არ შეადგენდა, ხოლო ეცდებოდა და ერთი ასო კი არა და იქნება მთელი ანბანიც შეედგინა, მაგრამ ვიტყვი, რომ მაშინ ეს ქართულ მხედრულ ანბანი ოსების ანბანათ იყო ცნობილი და მიტომაც რაც მასში ნაკლი დაინახა, ის ასომ მიუმატა, რაც საჭირო იყო ანბანისათვის.

ეს გარემოება ცხადი საბუთია მის, რომ ძველად,

ქართული მხედრული ანბანი იყო ოსების საკუთრებად. ეს ჭეშმარიტება უნდა იყოს და ამის მოწმად უნდა ჩაითვალოს ანტონ კათოლიკოზიც. მეორე ამის საბუთი ისიც გახლავსთ, რომ ანტონ კათოლიკოზმა თავისაგან მოგონილი ანბანის ერთი ასო მხოლოდ მხედრულს ანბანში შეიტანა და არა ხუცურშიაც. ეს იმიტომ რომ ხუცური მას ხუცურ ქართულად მიაჩნდა და მხედრული ქართულ მხედრულ ოსურად. ამის ისტორია ასე გახლავსთ და ჩვენც მიტომ ასე ვსწერთ ამას.

ანტონ კათოლიკოზი 1764 წ. საქართველოში დაბრუნდა, მაგრამ იგი მინც დარჩა რუსეთის სინოდის წევრად თვით მის საფლავის ქვაზედაც სწერია სხვათა შორის შემდეგი: და „ჩუქია უწმინდე“ სინოდისა! ამას გარდა ანტონ კათოლიკოზს სინოდშიაც შეუტანია მრავალ ჯერ ოსების შესახებ მოხსენებანი, და ბევრჯელ უცნობებთა ოსების ვითარება რუსეთის სინოდისათვის. სინოდიც ყოველთვის ყურადღებას აქცევდა ანტონ კათოლიკოზის მოხსენებას, ოსების შესახებ განკარგულებაც ხდებოდა.

მაგალითებრ.

ოსეთის საქრისტიანო კომისია რომ დაარსდა 1770 წ. მის მეთაურ პირად ანტონ კათალიკოზი ირიცხებოდა და მის მოწაფე გაიოსი და სხვაც ასეთნი ზოგნი ოსნიც თვით ანტონისაგან გაზრდილები.

ანტონისავე თავოსნობით გადასწერეს ოსური სამღრთო რჯულის წიგნები ქართულ-მხედრულ და ხუცურ ასოებით და დაბეჭდილი იქმნენ პირველად ოსურს ენაზედ ყიზლარის სტამბაში.

ამ წიგნების თარგმანსა და დაბეჭდაზედ ანტონ კათალიკოზს დაუხარჯავს 1000 თუმანი. მაშინდელი

დაბეჭდილ წიგნების ზოგი დღესაც იპოვება საქართველოში.

პირველ ოსური სტამბის გახსნა.

იქმნება სთქვას ვინმემ, რომ ოსები რა არის და მათი სტამბის გახსნა რაღა უნდა იყოსო, მაგრამ ეს ასე არ არის, ოსური სტამბის ისტორია მეტად საინტერესო არის და მასთან ძველიც. რამდენადაც ოსურის სტამბის გახსნა ჩვენთვის უცნობია, იმდენადვე, იგი საინტერესოც არის.

ოსური სტამბის გახსნის საჭიროების ცნობა საქართველოში დატრიალდა 1764 წ. როცა ანტონ კათალიკოზი რუსეთიდან საქართველოში დაბრუნდა, როცა მან ქართლსა და კახეთში დაიწყო მღვდელ მოქმედება, კათოლიკოზობა.

თელავის სემენარიაში ანტონ კათოლიკოზმა ოსთა შვილებიც მიაღებინა მოსწავლედ, რომელთაც კარგად უმზერდა იმავე სემენარიის რექტორი გაიოს ნაცვლიშვილი 1770 წ. ოსეთის კომისიის დაარსების შემდეგ, რომელ კომისიის მეთაურ წევრებათაც ანტონ კათოლიკოზი და გაიოს ნაცვლაშვილი ირიცხებოდა, ამათ აღძრეს ლაპარაკი ოსური სტამბის გახსნის საჭიროებაზედ, ამის ცნობა რუსეთის სინოდსაც აცნობეს, სინოდმაც დახმარების მიცემა თავს იღვა.

ამიტომ ანტონ კათოლიკოზმა ოსურ ენის საქმეს მოჰკიდა ხელი, ხედრულის ასოებით დასწერეს ოსური წიგნები, მოამზადეს დასაბეჭდათ, სადაც ასო უაკლდა, ის მიუმატეს და მის შესახებ მოზღოკში გახსნეს პირველად კერძოდ ოსური სტამბა 1770 წ. და აქ დაბეჭდეს ოსური წიგნები ქართულის ასოებით.

ოსური სტამბის ერთი ყიზლარს ამბობდა და მეორე მოსდოკს არსებობდა. ამ ორს სტამბაში დაიბეჭდნენ ოსურს ენაზედ სასულიერო წიგნები. ბეჭდვას დახმარება სინოდმა მისცა და ცენზორად იყო ანტონ კათოლიკოზი და სტამბის ზედამხედველი გაიოს ნაცლიშვილი ამ სტამბაში დაბეჭდილი წიგნები დღესაც იპოვება ოსებში; ორი წიგნი ასეთები პეტერბურგს სამეცნიერო აკადემიის სამკითხველოშიაც არის თურმე ასე სწერდა პეტრე უმიკაშვილი ოსური სტამბა დაარსებული არის 1775 წ. მაშასადამე ეხლა 140 წელია ოსური სტამბის არსებობის შემდეგ გასული.

ოსური ჟურნალ-გაზეთების გამოცემანი.

ოსების შესახებ სულ უკულტურობას ამბობენ, მაგრამ თუ სინამდვილეს დავაკვირდებით, მაშინ ასეთი ცნობები მას სრულიად გააყალბებს. ოსებში ჟურნალ-გაზეთების გამოცემის დაწყების საქმე ერთობ ახალია, მაგრამ მათ მოკლე დროის განმავლობაში ისე აიდგეს ფეხი რომ დღეს უკვე ოსურ ჟურნალ გაზეთობას თავის სხეული აქვს და სულიც უდგას. აქ ჩვენ ყოველსავე ასეთ ცნობებს მოკლედ მოვსთვლით.

პირველი ოსური გაზეთი გამოსცეს 1863 წ. კავკავს, რედაქტორად მოძღვარი ბატონი გახლდათ, კავკავს. მაშინ ეს ისეთი ძნელი საქმე იყო, რომ იმ დროს, ქართულს ენაზედაც კი არ არსებობდა კარგი გაზეთი და აბა ოსურს ენაზედ რალა იქნებოდა. გაზეთი ეხებოდა ოსთა სასულიერო საგანთ გარდა სწავლა-განათლების საქმეებსაც. იგი რავდენიმე ხნის შემდეგ მოისპო.

გაზ. „ზნე“ ქართულად „ცეცხლი“ გამოვიდა 1904 წ. კავკავს. რედაქტორად იყო ოსის აზრიანი კაცი, გაზეთის შინაარსიც ცეცხლი იყო, იგი მალე მოიშპო.

„ზონდ“ „სიბრძნე“ ჟურნ. იარსება ცოტა ხანს „ნოვ ცარდ“ „ახალი ცხოვრება“ გამოც. თფ. 1905 წ. გაზ. „ხურთნ“ ქართულად „მზის სხივი“ კვირის გაზეთი, გამოიცა 1905 წ. კავკავს.

გაზეთი განვითარების გავრცელებას ეკუთვნოდა, და ყველა კითხვებს ოსთა შესახებ სინდისიერად იცავდა, მოიშპო მეორე წელს.

ჟურნ. „ავსირ“ ქართულად „ჯეჯილი“ გამოვიდა 1905 წ. კავკავს. იარსება ცოტა ხანს.

გაზ. „ნოვცარდ“ ქართულად „ახალი-ცხოვრება“ გამოიცა 1906 წ. კავკავს. ესეც მალე მოიშპო!

გაზ. „ირონ გაზეთ“ ქართულად „ოსური გაზეთი“ გამოიცა 1906 წ. თფილისში. ამ გაზეთმაც ცოტა ხანს იარსება.

ყველა გაზეთების გამოცემას, ოსები სიხარულით ეგებებოდნენ, ხელსაც აწერდნენ. ასე რომ ოსების გაზეთს აქვს კაი მოთხოვნილება, გაზეთის კითხვას ოსებში ყველა წოდების და წრის ხალხი მისდევდა. გაზეთებსაც არა უჭირდათ რა, კარგად გამოდიოდნენ და ოსეთის ერის კითხვებსაც გულ მდულარედ იცავდნენ. მიმართულებით იყვნენ ზომიერნი და მასთან რეალისტები. ოსურს ენაზედ ორი გაზეთი ყოველთვის იარსებებს, ერთი თფილისში და მეორე კავკავს, კავკავს მეტიც შეიძლება გამოიცეს: საბავშვო ჟურნალი და მასთან სხვა ასეთნიც. ოსეთის სამღვდელთმაც საჭიროებს თავის ორგანოს, სამწუხაროდ რაც კი ოსურს ენაზედ ახალი გაზეთები იყო, ყველა იგინი უდროვოდ ისპობოდნენ. მოსპობის მიზეზად კი უმთავრესად უნდა ჩაითვალოს ის გარემოება, რომ ოსურ დრო გამოცემათა საქმენი იყო ნორჩი, მის გამომცემელ რე-

დაქტორებიც იყვნენ ხაზნი და მიტომ უჭირდებოდათ საქმე, სხვა მხრივ, მაგალითებზე მთავრობის მხრით არა მომხდარა რა, თუმცა ყველა, გამოცემანი ყოველთვის ცხარე სიმარჯლის იყვნენ.

ამ გაზეთების გამოცემათა მნახველთ შვეკვილიან ვსთქვათ, რომ ოსებს მომავალში თავისუფლად მოქალაქის ყურნალ გაზეთების გამოცემას მომავალი უჩანს, ნამეტურ ქალაქ თფილისს, სადაც ოსთა რიცხვი 15 ათასამდია, ამას გარდა გამოცემის საქმეს თვით ოსეთის ხალხიც დახმარებით ებყრობა, რაც სასახელოა მათთვის.

ოსური თეატრი.

ჩვენი მოძმე ოსები, ყურნალ გაზეთების დაარსებასთან ერთად თეატრსაც დაუახლოვდა, ამ გარემოებაში ჩვენ დიდად გაგვახარა, ღმერთმა ქმნას, რომ ერი ამითაც დაწინაურდეს და მით მთელი ოსეთი გამოცალკოდ იმათ ყბიდაშ, ვისაც ესენი აღებული აქვსთ ყბად და უკულტუროებს უწოდებენ. ოსურს ენაზედ თეატრის გამართვა 1860 წლებს ეკუთვნის, ხოლო მეტად იშვიათად. უკანასკნელ 1900 წ. განაღებულხ იქმნა და ოსურს ენაზედ წარმოდგენები დაიწყეს თფილისს, ქავკავს და სხვაგანაც, სადაც კი ოსები სცხოვრებენ.

სცენაზედ ოსური ენა ძალიან კარგი მოსასმენია, სწორედ საკომიკო სასცენო ენა არის. მოთამაშეებს ამ ენის გამოთქმა საკმარისად ამხნევეს. ამ მოკლე დროის განმავლობაში, ოსურს ენაზედ, თფილისში წარმოდგენების გამართვამ, ოსების მთელი ერი ააღაპარა. წარმოდგენებსაც ყოველთვის ხალხი მრავლად ესწრებოდა. სამწუხაროდ პიესებს კი ვერ სდგამდენ შერჩევით, უმეტეს ნაწილ მდარე პიესებს თამაშობდენ.

ოსური კონცერტი.

ოსურ თიატრს, ოსური კონცერტიც მოჰყვა 1900 წლის შემდეგ. ოსურს სიმღერებს ბევრნაირი ღირსება და ორგინალური ხმები ჰქონია, ამიტომ კონცერტებსაც მომავალი მიეცემა თუ კი ოსეთის ერი იმხნეებს ამისთვის. და თავიანთ ხმებსაც შეკრებენ.

ოსურს ენაზედ ლექციები.

თიატრს და კონცერტს ოსურს ენაზედ ლექციების კითხვაც მოჰყვა. ჩვენ ენახეთ და გვესიამოვნა ის გარემოებაც დიდათ, რომ უკულტუროდ წოდებულ ოსთა ძენი დიდის პატივის ცემით ისმენდენ ლექტორის საუბარს ოსურს ენაზედ, ყველაფერს გულის ყურადღევენებდენ და ლექტორსაც პატივისცემით აჯილდოვებდნენ. ეს მაგალითია მომავლის მექონ ერის.

გვახსოვს ის დრო, როცა ზოგიერთ მწერლები ოსებს ასახელებდნენ უკულტურო ერად, ამბობდნენ, რომ ოსებს არც ისტორია იცნობს, არც თვით იციან ისტორიამ, არც წიგნი აქვსთ და არც მწერლობათვისაც წარსული არა აქვს, იმას არც მოსავალი ექნებათ. ასეთ განაჩენს ჩვენც მწუხარეს გულით ვისმენდით; მწუხარეს თვალთ ვუცქერდით.

მადლობა ღმერთს, განაჩენი ასე არ აღსრულდა, განვლო დრომ და უკანასკნელ, ოსთა შვილები უკვე მზნედ გამოვიდნენ საკულტურო ასპარესზედ და ბევრს ისეთ საქმეს მისცეს აღორძინება და დასაწყისი, რამაც მკაცრად მოსპო იმისი ცნება, რომ ოსებს არც ისტორია აქვსთ და მიტომ არც მომავალი ექნებათო. ეს დღეს ოსის ნაციას თავიდან აცდენილი აქვს თაის მხნე შვილებთა შრომით. ოსეთის სამღვდელოებაც, საკმარისად იღწვის ამის სასარგებლოდ.

აი, ასეთი გახლავით დღეს სურათი თვით ლექციების კითხვის დროსაც იმ ერთა შვილების, რომელთა წინა პართაც ზოგნი უწიგნოებს უისტორიოდ უკულტუროდ ასახელებდნენ.

იმედია, რომ ოსურს ენაზედ, ოსთა ძეთათვის უკვე შესაფერად აღორძინდება ლექციების კითხვაც, ამას მომავალი ექმნება, რადგანც ოსები ლექციებს დიდის პატივისცემით და სიყვარულით ისმენენ.

ბატონ-ყმობა ოსეთში.

ბატონყმობა ოსეთში ისე იყო, როგორც ქართლში. ოსეთში ბატონ-ყმური წესები შეიმუშრა მონგოლების შემოსვლის დროს. მის მერე აქ ეს წესები ოსებთ შორის სულ ამოვარდა. ერთ დროს, ოსების ყმობა ისურვეს მათ მებატონეებმა, მაგრამ ოსის გლეხნი არ დაემორჩილნენ. ყმობა უარ ჰყვეს. XIV საუკუნიდამ, რაკი ოსებზედ სპარს-ოსმალთაც იწყეს ნავარდობა, გალაშქრება და ოსებს ხშირადაც იჭერდნენ, ამიტომ ისლამის წესებიც არ საჭიროებდა ყმობას და მის მიზეზით ოსთა ყმანიც თავისუფალ იყვნენ როგორც ყმობისაგან, ისევე მუსულმანთა ძალდატანებისაგან, ესენი ოსებს არ აწუხებდნენ, რომ პირიქათ ეყმეთ თქვენ ბატონებსო. ისლამის წინაშე ოსი ბატონი და ყმანი ერთნაირად იყვნენ მიღებულნი. ოსის გლეხნი ქართლის გლეხთა მაგალითიც ხდებოდნენ და ხანდისხან იყო ისეთი შემთხვევა: ქართლის გლეხნიც ფიქრობდნენ ბატონის ყმობისაგან გათავისუფლებას, მაგრამ იგინი ამას ვერ ახერხებდნენ რადგანც ქართლის თავად-აზნაურობა უფრო ძრიელი იყო.

ამიტომაც ქართლის თავადებმა და ნამეტურ ქსნისა და არაგვის ერისთავებმა ისურვეს ოსების დაყმობა და ამისთვის მათ ბრძოლაც დაიწყეს XVII საუკ. მაგრამ ოსთა გლეხნი

წინააღმდეგ გაუხდნენ და არ დაემორჩილნენ, არამც თუ ბატონობა არამედ ფეხსაც არ ადგმევინებდენ ოსეთში.

XVIII საუკუნის ნახევრიდამ, ოსეთში ერთ დროს შიმშილობა ჩამოვარდა, ამიტომ ოსებმა აქეთ იქით იწყეს გადასახლება, უმეტეს მოდიოდნენ ქართლს, გორის მახრაში და აქ სახლდებოდნენ სხვა და სხვა თავადების მამულებზედ, ამ დროს, ვინც ამათ მამულს აძლევდა, იგინიც მამულის პატრონის თავადის თუ აზნაურის ყმებათ ხდებოდნენ, წინააღმდეგ შემთხვევაში იგინი მამულს ვერ იშოვნინდნენ, მაშინ ეყმენ ქართლის თავადებს ერისთავებს, მაჩაბლებს, ფალავანდოვებს და სხვათაც ასეთებს.

საქართველოშიაც ასე იყო ქართველთა ყმასაც ყმობა. ესპობოდა ყოველ მუსულმანთა გალაშქრების და დაპყრობის დროს, ხოლო ქართლის თავად-აზნაურები იყვნენ ძრიელნი და ესენი კი ახერხებდენ ყმათა ისევ დაყმობას. ამის მიზეზი ისიც იყო, რომ ქართლის გლეხ-კაცობა დაჯაბნილია, დაცემული, ოსის გლეხნი კი ასე არ არიან, იგინი უფრო თავისუფლების მოყვარენი არიან და უფრო მოხერხებულნიც. ჩვენ ვიცით ისიც, რომ თვით XIX საუკუნეშიაც, ოსები ძრიელ-ხშირად არ ემორჩილებოდნენ თავიანთ ბატონებს და ხშირად ღალასაც არ აძლევდენ, ან სახლში მსახურს და ბევრსაც სხვა ასეთებს, მებატონენი ამათ ყოველთვის ძალით ართმევდნენ, ქართლის გლეხებს კი ყოველთვე მებატონეთა სახლში მიჰქონდათ თავის ნებით. ასეთია ისტორია ოსეთის გლეხკაცობის ყმობისა.

ოსეთის თავად-აზნაურობა. მონგოლების შემოსევის შემდეგ ძრიელ დავარდა, მის შემდეგ იგინი ოსეთის ერის წინაშე თითქმის მოისპნენ, შემდეგ საუკუნოებში თუმც ხანდისხან ოსებს თავიანთი მეფენიც ჰყვანდათ და მთავრობაც აქვდათ, მაგრამ ოსეთის თავად-აზნაურობა კი ვეღარ იმარჯვებდა, იგინი აღრინდელ უფლებას ვეღარ იკავებდენ, ამიტომაც ნელ-ნელა მათ ყველაფერი საისტორიო მასალებიც ხელიდამ წაერთვათ, ყველაფერი მათი დავიწყებას მიეცა.

ხოლო როგორც ოსთა მოწინავე რაზმის წევრნი, ოსთა შეფეთაგან მათ განსაკუთრებული უპირატესობის მინიჭების შეუცვლელიობის გამო სხვა გვარი უპირატესობა და პატივი მიეცათ, რითაც იგინი ოსთა გლეხთაგან საკმარისად გაირჩევიდნენ. ეს იყო შემდეგი პირობები...

ოსის თავადს ნიშნად ხმალზედ ეძლეოდა ნება მზის დახატვის და ტარების.

ოსის აზნაურს ნება აქვდა ასევე რომ ხმალზედ მთვარე გამოესახა და ის ეტარებინა.

ოსის ყოველ მკამარს გლეხთათვის კი დადგენილი ყოფილა ხმალზედ ვარსკვლავის გამოხატვა და მის ტარებაც, რაც მასთანავე იგი აღნიშნავდა, რომ იგი გლეხი იყო.

ასე და ამ გვარად: ოსის თავადი მზე იყო, ოსის აზნაური მთვარე და ოსის გლეხი ვარსკვლავი.

ოსების განათლება.

ოსების სასულიერო სემინარია და სასწავლებლები (უჩილიშხები). სემენარიის სწავლას ოსები XVIII საუკუნეს დაუახლოვდნენ. XVIII საუკ. ნახევარს, მოზდოკში სცხოვრებდა მღვდელი ბაზალაძე, ამ ბაზალაძემ მოსკოვის აკადემიაშიაც კი მიიღო სწავლა, მერე მღვდლად ნაკურთხი, ოსეთის კომისიის წევრიც გახლდათ და მასთან მღვდლათ კურთხეული და მოზდოკში დაშთენილი მოძღვრად.

ამ მღვდელ ბაზალაძემ დიდი ყურადღება მიაქცია ოსეთის ერის საქმეს, მან ოსთა შვილების რამდენიმე რუსეთის სემენარიებშიაც შეიყვანა მოწაფედ, ზოგი ოსის შვილი მოსკოვის აკადემიაშიაც კი იქმნენ გადასულნი, ამ მღვდელ ბაზალაძის ცნობები ოსთა სასარგებლოდ ჩვენ კარგად ვიცით, ხოლო მისგან გამოზდილთ ოსთა ძეთა ცხოვრების შესახებ კი არ ვიცით რა.

XIX საუკუნეში, ოსები სემენარიის სწავლას დაუახლოვდნენ მაშინ, როცა თფილისში გაიხსნა ქართველთათვის სემე-

ნარია, ეს იყო 1818 წ. თფილისის სემენარიას გარდა ოსის ძეთათვის გახსნილ იქმნა სასულიერო სასწავლებელი გორს იმავე დროს. 1840 წლებში კავკას, არდონს და სხვაგანაც თფილისის სემენარიაში მრავლად სწავლობდენ ყოველთვის ოსთა ძენი და ზოგნი მათგან აკადემიაშიაც მიდიოდენ სასწავლებლად, აქ ნასწავლი და გამოსულებთ შორის არიან კარგად გონიერულად მომზადებულ ისეთ განათლებულ მღვდელნი, როგორც გახლავსთ ქრისტეფორე ჯიოშვილი, მოძღვარი, კარგად განათლებული და მასთანვე სამღრთო რჯულის მასწავლებელი და მოძღვარი თფილისის I კლასიკურის გიმნაზიისა.

თფილისის სემენარიის შემდეგ, არდონში იქმნა გახსნილი ოსთათვის სასულიერო სასწავლებელი, სადაც უნდა აღზრდილიყვნენ ოსთათვის სასულიერო პირნი. 1886 წლებს ეს სასულიერო სასწავლებელი გადაკეთებულ იქმნა ოსეთის სამისიონერო სემენარიად. მას შემდეგ ეს სემენარია არსებობს დღესაც და იგი ემსახურება ოსეთის ერს. დღეს ოსთა ძენი იზდებიან თფილისის სემენარიაში, და არდონის სემენარიაში და ვალაგირში, გორის სასწავლებელში, ვლადიკავკაზის სკოლის და ყველა იმ ქალაქის სკოლებში, სადაც კი ოსები სცხოვრებენ, ასეთი ქალაქები დარგის ოლქში მრავალია.

თფილისში, ქართველების სემენარია როცა გახსნეს 1818 წელს, მაშინ იგი ოსების სემენარიათაც გახლდათ დანიშნული ასევე, იმავე დროს, გორში გახსნილი სასულიერო სასწავლებელი იყო ოსების სასულიერო სასწავლებელიც, მაშინ ოსეთში არსებობდა ოსეთის საქრისტიანო კომისიის გამგეობა და მის მეთაურად ირიცხებოდა ეპისკოპოსი დოსითეოს ფიცხელაური, რომელმაც ოსების სასარგებლოდ საკმარისად იმზობა და ოსების იმ დროინდელი მღვდლები წაახალისა მასხედ, რომ მათთვის შვილები გორის სასწავლებელში შეეყვანათ მოწაფედ და მერე იქიდან თფილისში იქნებოდენ გადმოსულნი სასწავლებლად.

ოსის მღვდლებმა მალე შეიგნეს სწავლის მნიშვნელობა.

და თვისი შვილები სიამოვნებით მიაბარეს გორის სასულიერო სასწავლებელში მოწაფედ, გორში სწავლის დამთავრების შემდეგ ოსებმა 1825 წლებს, თფილისის სემენარიაში იწყეს მოწაფედ გადმოსვლა. ასე რომ თფილისის სემენარიაში ოსთაგან პირველად სწავლა დამთავრებულნი გამოვიდნენ 1830 წ. ცოტა შეიძლება ადრე ორი სამი წელი, ხოლო ამაზედ მეტი კი არა. ნელ-ნელა ოსთა ძეთა საქმე ისე მოეწყოა რომ თფილისის სემენარიაში ოსთა რიცხვი მოწაფეთა საკმარისი რიცხვი გარდა, თითქმის ხანდისხან თავის მხვედრს სჭარბობდა კიდევ თუმცა სასულიერო წოდება ოსთა შვილებს კი დახმარებას და შეღავათს აძლევდა სწავლის მხრივ, ხოლო ოსებს მაინც დიდათ უჭირდებოდათ თფილისში სწავლის დროს ხარჯის ატანა. ამიტომაც დაიბადა აზრი ოსეთის სამღვდელოების წინაშე საკუთარ სემენარიის დაარსება თვით ოსეთის შუაგულ ალაგას და ამის შესახებ ლაპარაკი და ცდაც დაიწყეს.

ოსეთის სამღვდელოებას ეღირსა და 1885 წ. არღონში გახსნილ იქმნა არღონის სამისიონერო მემენარია. არღონის სემენარიაში მსახურების დროს, დიდათ უშრომნია ამავე სემენარიის ზედამხედველს, ოსთაგან იერომანახს **იოანეს**, პეტერბურგის აკადემიაში ნასწავლს, რომელსაც ოსთა ძე-ა წინაშე დაუცხრომელად უღვაწნია. ადრე, როცა ოსები თფილისის სემენარიაში სწავლობდენ, მაშინ იგინი ქართული ენის შესწავლასაც ახერხებდენ ადვილად, თუმცა მათ ეს აღკრძალული აქვდათ, მათში ზოგიერთი ისე იზრდებოდა, რომ მას ქართულად მწერლობაც შეეძლო თავისუფლად. ეხლა კი ეს ოსთა ძეთა შორის ძალიან იშვიათია. საჭიროა კია, რომ ამ გარემოებას ოსეთის ახალგაზდობამ ყურადღება მიაქციოს. ქართული ენის შესწავლა მათ არას აზარალებს.

ოსეთის ქალების განათლება.

ოსების ქალთა განათლების საქმე ძველადგან ასე იყო: ოსებს ქალების სწავლა შინაურულად აქვდათ მოწყობილი.

ქველთაგან ოსის ქალებს სახლში ასწავლიდნენ ქართულ ანბანს და ამ ანბანით დაწერილ ოსურ ლოცვებს, ოსურ ლოცვებთან ერთად სახარების ზოგი რამ სწავლას, სამღრთო წერილს გარდა, ოსის ქალებს ასწავლიდნენ ფეიქრობას, ქსოვას, ქრას, კერვას, ქარგვას და სხვა ასეთ უსაქიროესებს. მათში ბევრი რამ ნივთები დიდის ხელოვნებითაც იქარგებოდა, იქსოვებოდა და იკერებოდა. ოსთა დედანი ოსტატურად ქრა, კერვასა და გარგვაში განითქვნიდნენ ოსის ქალთა გარემოებას პირველად ოსის სამღვდელთებამ მიაქცია ყურადღება, მათ დაიწყეს ამათ განათლების შესახებ შრომა და ცდა, წადილს მიაღწიეს კიდევ და 1860 წლებში, ოსეთში დახსნეს დედათა სასწავლებლები, როგორც კავკავის იქით ოსებში, ისევე კავკავის აქეთა ოსებში.

კავკავში გახსნილ იქმნა რამდენიმე სასწავლებელი ოსის ქალებისათვის, ზოგი ორკლასიანა სასწავლებელი, ზოგი ოთხკლასიანი და სხვაც ამგვარი. დღეს ოსის ქალთა სასწავლებელი არსებობს კავკავს, ქ. არდონს, მოზდოკს და სხვა ადგილებსაც. ზოგი დიდრონ დაბა-სოფლებშიაც. აქვსთ ეპარქიულთ სასულიერო ქალთა სასწავლებელიც. თუმცა ოსთა ქალთა სკოლების დახსნის საქმე პირველი მკვალითი იყო და იმ სამაგალითო საქმეს არც არაფერი ნიადაგი აქნდა და საძირკველი, მაგრამ ოსთა დედათა შრომა და ენერგიამ ისეთი გონიერება გამოიჩინა, ისეთი ნიჭიერება, რომ მოკლე დროის განმავლობაში, ოსის ქალებმა კარგათ შეითვისოს სამოსწავლო საგნები და სწავლაც ისე კარგად დაიწყეს, რასაც აღტაცებაში მოჰყვანდა თვით მასწავლებელნიც. დღეს უკვე ოსის დედათა შორის კარგად სჩანან ნასწავლ ოსის ქალები, მათ თავიანთ სწავლით ყველა სწავლის ნაწილში გამოდგეს ფეხი, ამით დაასაბუთეს ის გარემოება, რომ მათ ექმნებათ კარგი მომავალი ამის საბუთი გახლავსთ ის, რაც ამათ ასე მალე თვისი შნო გამოიჩინეს, დღეის შემდეგ უტკველია მეტი სახელით ისახელოვნებენ, ოსთა ქალთა რიცხვიდამ დღეს მასწავლებლობის ასპარეზ-

ზედაც სჩანს რამდენიმე გონიერი ოსის ქალი, რომელთაც თავიანთ საქმეები კარგად და მშვენივრად მიჰყავსთ.

ღიახ, ოსთა დედათა სახელს კარგი, ბრწყინვალე მომავალი უჩანს.

ოსის მდედრობითი სქესი კარგი, ბედნიერი წარსული და ისტორია აქვს. იგინი, როგორც მაღალ მთის შვილნი და დედანი, ყოველთვის ნაქები მთის ძენი იყვნენ და არიან კიდევ, ეს მათი ღირსება ძველთაგანვე ყოფილა მთელს აღმოსავლეთში ცნობილი, ამიტომაც იყო, რომ ოსთა ქალებს დიდათ ეტრფოდნენ არა მარტოდ საარშიყოდ, არამედ შვილების აღსაზრდელათაც.

როგორც გახლდათ წარსულში, ეს დღესაც ასევეა, ოსის ქალი ქებულია არა მარტო ოსეთში, არამედ მთელს საქართველოში, მასთან საერთოდ მთელს კავკასიასა და რუსეთშიაც, მთელმა თფილისის საზოგადოებამ კარგად იცის ოსის ქალის რძე და მისი სინოყივრე ბავშვების აღზრდის საქმეში ამიტომაც აქამდის მთელი თფილისის შეძლებულ ოჯახებში, ძიძებათ სულ ოსის ქალები გახლდნენ. სადაც კი ყმაწვილები იყვნენ იქ უსათუოდ ოსის ძიძაც იქნებოდა აღმზრდელად.

ოსის ქალებს ისე გაუვარდა ამით სახელი, რომ ოსის ქალებს ძიძათ ნატრობდნენ თფილისში რუსები და ევროპელებიც. თფილისის შეძლებულ სომეხთა ოჯახის შვილების უმეტესი ნაწილი ხომ სულ ოსის დედათა რძით გახლავან აღზრდილნი.

ამ გარემოებამ თვით ოსებიც ისე მოაწყო, რომ ყოველ ოსის ოჯახში, ქალს მომშობიარობის შემდეგ, უსათუოდ თფილისში ელოდა ჩამოყვანა და ძიძათ დადგომა, სიღარიბის, უფულოობის და გაჭირების გულისთვის, პატარა ოსის ბავშვს, დედა და დედის რძე ქორფობითვე ეგლიჯებოდა და მისი

დედა სხვათა შვილების გასაზრდელად მიდიოდა სხვაგან და პატარა ოსის ბავშვი კი რჩებოდა სხვა და სხვა პირთა გასაზრდელათ, თხისა და ძროხის რძის ამარა. ძიძების თფილისში ჩამოყვანა თვით ოსის მამაკაცებმა იცოდენ. ქმარს ჩამოჰყვანდა თავის ცოლი, ქუჩა-ქუჩა ატარებდა და საძიძაო ხლავს ეძებდა ეს რომ ასე იყო აქამდე, ვგონებთ თფილისში ყველასთვის იყო. აშკარა და ცხადი.

ამ უკანასკნელ დროს კი, მადლობა ღმერთს, ამ გარემოებამ, საკმარისად კლება იწყო. ეხლა ისე აღარ ჩამოჰყავსთ ოსის ქალები თფილისში საძიძაოთ. ამათ რიცხვი აღარც ისე მსჩანს ქუჩა-ქუჩა მავალნი და საძიძაოთ სახლის მძებნელნი, ნელ-ნელა ოსის პატარა ბალებს შინ უშთებათ თავიანთ მშობლები და მათი რძით ეძლევიან აღზრდას. ესეც კარგი შეგნება არის ოსის დედათა წარმატებისათვის დღეს. ღმერთმა ქნას, რომ ოსის ქალი შემდეგშიაც საყოველთაოდ თავის შვილების აღსაზრდელად დაშთეს თავის ოჯახში. იმედია ეს მოხდება, რადგანაც ოსის ქალებმა ეს უკვე შეიგნეს. დღეს ოსის ქალი უკვე თვალხილულად სცხოვრებს და მოქმედებს ოსთა დედათა ასპარეზზედ.

სხვაფრივათაც ოსის ქალები ძრიელ უკან ჩამორჩენილნი არიან, თუმცა მათი ღირსება კი ცნობილია ხელსაქმიანობის გარეშე, სხვითაც ოსის დედანი თვით სამამაცო ხუშაკობასაც ასრულებენ სოფლათ, ტყეში, ყანაში, მთასა და ბარში ესენი მარდათ გადიან სამუშაოთ და მით დიდს დახმარებას აძლევენ მამაკაცებს.

უნდა ითქვას, რომ აქამდის ოსის გლენაკობის ცხოვრება ძრიელ დაცემული იყო, მათ დიდი გაჭირება აწვათ კისერზედ და მიტომ იმეტებდენ ოსთა დედებს, ძუძუდამ თვის შვილს გლეჯდენ და თფილისში სხვათა შვილთა აღსაზრდელათ მოჰყვანდათ რა არის ამათ ორიოდ. მანეთი აელოთ და ამით თვისი გაჭირებაც მოესპოთ. ხოლო ხშირად ესეც არ უმართლდებოდათ და ოსის ძიძა ძრიელ ძველადგანვე ადვილათაც იჩაგრებოდა.

კიდევ. მას იმდენს მაინცა და მაინც არაფერს აძლევდენ, რომ ვით მათს საჭიროებას რამე შევლევბოდა. ბევრ ალაგას ხშირად ძიძას ფულიც ეკარგებოდა.

ოსის კაცები კი შინ ისხდენ და ქალები გაჰყვანდათ კარში საძიძაოთ და ფულის საშოვნელად, მადლობა ღმერთს, რომ ეს ეხლა თითქმის მოისპოა, ოსებში და ისე აღარ არის, როგორც აქამდის იყო იგი შემდეგისათვის უეჭველია ეს სულაც მოისპობა.

ოსების სახალხო სკოლები.

ოსებს აქვსთ სახალხო სკოლები, როგორც დაბალი ხარისხის, ისევე საშუალო, ხარისხის. სკოლებში ყველგან ბავშვები მრავლად სწავლობენ. ოსის გლეხთა შვილები სწავლილადმი დიდს შნოს იჩენენ, უცელა სასწავლო საგანთ ხარბათ ჰკიდებენ ხელს და, მალეც ითვისებენ. უკმაყოფილონი არიან მითაც, რომ აქამდისაც რათ ვიყავით ასე დაძინებული და უკან ჩამორჩენილნიო. ამიტომაც ყველა სწავლის საქმეს შურის თვალთ უმზერენ, მიჰ გამო კარგადაც სწავლობენ.

სულ მოკლე დროის განმავლობაში, ოსეთის ერში, სახალხო განათლებამ ფეხი აიდგა და 1870 წლებამდე, თუ ოსებში, ასში ერთს ნახავდით წერა-კითხვის მცოდნეს, დღეს ასში 20 კაცს ნახავთ მცოდნეს, რაც ოსეთში სულ მოკლე დროის განმავლობაში მოიფინა და წავიდა წინ. ეს გარემოება გვათქმევინებს, რომ ოსებს ამის მხრით დიდი მომავალტ ექნებათ და ოსეთის ერი მალე შეითვისებს ევროპიულს განვითარებას.

ოსეთის სკოლების საქმეს რასაკვირველია ხელს უწყობენ დიდათ ოსეთის გულ. შემატკივარ მასწავლებელნიც, რომელმაც დაუცხრომელად მოღვაწეობენ ოსეთის ძეთა სწავლა-განათლების სასარგებლოდ.

ამაოდ მორწმუნეობა ოსეთში.

ამაოდ მორწმუნეობა საქართველოს ხალხშიაც არის მოფენილი, ასევე კავკასიის სხვა და სხვა ხალხებშიაც და მასთან ოსებშიაც გახლავსთ ეს გავრცელებული. ოსების ცრუ მორწმუნეობა ქართველებისაზედ მაღლა სდგას თავის განუსაზღვრელის უმეცრებით. ამავე სენით გაცილებით უფრო ოსებზედ წინ არიან წასულნი ყაბარდოელები, ჩეჩნები, ჩერქეზები, ქისტები და ლეკები. აქედამ სჩანს, რომ ოსები ყველა ამ მთის ხალხზედ გაცილებით მაღლა სდგანან შეგნებით და ცოდნით. ანუ კულტურით. უნდა ითქვას ისიც, რომ ოსებში ძალიან არის ეს ამაოდ მორწმუნეობა გავრცელებული, მეტის-მეტად, ამას აქვს თავის მიზეზები.

პირველი მიზეზი ის იყო, რომ ოსები სამწუხაროდ მწიგნობრობას არ იყვნენ ისე შეჩვეულები, როგორც რიგი და წესი იყო. მათში მწიგნობრობა ზღაპრებით, ლეგენდებით, შიშებით და ძველებური ამბებით იყო. ამიტომაც მათში დიდათ ვრცელდებოდა გაზვიადებული ზღაპრების და ცრუ მორწმუნეობის ამბების საუბარი, ყოველივე ამას მათი უწიგნობაც ჰბადავდა.

მეორე მიზეზი: ოსების ცრუ მორწმუნეობის: საშინლად გავრცელებული იყო ოსეთის მაღალ მთების არსებობა და მის მფოხებით მუდამ ბუნების ბრძოლა, ბუნებისაგან მოვლენა ქუხილის, ჭლის, ქექის, მენი, ქარიშხლის და სხვა ასეთების, რაც ყოველთვის ოსებს შიშის ზარს სცემდა და მით აფიქრებდა, ოსებს საიქიოზედ და ყველა ამაებზედ, რაც მარტოდ შეუგნებლად შეჰფერისთ, ამიტომაც ოსები სულ ფატილისტები არიან.

მესამე მიზეზი ოსების უმეცრებისის და ცრუმორწმუნეობის იყო უცხო ტომთა გავლენა და მათ ბინადრობა ოსეთში, ამას ეტყობა თავის ნიშნები, ხოლო ერთი ნაწილი ამის არის ბიზანტია რომაელთა გავლენის ქვეშ და ქრისტიანობის

სწავლის მექანი და მეორე ნაწილი კი ისლამის სწავლა და ოსმალ სპარსთ გავლენა. ამათ გარდა თვით ლეკთა გავლენაც დიდათ ეტყობა. ეს მორწმუნოება ოსებს დიდათ ვნებს დღეს და ლუბავს. ამ გარემოებას ოსეთში ყურადღებას აქცევს ოსეთის სამღვდლოება, ამის წინააღმდეგ იბრძვის თვით ოსთა ახლად ფეხ ადგმული.

ოსეთის სამღვდლოებაში არიან თითო ოროლა ისეთი პატროსან მოძღვარნი, რომელნიც ამის წინააღმდეგ დიდათა მოქმედებენ, ეკლესიაშიაც ქადაგებენ, საჯაროთაც მწერლობას ასეთ-საპატო პირთა სახელებს ჩვენ სხვაგან დავასახელებთ ეს ცრუ მორწმუნოება რომ ოსეთის ერის ცხოვრებაში საყურადღებო არის, ამას გამოაჩენს შემდეგი აღწერაც, რომელიც ჩვენის დავლებით შეკრიბა ასწერა და წარმოგვიდგინა ვასილი თედეშვილმა,*) რომელიც ამისთანა მასალების შეკრებისათვის დიდათ მეცადინეობს და ჰკრებს და სწერავს, ამისაგანვე შეკრებილი ბევრი რამ ცნობები მე მოვათავსე თამარ მეფის ცხოვრებაში რისთვისაც მე მისი დიდი მადლობელი ვარ.

დავსძენთ ოსთა საეროდ შემდეგს: ამ აღწერას ჩვენ მიტომ კი არ ვბეჭდავთ, რომ ამით ისეც ცრუ მორწმუნე ოსმა წაიკითხოს ეს და აქედამ უფრო გაიმტკიცოს ცრუ მორწმუნოება და მის საზღვარსაც გადავიდეს, არამედ ვბეჭდავთ მას იმ მიზეზით, რომ ოსეთის ერს შევაგნებოთ თვისი ამაო მოსვენების არარაობა და სიცრუე, ეს არის ჩვენი მიზანი და ამ გარემოებას ხომ ოსეთის სამღვდლოებაც ებრძვით დღეს გულმტკივნეულად.

*) ესევე ვასილი თედეშვილი ერთგულათ მეცადინეობს და ოსებში ჰკრებს ზვირ ამბებს, რასაც დიდი მნიშვნელობა აქვს.

ოსთა დღესასწაული და ჩვეულება.

სახალ-წლოდ ოსები გამოაცხიბენ ცხვრების და კატების მზგაგმად ზურებს, ამ ზურებს წმიდა ბასილებს უწოდებენ.

ამას გარდა ახალი წლისეე საღამოს იციან ეშმაკთა მსხვერზლის შეწირვა; მსხვერზლად ქათმები და თხებია. 1) ასეთს მსხვერზლს ჭიკურთა ჭჭვიან, თვით საღამოს—ქოღადრთი ახსავ.

მაშინ ზოგი ქათამს დაუკლავს, ზოგი ინდოურს, ზოგი თხას და სხვა.

ასეთი ეშმაკთა მსხვერზლის შეწირვა ოსეთში ჩვეულებათ არის, თითქო ოსს რაჟე ვალი ემართოს წლიდგან წლამდინ, და ვაჟდუბუენი იყენენ, რომ უსათუოდ უნდა გადასხადან. იმ დროს, როცა ქათმებს და თხებს დაკლავენ. 2) მაშინ რასაკვირველია საჭმელ-სასმელსაც მოამზადებენ, ხაჭაპურები, ქაღები, არაყი, ჯუდი, ბურახი *) და სხვა.

როცა უგულაფერი საჭმელ-სასმელი რიგზე მომზადდება მაშინ ოჯახის უფროსი კაცი ან ქალი ხელში აიღებს ანთებულ კელაპტარს, ერთი ხაჭაპური არაყით ან ჯუდით სამსე ხანწი და მთელ ოჯახში შეოფნი ფეხზე დამდგარნი ეშმაკებს ევედრებიან:

„მიიღეთ თქვენი შესწირვი და წლამდინ თავისუფალნი ვიყოთ თქვენგან და თუ წლის შემდეგ სიმდიდრე შეგვემატა თქვენი შეწევნით, მაშინ მომავალ წელიწადს ერთი ამორჩეული სუქან თხას შევწირავთ თქვენთვის, თუ ეხლანდელივით დარბათ დავრჩით მამავალ წლამდინ მაშინ კი ერთი პატარა ქათამს შემოგწირავთ თქვენ, შეტს არაფერს“.

ოსეთში ეშმაკების შეწირულ საჭმელს უცნო ვინმეს არა დროს არ მისცემენ, ეშმაკებს ეწეინებათ და რამეს დაგვაზარალებენ.

*) ბურახი კვასის მზავსი სასმელია, ოსები ხშირად აკეთებენ.

მხსუცებულნი იტყვიან ხოლმე: ჩვენ ძველ დროში ბევრჯერ გვინახავს რომ ეშმაკებმა დამე ჩვენი შეწირული თხები და ქათმების ჯოგს მირეკაფდნენ.

ასეთი ტყუილებს და ცრუ ფანატიკური სიტყვებს ხშირათ კაიგონებთ ხოლმე. ზოგიერთ მხსუცნი იტყვიან რომ ჩვენა ავალით გვინახავსო დევი, ეშმაკი, ჭინკა, ქაჯი, ალი და ტყის-გაციო.

ესენი ძველ დროებაში ძალიან ხშირად იყენებო და სხვა და სხვა სახით მოგვსვენებოდნენო. ამათ ცაზოგადოთ სუეველას რუსული ხმლის ეშინიანთ.

ეშმაკი რომ გზასე ან სსვკან სადმე შეგხვდეს, მაშინ თუ თაფი ზირდაზირ ესროლე მას არ მოხვდება, მხოლოთ წინ რომ გიდგეს ეშმაკი შენ თაფი უკან უნდა გაისრულა და მაშინ ზირდაზირ მოხვდება ეშმაკს.

ახალ-წელიწადს როცა ასეები ეშმაკთა. მსხვერპლს ამზადებენ, მაშინ ზოგიერთი კაცები და ქალები საღამოზე ადრე დაიძინებენ ხოლმე, ეშმაკებთან წლის მოსავლისთვის ომი გვაქვსო. და ბრძოლაში ჩვენი გავიმარჯვებთ, მაშინ ყველაფერი მოსავალი კარგათ მოვაო, მხოლოთ თუ ეშმაკებმა გაიმარჯვოს მაშინ უნდა იცოდეთო, რომ მთელი წლის მოსავალი წახდებაო.

ესე იგი ეშმაკებთან ომში რისი მოსავლის თესლს მოვიტებთ იმავე წელიწადს ის მოგა კარგათ.

ხან ზურის თესლს წავართმევთ, ხან ქერის, ხან სიმინდის ან ყურძნის და სხვა, ხან კი ყველაფერს მოვიტებთ, ხან წავაგებთ.

ეშმაკებთან ომში ზოგი ცხენით მიდის, ზოგი საცრით, ზოგი ცოცხით, ან როდნით, ისეთებიც არიან რომ ფრინველით მიდიან, მაგალითად შესხდებიან ორბზე, არწივზე, ყვავზე, უორანსზე, ძერაზე, წერაზე ან შველზე, ღაოვზე, ტურაზე, შელაზე, ზოგიერთი ღორზედაც მიდის, მაგრამ ის კარგად არ ომობს, რადგანაც ღორი მძიმეთ მიდის.

ყველაზე მეტ მამაცობას შალის საქსოფ უდებზე მოსიარულენი იხენენ, რადგანაც უდები გქელი ფინტრებიდგან შესდგებიან, ამიტომ

შემხრინი დიდი ნაბიჯით მივბრუნდით და დიდ მამაცობას და ბეჯითობას იჩინეს აღამიანთა და ეშმაკთა ომში.

ეშმაკებთან მეტრძოლ აღამიანებს ოსურათ ქვრისძაგები ჰქვიათ, ისინი რომელ კაცის თაყვანს ეკრებოდნენ, იმის მამაცობას და ბეჯითობას იჩინებდნენ. მათი ამხანაგი და ქვრისძაგი გახლდა.

როცა ქვრისძაგები დაიძინებენ, მათს სხამ თითონ არ გაიღვიძებენ მანამ სხამ არ უნდა გააღვიძოს თუ არა და ეშმაკებთან ომში ტუგია მოხვდება და დამარცხდება.

როცა გაიღვიძებენ ქვრისძაგები მათნ ერთ სარს შემოიფანან სხელში და კერა და სხლის დედა ბოძის გარეშემო სამჯერ შემოატარებენ, ორი დიდი ტივის ხესაც მოიტანენ ცეცხლის სასანთებთან და ზედ ბავშვები სამჯერ უნდა გადახტნენ თან უვირთად: ჩვენ რძალს ვაჟი ეუფლოს და არა გოგო.

ამის შემდეგ ერთი რომელიმე ოჯახის კაცი, ან ქალი ერთ სამსე გორდას *) ჰურით, ყველით, კრბოთი, ხორციით გარედგან სხელში შემოიტანს ხოლმე, ცალ ხელში ანთებული კელაპტარი უნდა ეჭიროს და ცალ ხელში ხელი ფოთლიანი წიფლის შტო და ასე იღობავს:

„ღმერთმა თქვენი ოჯახი გაამრავლოს სიმდიდრით, იმდენ წიფლიწადს რამდენი ფოთლი ამ წიფლის შტოზე აბია და მადამაღმერთმა ნუ მოგაკლოს სიტკბობა და სიმდიდრე: ჰური, ქერი, სიმინდი, ღვინო, თაფლი, შაქარი, ხიზილალა, ოქრო, ვერცხლი თვალთმარგალიტი და სხვა.

ზეკარდამო მადლი და წუალობა მოვიდეს თქვენზე ვითარცა ბაგრატიონთა დიდებული გვირგვინი, ღმერთმა წმინდა მანანა მოგიფინოს ვითარცა მანისის ნაბი“, როცა ასე იღობავენ შემდეგ რამდენიმე ჰურს, ხორცს, ყველს, კრბოს და სხვა საჭმელებს წუაღკურთხევამდინ შეინახავენ ქათუჯნდარი **) და დონბედრის მსხვერპლად.

*) გორდა დიდი თაბახია.

**) დომბედრი ზღვის დევიო, ქათუჯნდარიც ზღვის ვეშაპი ძველი ჰური დროებაში ოსებს წყლებს ღმერთობათ სწამდათ.

და წყალგურთხევის დილას ადრე ქალები წაიღებენ იმ საჭმე-
 ლებს წყალზე და იქ ჩაყრიან შუა წყალში და თან ასე ევედრებიან,
 უაფ-უენდარო და დომბედრო, დაგვიფარეთ ღვარი და უბედურების-
 გან და ჩვენ მსხვერპლს უოველ წელიწადს შემოგვწიკათ. მათი
 აზრით თუ ასეთი მსხვერპლი არ შესწირეს მაშინ წყლები აღიღებს
 და ხალხი დაიღუპება, ძველებურ დროებაში ბება კოჩიშვილი წელე-
 ბიჯგან ასეთი შეწირული საჭმელებს იზარავდაო, ამიტომ თურმე
 წყლები აღიღდა და სოფლები წაღებესო.

ილიაობა, (ვაჩილაობა).

ოსეთში სუეველა სოფელს თავ-თავისთვის ცალ-ცალკე აქვთ
 ილია წინასწარ-მეტეველის სალოცავი ხეები *) ან ძველი ნასუდრები,
 ასეთი სალოცავები უფრო მაღალ მთებზეა აშენებული.

ზაფხულში იციან ოსებმა ამ სალოცავების დღეობა, ვაჩილა
 (ილიაობა) მაშინ გამზადებენ სხვა და სხვა ნაირი საჭმელ-სასმელებს,
 ერთ კარგ თხას დაკლავენ.

ბოლოს როცა ეველაფერს მოამზადებენ მაშინ მთელი ხალხი
 თეხზე ადგება და ხევის ბერები **) ხელში დაიჭერებ ანთებულ სან-
 თლებს და სასმელით სამსე უანწებს და ასე ევედრებიან წმინდა
 ილიას: (ვაჩილა) „დაგვიფარე სეტევა-მეხიდან და უბედურებისგან
 და წლის მოსავალი კარგათ მოიფანე. შური, ქერი, სიმინდი, უურ-
 ძენი, ხილი და სხვა. როცა ხევის ბერები ან ამოჩეული დეკანოზე-
 ბი ასე ღოცებობენ, მაშინ ახალგაზდები ვფირიან ომენ, ესე იგი
 ამინ ომენ, ომენ.

ბოლოს როცა ხევის ბერები ილოცავენ, მაშინ სანთელს კე-
 დელზე ან სუფრასზე დადგამენ, სასმელის ხანწებს და ერთს ხაჯაშურს
 კი ახალგაზდებს მიაწოდებენ.

და ახლა ისინი ილოცავენ: „ღმერთმა და წმინდა ილიამ შეგ-

*) ხეები კი არ არის. სალოცავი, არამედ სალოცავი თვით დიდ,
 ატეხილ ხეების ქვეშ იმყოფება ხოლმე. **ი. ბ.**

) ოსურათ ამ უფროსებს „ხისტარ ლავთა“ ჰქვიან. **ი. ბ.

ვისრულეს, ის რაც უფროსებმა სთხოვეს უფალს, ჩვენც ამი სამღ-
რთოს გარდა სახალწლოთ კიდევ ვაკეთებთ ილია წინასწარმეტ-
ვეელისთვის ბურახს და ხაჭაპურებს და მართლაც თუ წლის მოსავალი
კარგათ მოვიდა, მაშინ მადლობის სახსოვრათ ილია წინასწარ-მეტ-
ვეელის სალოცავებში ახალწლის საღამოს მიაქვთ ხაჭაპურები და
ბურახი და ხის ოქსოებზე დაასხამენ არაყს და ბურახს, თან ყვირიან.
წმინდა ილია მადლობელი ვართ. რომ წლის მოსავალი კარგათ მოი-
ყვანე წრეულ, აი ჩვენც მადლობის ხასსოვრათ სსკერძლი მთავრანეთ-
რომ მომავალ წელიწადსაც კარგათ მოიყვანო მოსავალი.

ილია წინასწარ-მეტვეელი დიდი წმინდანია და მას ცხვრებს
და ხბოებს უნდა ვსწირამდეთო, მაგრამ რადგანაც ეშმაკებს მეხით
ხოცავს ჯვრის ამიტომ მათ ჯობრზე თხებს მისთვის ვწირავთო. ეშ-
მაკებს მეხის, რომ არ ეშინოდეს მაშინ მთლათ აკვიკლებდნენ. მეხი,
ილია წინასწარ-მეტვეელი და წმინდა გიორგის თათვით, თუმცა მა-
გათ გარდა იობის შვილები ლაზარია და საქარიაც ისუციან მეხს,
მაგრამ ისინი მხოლოდ ჯაჭვით ისუციან, ილია და წმინდა გიორგი
კი ტყვიით.

თვით ღმერთიც ისურის მეხს, მაგრამ ის მხოლოდ დეკებს. და
გველეშაპებს ხოცავს.

ილია და წმინდა გიორგი კი ეშმაკებს, ქაჯებს, ჭინკებს, ალებს
და ტყის კაცებს ხოცვენ.

ამას გარდა მთელი წლის საზღო მოსავალიც ილიას ხელშია
და თუნდა კარგათ მოიყვანს და თუნდა წახდეს.

სეტყვაც მის ნება არის, ამიტომაც როცა სეტყვა მოდის, მაშინ
ხარები უნდა დარეკოთ, რომ ილიამ გაიგოს სეტყვა სოფლებზე
მოდის და გააჩეროს.

ეშმაკების ბინა ქვესკნელშია და ნება არა აქვთ რომ ზევით
ამოვიდნენ, თუ არა და როგორც ამოვუქნ ზევით და მაშინვე ილია
და წმინდა გიორგი მეხს ესვრიან, ხშირათ ადამიანები და საქარე-
ლიც ხარადდება, როცა ეშმაკებს მეხს ესვრიან.

თევდორობა (თუთრთა).

ზირველ თევდორობის ორშაფათს ოსეთში მწვემსები შეინახვენ როდინში სავარცხელს და მაკრატულს და ქამრით და ქუდიით მაკრათ შეკრავენ.

და ასე სამი დღე და ღამე მწვემსები არც ზურსა სჭამენ, არც წყალს სვამენ, მხოლოდ მარხულობენ და თავ-შიშველად დადიან.

როცა მესამე დღე დადამდება, მაშინ გამომაცხობენ ლავაშებს, ბურახსაც გააკეთებენ წმინდა თევდორეს შესწირათ და ასე ევედრებიან: წმინდა დიდებულა და ძლიერო თევდორე, დაიფარე ჩვენი საქონელი მგლებიდან, რადგანაც შენი ძაღლებია მგლები, ამიტომ ზირი და ყბები ისე შეეკარი, როგორც ეს როდინს ზირი ჩვენ შეეკარიო“.

როდინი მგლათა უკუთ წარმოდგეჩილი, ქუდი მგლის ზირათ, მაკრატული ყბებათ და სავარცხელი კბილებათ.

როცა მათი საქონელი მგლიდან დაუზარალებლად გადაჩნება, მაშინ შემოდგომას თევდორობის საღამოს *) ერთ კარკს და სუქანს ბატკანს შესწირავენ და დაკლავენ მადლობისათვის წმინდა თევდორეს, რადგანაც მგლიდან გადაურჩინა მათ საქონელი.

ორშაბათიდან შაბათამდე თევდორობის კვირას ხალხი დიდი პატივის ცემით უქმობს მთელი კვირის განმავლობაში დიდი თამაშობა და ხუმრობაში ატარებენ დროს, თვითონ წმინდა თევდორეც დიდი ხუმარა და მოთამაშე იყო, ასე რომ მთელ ანგელოზებს აკვირებდა: ცეკვა თამაშობაშით, თითონ ღვთის ოჯახშიაც ზირველი მოთამაშე და ხუმრათ ითვლებო.

როცა თევდორობის შაბათი დადგება, მაშინ სხვა და სხვა სამარხო საჭმელ-სასმელებს მოამზადებენ, ეხლა წმინდა თევდორე ზეცაში მიბძანდება, ამიტომ სოფლელები ერთად მოგროვდებიან და წმინდა თევდორეს სამღრთობებს გაუკეთებენ.

*) ოსურათ „თუთირთი აღსავ“ თევდორობის საღამოს ნიშნავს.

ბოლოს ოქროს ან ვერცხლის გამათელოთ ითამაშებენ და თითოთა რამდენი სუმური ერგება, იმდენი ყანწით, ან ჯიხვის რქით ასმეკენ, ლუდს და არაყს, სუმრების მაგიერათ ხაზები აქვთ მათი სათამაშო გამათელებზე.

თვით გამათელები სამ სამი იციან, ერთი წმიდა გიორგის, მეორე წმიდა ნინოსი ან წმიდა ბარბარესი და მესამე წმიდა თევდორეს სახელბაზე.

ძველებურ დროებაში თურმე ციხე კოშკებს თევდორობის გვირას აწიებდნენ და რომელი სოფელიც უკეთეს ციხე ან კოშკს ააშენებდა, მემრე სხვა სოფელები ჯიბრით დაუნგრევდნენ: ხვეს ციხე ან კოშკზე უკეთესი, რათა ააშენათ, რის გამოც ხშირათ ამას საშინელი, ჩხუბიც მოჭყეობდა.

დავზკანან ან მიცვალებულთა საღამო დიდ მარხვაში იციან ოსებმა, ამ საღამოს მიცვალებულნი შორს სადმე სეცისაკენ მიდიან დაბონის*) მოსატანათ, ერთი კვირა გზაზე დარჩებიან, მემრე ისევ აქ მოვლენ, ამიტომ ამხადებენ მიცვალებულთა საგზადად სამარხო საჭმელ-სასმელს.

ბოლოს როცა უკვლავურს მოამზადებენ, მასინ სხვა და სხვა საჭმელ-სასმელიდან ცოტ-ცოტას აიღებენ და როდინის ქვასთან ერთათ ცაღკე დადგამენ და თან ასე ღოცულობენ: „მიცვალებულნო, წაიღეთ ეს საჭმელ-სასმელი, რადგანც თქვენთვის გავამზადეთ საგზადად, ეხლა ქრისტე დმურამა დიაჟნის და მღვდლის ღოცვით და მადლით გაგიმრავლოს ესე საჭმელ-სასმელი, სანამ კავკასიონის მთები კენჭის ოდენათ გადაიქცეოდეს და შვი ზღვა წვეთათ.

ეხლა წაიღეთ თქვენი საგზადად და თუ გზაზე დარბი მიცვალებული შეგხვდეს, მასინ აკერ ცაღკე რომ დავაწუეთ საჭმელ-სასმელი ის მიეცით, მხოლოდ თუ ძალ-მომრეობით ვინმემ რამე წართმევა მოინდომა მასინ აკერ როდინის ქვა შუბლზე დაარტყით.

როცა ასე იღოცავენ მემრე ხახვარ საჭმელს თათარს შექამენ, მხოლოდ დანარჩენს ერთს გუდაში ჩააწყობენ და გარეთ, სახლის

*) დაბონი საიქიოს ხილიაო, ნივრის მზგავსი.

კართან ლურსმანსე ჩამოჭვიდებენ, როცა ჩვენი მიტყალებულნი დას
ნ.ს მოსატანათ წაგადნენ, ესეც თან წაიღონ.

ასევე ამზადებენ მეორე კვირის სწორსე, ესეა ჩვენი მიტყა-
ლებულნი უკან მოვლენა, ცხენოსნები დადალულნი არ არიან, მხო-
ლოთ ვოსაც ცხენი არა ჭყავთ ისინი ძალიან დადალულნი.

და ასე მეორე კვირის სწორსე ხელ-ახლა მოამზადებენ სხვა
და სხვა საჭმელ-სასმელებს და ფულებს და ხელ-ახლათ გუდაში და-
სწობენ და გარეთ ლურსმანსე ჩამოჭვიდებენ.

ძველ დროში, თურმე იმ მიტყალებულთა საგზალს ვინმე კაცი
გერგაშვილი იზარავდა, საჭმელ-სასმელი თავის ოჯახში მიჰქონდა,
მხოლოდ ფულით თამბაქოს ეადულობდა, ამიტომ მიტყალებულებმა
წმინდა გიორგისთან უჩივლეს: ჩვენი ნათესავები რომ საგზალს გვიმ-
ზადებენ, იმას კაცი გერგაშვილი იზარავს და ჩვენ მშავერი ვრჩე-
ბით.

ამასე წმინდა გიორგიმ კაცი და მის შვილს იორამს შეხა ეს-
როლა და მოჭკლა.

ნათის დღეობა ოსეთში.

თებერვალში ალაკირში *) იციან შვიდი დღე ნათის დღეობა,
მაშინ ერთ კვირას ქორწილით უქმობენ, ასე რომ ძველი დროება
თვალ წინ წარმოვიდგება და დიდი ზატუვის-ცემად ღებულობენ სტუ-
მარს.

როცა ნათის დღეობა დადგება, მაშინ შვიდი დღისთვის სო-
ფულ სობაში შვიდ დიდ ჰურს გამოაცხობენ ასე რომ თითო თეთ-
რზეც ფუთს უნდა იწონიდეს.

ნათი დიდი წმინდანი იუოვრ და რადგანაც იმისი ქადაგება არ
ისმინა ხალხმა, ამიტომ გაჟანგებული მოასე ასულა, თოვლის
ზვავი გამოუშვა და მთელი სოფელი დაღუპა.

*) ოსურად ალაკირს ვალაკ-ირს ეძახიან, რაც ზემო ოსეთს ნიშ-
ნავს. 0. 3.

ეს აშმაკი ხუდან*) მეფის დროს მომხდარა და მას უკან ხალხი დიდი ჰატივისცემით უქმობენ.

ბზობას.

უწინდელ დროში მაჭმადიანი ოსები ბზობის დილას სეფისკვერებს**) გამაცხობდნენ და შვიჯდისრით სრალულობდნენ იმ სეფისკვერებს.

მხოლოდ ახლა თუშტა სეფისკვერებს აცხობენ, მაგრამ შვიჯდისრით აღარ ისვრიან.

ბზობას მაჭმადიანი ოსები ეუთუგახას უწოდებენ. ქრისტიანი ოსები კი ზასხასანს და მარდისხავს, ქართულად ნიშნავს იგივე ბზობას ან და მიცვალებულთა საღამო, მაშინ იციან მიცვალებულთა ტაბლები, ან ქელესების კეთება.

თითქმის ბზობიდან დიდი ხუთშაბათის სუეველგან ტაბლები და ქელესებია, მხოლოდ დიდი ხუთშაბათს ეზოებში თივით ტეცხლს ახოებენ და ზედ გადახტებიან და თან უვირიან: ზუგის მტერი დაბრმავდეს,***) ზუგის მტერი ზეკარდამა წყალობა და დვთის მიერ მანახა, ვითარცა უფალმა ოდესმე მოაკლინა ისრალეთა ზედ წყალობა და მადლი თვისი.

ადღგომა.

ადღგომის ღამეს, ოსეთში, ახალგაზდები მთელ ღამეს სიმღერით სოფელ-სოფელ დადიან და ქრისტეს ადღგომის მახარებლებს უძახიან; ამიტომ რომელ ოჯახშიც მივლენ იქ ან უნდა ახუქან წითლათ შეღებილ კვერცხებს, ან უველს ან და სხვა რამეს.

ზოგაერთ ოჯახში ადღგომის ღამეს არ დაიძინებენ: იესო ქრისტე როცა აღზდგება, მაშინ ვინც დაძინებული დახვდება მათ გაუწერება დიდათო; როცა გაოენდება, მაშინ კი გამაცხობენ ხაჭაპურებს, ქაღებს და სხვა საჭმელ-სასმელებს და კელესიაში წავლენ.

*) ხუდან მეფე ოსეთის, მცხოვრებელია XII საუკუნე.

**) მაჭმადიანი ოსები სეფისკვერს კუთუხს უძახიან.

***) ქართველებში „ჰიკაკონობა“ ოთხშაბათ ღამეს იციან:

ვისაც აღდგომის შვილი უკლავს, იმ ოჯახში, აღდგომის ეკლესიაში ბატონი უნდა წაიყვანოს და ღმერთს უნდა შესწიროს.

კვირაცხოვლობა.

საკვირაცხოვლოთ სოფლები გამხდინ დიდს ქვაბებში ლუდს, შემრე იუდიან ცხვრებს და ხარებს, საჭმელ-სასმელს ეკლავურს მოამზადებენ და სამღრთოს გააკეთებენ.

ზოგი სოფლებიდან ეკლესია შორს არის და ამიტომ ისინი ველი ნასუდრებში აკეთებენ სამღრთობს.

თითქმის ოსეთში უკლავ სოფელში რამდენიმე ალაკას არის ძველებური ტ:ძრები და ცისე-კაშკები, ამათ ხაღნი თამარ-დედოფლის და დავით სოხლანის აშენებულს ხადიან, ამიტომ დიდს ზატოვს სტუმენ. ამ ძველებურს ნაშთებს, როგორც ეკლესიებს, ისე ცისე-კაშკებს და სხვას.

მარიობა და დიდი ქელები ოსეთში.

მარიობას მოახლოება ზამთრის მოახლოებაა, მაშინ სუეველს სუელდგმული ზამთრის სახრდას ეძებს, ჩვენც უნდა ჩვენს მიტვალებულებს წლის მოსაფლით წიჯი უნდა მიუცეთო.

ამიტომ გამხდინ არაყს და ლუდს, ღვინოსაც იუდიან, სხვა საჭმელ-სასმელსაც მოამზადებენ.

ესლა წლის თავზე დიდი ქელები უნდა მოამზადოთ.

ერთი გრძელი ძელს*) ქონს წაუსვამენ, წვერზე რამე ნივთებს და ფულებს ჩამოჭვიდებენ და მიწაში ჩასვამენ იმ ძელს.

ბოლოს თითო თითო ავლენ იმ ძელზედა, რომელიც უფრო მადლა ავა, იმას აჩეკებენ სოფელს იმ ნივთებს და ფულებს.

რასაკვირველია ძნელია ასეთი წვრილ და მადალ ხეზე ასკლა და თუ წვერამდინ ასკლა გერავინ მოახერხა, მაშინ თოფს ესვრიან.

*) იმ ძელს ბრანცილ-ყაბაყს უძახიან მონახეთ პუშკინის აღწერაში.

ვინც უფრო კარგათ ესვრის ნაშინსა იმას ასუქებენ იმ ძელზე
ნამოკიდულ ნივთებს.

ამავე დროს ორ ბელაურ ცხენზე შეჯდება ორი კარგი ცხენო-
სანი კაცი და რამდენიმე ვერს გზას ცხენ და ცხენ გარბიან მათში,
რომელიც ხალხთან წინ და წინ მოვა იმას მასშინძელი და ხალხი
სასუქრით აჯილდოებს სოღმე.

ამის შემდეგ ხალხი რიგ-რიგათ დაჯდება და ხევის ბერები
ფეხზე ამდგარნი ცალხელში ანთებულ სანთლებს დაიჭკერენ და ცალ-
ხელში ლუდით და არაუით სამსე ეანწებს და ჯიხვებს და ასე ლ-
ცულდობენ; „ღმერთო, მოხედე საქრისტიანოს და შეეწიე ოსეთსა და
საქართველოს, ქრისტეს ნათელში ამოაფე ჩვენი მიცვალებულნი“
მთელი ხალხი კი ქუდმოსდილი ფეხზე დგას და დაბალი ხმით ამო-
ბენ აცხენე უფალო, აცხენე უფალო.

ბოლოს მთელი ხალხი თავის რიგზე დაჯდება და მასშინძელბ
ერთი ხილით სავსე გოდროს გამოიტანს და უცებ ეხოშა გადაჭერის
სოღმე.

მაშინ უნდა საჩქაროდ, ასუ უცებ ბავშვები მოესევინან, თან
ერთი ცხვირ შიჩის ლეწვა არის, მათში ჯერ ერთი რომ ხილის
კრეფა უხარიათ, მეორეც ვინც მეტს აკრეფს ხაღს ის სასახელოთ
მიანჩიათ, ამიტომ ისე ხარბათ კრეფავენ ხილს, რომ ზოგს კლავი
გაუტედება, ზოგს ფეხი და ზოგს ცხვირ შიჩი და სიგა.

ითქმის უფელდღეობას იცინ ოსებმა ქელებსი კეთება, მა-
გალიათ, საოროცო, შვიდეული, წლისთავსკი, საშობოთ და სხვა-
ამაღლებას ახალი მიცვალებულების სასაფლაოზე ცხვრები უნდა და-
უკლან და ცხვრის გულს ამოიღებენ და მიცვალებულს გულზე დაადე-
ბენ ჩვენს მიცვალებულს გული უნდა გაუკეთოთ, თვითონ ამალე-
ბასაც გულის გამკეთებელს უძახიან (ოსურად „სამოდა ვარან“
ჭეჭიან).

ასე წლის თავზე კიდევ ღორი უნდა დაუკლან მიცვალებულს და
ქელებსი გააკეთონ—მაშინ მიცვალებულის ნათესავები თმას და წვერებს
მოიპარსავენ რადგანაც მთელს წელიწადს გლოვნის გამო თმა და წვერს-
წადარ მოიპარსავენ. თვით იმ ქელებსაც წვერის საპარსავს უძახიან (ოსუ-

რათ: რინი დასან). სამთარშიც იციან ქელები, ეხლა მიცვალებუ-
ლებს ორთითის ქელები უნდა გაუმსადლოთ რადგანაც აქამდინ თი-
ვის სამუშაოთ იუფენ და ორთითები მხარზე აქვთ და ძალიან და-
ლაღუღნიც არიან, ამიტომ ჩქარა უნდა გავაკეთოთ ქელები რომ
მოისვენონ.

თითქმის წელიწადში ძალიან ბევრჯერ იციან ქელებები, მ გრამ
შემოდგომის ქელები ყველაზე შესანიშნავა.

ზოგი მდიდარი ისეთ დიდ ქელებებს აკეთებს, რომელსაც ხარ-
ნაცას უძახიან ხოლმე.

როცა ვინმე ხარნაცას ამზადებს, მაშინ ურიცხვ საქონელს და-
ხოცავენ, რამდენიმე ქვებს არაუხ და ლუღს გამოხდიან და ბევრს
ხაღს დაპატიუებენ, ასე რომ მუცრე, შესამე მახრიდგანაც მოდის
ხაღნი, რის გამო მიცვალებულის ზატრასი უზომო ხარჯების გუ-
ლისთვინ დიდს სიღარიბეში ვარდება.

მაგრამ ისინი ამაზე სულაც არ წაღვლობენ, რადგანაც დაიმედე-
ბულნი არიან, რომ რასაც აკეთებენ სარჯებს, ისინი სიჩიოს მათი
მიცვალებულებთან მიდიან.

დიდი საუერებელია მაშინ, როცა ხაღნი ქელებში ან ხარნაცაში
დათვრება, მაშინ მათში ომი და საშინელი ჩხუბი გაჩნდება ხოლმე.

თვით მიცვალებულის დასაფლავების დღესაც დიდი ხარჯი
იციან.

მიცვალებულს ნესამე დღეს ასაფლავებენ, ამიტომ დაკლავე
ცხვრებს, სარებს, ძრახებს, სისმელსაც ბლომით მოამზადებენ.

ბოლოს ჯერ ხევის ბურები შემოიტანებენ კუბოს და მიცვალე-
ბულს ეზოში გაიტანენ და ღვდელიც წესს აუკებს.

მემრე შემოიფანს სოფლის ამორჩეული დეკანოზი, ან ხევის
ბერი ერთ კარკს ცხენს და მიცვალებულის კუბოს გარეშემო ერთი
სათი უვლის და ამბობს: „მიცვალებულა, აკერ ეს ცხენი შენთვის
მოფიფანეთ იარე ცხენზე, კაი ვაჟი-კაცი იყავი, ამიტომ ცხენი იყო
შენთვის საჭირა და აი ეს ცხენიც იმატომ მოფიფანეთ რომ სი-
ჩიოს ცხენზე იარა“, და თან მრავალ სიტყვას კარმუღი ლექსების
ქადაგა.

ამის შემდეგ ხალხი დაჯდება. მხოლოდ ზოგიერთნი რეკორდ შემოდგომის ქვეყნში ბრანდინგ-უბაჟი და ცხენ და ცხენ სარბილს გამართავენ, ასე იციან მიცვალებულის დასაფლავების დღესაც.

ძველებურ დროებაში, ოსები და შთის ქართველები ცინესავით გაკეთებულ შენობები აქვდა მიცვალებულების სასაფლაოთ, ზოგჯერ კი დიდ სახლავით აშენებელი ორმოები, ასეთი სასაფლაოები ოსეთში ესლაც ბევრჯან არის, მხოლოდ ზოგჯერ ეტყობა რომ ასეთი სასაფლაოები არა დროს არ იცოდნენ, ამას თვით ქველი და ახალი აკლდამებიც ამტკიცებენ.

მთიული ქართველები და ოსები უკუდაფრთო ერთმანეთსა ჰგვანან ოჯახობის წყობილობით, ხასიათით დღესასწაულების გარდადგვალების და ქალის გათხოვება და მოყვანაში, ასევე ენაშიც ძალიან ახლო ნათესავანია. ერთი სიტყვით უკუდაფრთო ხასიათში, ზნე-ჩვეულობაში და რწმენაშიც არაფერი განსხვავება აქვთ მთიულ ქართველებს და ოსებს და თუ რამე განსხვავება აქვთ ძალიან ცოტა ამას უკვლავ დაამტკიცებს მაშინ, როცა მოხვედრის, ოსების, მთიულების გუდამაყრელების, ფშავ-ხევსურების თუშების და სვანების ცხოვრებას დაუკვირდება.

რაც აქ ოსების ზნე-ჩვეულებებს ვასახელებ იხინა არამც თუ ოსებს, არამედ მთიულ ქართველებსაც ენება და ათიქმის ნეკრქე-უბაჟდო, ქისტებს და ჩაჩხებსაც.

ასე რამდენიმე ცოცხლათი იმერლები, გურულები, მეგრელები და აფხაზებიც გვანან შთის ქართველებს და ოსებს, თუმცა განსხვავებაც ბევრი აქვთ, მაგრამ მაინც უკვლავ ახლოა ერთმანეთთან.

უფრო კი შთის ქართველები და ოსები გვანან ერთმანეთს.

შემოდგომის გორგობა ოსეთში.

შემოდგომის გორგობას ერთი კვირას უქმობენ ოსეთში, მაშინ უკვლავ საედროებში სამღრთობები*) აქვთ. ამას გარდა ვიცავ ცოცხლს

*) სამღრთოს ოსურათ ქუკდ, ჰქვიან.

მოუვანა ან გათხრებუბა უნდათ იმათ ამ ერთი კვირის განმავლობაში უნდა მოიუვანონ ან გაათხრონ.

ამიტომ მთელი კვირა განუწყვეტელი თათვის სრულა და გრიალია უგულვან, ასე რომ ევროპის ამი გეგონებთ.

კატსა და ქაღს გვირგვინი წმინდა გიორგმა გაუმწესა, ამიტომ, ვისაც ქაღის მოუვანა ან გათხრება უნდათ, ისინი გიორგობას უნდა მოიუვანონ და გაათხრონ, რომ წმინდა გიორგიმ ხელი მოუმართოს.

ცხენი და თაყლიც იმან გაახინა, ამიტომ ვისაც სკები აქვს იმათ გიორგობას ეკლესიაში თაყლი უნდა წაიღებო, რომ უიურო გაუმრავლდეს სკები ღვთასა და წმინდა გიორგის მადლითა და წყალობითა.

როცა ოსეთში ვინმეს ქაღის მოუვანა, ან გათხრებუბა უნდა, მაშინ ნიშნათ ზირგელი ძერიგება და მოლასპრაკებასე. სიძემ ცოლის დედ-მამას ერთი ხარი და ძროხა უნდა აჩუქოს, თუთხმეტიოდუ თუმანიც ფული ცოლისთვის ტანისამოსის დასამზადებლათ.

როცა ქაღის გათხრების დრო მოახლოვდება, მაშინ ქაღის დედ-მამა სიძეს ოჯახში ურადის*) აძლებლებს გაგზავნის.

მაშინ სიძემ უნდა მასცეს ცოლის დედ-მამას ხარები, ძროხები, ცხურები, სზილენძეული, ქვაბი. ტაშტი, თუნგი, ხმალი, ხანჯალი, თოფი და სხვა.

როცა უგულვანს მოამზადებენ, მაშინ სიძე და მარები ფსათის**). სიმღერით წავლენ ქაღის მოსუვანათ, მოლოთ როცა წაოიუვანებენ რძალს მაშინ თან უნდა მოიტანოს ქმრის ოჯახში საოსე ძალები, ბევრი წინდები, ჰაიჭები და სხვა და სხვა ტანისამოსი.

როცა შეუე-დედოფალი ოჯახს მოუახლოვდება, მაშინ ერთ ახალგაზდა ემწვიდს დაძინებენ ტახტზე და შეჯვარე მიულოცავს ოჯახს:

*) ქაღის ფასია, სიძე უოლის დედ-მამას აძლევს ურადს.

***) ფსათი ნადირთა ანგელოზია, ძველ დროებაში კი ნადირთა დმერთათ სწამლათ ოსებს.

თქვენ რძალს ისეთი შვილები ეეოდოს, როგორც აგერ ეს დაძინებული უმაწვილი და აწ ღმერთმა ახალი შვილობა და ბედნიერება მოაფლინოს თქვენს ოჯახში, ჩვენი ოგენიც უფალმა კეთილი და შვილობიანა ჰქნას თქვენი, რომ უფელს კრი თქვენი რძალს ბედს შენატროდენ და დღევანდელს ჩვენს აქ უფიხას.

როცა ასე მიუდოდავს მეფვარე, მაშინ იმ დაძინებულ უმაწვილს ღვიძიებენ და სახუქრით ისტუმრებენ, მერმე რამდენიმე უმაწვილი სახლის ბანზე ავა და იქ მღერაინ: ფარნ-ფარნ ფარნ, ესე იგი, მშვიდობა-მშვიდობა, მშვიდობა, თქვენ რძალს ეეოდოს ცხრა ვაჟი და ერთი ლურჯ თვალა გოგო.

მერმე სახლის ერდოდგან ჩამოუშვებენ ჩანგლიან ჯოხს და მით ზეით გაუგზავნიან ხორცს, მაშინ უკირიან და თან მღერაინ: ხორცი გამოგოგზანიათ, საჭაზური არა და ხელახლათ ჩამოუშვებენ ჩანგლიან ჯოხს ერდოდგან და მით საჭაზურებსაც გაუგზავნიან, ამის შემდეგ სახლის ბანიდგან ძირს ჩამოვლენ.

მეფე დედოფალი კი მეფვარეს მარჯვენა ხელზე ჩაკიდული კერას გარეშემო სამჯერ მოუვლიან, მერმე მეფე დედოფალი მივლენ სახლის ანგელოსთან და მეტანიით თავყანს სტემენს, მეფვარე კი ხმაღ ამოღებული დგას და საკიდელ ჯაჭვს ხმლით ურტყავს.

ამის შემდეგ უფელს თავ თავის რიგზე დასხდება და არა დროს ხაჯხი არ დაუთმობს რომ უმცროსი უფროსის ზეით დაჯდეს, რადგანაც ეს უმფროსის აბუხათ ავდება იქნება, მთიულეები კი უფროსის დიდი ზატოვისმცემეფინიც არიან.

როცა მთელი ხალხი ქორწილში დასხდება, მაშინ ხევის ბერებმა ილოცვავენ ჩვეულობისამებრ, მერმე ახალ-გაზდები შემოიფვანკენ ერთ ღორს ან სხვა რამეს, მიმეფანი კაცს კი ხელში უჭირავს გძელი ჩიბუხი, გძელი ბანლიანი ცხვრის ქურჭი უნდა ჩაიცვას ზირსახეზე, მურს წაისვამს, ხელში უჭერია ქალადდი და ხალხს რაღაც უცნაური ენით ულაზარაკება.

მაშინ მოიფანებენ მთარკმნელს და ჰკითხავენ: თუ რა უნდა იმ უცნო კაცს? იგი იტყვის! მთაზე გამოვიარე, საშინელი ავღარი შეიქნა

და საქონელი დამუხრცა, მსოფლიო ცოტა გადავარჩინე და ვთხოვ რომ რამოდენიმე სუფი საქონელი შემიწახოთ სამადლოთა.

მაშინ რამდენი სუფი საქონელის შენახვასე მორიგდებიან, ხალხთან იმდენი ჯიხვს და უანწ სასმელს ასმეგენ მყურებს და სტუმრებს.

ახლგაზდები გი ტაშს უკრავენ და სპარსეთის შახსეი ვახსეის ხმაზე მღერაინ!

მერმე რომელიმე ქალს ვაუკაცურათ ჩაატყვევენ და სხვა ქალთან ერთად უნდა ლეკურათ იტყვევონ, ამ ვაუკაცურათ ჩატყუელი ქალს მეფეს უძხიან, მსოფლიო მის ამხანაკს რომელიც ქალის ფორმასია იმის დედოფალს, ორივე ამოარჩეული მონტყვევანი უნდა იყვნენ რომ ხალხმა და სტუმრებმა საჩუქრით დაწილოდღონ.

რაცა ამ მონტყვევართ გაისტუმრებენ, მაშინ სიძეს ხელშეკრულს შემოიფანებენ და ბოძზე მკრავენ თან ვგირიან ტყისადი მკვიფანეთა და კედელს ჯიხით ურტყამენ.

მერე სიძის დედა ძღვენს მიუტანს სტუმრებს და მაშინ, სიძესაც გაათავისუფლებენ და მერე ხალხი ხელჩართული გერას და სახლის დედა ბოძის გარეშეთა ჩეფენას სიძურით და ცეკვით ერთი საათი უკლიან და ამითი ქორწილიც თავდება; მსოფლიო მეორე დღეს დილაზე ადრე მეფე დედოფალი და მეფვარე ეკლესიასა. მიდიან თავგანის საცემლათ.

ამას გარდა დედოფალი და ბავშვების გარდა არა ვის დაეღაპრაკება და არც სახეს უჩვენებს ვინმეს ზარ სახესე ხადრი აქვს ჩამოფარებული.

ყვავილები და წითელა ოხეთში.

რაცა წითელა ან ყვავილი ოსეთში სადმე გაჩნდება, მაშინ ხალხი შესამე კვირას სამდრთოს გადაიხდის, რომ ყვავილთა ანგელოზი შვიდობისით წავიდესო. ამიტომ იუიდიან ბატონებს და ხბოებს.

სხვა და სხვა საჭმელ-სასმელებსაც მოამზადებენ და საღმრთოს გადაიხდიან, თან სხვა და სხვა სიძლეურით ადიდებენ უვავილთა ანგუელთს აჯარდს, ან წმინდა ბარბარეს.

წმიდა უვავილთა ანგელთხო, დიდება შენს სახელს, დიდებულთა უვავილთა ანგელთხო, მიიღეთ თქვენი შესაწირი და ჩვენი ბავშვები დაიფარე, მხალთა ჩვენი მტრის ბავშვები მოკალი და აჯახი ღბუქცი და სამსე ეახწ აჩაყს, ცერსაზე დასსხამენ და უვირიან: ღმერთმა ჩვენი მტრის აჯახი ასე დააქციოს, დასწყას, შერე აბრეშუმის ძაფზე გააკეთებენ ეფვნებს, თეთრი ფულების ფარებს ზატარა ზარება და სხვა რამე სათამაშოები და სადმე ძველ საუღარში, ან სალათავ ნიშის ხეზე ჩამოჭვიდებენ და ასე ღოცულობენ: „წაბძინდი უვავილთ ანგელთხო ზეცაში, რადგანაც შენს გზაზე ია, ვარდი, თვალთ-მარგალიტი, ოქრო, ვერცხლი და ბრილიანტია მოიყენილი. ეხლა წაბძინდიო ზეცაში, თქვენს ოქროს ტახტზე.

როცა ძაფზე სათამაშო ნივთებს ავიღებთო, მაშინ უვავილთა ანგელთხოც წაბძინდება.

ასევე ეგებებიან ყაჯათმას, ქენტრუმას, ეივანა-ხეკლას, ბედნიერს და სხვას.

როცა ეს აყათ-მოფობანი სადმე განხლებიან, მაშინ აჯახში, არც ხმა მადლა ჯაშარაკობენ არც წამალს მისცემენ, არც დაგვიან აჯახს, მესობლებიც არ ერიდებიან აყათმოფის, რომ მოვერადლოთ მაშინ უვავილთა ანგელთხო გაგვიწერებაო, უვავილით თუ ვინმე გარდაიცვალა, მაშინაც ტირილს ვერაფერს გაბედავს, ატრუთეკც დიდათ ერიდებიან ღოჯის ხორცს.

საზოგადოთ მთის ხალხები დიდათ ერიდებიანო ღოჯის ხორცს.

ზოგიერთი მთის ხატები და ანგელთხები ისეთი ცხოველნი არიან, რომ არამც თუ ღოჯის ხორცს, თვით ქათმის ხორცსაც დიდათ ერიდებიან და თითქმის ინდოური, ბატი, იხვი, ქათამი და სხვა შინაური ფრინველის კვერცხსაც.

ამიტომ არისო, რომ მთიულთ ქართველები და ოსები ღოჯის ხორცს ერიდებიან და არც სჭამენ ამ სხეულების ღოჯას.

სახლის ანგელოზი ოსებში.

მოთხრობის დასრულებას იტანს სასწრაფო სახეობის მკვლევართა დახმარებით (*).

ასეთი ბაზით გაკეთებულ ანგელოზები უფრო ძველს დროებს შორის იცოდნენ.

მხოლოდ ზოგან სხვა ამოღებული ნივთების ერთად ესეც გადავარდა, ზოგან კი ახლაც, სახლის აღმოსავლეთის კუთხეში ძველებთან და აქვს და ხშირ-ხშირად პატენტებს სწირავენ და თაყვანს სცემენ.

ქართლში და ოსეთში.

როცა ვინმე წყალში დაისრქობა მასშინ თხა უნდა დაუკლას და წყალში ჩაგდოს, რომ ეშმაკებმა აღმართის სუფს თავი დაანებონ და მის მკვლევართ თხის სუფს წაიფანონ.

დილა დუთისა და ანგელოზებისა, საღამო კი ეშმაკების, თხაც ეშმაკების საქონელია, ამიტომ საღამოზე უნდა დაუკლას მდინარე წყალთან ეშმაკების შესწირათა.

გერის ეკლესია.

ეშმაკებს და დევეებს გერის ხატის ძალიან ეშინიანთა, ამიტომ ბნედიანები და გიყები ძალიან ხშირად მიჭყავთ გერში, რომ მოაჩინონ და ეშმაკებიც მოაშორონ.

როცა გიყებს გერში მიიფანებენ, მასშინ მნათობი კითხავენ! შენი ეშმაკების სახელები გვითხარო? თუ არა გცემთ და კლდედგან გადაგდებთ.

და მართლაც, თუ არ უთხრა ეშმაკისმა თავის ეშმაკების სახელები მასშინ თაგით შეკრავენ, სცემენ და უზარ-მასარი კლდეზე გადაუდებენ, მასშინ ზოგერთი ეშმაკეული გიყები ეგირიან კლდედგან რომ გადამაგდოთ მასშინაც არ გეტყვი ეშმაკების სახელს, რად-

*) ქართველების ბაზმას ჰგავს ესა.

განაც კვდის ძირში ბაშბა არის დაფენილი და არ შეშინიან რამ
გადავდეთ ესე იგი შიში ისე ახვეებს, რამ თათქა კვდის ძირში
ბაშბა დაფინეს.

მხოლოდ თუ უთხრა თავას ეშმაკების სახელები, მაშინ მნათეები
დაწერავენ ქალაღზე და მერე ანთებულ საცეცხლში დასწავან იმ
ქალაღს და მაშინ ღვთისა და წმინდა გიორგის მადლით ეშმაკებიც
იწვებიან და ადამიანიც თავისუფლდება: მათკან, მხოლოდ თუ არ
უთხრა ეშმაკების სახელები, მაშინ უნდა იცოდეთ რამ იგი სულიე-
რათ და ხორციელათ მათია, ესე იგი, ეშმაკებისა.

სამას სამოცდა სამი წმინდა გიორგის თავი გერის ეკლესია
არის. როცა წმიდა გიორგს სამას სამოცდა სამი ნაწილათ დასტრე-
სა, მაშინ თავი გერში შოიტანესა, ამიტომ ეძახიან გერის თავი
ესე იგი ცოტა გადასვარებულ სიტუკა გიორგის თავი, ასევე ით-
ქმევა კახეთის თეთრი გიორგის შესახებ. რამელიც გერის ეკლე-
სიის შემდეგ ღირველი სასწაულთ მოქმედათ ითვლება მთელ საქარ-
თველში, ესე იგი, იმის სახელიც გადასხვარებულა და ნამ-
დვილი სახელი თეთრი გიორგი ვი არ არი, თითო გიორგია, რად-
განაც წმიდა გიორგის იმ მარჯვენა ხელის თითო იმაშბა ნაწილათ
მთელ კავკასიაში იმდენი მლოცავი არც ერთ ეკლესიაში არ მიდის
რაც გერში და თეთრი გიორგში მიდის, კავკასიაში ისეთი ადამიანი
ძვანათ იქნება, რამ ეს ორი ეკლესიის სახელი არ ქონდეს გავო-
ნილი.

ერწოს მინდორი (ხალხური ლეგენდა).

თიანეთის ახლო, ერწოს მინდორი, უწინდელ დროში, ზღვის
მზგავსი ტბა იყო და იმაში ბუდობდა დიდი და უზარმაზარი გვე-
ლეშაში.

იგი თერძე ხშირ-ხშირათ ტბიდან ნაზარზე გამოდიოდა და
საქარელს იტაცებდა და სჭამდა, სხვათა შორის მოუტაცნია კომბა-
ლას ეკლესიის შეწირული ცხვრები და შეუჭამია, ამიტომ კობალას

ეკლესიის ხატმა თავის შეწირულ კურატს რქებზე აღმასკები გაუკეთა და გველეშაძთან საბრძოლველათ გამოუგზავნია.

ამიტომ გველაშაზი შეშინებული გაიქცა მთა გააზო, ამის გამო ტბა გამშრალა და მიწვენიერი მინდორი გამხდარა და ზედ ხალხი დასახლდა.

ვეშაზი კი იმერეთის და ოსეთის სამსჯღვრამდინ გაქცეულა და მდინარე ვეზირილის სათავეში რამ უხარ-მასარი ტბა არის იმაში მიიშალა, ამიტომ ამ ტბას და მის არე-მარე სოფელსაც ერწო და ურქმევიათ.

ნინო და მოლვეი.

(ლეგენდა).

ყინკანის სოფლის ქვემოთ, არაგვის ვირზე, არის ერთი გაუთბეილი უხარ-მასარი ღოღი, ხალხის სიტყვით, ამ ღოღში, შიგნით რქრთს კუბო არის და იმაში დაძმა ნინო და მოლვეი არიან განსვენებული ეს ორი ადამიანი წმინდანები იყვნენ და შტრის ხელში ტყვეთ ჩაგარდნენ ამიტომ ღმერთს შეარვედობა შესთხოვეს და მანაც ღოცვა მიიღო და ზედ დიდი კლდე დაასურა.

ზოგი ვა ამბობს რქრთს კუბოში კი არ არიან, კლდეა არიან გადაქცეული, მხოლოდ მათი სულები ზეტაში ანგელოზებთან იმეოფებიან და შტრედით ფრინავენ.

ასევე ამბობენ ფოცხევში ერთი კლდის შესახებ ეს კლდე არის მდინარე ფაწას გზაზე.

ამ კლდის შესახებ ამბობენ: იგი სულთან ნუქარდინის ვეზირი იყოფო და თამარ დედოფალს სალაში არ მისცა, ამიტომ თამარმა დასწევულა და კლდეთ აქცია.

აკვლ დროებაში რცხა ვინმე რძალს მთიყვანდა, მაშინ რამ ამ კლდესთან თამარის სახსოვრათ მსხვერპლი არ მიეტანა და შეტანიოთ არ მისუფიო, მაშინ ისიც ქვით გადაიქცეოდა.

დავით სოსლანის ხმალი.

(ლეგენდარული გადმოცემანი და თქმულებანი).

როცა კუდიანი ვარსკვლავი გამოჩნდება, მასინ დიგორელება და ებარდოელები ამობენ დავით-სოსლანის ხმაზედ ხმალი ცაზე გამოჩნდა.

ოსები ამობენ წელიწადში ერთხელ ისეთი წუთი არის რომ მასინ ღვთიდგან რასაც ითხოვთ კარკს თუ ავს ვეველაფერს შეკისრულეებსო, ამიტომ დავით აღმაშენებელმა ტუიბულის მთაზე დააუენა კანები და მთელი წელიწადი იძინდენ: ოქროთ იქცეს ეს მთა, ოქროთ იქცეს, როცა შესრულების წუთი მოახლოვდა მასინ გაჯავრებულს უთქვამთ: ნახშირათ მანტ გადაიქცედი და გაშავდიო, ამის გამო შავი ნახშირის მთებათ გადაქცეულა მთელი ტუიბული.

ასეთივე წუთია მასინაც, როცა ცას კარი გაეღება, ერთხელ როცა ცას კარი გაეღო, მასინ ერთი კაცს უთქვამს სოფელს სადონში კლდენო ოქრო და ვერცხლათ გადაიქცითო და მის თხოვნა შესრულდა და სადონის კლდეები ოქრო და ვერცხლის მანებათ გადაქცეულან.

ზეციური ცისკრის ღოცვა და ზარების რეკვა, როცა მამლები დაივიფლებენ, მასინ ზეცაში ანგელოზები ცისკრის ღოცვას შეუდგებიან და ზარებსაც დარეკავენ.

ადამიანიც თუ ძალიან მადლიანი და მლოცველია, მასინ გაიგებს, უფრო ძველებურ დროებაში გაიგებდნენ ადამიანები ზეცის ზარების რადგანაც მასინ ქრისტიანობა და ღვთის სასოება, საწმუნოება და სიუვარული უფრო სუიევიდა ქვეყანაზე.

წყლების ძილი.

ხანდის-ხან წყლებს და მდინარეებს ერთი წუთით ძილი მოსდით და მოძრაობას შეაჩერებენ. მასინ რომ ვინმემ წყლიდგან ქვა ამოიღოს ის ნატურის თვლათ იქცევა და მით რასაც უნდა იმას ცააჩენსო.

მონასტრის ბერების ვედრება. რადგანაც წელიწადში ერთი წუთი არის როცა აღმთიანს კარგი თუ ავი უსრულდება, ამიტომ ერუსალიმში მთავრინდასა და დიდი ლაზრებში ბერები ნიდაგ. დღე და ღამე უფაღს ევედრებიანო, უფაღო, შეეწიე საქრისტიანოს და რადგანაც ასე ლოცულობენ ნიდაგ ქვეყნისათვის ამიტომ ღმერთიც გვეწვევს და საქრისტიანოს საქმე კეთილათ მიდის. თუ იმათ ასე არ ილოცეს მაშინ იმდენი ცოდვილნი, და ბოროტი ხალხი არისო ქვეყანასე, რომ ხალხის საქმე უკან წავიდოდა და ქვეყანა დაიღუპებოდაო, ასე ამბობს ხალხი,

თამარ დედოფალს ჰქვას დგთიდგან ჰქვინდაო, — მდინარე წყლებს ეტუოდა! სკიბთ კაბრუნდით და ისინიც სკიბთ კაბრუნდებოდნენ.

ხოთიელ საყაში თამარ დედოფალმა ისეთი მადნები გაჩინა, რომ ერთი ბეწვა მიწით აღმთიანი რამდენიმე დღეც ცხოვრობდა და სხვა სასტელ-სასმელი ხალხს არ უნდოდა.

როცა მსე ამოვიდოდა მაშინ მზის სსივებზე ტანისმოსს ჩამოკიდებოდაო.

ხალხური ლეგენდა.

დავით აღმაშენებელი III ისეთი ძლიერი მამაცი გმირი იყოფო, რომ დევებს და ეშმაკებსაც უურით იტერდა, როცა მას კელათის ტაძრის კეთება დაუწვია, მაშინ დევი ჯოროის მსგავსათ მოეჩვენა, დავითმა უურით დაიჭირა და შირში ლაგამი გაუკეთა. ზედ შეჯდა და მოკლავრობდა, დილით რომ მარტვილში ჰიტნის ჩაის სვამდა, სადოლად მცნეთას მივიდა და მზის ჩასვლის ხანს გახეთში აღაგერდის ტაძრის ამშენებლებს დვინით „აღაგერდი თქვენიაო“ უთხრა! ამიტომ ეხლაც აღაგერდს უწოდებენ.

სადამოსე კი ისეკ ვახშათ მარტვილში გაჩნდებოდა და მუშებს ეტუოდა მარტვილიო. ამიტომ მარტვილი უწოდეს იმ ტაძარს.

როცა გელათის ტაძარს აშენებდნენ მაშინ ერთს ქვასე სი უღელი შეუბეს, მაგრამ ვერ დასძრეს, შემდეგ დავითი მისიულა, ცალი-ხელით აუღია ქვა და ცალი-ხელით სავარცხელით თავს ივარცხნიდა და ისე მოჰქონდა ქვა.

ერთ დღეს ამ ჯორის მზგავსი დავითმა თავის მისამსახურის-თვის წყალზე გაეტანებინა, მისამსახურემ ლაგამი აუშვა და მაშინვე დევი ქვესკნელში ჩამსკრალა.

როცა დავითმა ეს ამბავი გაიგო, მაშინ თავისი მისამსახურე დაწვევლა და უთხრა: შე ეშმაკო და ქაჯზე მეტო.

ამიტომ ეშმაკათ და ქაჯათ გადაქცეულა, ამის შემდეგ აჯამეთის ტყეში დადიოდა და მნახველნი იტყოდნენ: ქაჯზედ მეტა ვნახეთ, ამიტომ აჯამეთის ტყე უწოდეს.

ის დაწვეულია კაცი ეხლაც ცოცხალია. ტყე და ტყე დაწან-წალობსო.

როცა სპარსეთის მეფემ დავით აღმაშენებელის სიძლიერე გაიგო, მაშინ უთქვამს: ვილაც დავითი არის, ჩემი დარუბანდის კარი არ წაიღოსო. ეს ამბავი რომ დავითმა გაიგო, მაშინვე გაემგზავრა დარუბანდის კარის მოსტანათ; დილით რომ გელათიღვან დარუბანდის კარის წამოსადებათ წავიდა, საღამოსე ისევ გელათში მფვიდა, ცალ-ხელში მოჰქონდა დარუბანდის კარი და ცალ ხელში მარმარილოს ქვა“.

ოსების ბაგრატიონებზე თქმულებანი.

როცა ხოსრო ბაგრატიონი რაროს (?) მთაზე კარდაიცვალა და ასაფლავებდნენ, მაშინ უვაგი შაფრინდა, იეხიო და ბრძინილებით თავი მოიკლა.

ასევე მოხდა შეორეთაც როცა ოსეთის ბაგრატიონები ლუდს ხარშავდნენ მაშინ გველი სავარდა ქვებში.

ეს ამბავი ერთმა ჰატარა ბავშვმა ნახა შივიდა და ქვებში ჩავარდა, ამიტომ ბაგრატიონი სიკვდილსა და სწამლავს გადურჩა.

თამარ დედოფალს როცა რაროს (?) მთაზე სსახლე ჰქონდა,

მშინ იმის შვილი „საჯინ კურთიას“ მთაზე დარჩა, ამიტომ ღმერთმა ირმის მზგავსათ ანგელოზი გამოუცხადა და ზრდიდა პაპს ამიტომ ჭქვიან იმთას „საჯინ-კურთი“, ესე იგი, ირმის ღეჯე.

ბაგრატიონებს ხმალი და სამეფო გვირგვინი თითონ ღმერთმა მოუწვდინაო.

როცა ჭქვა-ჭუხილი დაიწეებდა თუ არა მშინვე ოსების ბაგრატიონები თოფათ ცას ესრდნენ, ჩვენი შიშით რაგორ ბედამ ქუხილსო და ცაც შეშინდებოდა, ბაგრატიონების შიშით და განკრდებოდა. რადგანაც ბაგრატიონები ღვთის ნათესავნი.

თამარ მეფე როცა ფორსევის ციხეს და ეკლესიას აშენებდა მშინ ღეგი მოვიდა ციხე და ეკლესიის დასანგრევათ. ამიტომ თამარმა იქ დიდი უსარ-მასხარა კლდე გაანინა და იქიდგან გადაგდო მღევი.

ესლაც მცხოვრებლები იტყვიან დიდი ღრმა თრმოსვით არის ის ადგილი სადაც ღეგი ჩავარდაო.

ძველ დროებაში ჩენებში და ქისტებში როცა ვინმე ქალჯარდაიცვლებოდა, მშინ ჯიბეში ქათმის კვერცხებს, გაშლებს, მსხლებს ნემსს და ძაფს შეუნახამდნენ.

ხილით და ქათმის კვერცხებით ბაშკებს მოეფეროს და ასიამოვნოს, მხალთო ძაფი და ნემსით ტანისამოსი დაუკეროსო.

ასევე, მიცვალებულის დასაფლავების დღესაც დიდი ხარჯები იცაან, მათი ასრათ როცა ასეთ ხარჯებს აკეთებენ, ისინი (ხარჯები) საიქიოს მათი მიცვალებულებთან მიდის და მდიდრდებიან, ამიტომ მდაბიო ხალხი თავის თავს აკლებს და მიცვალებულებსოვინ აკეთებს უზომო ხარჯებს.

მაგრამ თან და თან კლებულობს ეს ბრეფული ჩვეულობა უმეტესთ მას აქეთ რაც სოფლებში სკოლები გაიხსნა.

საჭიროა დროზე უკრადღება მივაქციოთ, ასეთ უბრალო ხარჯებს და მაგიერათ სწავლა-განათლებას მივმართოთ, ესე იგი, სკოლებს ბიბლიოტეკებს და წარმოდგენებს და სხვა კეთილ საქმეებს ხელა უნდა შეუწყოთ.

და უველას ჩასწავლ-განათლებულნი ზირნი ვაღდებულთა პრუდენტ-
შიმაგალ ხალხს სწორე გზა უჩვენოს.

ამ რამდენიმე საუკუნის წინათ რა უკრძე სანახნეთ და ვაბარდოში
ხორგელას განდა და უმწყალათ ხოცავდა, უფრო მისთავი, რადგა-
ნაც მამის ხალხში სწავლა-განათლებაც მოკლებული იყო და რასაკ-
ვირგელას მათი აზრი და გონებაც ძალიან დაბლა იდგა, ამიტომ
რამდენიმე ზირი ადრჩიეს და ღმერთთან სწიფელელად კაცზავნეს ხორ-
გელას უმწყალათ გვხოცავს და გვიშველე რამეო.

მღაბო ხალხის აზრით: ცა-ღმერთია, ამიტომ იმ კაცებს გო-
ნათ ადვილათ მივალთ ცის კიდეში და ღმერთს შველას უნდა ვთხო-
ვოთო.

მაგრამ მათი ფიქრი გაცრუვდა-ცა ძალიან შორს ვოფილიყო-
როცა ვინმე ავით განდება ქართველებში ან ოსებში მამის იტ-
უვიან: ალბათ რომელიმე ხატი რამე შესწირს თხოულაბს, ამიტომ
ჩქარა მეთხავთან წავლენ რომ გავგავებინოს რამეო.

მთიული ქართველები (?) და ოსები სამი დღის მეტს კვი-
რში. არ მუშაობენ, როგორც ჩვენ მთიულები. გულ-დიდნი ვართ-
ჩვენი ხატებიც ისე არიანო. ვაკე-ქართლის ხატები-კი როგორც აქა-
ური სალხაა წყნარი და შვიდობიანი, ისე ისინი არიანო.

ჩვენი მთის ხატებია ყველაფერზე ჯავრობენ; ღირის ხორცის
ჭამის ხატები არ გვიშველებ, ზოგიერთი მთის ხატები ისეთი ცხლ-
ველნი არიან, რომ არამც თუ ღირის ხოცს, ქათმის ხორცის ჭამის
გვიშვიან და თითქმის კვერცხსაც, არც სამი დღის მეტს გვიშვე-
ბენო კვირასი ვიმუშაოთ, თუ არა ხორგელას განდა და სეტყვა-
მოვარო, ქალებიც სხვა სახლებში უნდა იუფინო, თუ არა ანგელაზები-
გაიქცვიან ოჯახიდგან, ხშირ-ხშირათ ბატკანი და ხბო უნდა დაუკ-
ლათ ხატებს და ანგელაზებს, რომ მოწყალე თვალთ გვიურონ.

ეგრეთვე როცა მიცვალებულს დასოვლავებენ მამის რასაც კაცა-
ნებენ ტანისხმოსს, ისინი აცვია, სიჩიოსათ, ამიტომ ზოგი ბრძიუნი-
და გაუკებარნი როცა მიცვალებულს დასოვლავებენ მამის ძალიან ძვირ-
ფას ნივთებს და ტანისხმოსს ატანებენ თან, რომელიც ტყვილათ
უბრადოდ მიწაში უნდა დაღვეს.

ჩვენნი აზრით ვი ასეთი ქვირთვისი ნივთების მიწაში ჩაუფლებია
მიგვიერთ რამ ვისმეს აჩუქოს ის სჯობია და თუ სხვის ჩუქება ენას
სებათ, მაშინ თითონ მოიხმარან.

თუ არა და ჩქარ, ვერცხლი და სხვა ქვირთვისი ნივთები და
ტანისამოსი მიწაში რამდენიც უნდა დამარხან მიტვალებულისათვის
არაფერი გამოსადეგი არაა.

ასევე ითქმება სხვა ხარჯების შესახებ, რომელებიც გაუგებარ
მოქმედებათ უნდა ჩავთვალოთ.

მე თითონ ვიცნობ ისეთ ზიარებს, რომელებიც წინათ ძალიან
მდიდრათ იყვნენ, მაგრამ ასეთი უბრალო ხარჯების გამომ დაეცნენ,
გაღარიბდნენ.

ესლავ რომ კითხვით თუ რათ დადარდობდნენ? მაშინვე კიბასუ-
ბებენ: ჩვენი მიტვალებულები გაკამდიდრეთო და მათი ხარჯების გა-
მომ ჩავარდით ამ დღეშიო, მაგრამ მაგიერთ ისინი საიქიოს მდიდ-
რათ არიან ჩვენი მეზობლების მიტვალებულნი ვი ღარიბა და და-
ტაკი. ასეთ სიტუაციებს ასეთში სპირათ გაიცნებთ.

ნეტავი ასეთი ზიარებს უკითხონ, რომელი მიტვალებული მო-
ვიდა საიქიოდგან მათ ოჯახში და სთქვა მდიდარი ვარა, ან რომელი
მშვიერი და დატაკი მოვიდა მათ ოჯახში საიქიოდგან საჭმელ-სასმე-
ლის სათსოვნულათ.

ქართველთა და ოსთა დაბიო ხალხის რწმენა.

მზე და მთვარის დაღამება მაშინ მოხდება, როცა მათ მტერი
შეებრძოლება მზეს ან მთვარეს, მაშინ ან გაწითლდებიან ან გამა-
ვდებიან.

როცა დაღამდება მაშინ ცის კიდესთან მზე ზღვაში ჩავა და
ზღვით აღმოსავლეთისაკენ გასცურდება და დილით აქიდგან ამოყოფს
თავს, როცა დილით მზე ცაზე ამოდის, მაშინ მზის ქვეყნის ხალხი
შორ გაიქცევათ, რადგანაც მზე როცა ცაზე ავათ, მაშინ თან აიტანს
ქვიშას და წყალს და მადლიდგან ძირს ჩამოსხავსო.

ჩვენშიაც რომ დილას ცუარი მოდის, ის მზის ატანილი-

ზღვიდგანაო. თვით შინს ქვეყნის ხალხიც კუზრით შავიაო. *)
შინდგან.

მზე და მთვარე ცაზე ჯაჭვებით აბია და შვიდი კალას ტო-
ლები არიანო, ვარსკლავნი კი ძნის ტოლები.

ოსები ამბობენ: დედა-მიწა დევის თავზეაო და როცა იგი დევი-
თავს ანძრევს, მაშინ დედა-მიწაც ინძრევო, ქართულები კი სულ-
სხვან იტყვიან: დევას თავზე კი არ არიო, თევზის სურკვეაო და
იგი თევზთა ვეშაპი კი დაუსრულებელ ზღვაში დასტურავს.

მთელი ქვეყანა სამი სართულიაო: შუაში ჩვენა ვართო, ამიტომ
ქამარს წელზე გვარტყია, ჩვენ ქვეით რომ არიან მათ კოჭებსე და
ზეით რომ არიან მათ კი თავზე რადგანაც უგელასე ზეით არიანო.

ვაღმოცემა.

როცა თამარ დედოფალი და დაუით-სოსლანი დარუავი და ვაშუ-
რის წითელ ეკლესიას აშენებდნენ, მაშინ ქვა და კირს ირმები და
ჯიხვები უზიდავდნენ თვით ტაძრას აშენებლებიც. ქალწული ქალები-
და ბიჭები იყვნენო.

ზობტოელ ზილატეს დროს იესო ქრისტემ ასაკო დასწვევლაო
ამიტომ აღარ მოშეკდარა და ცოცხლათ დაწანწალებსო.

ვასილი თედეშვილი.)**

ამბებენ მისი თინათ რომ იგი ასოც...

ამბებენ მისი თინათ რომ იგი ასოც...
ამბებენ მისი თინათ რომ იგი ასოც...
ამბებენ მისი თინათ რომ იგი ასოც...

*) იგულისხმება შავკანიან ნეგრები.

**) პატივცემულ ვასილი თედეშვილი ძველს ამბებსა და ლეგენ-
დებში რომ თავის ამბებს არ რევდეს, მით უკეთეს იხავს: ამბები ისე
უნდა სწეროს და იმ სიტყვებით როგორც ხალხი ლაპარაკობს, მაშინ
უფრო მეტი დაფასება ექმნება მის შრომას. თუ არა, და ამბების შეთხუზვა-
ვარგი არ არის. ეს მოტყუილება იქნება.

ცხადათ არღვევს იმ მტკნარს სიცრუეს, რომ ვითომც
ოსებს არც ისტორია აქვსთ, არც წარსული, ვითომ
ამათი „ანბანიც თხამ შექამა“ და მრავალიც სხვა ასე-
თები, და ამიტომ მათ არც მომავალი ექმნებათო.

პირველი: ოსებს რომ ისტორიული წარსული
აქენდათ, ამას ასაბუთებს თვით ჩვენი წიგნი, დანარ-
ჩენსაც შემდეგი გარემოებანი:

ოსებმა ქრისტიანობა მიიღეს მირიან მეფის
დროს, წმ. ნინოსაგან. ოსეთში წმ. ნინო რამდენგზისმე
გახლდათ. ამას გარდა ოსეთში თვით ანდრია მოცი-
ქულიც იყო და მათათაც. ამიტომ ოსეთის საყდარი
არის სამოციქულო საყდარი და ძველი ისე როგორც
საქართველოს ეკლესია. ამასვე ასაბუთებს ისტორიკო-
სი მოსე ჯანაშვილი და სხვანიც მრავალნი.

ოსთა მეფე ფეოშა არის სიძე მირიან მეფისა,
ეს მეფე მირიანს ეახლა თან ბიზანტიაში, კონსტანტი-
ნე იმპერატორის წინაშე სანახავად, ამანვე იწამა
ქრისტიანობა. ასევე ცნობილია ქრისტიანობით ფე-
როშის თანამედროვე ოსთა ქრისტეს რჯულის მიმ-
ღები და მთავარი კაცია.

ამათ შემდეგ ისტორიის ასპარეზზედ სჩანან ოსთა
გოლიათ მეფენი და მებრძოლნი. ბაზუკა და აბაზუკა
რომელნიც ებრძოდნენ სომეხთ მეფეს სუმბათ ზივრი-
ტიანს ფლავნობით.

ამათ შემდეგ ოსი ბაყთარი, გამოჩენილი გმირი
V საუკუნეში და დიდი მებრძოლი ვახტანგ გორგას-
ლანის. ამ ისტორიულ პირზედ ხომ აუარებელი ცნო-
ბებია ჩვენს ძველსა და ახალს ისტორიებში დაშთე-
ნილი, თვით ამის სურათიც იხილვებოდა ძველადვეცხე
თის ეკლესიაში. ამის მოპირდაპირედ იყო ვახტანგ მეფე.

ოს ბაყთარს შემდეგ, მთელი რიგი ცნობებია
ოსეთის ერის შესახებ, მოყვანილი, VIII საუკ. ოსეთს

იკავებენ არაბნი, ესეც ზომ ისტორიული სინამდვი-
ლეა. X საუკ. ბულა თურქი ოსეთიდან ერთ ნაწილს
სხვაგან ასახელებს და არბევს მათ, XI საუკ. სახელო
ვანია ოსთა ძეგუ ურდურე, ამის დიდი მეგობრობა
აქვს ბაგრატ მეოთხეს, შემდეგ დროში ბაგრატი ირ-
თავს ურდურეს ასულს ბორენას, რომელ მანდილო-
სანიც ცნობილია საქართველოს ისტორიაში. ამ ბო-
რენას სურათი დახატული იყო ძველად გელათის ტა-
ძარში, რითაც სჩანს ამ მანდილოსნის გონიერება და
ღირსება. ამავე საუკუნეში, ბაგრატ მეოთხეს ფადლო-
ლონთან ბრძოლაში კარგად ეხმარება ოსთა მეფის
ურდურეს ძე ანუ ბორენას ძმა მეფე დურღულე, რომ-
ლის შველითაც ბაგრატ მეოთხემ დაამარცხა არაბთა
ფადლონი და გააძევა საქართველოდამ, რაც დასაბუ-
თებულია ოსეთის ისტორიითაც.

XII საუკუნის 25 წლებს, დავით აღმაშენებელი
უახლოვდება ოსეთს და ოსთა მეფეს, ამათის რჩევით
ირთავს ყიფჩახელ მეფის ქალს, ამავე დროს, დავით
აღმაშენებლის მოძღვართ-მოძღვარი გიორგი ჭყონდი-
დელი გარდასახლდა ოსეთში, სადაც ოსეთში ბევრი
რამ საქმენი შექმნა. ამ მწიგნობარ პირმა ოსეთში დაჰ-
ყო თორმეტ წელიწადს. იქვე ოსეთში გარდაიცვალა,
ამის გარდაცვალება დავით აღმაშენებელმა დიდად
ხგლოვა, თვითაც კი ჩაიკვა შავები. ამავე დავითმა
გაანთავისუფლა ოსეთი არაბთა ფლობისაგან. რასაც
აქვს საინტერესო ისტორია და დიდი კავშირი ქარ-
თველი ერის ისტორიასთან. ოსების არაბთა გათავი-
სუფლებახედ მთელი წიგნი დაიწერება.

გიორგი ჭყონდიდლის ცდით, XII საუკ. ოსეთში
ვრცელდება ქრისტიანობის და მის სწავლა-განათლე-
ბის პატივისცემა. ამასთან იხსნება საერო და სასუ-
ლიერო სკოლები, ვრცელდება ქართული მწიგნობ-

რობა და ოსები იწყებენ ქართულად მწიგნობრობასაც. ამავე საუკუნეში, ოსეთის მეფის ხუდანის ქალს ოსთა დედოფალს ბურდუხანს ირთავს საქართველოს მეფე გიორგი მესამე კურატპალატი. ბურდუხანი და ხუდანი ცნობილნი გახლავსთ სასაქართველოს ცხოვრებაში.

ოსეთი დაწინაურდა ისე, რომ ამავე XII საუკუნეში გიორგი მესამის დაი, გამოჩენილი რუსუდან დედოფალი თხოვდება ოსეთის ერთს მთავარზედ მეუღლედ შემდეგ ესევე რუსუდანი ზდის თავის შვილის მსგავსად ოსეთის მეფის ძე დავით სოსლანს, რომელიც შემდეგ დროს, რუსუდანისავე თავოსნობით მეუღლეთ ირთავს თამარ მეფეს. ესევე დავით სოსლანი მწიგნობარი ხდება იმოდენად რომ ბოლოს ქართულს ენაზედ მწიგნობრობასაც იწყებს და სწერს „აღლუზიანს“, და სხვაც ბევრი ამ გვარ ისტორიული სამწერლო საქმენი გახლავსთ ოსეთის ერის ძველს ცხოვრებაში, რაც ოსეთის ერის ისტორიის ნაწილს შეადგენს.

XII საუკუნეში, ოსეთი ისე დაწინაურდა და ამაღლებულა, რომ მაშინ ოსნი რიცხვით ორს მილიონზედ ავიდა... სამწუხაროდ, XIII საუკუნიდამ იგი მონგოლების შემოსევისაგან იჩაგრება, ოსეთის სამეფოც იშლება და უქმდება, რასაც აქვს მეტად დიდი ისტორია. შემდეგ საუკუნოებში ოსეთის ერი სხვა და სხვა სახელმწიფოების გავლენის ქვეშ ვარდებოდა, ოსებს იგინი დიდათაც სდევნიდენ, მაგრამ ოსებს აქვნდათ ისეთი სახალხო ძალა და სულიერი სიმძლავრე, რომ უცხოთა ხელში მათ ვერც ოსური ენა დაკარგეს და ვერც სრულიად გადაგვარდნენ, თუმცა მათ ყოველთვის სასტიკათ სდევნიდენ და ხარკშიაც კი შვილებს სტაცავდნენ.

XVII საუკ. ოსეთის ერთ ნაწილში ისლამიც იქმნა გავრცელებული. რომლის მაღიარებელნი დღესაც სცხოვრებენ მათში, ამასაც აქვს დიდი ისტორია.

ეს გახლავსთ მოკლე მიმოხილვა, ანუ შინაარსი ოსეთის ძველის დროის ისტორიისა და ჩვენის წიგნისა, ვგონებთ, რომ ეს ისტორიული პირობებიც კმარა მის საბუთათ რომ ოსების უისტორიობა, და უკულტურობა არავინა სთქვას, რადგანაც ასეა ოსეთის საქმე და ვრ. საც წარსული არა აქვსთ, იმათ არც მომავალი ექმნებათო.

ამიტომ ახლა ჩვენ ავსახავთ ოსთა ახალ-დროის ცხოვრების და მოქმედების პირობასაც, რაც ცხადია დღეს ყველგან და ვგონებ ესეც საკმარისი გახლდებათ მის საფუძვლადაც რომ სჩანს ოსებს წარსულიც აქვსთ, მისი ისტორიაც და მასთან ყოველივე ისტორიული ღირსებაც, და სწორედ ამიტომაც ოსებიც დღეს ასე აღორძინდნენ და დაწინაურდნენ ყოველნაირის მხრით. სჩანს ამათ წასულში ყოველისფერი ჰქონდათ რომ ესეთი მომავალიც მოჰყვა ამათ. XIX საუკუნის ნახევრის შემდეგიდამ, ოსეთის ერში უკვე გამოსჩნდა ამ ტომის გაღვიძების ნიშნები. ოსებმა 1860 წლიდამ ფხიზლად იწყეს თვალის გახილვა, გონების სიფხიზლე. მათ ცხადლივ ემჩნეოდა იმის ნიშნებიც, რომ ჩვენ აქამდის რათ ვიყავით ასე დაძინებულნი, რათა ვართ უკან ჩამორჩენილნი, ან რათ გვიწოდებენ უკულტურო ერადო. ამიტომაც ოსები როგორც უკმაყოფილონი თავიანთ დაქვეითებულის ცხოვრების, ყველა საკულტურო საქმეს სიხარბის და შურიანის თვალით უმზერდნენ, ყველაფერს ნატვრით ეწაფებოდნენ და მასთან მალეც ითვისებდნენ. სკოლებში მათმა ბავშვებმა პირველი ადგილი დარკავეს

ოსთა პავშეებმაც კარგის სწავლით სახელი განითქვეს.

გამოჩნდა კარგად იმ განაჩენის სიცრუე, რასაც ოსების შესახებ ზოგი ერთნი ამბობდნენ და ოსეთის ერის ენერგიულათ თვალის გახილებამ საფუძველი აღაგო მის შესახებ, რომ ოსებს აქვსთ მომავალი და ამ მომავლის უარყოფას ვერავენ იტყვისო. ეს ცხადრ ქვემარტება გახლავსთ შემდეგის მაგალითებით.

რასაც ჩვენ აქ ეხლა მოვიყვანთ, რაც ცხად ყოფს ყოველივეს. რაკი ოსებს შეუდგინეს ახლად მოგონებული ვითომც და ოსური ანბანი, ამ ანბანის მოგონებას მართლაც თან მოჰყვა ოსების თვალთ გახილვა. იურიდიული ცოდნის სიყვარული ოსებში ისე წავიდა წინ, იგი ისე გავრცელდა, რომ მართოდ ჯავის ხეობის ოსის გლეხთა შვილებთაგან რუსეთის უნივერსიტეტებში, იურიდიულს ფაკულტეტზედ 72 კაცი სწავლობს და იურისტად ემზადებიან გამოსვლას. ასე პროგრესიულათ აღორძინება ოსებს უაღრესად დაეტყოთ პოეზიაში, ანუ მეღექსეობასა და ლექსთა თხზვაში, მაინც როგორც ქართველები, ოსებიც მეღექსეობაში ერთობ კოჩადები არიან, თვით ოსური ენაც ისეთი ენა გახლავსთ, რომ ოსის გლეხს, ანბანის არ მცოდნესაც კი ეადვილება შაირების თხზვა, ანუ ლექსების მოწყობა, მეშაირობა. ამით იგინი ძრიელ ჰგვანან ქართველებს. ოსებს შაირებიც მრავლად აქვსთ.

ამიტომაც ოსებში უადვილესად გამოსჩნდენ ოსეთის ერის მგოსნები, რომელთაც თუმცა არავითარი მომზადებული ასპარეზი არ აქვნდათ, არც წინა მობედთ ოსთა მამათ მთავარ მგოსნები ჰყვანდათ, მაგრამ მათ დასძლიეს ყოველ დაბრკოლებას და ოსეთის ერისათვის შექმნეს სიტყვა-კაზმულ პოეზიის მწერლობის

ასპარეზი, ასეთ მგოსან მოღვაწე პირებათ თავლებიან მგოსანნი კოსტა ხეთაგუროვი, ალექსანდრე კუბალოვი, ვლადიმერ გურუინბეგოვი, ბორის ალბოროვი, ალექსანდრე ცაგალოვი და ზოგნიც სხვანი. ამათში პირველი ადგილი უკავია კოსტა ხეთაგუროვს. საერთოდ კილო ამ მგოსნებისა არის ოსეთის ერის დავრდომილ ცხოვრების გაუმჯობესობის და პროგრესიულად აღორძინების, ყოველი მათი სტრიქონი სავსეა. მაღალის კეთილშობილურის აზრებით ოსეთის ერისადმი ღირს სიმპატიურის სიყვარულით და ევროპიულის იდეების პატივისცემით, მასთან ბევრიც სანაღვლონი.

დღეს, ოსებს უკვე თვისი გულის და სულის გასამაგრებელი პოეზია უკვე გაჩაღებული აქვსთ. ოსებს ამათ კარგი მომავალი მოელის და ოსებში ბევრი ბრწყინვალე პოეტიც დაიბადება. ამის ნიშნები ოსებში ჩვენ უკვე ვნახეთ, მელექსეობის და პოეზიის ცარიელ ასპარესზეთ ოსთა მგოსნები შესანიშნავის სურათებით გამოსჩნდენ, მელექსეობის კილოც მათ შესანიშნავად შეაძუშავეს და განასპეტაკეს, ეს კემარიტება არის და მელექსეობის კილოსაც შემუშავების კილოთჲ იპყრეს ხელთ. ოსურ მწერლობაში დღეს უკვე მოიპოვება ბევრი ისეთი მარგალიტი ლექსები რაც თვით რუსულს და ევროპიულს მწერლობასაც არ მოსჭარბდებათ, ყველა ოსის მგოსანი პროგრესისტია და თან ცხარე რიალისტი მიმართულებით. უმთავრესად კი ეს მგოსნები უმეტესად ოსეთის ერის დაქვეითებულ ცხოვრების კითხვებს ეხებიან ოსთა ვაგებით სავსე ცხოვრებას.

ოსეთის ერის გულშემატკივარ მგოსნებს გვერდ მოსდევენ ოსთა პუბლიცისტებიც. თუმცა ოსებში ესეც ახალი გახლავს და არცა რა ამათ პუბლიცისტისკას აქვს მომზადებული ნიადაგი, მაგრამ ოსთა შორის,

გამოსჩნდეს ისეთ გულ-შემატკივარ, მამულის შვილები, რომელთაც ამ მწერლობის ასპარესზედაც გამოდგეს ფეხი და თავიანთის მშვიდობიანის კილოთი ოსთავან მოიპოვეს დიდი თანაგრძობა და პატივი. ასეთ პუბლიცისტები გახლავან გიორგი (გაპპო) ბაგვი, აღმასხან კანუკოვი, ბიძინა კოჩიევი, პეტრე თედევი, ცოცკო ამბალოვი, ასლან მირზა ყაითმაზოვი, ექვთიმე გულიევი და სხვანი.

ყოველ ამათგანს მწერლობაში აქვს კარგი კილო ჰაზრი და იდეა. ამათ თავიანთი კალმით ოსურს მწერლობაში კარგი ბეჭედი შეიტანეს... ოსთა პუბლიცისტები სულ რიალისტები არიან და მასთან ევოლიუციის მიმდევარნი. ამათ ისეთი სამეცნიერო კილო აქვსთ, როგორც ევროპიის განათლებულ მწერლებს. საერთოდ კი ამათი გულის მისწრაფებაც პირდაპირ ოსეთის ერის დაქვეითებულ ცხოვრებას შეეხება, მათს უბედურებას, ყველა პუბლიცისტის ნატვრა არის ოსეთის ერის მეცნიერულად მომზადება, ამაღლება და დაწინაურება. ამათის ცდით სოციალურმა განვითარებამაც იჩინა თავი ოსებში, ოსთა აზრიან პულიცისტებს, მოსდევენ ოსთა ბელეტრისტებიც. ოსებში თუმც მწერლობა ახლად აღორძინდა, ყველაფერს ეხლა მიეცა დასაწყისი, მაინც მიუხედავათ ამის მწერლობის ყველა მხარეს თავის ღირსება ეტყობა, ასევე გახლავსთ ოსეთის ბელეტრისტების სამწერლო საქმეც, ოსებში ბელეტრისტიული მწერლობაც აღორძინდა თავის შესაფერად და მის ასპარესზედ რამდენიმე ოსთა აზრიანი ბელეტრისტიებიც გამოჩნდნენ, ესენი უმეტესად ოსეთის ერის ცხოვრებას დასტრფიან გარს და უმეტეს მათ ცხოვრების სიღუბჭირესა და ვაებით სავსე გარემოებაზედ სწერენ, თარგმნასაც მისდევენ, სთარგმნიან ოსეთის ერისათვის გა-

მოსადეგ მოთხრობებს, ამათ ქართულიდამ ოსურად გადასთარგმნეს და ცალკე წიგნად დაბეჭდეს იაკ. გოგებაშვილის წიგნი „იავ-ნანამ რა ქმნა“ მწერლობის ასპარეზზედ მოღვაწეთა და მომქმედთა გარდა, აწინდელ ოსთა შვილებმა, სხვა და სხვა სამოქალაქო ასპარეზზედაც გამოდგეს ფეხი, მაგალითებრ ოსებში უკვე თვალთ საჩინოდ მოჩანან მკურნალნი და დოსტაქარნი, დღეს ოსებში, უკვე გამოჩენილ მკურნალთა რიცხვი არსებობს, დღეს ამათში ამით ცნობილია დოქტორ გულიევი, დოქტორ ტულანოვი, დოქტორ ხეთაგურა, და ბევრნიც სხვანი კარგათ მომზადებულნი, სპეციალურად განათლებულნი. ამათ რიცხვში არის ისეთ დოქტორიც რომელსაც თანამდებობა უკავია ხელმწიფის საგვარეულო ოჯახში, ასევე ზოგნი გახლავან სხვა და სხვა სამოქალაქო და საზოგადო საავათმყოფოთა გამგებად და უფროს ექიმებათაც. როგორც ვიცით, ყველა ეს ექიმი თავიანთ თანამემამულეთა სამკურნალო საქმეებსაც ჯეროვნად აქცევენ ყურადღებას და მასთან ბევრს სიკეთესაც სთესენ მკურნალობით ოსეთის ერში.

მკურნალობის მცოდნეთა გვერდით სდგანან ოსთა ვექილნი და ვექილობის მიმდევარნი, ანუ ნაფიც ვექილნი, მათ თანაშემწენი და კერძო ვექილნიც, რომელთა რიცხვი ოსებში არ არის მცირე რიცხვი, როცა ვექილებში არიან ისეთნიც, რომელიც პირველ ხარისხის წევრნი გახლავან. ესეც ოსთა შორის აითსულ ახალია, მაგრამ ოსთა ნიჭიერთა შვილებთა რიცხვში, როგორიც მკურნალობის ასპარეზზედ, აქაც მალე გამოდგეს ფეხი და დღეს ოსეთის ერს უკვე მოეპოვება თავის შვილებთაგან რიგიანად განათლებულ მომზადებულ ვექილობის მცოდნენი. ასეთ პირთა სახელებს ჩვენ აქ არ ვასახელებთ, ვინაიდან ეს ჭეშმა-

რიტება ყველასთვის ცხადია. ოსებში უკვე სახელოვნებენ გამოჩენილნი ვეჟილნი.

მკურნალთა და ვეჟილებს მოსდევენ ოსთა სხვა და სხვა დასთა მსწავლულნიც. მაგალითებრ პედაგოგები, როგორც მაღალის ხარისხის, ისევე დაბალის ხარისხის. ბევრს მათში უმაღლესი სწავლაც აქვსთ მიღებული და თანამდებობა უკავიად ქალაქის საშუალო და მაღალ სასწავლებლებში. ასეთ მასწავლებლებთ გარდა სოფლის სკოლის მასწავლებელთა რიცხვიც დიდია.

ოსთა პედაგოგებთ შორის არიან ისეთნიც, რომელნიც საკმარისად სახელოვნებენ, ოსეთის ერის განათლების საქმეს გულ-მტკისვეულად ეკიდებიან, ესენი ოსურს ენახედ მწიგნობრობასაც მისდევენ. ზოგს მათგანს ოსურს ენახედ ნაწერი და ნათარგმნი პედაგოგიური წიგნებიც აქვსთ, თუმც არა ბევრი, მაგრამ მაინც სანაქებო და საპატიო შრომა ძიუძღვისთ. ოსთა სოფლის სკოლის მასწავლებელნიც საკმარისად ერთგულად ედებიან ოსეთის ერის განათლების საქმეს, მიტომაც მათგან საკმარისად მრავლდება ოსთა სახალხო სკოლები და მასთან იგინი ოსთა ბავშვებსაც ახალისებენ სწავლისთვის.

ასეთ პედაგოგნი ღირსნი არიან ჩვენგან პატივისცემით დასახელების, მაგრამ ჩვენ ამას ვსტოვებთ, ვინაიდან მათი ღირსება ყველგან პატივცემული გახლავსთ. მასწავლებელთა დარგს მოსდევს ოსეთის სამღვდელთების ამაგი და შრომაც.

ოსეთის ერი საქრისტიანოს ისტორიით ერთობ ძველია. ოსთა სამღვდელთების სწავლა ძველადგან ხან ბერძნულად ვითარდებოდა, ხან ქართულად, ხოლო ყოველ დროს, იგინი ცხარედ იცავდენ ოსურენის არსებობის საქმეს, ეკკლესიებში სახმარ იარაღად

ყოველთვის ოსურ ენას ხმარობდენ. XVIII საუკ. ოსეთის სამღვდელთა დაუახლოვდა რუსეთის სასულიერო სასწავლებლებს, ზოგ მათგანმა მოსკოვის აკადემიაშიაც დაამთავრეს სწავლა, როგორც მაგალითებზე მოზდოკელ ქართველ მღვდელ ბაზალაძესთან ერთად ოსებიც სწავლობდნენ. 1782 წლებს, თელავის სემენარიშიაც შევიდნენ ოსთა შვილები სასწავლებლად, რომელთაც მფარველობდა ანტონ კათალიკოზი და ამავე სემენარიის რექტორი გაიოს ნაცვლიშვილი, XIX საუკუნეშიაც ოსებმა მარდათ იწყეს სწავლა საქართველოს სემენარიასა და სასულიერო სასწავლებლებში.

დღეს, ოსეთის სამღვდელთა საკუთარ სემენარიად ითვლება ჯრღონის სემენარია და ქართველებთან ერთად თფილისის სემენარია, ასევე სხვა და სხვა სასულიერო სასწავლებლები. ოსეთის სამღვდელთა უკვე თვალთ საჩინოდ არსებობს, მათში მოიპოვებიან ისეთნიც, რომელთაც აკადემიური სწავლაც აქვსთ მიღებული. ასეთი გახლავსთ პატივცემული მღვდელი ქრისტეფორე ჯიოფვი, რომელიც დღეს თფილისის კლასიკური გემნაზიის მოძღვარი ბრძანდება და მასთან სამღრთო სჯულის მასწავლებელიც. ასეთ მსწავლულ მოძღვარნი ოსებში უკვე გახლავან, ჩვენ ავსუსხავთ ისევ მათს საზოგადო ღვაწლის ცნობებს.

ოსეთის სამღვდელთა დღეს ოსეთის ერის წინაშე ერთგულად იღწვის და სინილისიერად, მასთან დიდს მეცადინეობას იჩენენ, რომ ეს ერი როგორმე დააწინაურონ, განათლებით წინ წაიყვანონ, მათში დაამკვიდრონ სწავლა-განათლების პატივისცემა. უაღრესად მეცადინეობენ მასთან, რომ ოსეთის ერში მოსპონ ცრუ-მორწმუნეობა და სხვაც ათას ამ გვარნი, რაც ოსეთის ერს უხამავს სასტიკათ, ყოველივე ამა-

ებთან იგინივე მოქმედებენ დიდი ქელებების წინა-
აღმდეგ, ბევრს ისეთ საქმეს ეწინააღმდეგებიან, რაც
პირდაპირ მათი შესავლის წინააღმდეგიც გახლავსთ,
მაგრამ ამის მხრივ ოსეთის სამღვდელთა საქებია და
დიდათ ვალ გადახდილი ოსეთის ერის წინაშე. ასეთი
სამღვდელთა ღირსი არის არამც თუ ოსეთის ერის-
თანა მრევლის არამედ ევროპის განვითარებულ ხალ-
ხისაც. სამღვდელთაში არიან ბევრნი ისეთნიც რომ-
ელნიც ოსეთის ერის სასარგებლოდ გონივრულადაც
იღწვიან... ოსეთის სამღვდელთა ამაგი ოსებზედ
უკვე დამსახურებულია და გამოჩენილი, რომელსაც
ოსები უარს ვერ ჰყოფენ. იგინი დაუცხრომელად
შრომობენ ოსეთის ერის აღორძინება ვინ ამალღების
ბედნიერია ოსეთის ერი, რომ მათ უნიადაგო სამ-
ღვდელთა ასპარესზედ, აწინდელმა მათმა სამღვდ-
ელთამ ასეთი კარგი ენერჯია გამოიჩინა, ასე კარგად
ემსახურებიან ოსეთის ერის დაქვეითებულ ცხოვრების
ტერსებს.

სამღვდელთას შემდეგ მოსდევს ბევრი რამ
საკეთილო საქმენი, და შეგნებულ მშრომელთა რიც-
ხვის აღორძინება, მაგალითებრ ოსებში გავრცელდა
მეურნეობა და ამათში გაჩნდნენ ამის კარგი სპეცია-
ლისტებიც. აქამდე ოსებს თფილისში სოფლებიდან
მარტოდ ხილი, ოსური ყველი და შეშა ჩამოჰქონ-
დათ გასაყიდათ, ეხლა კი მათ სხვაც ბევრი რამ მო-
სავლის შემოტანა იწყეს.

ასევე ოსებში გაჩნდნენ სხვა და სხვა ტექნიკო-
სები, მექანიკოსები და ვინ იცის რამდენი კიდევ სხვა
ასეთნი, რომელთაც ევროპიული სხვა და სხვა ხე-
ლოსნობის კაი შეგნება აქვსთ. ამ გვარად, დღეს ოსებ-
ში პრაქტიკად მოიპოვებიან ხელოსან მშრომელნი, რკი-
ნის გზის ქარხნებშიაც პრაქტიკად მუშაკობენ, ასევე

სხვა და სხვა დიდს ქარხნებშიაც მრავლად სჩანან, წვრილს სახელოსნო ქარხნებშიაც უხვად მოიპოვებიან ზელოვნურად კარგად ნასწავლნი.

ამ უკანასკნელ დროს, ოსებმა ვაჭრობაშიაც იჩინეს თავი, ქალაქ ადგილებში ოსებს ხშირად ნახავთ არამც თუ პატარა ვაჭრებს, არამედ კაი შეძლების მექონ ვაჭრებსაც, ზოგი ამათგანი სოვდაგრობს, ზოგი კაი თანხასაც ატრიალებს, ასეთებს კაცი თფილისშიაც ნახავს ხშირად, ასევე კავკავს, გორს, გროზნას, მოსდოკს, ყიზლარსაც სადაც კი ოსები სცხოვრებენ და რაც ცხადათ სჩანს ყველას წინაშე.

ოსებს XIX საუკუნიდამ, ერთის მხრით იუმცა სამხედრო რაინდობის ვარჯიშობა ხელიდამ ჩამოერთვად, რაც ეს მათ თვით დრომ და ცხოვრების გარემოებამ მოუტანათ, მაგრამ მიუხედავათ ამისა, ოსები უბრალო ურიადნიკობას და ასეთ სამსახურს გარეშე, არც სამხედრო ნიჭიერებით ჩამორჩნენ და მათგან XIX საუკუნეში, რუსეთის მხედრობის წინაშე, ხშირად გამოდიოდნენ სახელოვანი სამხედრო პირნი, რომელთა ზოგნი უმაღლეს ხარისხის ღირსებასაც მიაღწევდენ ხოლმე, ასეთების ოსებში ხსენებულს საუკუნეში ყოველთვის ყოფილან, ოსებს დაღისტნის ომშიაც ხომ დიდი შრომა და ამაგი მიუძღვისთ, დღესაც, რუსეთის სამხედრო ასპარესზედ სიამოვნებით ბრწყინავენ მრავალნი და მათ შორის სახელოვან პირებათ ითვლებიან შემდეგნი: გენერალი **სოზორყო ზორანოვი**. რომელიც დაჯილდოებულია სხვა და სხვა ნიშნებით და მასთანავე არის სასახლის მოხელე. გენერალი ისაია პეტრეს ძე **გაიტოვი** დაჯილდოებული სხვა და სხვა ნიშნებით, სცხოვრებს კავკავს. კვალად გენერლები **ინალ ტიგას ძე ყუსოვი**, გენერალი **გუცოვი**, **ბაევი**, გენერალი **ტულანოვი** და ბევრიც სხვანი ზოგნი

დახოცილნი და ზოგნი ცოცხლები დღესაც, რომელნიც საკმარისად ამშვენებენ ოსეთის ერის სამხედრო ნიჭიერებას.

რაც აქ ჩვენ სხვა და სხვა განყოფილებათა მკოდნენი მოვსთვალეთ, ვგონებთ საკმარისი გახლავსთ ეს იმის საბუთად ითქვას, რომ ოსები დღეს ის აღარ არიან, რაც ისინი ამ ორმოცი წლის წინეთ იყვნენ, დღევანდელი ოსეთი სულ სხვა არის და არა ის რაც წინედ იყო.

დღევანდელი ოსეთის ერის აღორძინების საქმენებას გვაძლევს ესთქვათ შემდეგი: ზოგიერთი მეისტორიენი და მწერლები გადაწყვეტით ამბობდნენ, რომ ოსებს წარსული არა აქვსთ, ამიტომ არც მომავალი ექნებათო. განვლო დრომ, დღეს ჩვენ უკვე მოვესწარით ამასაც, რომ ოსებში უკვე ბევრი რამ აღორძინდა და ამ აღორძინების ნიშნები ჩვენც მოვიყვანეთ აქ დასახელებით, ვგონებთ, რომ ამით უქმდება ზემოხსენებულ მწერალთა განაჩენი ოსების შესახებ.

სჩანს მათი განაჩენი ერთ მხროვნი ყოფილა, სჩანს ოსებს წარსულიც ჰქონდათ, მის ისტორიაც და ამიტომაც ამ XIX საუკუნეს, იგინი აღორძინებასაც მიეცნენ. ოსების უკან ჩამორჩენა იყო დროებით და ამიტომ მათზე ისეთი განჩინების წერა არ იყო სამართლიერი, რასაც ზოგიერთები გვასმენდენ. ოსებს აქამდე ეძინათ, ეხლა მათ გაიღვიძეს და ამ მოკლე დროში მომავლის ცხოვრების აღორძინების ტრფიანლების ნიჭიც გამოიჩინეს. ოსებს აქვსთ ისტორია და მათ მომავლის არსებობის ცნობებიც უჩანსთ. ამას გვათქმევიანებს მათი აწინდელი ცხოვრების აღორძინების საქმენი.

ოსეთის „საქრისტიანო კომისია“:

XVIII საუკ. ოსეთს დიდი ყურადღება მიაქცია პეტრე დიდმა, იმ დროის რუსეთის მთავრობას ქართველ ეპისკოპოსებმა გააცნეს ოსეთის ერის გარემოება და ისიც, რომ ოსნი იმ დროს ქრისტიანები იყვნენ და მათში ზოგნიც ახლად გამაჰმადიანებულნი. ამიტომაც რუსეთის მთავრობა და ნამეტურ სინოდი დიდ ყურადღებას აქცევდა ოსებს ქრისტიანობის მხრივ.

ისტორიით ვიცით, რომ 1720 წლების შემდეგ, რუსეთში ქართველ ეპისკოპოზნი სცხოვრებდნენ მრავლად, ასევე არქიმანდრიტნი და მღვდელნიც, ამიტომაც რუსეთის მთავრობამ ამ ქართველ მღვდელ მთავრებს დაავალა ოსეთის ერის პატრონობა და მათში ქრისტიანობის დაცვა-მფარველობა. ქართველთაგან მისიონერებსაც ნიშნავდნენ ოსეთში, რომელნიც მარჯვედ მოქმედებდნენ, ოსეთში დაუცხრომლად. ქართველ მისიონერები ოსურ ენასაც სწავლობდნენ, რადგანც ქართველ ეპისკოპოზების კრებულებში ხშირად ოსნიც იყვნენ სასულიერო მსახურებათ.

ქართველ ეპისკოპოზთა ცდა ისეთი იყო, რომ 1730 წ. სამისიონეროდ თვით ოსთაგანნიც გაჩნდნენ უკვე, რომელნიც მოქმედებდნენ ოსეთში ოსურის ენით. რუსეთის სინოდი ქართველ მისიონერებთან ერთად ნიშნავდნენ რუსის მღვდელთა და დიაკვნებსაც, რომელნიც ოსეთში სცხოვრებდნენ და საქრისტიანო საქმეებს მართავდნენ. ამათ სინოდისაგან კაი ჯამაგირიც ეძლეოდათ. უმთავრესად კი მაშინ ოსეთის ეკლესიებში წირვა-ლოცვა ქართულად სრულდებოდა, ხოლო ზოგ რამს ოსურადაც უხსნიდნენ.

ოსეთის საქრისტიანო კომისია 1730 წლებში საქ-

მარისად გაძლიერდა, რადგანც ამ კომისიაში განაგებდნენ ქართველი ეპისკოპოზებს გარდა ვახტანგ მეექვსისძენი და მასთან სხვა და სხვა ქართველთ მწიგნობარნიც, ნამეტურ ქართულ სტამბის გამხსნელნიც შრომობდნენ ოსეთის ერის სასარგებლოდ და უმთავრესად **ქრისტეფორე გურამიშვილი**, შემდეგ ეპისკოპოზი, რომელმაც ბევრი ამბები იცოდა ოსეთის შესახებ, ამის შემდეგ უმთავრეს მოღვაწედ ითვლება ეპისკოპოზი იოსებ სამებელი, ნინო წმინდისა. ამათის ცნობებით „ოსეთის საქრისტიანო კომისია“ 1740 წლებში უკვე დიდათ გაფართოვდა. ამ კომისიის მეთაურებმა ოსებში ქართველ მღვდელ მთავრების დახმარებით მძლავრად დაიწყეს მოქმედება. ანტონ პირველის რუსეთში გადასახლების შემდეგიდამ კი სინოდის წინაშე გაირკვა ოსეთში საეპისკოპოზო კათედრის დაარსება, რის მეთაურიც ანტონ პირველი კათალიკოზი გახლდათ. ხოლო ეს ვერ მოხერხდა და ამიტომ ოსეთის საქმენი დაუქვემდებრეს ასტრახანის ეპარქიას.

ამიტომაც ქართველთ მღვდელთმთავრების, არქიმანდრიტების და მისიონერების უმთავრეს ბინად ასტრახანი იქმნა დადგენილი, სადაც მართლაცა და ქართველნი მრავლად სცხოვრობდნენ იქაურ ეპისკოპოზის გვერდით და ესენი ოსებზედაც კარკად მოქმედებენ, რასაც ანტონ პირველიც აღევენებდა თვალყურს, ამათის ცდით, 1760 წლებს, ოსეთში სკოლებიც დახსნეს, სადაც ოსთა შვილებს ქრისტიანობას და ქართულ და რუსულ წერა-კითხვასაც ასწავლიდნენ. ანტონ პირველს ამაშიაც კაი ცდა მიუძღვის. ანტონის შემდეგ 1770 წლებს, **იოსებ სამებელს**, იოსებს ნატვრა აქვნდა ოსეთის საეპისკოპოზოს დაარსება კავკას მაგრამ ეს ვერ მოახერხეს, ამ გარემოებას გაიოს ნაცვლიშვილიც უწყობდა დიდათ ხელს.

ანტონ კათალიკოზის საქართველოში დაბრუნების შემდეგ, 1764 წ. ოსეთის კომისიის სასარგებლო მოქმედება თფილისშიაც განცხობვდა, რის მეთაურადაც ითვლებოდა ანტონ პირველი. ანტონმა თფილისში ჩამოაყვავინა ოსთა სამღვდლო პირებათ მოსამზადებელნი პირნი და მათ დაუწყეს თფილისში მზადება. ანტონის დროს გამოიხარდა მთელი ჯგუფი ოსთა სამღვდლო პირების, იგინი თვით მანვე აკურთხა და მერე ოსეთში დანიშნა იგინი მოძღვრად, ამ გვარად 1770 წლების შემდეგ ოსეთში ოსთა სამღვდლოების რიცხვი უკვე გაბრწყინდა. ამის რიცხვმა ისიც გამოიწვია, რომ ოსებისთვის განახლებულ იქმნა ორი საეპისკოპოზო ტაძარი წილკნელის და ნიქოზელის. ამ ეპარქიის ეპისკოპოზებს მიენდოთ ოსეთის ერის სამღვდლოების საქმენი.

ანტონ კათალიკოზმა თფილისში და თელავში პირველად გახსნა სემენარიები, თელავის სემენარიის რექტორად იყო გაიოს ნაცვლიშვილი. ამ სემენარიაში ოსთა ძენიც მოკრიბეს მოწაფედ. შემდეგ დროს, ანუ 1786 წ. გაიოს ნაცვლიშვილი რუსეთში გადასახლდა. ამან კვალად განაახლა ოსების შესახებ ცდა და შრომა. გაიოსი ჯერედ კრემენჩუგს გადიყვანეს და მერე იქიდან ყიზლარის ეპისკოპოზად დანიშნეს. ყიზლარში გამგეობის დროს გაიოსი ოსების სასარგებლოდ დიდათ შრომობდა. ოსურს ენაზედ ზოგი რამ ლოცვებიც დააბეჭდინა. ყველა ოსის მღვდელნი ოსებს წირვაზედ სახარებას ოსურად უხსნიდენ. გაიოსმა იქ გახსნა ოსური სტამბა პირველად. გაიოსი ყიზლარს გარდა მერე მოსდოკშიაც სცხოვრებდა, იგი მოსდოკის ეპისკოპოზადაც ირიცხებოდა, სასულიერო საქმეები კი მაინც წილკნელის იყო. გაიოს ნაცვლიშვილმა ოსეთში გაამრავლა ეკლესიების შენება, სკოლების

დახსნა, ოსური წიგნების ხმარება და ოსური ენით ეკლესიებში ქადაგებანი.

ყოველივე ასეთ საქმეებს რასაკვირველია რუსეთის სინოდი ეხმარებოდა, ფული მათი იყო, მოქმედება კი, ქართველ ეპისკოპოზის და ქართველ მისიონერების. XVIII საუკ. დამლევს საქართველო რუსეთის იმპერიას დაუკავშირდა, 1812 წ. გაუქმდა კათოლიკობა და ამიტომ გაუქმებულ იქმნა ოსთა საეპისკოპოზო წილკნელის სახელიც, ამის შემდეგ ოსეთის სასულიერო საქმენი დაკავშირებულ იქმნა საქართველოს ეგზარხოსის გამგეობასთან.

რადგანც ეგზარხოსი ოსეთზედ შორს იყო, ამიტომ ოსეთის საქმენი მიწერილ იქმნა გორის საეპისკოპოზოსედ და ოსეთს განაგებდა გორის ეპისკოპოზი ანუ ეგზარხოსის ვიკარი. ამ ხნიდამ ოსეთის სასულიერო საქმების გამგეთ იყვნენ შემდეგი ეპისკოპოზნი ანუ მღვდელ-მთავარი გორისა.

დოსითეოს ეპისკოპოზი, გვარად ფიცხელაური, ოსური ენის მცოდნე დანიშნულ იქმნა 1812 წ. განაგო მცირე ხანს, იცოდა ოსური ენაც.

გერვასი გვარად მაჭავარიანი. დანიშნულ იქმნა 1814 წ. იცოდა ოსური ენა.

სტეფანე ძველად რუსთველი, გვარად თავ. ჯორჯაძე, 1821 წ. იცოდა ოსური ენა.

ნიკიფორე, წინედ ხირსელი გვარად თავ. ჯორჯაძე 1821 წ. კაი მგალობელი, იცოდა ოსური ენა.

იოანე, გვარად ავალიანი დანიშნული 1859 წ.

გერონტი, გვარად პაპიტაშვილი. 1869 წ.

ალექსანდრე, ოქროპირიძე, ცნობილი მღვდელ-მთავარი. 1879 წ.

ლეონიდი, ოქროპირიძე, ცნობილი მღვდელ-მთავარი. 1890 წ.

კირონი, ცნობილი მღვდელ მთავარი. 1901 წ.

ამ მღვდელ-მთავრებში ოსთაგანი არავინ არის, პირველ ოსის ეპისკოპოზთაგან დღემდე არავინ კურთხეულა, თუმც ანტონ პირველს კი ჰყოლია. ერთი ოსის არქიმანდრიტი მომზადებული და ეპისკოპოზათუნდა ეკურთხა, მაგრამ არ დასცალდა თურმე და ავად გახდა, კურთხევამდის გარდაიცვალა. ეს საეპისკოპოზო პირი ყოფილა ოსის მღვდლის შვილი, თელავის სემენარიაში გაზდილი ანტონის და გაიოსის გაწვრთნილი. 1780 წლებში, ოსთა ქრისტიანეთა რიცხვი 20,000 ათხედ მეტი ყოფილა. გამაჰმადიანებულთა რიცხვი კი 10,000 ათასხედ მეტი.

ოსეთის საკუთარ საეპისკოპოზო ტახტად დანიშნულ იქმნა კავკაზის ტაძარი და მასხედ აყვანილ მღვდელ-მთავარიც ოსეთის ეპისკოპოზად იქმნა წოდებული 1875 წ. ამიერიდამ კავკაზის ეპისკოპოსი და მის ვიკარიც ითვლებიან ოსეთის მღვდელ-მთავრებათ. ამის შემდეგ ოსების საეკლესიო საქმენი ყიზლარის და სტავროპოლის ეპისკოპოზებსაც გამოეყო, იგი კავკაზის ეპისკოპოზს და საქართველოს ეგზარხოსის გამგეობას დაექვემდებარა. დღეს ოსეთის ეკლესია ასეთის გამგეობის წყალობით შეერთებულია საქართველოს ეკლესიასთან. კავკაზის ეპისკოპოზიც თავის ვიკარით ოსეთის მღვდელ-მთავრად ითვლება, იგი დაკავშირებულია საქართველოს ეგზარხოსის სინოდის გამგეობასთან.

„ოსეთის საქრისტიანო კომისიის ისტორიაში“ განსაკუთრებული ყურადღება უნდა მიექცეს ივანე მანგლელის ცხოვრებას და მოქმედებას, რომელიც ოსებს გარდა დაღისტანშიაც ბრძანებულა, დაღისტანში ამას ეკლესიაც გაუკეთებია 1750 წლებში ამ ივანე მანგლელს ოსური ენა და ამ ენით ქადაგებაც კარგად სცოდნია. იგი დასაფლავებულია სიონში. ამახედ პ. იოსელიანიც სწერს.

ოსეთის სამეფოს ვგარის წევრნი.

ისტორიულად დასაბუთებულია რომ მონგოლებმა დაიპყრეს ოსეთი, მათ ოსეთში ქვა-ქვაზედ დაადულეს, ამ დრომდე ოსეთის ერი ირიცხებოდა 2 მილიონამდე, მონგოლების ხელში კი იგინი ერთ მილიონზედ ჩამოვიდნენ, მერე კი სულ კლებას მიეცნენ, ოსებს ესენიც ასახლებდენ აქეთ იქით. მონგოლების განდევნის შემდეგ, ოსეთს კიდევ ეწვია უბედურება, ეს იყო 1490 წ. როცა სპარსთა უზუნ-ჰასანმა ქართლი დაიპყრა, მაშინ ოსეთიც ამის ხელში მოთავსდა. ამანაც შეასუსტა ოსეთის ერი და სამეფო.

თუმცა ოსნი მცირდებოდნენ და სუსტდებოდნენ, მაგრამ მათ მაინც შესძლეს მონგოლებისაგან განთავისუფლება. შემდეგ იგოდენი სულის ძლიერება გამოიჩინეს და თვისი სამშობლოს არსებობის დღეგრძელობა, რომ მათ შორის უადვილესად გამოჩნდნენ ოსთა ძველ მეფეთა შთამომავალთა ძენი, რომელთაც მოიწადინეს ოსთა სამეფოს გამართვა, აღდგენა და ბევრის ცდით ამათ ეს მოახერხეს კიდევ, გამართეს ოსთა მეფობის მთავრობა, აღადგინეს სამეფო წესები, სამეფო კანონდება, სამეფოდ მორიგი ლაშქარიც, სალაშქროდ სადროშოები და სამეფო კანონებიც; ამაში ოსებს გიორგი ბრწყინვალეც დიდათ ეხმარებოდა. ეს უტყუარი საბუთია, რადგანაც გიორგი ბრწყინვალე ოსებს გარდა მთის ხალხებსაც დიდათ სცემდა პატივს, მიტომაც მისცა გიორგი ბრწყინვალემ მათ „ძეგლის დება“ რაც ოსებსაც შეეხებოდა, ამის ნიშანია ნ. ურბნელის შრომა: „**ძეგლის დება გიორგი ბრწყინვალისა**“ თუმცა ოსებს XIV საუკ. მეტად ბნელი დღეები დაუდგათ და იგინი მძრავლად შესუსტდნენ, მაინც სულიერად არ ეცემოდნენ.

ოსები თავიანთ მიწა-მამულის, ანუ ტერიტორიის მიჯნებს სასტიკათ იცავდნენ, ასევესავაროვნო გარდმოცემას, ოსურ ენას და ბევრსაც სხვა ღირს შესანიშნავ მხარეებს ოსეთის ერის ისტორი-

რის და ღირსებისას. სამწუხაროდ, მონგოლების შემდეგ, ჩვენი მატჩიანე ოსეთის შესახებ დიდად მღუმარებს, ქართველთ მემატჩიანეთ და მეისტორიეთა აღარ სცალოდათ ოსეთის საქმეების მზერის და ანუსხვის, ვინაიდან მათ თვით საქართველოს ანუსხვაც უჭირდებოდათ, რადგანაც აქაც ყველაფერი შემუსრვილი და დამხოზილი გახლდათ. თუმცა ისიც ვიცით, რომ მონგოლების შემდეგ ოსთა და ქართველთ კავშირი ისე განახლდა, რომ იგი XVIII საუკ. ბოლომდე არ დარღვეულა.

მონგოლების განდევნის შემდეგიდამ, ოსეთის ერმა იმეცადინა და თვისი სამეფო აღადგინეს, მეფედ ჰყვეს ოსეთის ძველ მეფეთა შთამომავალთაგანი, რომლის შემდეგაც განაგებდენ მის მომდევარ გვარის კაცნი. თუმცა ამ გარემოების შესახებ ჩვენი მატჩიანე არას გადმოგვცემს, მიუხედავთ მისი, მაინც ამ ორიოდ აღდგენილ ოსეთის სამეფო პირთა გამგეობის ცნობები XVIII საუკ. ერთად შეუკრებიან და მოუთავსებიათ ძველს ხელთნაწერ დავით გარესჯის მონასტრის სამკითხველოში დაცულს წიგნში. ოსეთის ამ ახლად გამეფებულ მეფეთა შესახებ გარდმოცემა როგორც ვნახეთ, ჩვენც ისე მოგვყავს აქ, მის სინამდვილეზედ ეერავინ რა ექვს იტყვის.

იმას კი შევნიშნავდ, რომ ამ წიგნის აღმწერი არ უნდა ყოფილიყოს მწიგნობარი პირი, ამ პირთა სახელების ანუსხვაში ამას სახეში ჰქონია მიბაძვით ბაგრატიონების შთამომავალთა პირთ აღწერის კილო, როგორც იგი მოთხრობილია „ქართლის ცხოვრების“ იმ ალაგებში, სადაც სამცხე-საათაბაგოს აღწერა იწყება, ხოლო ისიც მას ისე კი არ დაუწერია, როგორც აქ არის, არამედ უკულმა რომ ვინმემ მიბაძვა არ დამწამოსო. „ქართ. ცხოვრებაში“ ჯერედ მამანი მოიხსენებიან და მერე მათ ძენი მაგალითებრ: „მაკვდა ბაკრატ შეჟე — გამეფდა ძე მისი გიორგი, მაკვდა გიორგი შეჟე, გამეფდა ძე მისი დიმიტრი“ ამ წიგნში კი ჯერედ შვილს მოიხსენებენ, რომ „ოკვდარე შეჟის მამა იყო ბათრას და ამის მამა ხოსროფო“ ეს კილო უკულმართია, უცნობი აღმწერი იმასაც სწერს ამ სიტყვებით

ერთ ალაგას, „რომ ასეთშია ც მახუცნი: ასე იტყვიან დღემდის, რომ ამ სახლის მეფენი და მთავარნი განაგებდნენ ასეთშია“.

უეჭველია ამის ცნობები ოსებმა თუ 1740 წლებში იცოდნენ ზეპირად, ამის ამბების ბევრი თუ არა მცირე ოდენი მაინც ოსებში დღესაც იქნება დარჩენილი, მატიანე არ გადმოგვცემს. მეც მარტო აქ ის მომყავს რაც ვპოვე მასში ამ სამეფო გვარის შესახებ, ოსეთის პირველ მართველი ყოფილ სილამონ მეფე და შემდეგ ამის შთამომავალნი, სილამონის გვარი ბაგრატიონი ყოფილა. ამ სილამონ ბაგრატიონ თამარიანის შესახებ არაფერია მოხსენებული, მოყვანილთა მხოლოდ შემდეგი, რომ ამ სილამონ მეფის გვარის შთამომავალთა გვარის ოსეთში მეფობდნენ შემდეგი სახელის მეფენიცო, როდის გამეფდნენ ესენი, ან როდემდის იმეფეს ამათ გვარის წევრთ არც ამაზე ცნობა მოყვანილი, მარტოდ სახლებია და ამიტომ ჩვენც პირდაპირ მარტოდ სახელები მოგვყავს ისე როგორც იქ არის ეს მოთავსებული.

I სოსე, ოსთა მთავარი თუ მეფე, სამწუხაროდ, ამ ოსთა გამეფებულთა შესახებ არც ძველი ისტორია და არც ხალხის გარდმოცემა არას გვაუწყებს, თუ ამ გამეფებულებს რა ძალა, რა ცოდნა და რა ცხოვრების წესები აქვდათ მიღებულნი, ან სად იყვნენ განსწავლულნი. II ძე სოსე მეფის დავითი, ამის ძე III ჯიორჯი. ამის ძე IV ბისლანდ, ამის ძე V მუსა, ამის ძე VI სოზრყო, ამის ძე VII ოთა, ამის ძე VIII ბეზონი, ამისი ძე IX უაისნი. ამათ შთამომავალთაც დიდ ხანს უმეფნიად ოსეთში, ასე რომ XVIII საუკ. მოსწრებიან იგინი. წიგნის დამწერი ერთ ალაგას სწერს: „ოსეთში ხაფხიფ ლაზარაკობს ამას და ოსთა მოხუცნიც იტყვიან ამ მეფეთა და მთავართა სახელებსა“.

უეჭველია ოსეთის ერში ამათ შესახებ რამე ცნობები იქნება დაშთენილი. მაგრამ ვინ არის მისი მძებნელი და შემკრები, არავინ, ძებნა კი არა და ოსებს თუ რამ აქვდათ, მის უმეტეს მნაწილი ნუხალის საყდარში იყო დაცული და ყოველივე

იგინი მღვდელს რუსიევეს მოუკრებია და მიუმაღლავს; თვით ამ საყდრის სურათებიც ამას გადაუთხზნია და მოუსპია მტრობით! არ ვიცით ამ მტრობის მიზეზები.

მაგრამ ოსეთის ერსა და ისტორიას, ნ. გამრეკელის სატყვით „ბნეჯაი შოცუქს“ ბედათ დაჰყოლია დაკარგვა, მოპარვა, გაქრობა, გადალახვა და მით ყოველივეს მოსპობა, მიტომატვა გახლავსთ, რომ ქართლის ოსეთს გარეშე შუაგულ ოსეთში აღარაფერია დაშთენილი ოსთა ძველის ნაშთების, თვით ძველის ტაძრების და თუნდ ოსთა მუსულმანთა ჯამეების, რომელთა კეთებაც XVII საუკ. მიეწერება და რასთანაც მტკიცედ არის შეკავშირებული ოსეთის ერის ისტორიული ცნობები XVII საუკუნეიდან.

უცნობი ხელთნაწერის წიგნის აღმწერი ასე ასაბუთებს მონგოლების შემდეგ, ოსეთში, ოსთა მეფეთა აღდგენის საქმეებს.

პირველი პირი, ანუ სამეფო გამგე, განახლებულ ოსეთის ტახტის XIV საუკ. ყოფილა ვინმე **თევდერ ბაგრატიონი**, ოსეთის ანუ დავით სოსლანის შთამომავალი, რომელიც თამარინადაც იწოდებოდა თურმე, ამ ოსთა პირველ გამთავრებულ მეფე, თუ მთავარს ჰყოლია ხუთი ვაჟი: პირველი ყოლია **გამზა**. ტახტის მემკვიდრედ ეს ყოფილა დანიშნული. მეორე იყო **ლხასი** ამას ეკავა ახლად გამართულ მთელის ოსეთის ვეზირობაო, ანუ ახლანდურად იყო შინაურ საქმეებთა მინისტერი, მესამე **თადი**. უკროსი მთელი ოსეთის თავად-ახნაურობის, ანუ ერისთავთ-ერისთავი. მეოთხე იყო **ბიაზარ** ამას რაღაც დაუშავებია თავის მამის წინაშე, ამიტომ იგი ოსეთიდან განდევნილი ყოფილა, მეხუთე ყოფილა **რევაზი**. მეფის მიშკარბაში და მასთან მთელის ოსეთის საქმეების მდივანი. ე. ი. როგორც მეფის კანცელესი **თევდერეს** შემდეგ ოსეთის სამეფო ტახტზედ მისი ძე გამზა გამთავრებულა. ამიტომაც ძველთაგან ამ გვარის დამარსებელთ სურათიც დასტული ყოფილა ძველად ნუზლის საყდარში, საიდანაც 1750 წ. გად-

მოუხატავთ ცნობილს ძველს ხელთნაწერში და საიღამაც გადმოუღია იასონ დავითის ძე ციციშვილს.

ამ თევდერ მეფის წინაპარნი და შთამომავალნი ყოფილან შემდეგნი, რაც მარტოდ სახელებით არიან მოყვანილნი, სხვა რამ ისტორიული ცნობები ამათ შესახებ მასში არ არის მოხსენებული.

თევდერეს მამა იყო ბათრად ამის ძე ხოსრო, ამის ძე ოს ბაყთარი. ეს ოს ბაყთარი V საუკუნის არ იფიქროთ, ოსურად ბაყთარი გმირს ეწოდება, ალბათ ესეც გმირი ყოფილა. ოს-ბაყთარის ძე გარსო, ამის ძე თგა, თგას ჰყოლია ოთხი ვაჟი I სიღამონი II, ცარაზონი III, წიხლონი და IV ყუსაგონი. ამათ შთამომავალთ ოსეთში XVIII საუკ. უმეფნიად, იგინი მეფე ერეკლეს ძეებსაც მოსწრებიან და რუსეთის იმპერიასთან დაკავშირების მოსურნენიც ყოფილან.

ცნობები ოსეთის ისტორიის და სურათების შესახებ.

ოსეთის ისტორიის ბედი, იმავ დღიდან უბედურს გარემოებაში მოთავსებულა. ისეც „ბნელით მოცულ“ ერს მეტად მწარე გარემოებითი პირობები შემოხვევია გარს. ამ ერის ისტორიას და ნაშთებს იმავ დროდამ მოსპობა და ქცევა, ნგრევა და გაქრობა ბედათ ვლენია. ამ გარემოებას ბევრნი გულახსნით ლაპარაკობენ და უბედურებას ბევრნაირის ცნობებითაც ასაბუთებენ.

ამავ სამწუხარო გარემოებას ცხადათ ასაბუთებს ის გარემოებაც, რომ ოსეთში თუმცა ქრისტიანობის შემდეგ სხვა და სხვა ისტორიული ნაშთები და სკოლები ხშირად შენდებოდენ, როგორც ეს მოხდა დავით აღმაშენებელის დროს, მის მღვდელმთავარ გიორგი ჭყონდიდლისაგან, მაგრამ ყველა ასეთ ნაშთების დღეს ოსებში აღარაფერია დაშთენილი.

ამიტომაც 1890 წ. მე დავიწყე ქართულ დაბეჭდილ ისტორიულ წიგნებში ქექა და სადაც კი ოსებზედ რამე ცნობე-

ბი ვნახე, ყველა იგინი ერთად შეეკრიბე და ამ გვარად მე შევადგინე ერთი წიგნი, რომელიც იწყება ოსეთის დაარსებიდან XVIII საუკ. გასვლამდე. ქართულ დაბეჭდილ წიგნებს გარდა მე ხელთნაწერი ძველი ქართული ისტორიული წიგნებიც მაქვნდა და მათ შორის ერთი ისტორიული წიგნი ბიზანტიურ წმიდანების ცხოვრების, სადაც სხვათა შორის ალაგ-ალაგ მოთავსებული იყო ოსეთის მეფეთა ამბები და ზოგი სურათები. რადგანაც ეს წიგნი მისმა პატრონმა ჩვენს წერ. კითხ. გამგეობას არ მიჰყიდა, ამიტომ აქედამ მე გამოვწერე ყველა ის ცნობები რაც კი ოსეთის ერს შეეხებოდა, 1903 წ. ეს წიგნი მე დიუბრუნე მის პატრონს ვასილი თედეშვილს. ეს ხელნაწერი წიგნი დაწერილია დავით გარესჯის მონასტრის ერთის ოს ყოფილი ბერისაგან, რომელსაც ოსეთის ისტორიის შესახებ ცნობებიც უკრებია და უწერია, ეს ბერი უნდა იყოს ანტონ კათალიკოზის მოწაფეთაგანი. შემდეგ წლებს ეს წიგნი დროებით გადასულა მხატვრის გიგო ზახიაშვილის ხელში, შემდეგ ამის ეს ხელთნაწერი წიგნი დროებით უთხოვნია ქართველ მწიგნობარის და მხატვრობის მკოდნე იასონ დავითის ძე თავ. ციციშვილს, ამათ გადმოუხატავს ამ წიგნიდამ ყველა ის სურათები რაც დღეს ჩვენს წიგნშია მოთავსებული, რისთვისაც მათ უძღვნი მადლობას. დღეს ამ ძველი წიგნის საქმე მის პატრონმა იცის.

ამ წიგნიდამ მე ყველაფერი ცნობები თავისებურის სისწორით გადმოვიღე, ჩემი აკინძული წიგნი 1906 წ. მზათ მქონდა დასაბეჭდათ, მაგრამ იგი ვერ დავეჭდე, 1910 წ. ჩემი გარემოება ისე მოეწყო, რომ ჩემის სახლიდამ, ჩემი წიგნები ფაიტონით სხვაგან გადიტანეს, ეს წიგნები 1912 წ. მე დამიბრუნდა, აქ ოსეთის წიგნის მარტოდ ნახევარილა აღმოსჩნდა, აქ ოსეთის წიგნის მარტოდ ნახევარილა აღმოსჩნდა, და შიგა და შიგ ბევრი ფურცლებიც იყო გამოცვივუნლნი. ამ გარემოებამ მე ერთობ დამაღონა.

როგორც იქმნა წიგნი მოვაგვარე და გავბედე მისი ვა-

მოცემა უფრო იმ აზრით, რომ უჩვენო მკითხველს თუ ძველადგან XVIII საუკ. გასვლამდე რა გვარი კავშირი აქენდათ ოსებსა და ქართველებს ურთიერთ შორის და ან ოსები როგორ იცავდენ ქართულ მწიგნობრობას და ენას, დავბეჭდევკვალად იმის შიშითაც რომ დანარჩენის დაკარგვის შაშიც მომეცა. ვასილ თედეშვილმა ამბათ გადმოსცა, რომ ჩემი ისტორიული წიგნი ძველად ნუხალის საყდრიდამ არის გატანილიო, ასევე ცნობები არის დარჩენილი, რომ ამ საყდრიდამ ოსეთის ისტორიის მასალები და წიგნები მღვდელ რუსიევსაც მოუპარავსო. რასაც „ალღუზიანის“ გამომცემი ისტორიკოსი ნ. გამრეკელიც ამბობდა თურმე, თვით პოემა „ალღუზიანიც ამ საყდრიდამ ყოვლა გატანილი. აქ ბევრი ისტორიული მასალები დაკარგულა ოსეთის შესახებ, ნ. გამრეკელიც მასალებს ამ მასალების დაკარგვის ცნობებსო.

ამ წიგნის წინაშე ვკითხულობდი შემდეგ ქართულ-რუსულ ისტორიულ წიგნებსაც.

„ქართლის ცხოვრება“, ჩუბინაშვილის და ბროსეს გამოცემა ვახუშტი, საქართველოს გეოგრაფია.

საქართველოს ისტორია თეიმურაზ ბატონიშვილისა.

პროფესორი მარის ისტორიული წიგნები.

პროფესორი ივ. ჯავახიშვილის წიგნი.

პროფესორი აღ. ხახანაშვილის წიგნები.

მოსე ჯანაშვილის ისტორიული წიგნები ქართული და რუსულიც.

სამი ქრონიკა ექვ. თაყაიშვილისა.

ივ. გიორგაძის წერილები ქურ. „მომამბე“-ში.

პლატ. იოსელიანის ნაწერები. დიმ. ბაქრაძის ისტორია.

ნიკო ბერძენოვის ნაწერები გაზ. „კავკასში“. ლუკა ისარლოვის ნაწერები.

დეკ. კარ. კეკელიძის ნაწერი რუსული წიგნები.

ისტორიული ქრისტომატია აღ. ჭყონიასი. „მომამბის“ ნომ-ნ. ურბნელის ნაწერი წიგნები. რები.

საქართველოს ისტორია ხელნაწერი დიდლოში ნაპოვნი.

წმიდათა ცხოვრება უცნობი ბერისა დავით გარესჯიდან

მოტანილი.